

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**1455 TAHRİRİNE GÖRE İSTANBUL TARİHİ YARIMADASININ
MAHALLELERİ VE DİNİ YAPILARI**

Sinan HARMANDA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

1455 TAHRİRİNE GÖRE İSTANBUL TARİHİ YARIMADASININ MAHALLELERİ VE
DİNİ YAPILARI

Sinan HARMANDA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Sinan Harmanda tarafından hazırlanan “1455 Tahririne göre İstanbul Tarihi Yarımadasının Mahalleleri ve Dini Yapıları” başlıklı bu çalışmasına, 04.04.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu (Başkan)

Doç. Dr. V. Macit Tekinalp (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Ünal Araç (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

04/04/2022

Sinan HARMANDA

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Doç. Dr. V. Macit TEKİNALP danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Sinan HARMANDA

TEŞEKKÜR

“1455 Tahririne Göre İstanbul Tarihi Yarımadasının Mahalleleri ve Dini Yapıları” isimli bu çalışma, konu ve kapsam bakımından farklı disiplin, uzmanlık ve teknik yöntemlerin kullanılmasını gerektirmiş olup, çalışmanın gerçekleştirilebilmesi adına pek çok farklı açıdan yardıma ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda teşekkür etmek için pek çok ismin sıralanması gerekmektedir ve herkesi anmak mümkün olmasa da bu gerçekten de uzun bir liste olurdu. Fakat bazı isimlerin anılmaması da imkansızdır bu bağlam çerçevesinde, Sayın Profesör Doktor Filiz Yenişehirlioğlu ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ünal Araç’a kritik katkılarından ötürü teşekkür etmem gerekir. Ancak özellikle tezin ortaya çıkması ve yazılabilmesi hususunda en önemli faktör olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. V. Macit Tekinalp’e, en büyük teşekkürü borç bilmekteyim.

Aileme bana her anlamda gösterdikleri desteklerinden ötürü her zaman müteşekkirim. Özellikle ismini burada anmak istediğim babam Recep Harmanda, benim için gerçekleştirdiği fedakarlıkların hesabını tutmak imkan dahilinde olamamıştır. Bu minvalde en büyük teşekkürü babama borçlu olup, bana gösterdiği desteklerinden dolayı saygı ve mutlulukla onu anmak yapabileceğim ama ona hakkını ödeyemeyeceğim bir tutumum olacaktır. Onu onurlandırmak en büyük borçlarımdan biridir. Tournier’nin, Cuma ya da Pasifik Arafı adı ile Türkçe’ye çevrilmiş eserinde, “...insan hem akıllı, hem de aptallığı aynı anda bünyesinde bulundurabilir...” şeklinde bir cümle yer almaktadır. Bu cümle bazı anlarda bana kendimi hatırlatmıştır. Buradan yola çıkarak benim üzerimde emeği geçen, ahmaklığımın keskin hatlarını törpüleyen, algı ve anlayış dünyamın hudutlarının genişlemesine katkı sağlayan herkes için şükranlarımı sunmaktayım.

ÖZET

HARMANDA, Sinan. *1455 Tahririne göre İstanbul Tarihi Yarımadasının Mahalleleri ve Dini Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu tez çalışmasının esas amacı, 29 Mayıs 1453 tarihinde Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) tarafından fethedilen Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Fransız, Alman tarihçilerinin isimlendirmesi [yakıştırması] ile Bizans İmparatorluğu) başkenti Konstantinopolis'in, şehir sınırları içerisinde yer alan anıtları, yapıları ve şehir teşekkülünü, sistematik olarak gerçekleştirilmiş ve fetih tarihine en yakın olan 1455 tarihli tahrir defteri ve içerisinde yer alan kayıtları, en erkeni 1471/1472 tarihli olan Fatih ve Ayasofya Vakfiyeleri'nde geçen bilgiler ile kıyaslayarak incelemektir. Osmanlıların daha sonraları İstanbul olarak anacağı bu şehri üç kadılık merkezine (Galata, Eyüp, Üsküdar) bölerek yönettikleri, bu sisteme "Bilâd-ı Selâse" şeklinde bir ilmiye terimini verdikleri ve bu terimi kullandıkları ve bunun da 19. yüzyıla kadar kullanımının sürdürüldüğü bilinmektedir. 1455 Tahriri, 2012 yılında merhum hoca ve "Tarihçilerin Kutbu" olarak anılan Profesör Doktor Halil İnalcık tarafından, Osmanlıca hazırlanmış belge İngilizceye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Halil İnalcık'ın üzerinde çalıştığı bu belgede şehrin iki (2) bölüme ayrılarak sınırlanmış olduğu ve sınırlar içinde kalan mülklerin kayıtlarının tutulmuş olduğu görülen bir belgedir. Bizim çalışmamız bugün Tarihi Yarımada ya da Suriçi olarak adlandırılan ve 1455 tarihli belgede de "şehir-i Kostantiniyye" şeklinde geçtiğini gördüğümüz ve II. Theodosius (408-450) tarafından inşa ettirilmiş olan kara surlarının içerisinde kalan ve Sarayburnu'na kadar uzanan bir alan ile sınırlandırılmıştır. Fetihten iki yıl sonra gerçekleştirilen bu belge, "Târîh-i Ebü'l-Feth" adlı eseri ile bilinen Tursun/Dursun/Tur Sina Bey tarafından hazırlanmış ve belgede geçen her kayıt tek tek incelenmiştir. Konutlar, abideler ve diğer mülkler niceliklerine göre sınıflandırılmış ve listelenmiştir. Aynı çalışma Fatih Vakfiyeleri için de gerçekleştirilmiş olup, ayrıca fetihten önceki ve sonraki yüzyıllarda şehre gelen gezginlerin ürettikleri çalışmalar ve belgeler de (anılar, gravür, harita v.b.)

incelenmiş ve çapraz bir okuma yapılmaya çalışılarak Bizans Konstantinopolisi'nden bakiye kalan yapı anlaşılmaaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

İstanbul, Mahalle, Tahrir, Vakıf, Vakfiye, Konut, Abide, Kent.

ABSTRACT

HARMANDA, Sinan, *Neighborhoods and Ecclesiastical Architecture in İstanbul's Historic Peninsula According to The 1455 Tahrir*, Master's Thesis, Ankara, 2022.

The main purpose of this thesis is that analysing about which city was conquered in 29 May 1453 by Mehmed II. the Conqueror (1444-1446, 1451-1481), what was the capital city of East Roman Empire (by French, German historians naming [ascription] which is Byzantine Empire) belonging monuments, structures and city embodiment in the city walls with Survey of 1455 what was systematically wrote and the closest to conquest and it's registrations to compare with including informations of vaqkfiya of Fatih and Ayasofya, earliest of which is dated 1471/1472. It is known that the Ottomans ruled this city, what would later be called Istanbul, by dividing it into three qadi centers (Galata, Eyüp, Üsküdar), they named this system the term "Bilâd-i Selâse" and used this term, which continued to be used until the 19th century. The Survey of 1455 which document is prepared in Ottoman Turkish, was translated to English and published by departed Proffessor Halil İnalcık who is known "Tarihçilerin Kutbu". In the document which is Halil İnalcık worked on, it is seen that the city was divided into two (2) sectors and records of the properties were kept within the borders. Our examine is limited with that area which is known in nowadays by the name of "Historical Peninsula" or "Walled City" and also same area seen in the document with name that is "şehir-i Kostantiniyye" and the area as far as from the city walls which was constructed by Theodosius II. (408-450) to Sarayburnu. This document, which document was executed two years after the conquest, was prepared by Tursun/Dursun/Tur Sina Bey whom also known for his work "Târîh-i Ebü'l Feth" and all records of this document was examined one by one. Residences, monuments and other properties are classified and listed according to their quantity. Same examination was executed for Fatih Vaqfiyyas and in addition works and documents (memories, engravings, maps, etc.) produced by the travellers who came to the city in the centuries before and after the conquest were also examined, and the

remaining structure of Byzantine Constantinople was tried to be understood with making a cross-reading.

Keywords

İstanbul, Mahalle, Survey, Vaqkf, Vaqfiya, Residence, Monument, City.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO LİSTESİ	xiv
HARİTA LİSTESİ	xvii
RESİM LİSTESİ	xviii
KISALTMALAR	xix
SÖZLÜK	xx
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KONSTANTİNOPOLİS, KONSTANTİNİYYE	11
2. BÖLÜM: TURSUN BEY VE 1455 TAHRİRİ	21
2.1. TURSUN BEY VE 1455 TAHRİRİ	21
3. BÖLÜM: 1455 TAHRİRİ'NDE MAHALLELER	31
3.1. VLAHERNA-KASTEL MAHALLESİ	31
3.2. ESKİ-BALAT MAHALLESİ	34
3.3. AVRANTHARYA MAHALLESİ	39
3.4. FİLA MAHALLESİ	43
3.5. BALAT-I MAHALLESİ	46
3.6. BADRAK (PATRİK) MAHALLESİ	50
3.7. BALAT-II MAHALLESİ	54
3.8. BÂB-I EDİRNE MAHALLESİ	59
3.9. ZAGANOS (ZAĞANOS) PAŞA MAHALLESİ	62
3.10. PROKAMBO (PROKAMBİYO) MAHALLESİ	65

3.11. KIZLAR MANASTIRI MAHALLESİ	67
3.12. KRON MAHALLESİ.....	69
3.13. CAN-ALICI MAHALLESİ	71
3.14. MİSİVYANI (MESOYANI?) MAHALLESİ.....	74
3.15. LİKO SΠİROS MAHALLESİ.....	76
3.16. LİPS MAHALLESİ.....	78
3.17. KİR MARTAS MAHALLESİ.....	81
3.18. MEGALO DHİMESTİKO MAHALLESİ.....	85
3.19. AYOS HRİSTOFEROZ (AYOS HRİSTOFORO) MANASTIRI MAHALLESİ.....	88
3.20. SOFYAN MAHALLESİ	91
3.21. TOP-YIKIĞI MAHALLESİ	94
3.22. KİR NİKOLA MAHALLESİ.....	99
3.23. RAL KARMİR (KİRMİR) MAHALLESİ.....	102
3.24. KILIC MAHALLESİ.....	105
3.25. ISTRADUTHNA/ISTRADUTNA MAHALLESİ	108
3.26. BÂB-I SİLİVRİ MAHALLESİ	111
3.27. ALTI-MERMER MAHALLESİ.....	114
3.28. KASTEL HİRİSE MAHALLESİ	117
3.29. İPSOMETHYA MAHALLESİ	121
3.30. ‘İSÂ-KERMESİ MAHALLESİ	125
3.31. KIZIL-TAŞ MAHALLESİ.....	131
3.32. ‘AZEBAÎN MAHALLESİ.....	136
3.33. BÜYÜK-BALAT MAHALLESİ	141
3.34. AYASOFYA MAHALLESİ	144
4. BÖLÜM: TAHRİRDE GEÇEN DİNİ YAPILAR	147
4.1. VLAHERNA-KASTEL MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	147
4.1.1. Aya Dimitri Kilisesi/Hagios Demetrios Kananu	147
4.1.2. Vlaherna-Kastel Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler	149
4.2. ESKİ BALAT MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	150
4.2.1. Eski Balat Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler	150
4.3. AVRANTHARYA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR	150
4.3.1. Avrantharya Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler	150
4.4. FİLA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR	150

4.4.1. Fila Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	150
4.5. BALAT-I MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	151
4.5.1. Balat-I Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	151
4.6. BADRAK MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	151
4.6.1. Badrak Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	151
4.7. BALAT-II MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	153
4.7.1. Hora Manastırı/Mone tou Khristou tis Khoras/Kariye Cami	153
4.7.2. Balat-II Mahallesi'ndeki İsmi Verilmemiş Manastır/Kıral Tîmârhânesi	156
4.8. BÂB-I EDİRNE MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	158
4.8.1. Prodhermez (Prodromos Manastırı/Petra'daki Vaftizci Yahya Manastırı) .	158
4.9. ZAGANOS (ZAĞANOS) PAŞA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	162
4.9.1. Yani (Pani) Nmtor (Nemtor/Nimedor) Manastırı.....	162
4.10. PROKAMBİYO/PROKAMBO MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	163
4.11. KIZLAR MANASTIRI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	163
4.11.1. Kızlar Manastırı/Moun Tou Agion Andrei En Ti Krisei	163
4.12. KRON MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	168
4.13. CAN-ALICI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	168
4.13.1. Myametro/Mayametro Manastırı.....	168
4.13.2. Aya Marina/Marna Manastırı	169
4.14. MİSİVYANI (MESOYANI) MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	171
4.15. LİKO SΠİROS MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	171
4.16. LİPS MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	171
4.16.1. Lips Manastırı/Moun tou Libos	171
4.16.2. Lips Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	174
4.17. KİR MARTAS MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	174
4.17.1. Kir Martas Manastırı/Moun Tou Kyras Martas.....	174
4.17.2. Hirtes/Hadtes Manastırı	176
4.18. MEGALO DHİMESTİKO MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	177
4.19. AYOS HRİSTOFEROZ MANASTIRI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	177
4.19.1. Ayos Hristoferoz Manastırı/Mone Tou Agiou Khristophorou	177
4.19.2. Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler.....	178
4.20. SOFYAN MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	178
4.20.1. Sofyan Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	178

4.21. TOP-YIKIĞI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	178
4.21.1. Saha (Miha) Manastırı	178
4.21.2. Marul Manastırı/Theotokou Tou Maroule.....	179
4.21.3. Top-Yıkığı Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	181
4.21.4. Top-Yıkığı Mahallesi'ndeki Mescit.....	181
4.22. KİR NİKOLA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	181
4.22.1. Kir Nikola Manastırı/Mone Tou Prodromou tou Kyr Nikolaou.....	182
4.23. RAL KARMİR (KİRMİR) MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	182
4.23.1. Akşathilos Kilisesi	182
4.23.2. Ral Karmir Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	185
4.24. KILIC MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	186
4.24.1. Kılıc Manastırı/Mone Tou Niketa Ksylinitou.....	186
4.25. ISTRADUTHNA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	187
4.25.1. Istraduthna Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	187
4.26. BÂB-I SİLİVRİ MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	187
4.26.1. Sivastokrator-Memes (Mamas) Manastırı	187
4.26.2. Verbenidha Manastırı	188
4.26.3. Iskeb Manastırı	188
4.26.4. Bâb-ı Silivri Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler.....	189
4.27. ALTI-MERMER MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	189
4.27.1. Aya Nargiro Manastırı/Agio Kosmas Kai Damianou En Zamates.....	189
4.27.2. Altı-Mermer Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	190
4.28. KASTEL HİRİSE MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	190
4.28.1. Istudhyo (Studios) Manastırı/Mone Tou Prodromou En Tois Stoudiou ...	190
4.28.2. Kastel Hirise Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	193
4.29. İPSOMETHYA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	193
4.29.1 Zudho (Zudheho) Manastırı.....	193
4.29.2. Ayos Athanos Manastırı	201
4.29.3. Buber Manastırı ve Aya Femya Kilisesi.....	205
4.29.4. Ayos Yorgis Kilisesi/Hagios Georgios Kyparissa.....	208
4.29.5. İpsomethya Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler.....	212
4.30. 'İSÂ-KERMESİ MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	212
4.30.1. Ayaz Mamoz Manastırı	212

4.30.2. Ayo Dimitri Palogoz Manastırı/Mone Tou Agio Demetrios Ton Palaiologon	215
4.30.3. Mirlos Manastırı	217
4.30.4. 'İsâ-Kermesi Kilisesi	221
4.30.5. Yakim Kilisesi	227
4.30.6. İsa-Kermesi Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	227
4.31. KIZIL-TAŞ MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	227
4.31.1. Ayos Vasilos Manastırı/Moun Tou Agiou Vasileiou	227
4.31.2. Paveslib Manastırı/Mone Tes Theotokon Tes Pusolypes	227
4.31.3. Hrithedhelni (Hristedlini) Manastırı/Theotokos Khrisolithenol	228
4.31.4. Suyanitas/Mesoyanitas Manastırı	228
4.31.5. Kızıl-Taş Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	229
4.32. 'ÂZEBÂN MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR	229
4.32.1. Ral Kirmir (Karmir) Manastırı	229
4.32.2. 'Azebân Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler	231
4.33. BÜYÜK BALAT MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	231
4.34. AYASOFYA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR.....	231
5. BÖLÜM: VAKIFLAR VE VAKFİYELER, VAKIF VE TAHRİR	
BİLGİLERİNİN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	232
5.1. VAKIFLAR VE VAKFİYELER.....	232
5.2. VAKIF VE TAHRİR BİLGİLERİNİN KARŞILAŞTIRILARAK	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	234
5.2.1. Vakfiyeler ve Tahrirlerin Üzerinden Şehrin Dokusu.....	234
5.2.2. Yollar	236
5.2.3. Şehir Kapıları.....	237
5.2.4. Mahalleler	238
5.2.5. Anıtlar ve Dini Yapılar	239
SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA	253
EKLER.....	275
HARİTALAR	288
RESİMLER	307

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: Vlaherna-Kastel Mahallesi.....	33
TABLO 2: Eski-Balat Mahallesi.....	38
TABLO 3: Avrantharya Mahallesi.....	42
TABLO 4: Fila Mahallesi.....	45
TABLO 5: Balat-I Mahallesi.....	49
TABLO 6: Badrak (Patrik) Mahallesi.....	53
TABLO 7: Balat-II Mahallesi.....	58
TABLO 8: Bâb-ı Edirne Mahallesi.....	61
TABLO 9: Zaganos Paşa Mahallesi.....	64
TABLO 10: Prokambo (Prokambiyo) Mahallesi.....	66
TABLO 11: Kızlar Manastırı Mahallesi.....	68
TABLO 12: Kron Mahallesi.....	70
TABLO 13: Can-alıcı Mahallesi.....	73
TABLO 14: Misivyani (Mesoyani) Mahallesi.....	75
TABLO 15: Liko Spiros Mahallesi.....	77
TABLO 16: Lips Mahallesi.....	80
TABLO 17: Kir Martas Mahallesi.....	84
TABLO 18: Megalo Dhimestiko Mahallesi.....	87
TABLO 19: Ayos Hristoferoz (Ayos Hristofo) Manastırı Mahallesi.....	90
TABLO 20: Sofyan Mahallesi.....	93
TABLO 21: Top-Yıkığı Mahallesi.....	98

TABLO 22: Kir Nikola Mahallesi.....	101
TABLO 23: Ral Karmir (Kirmir) Mahallesi.....	104
TABLO 24: Kılıc Mahallesi.....	107
TABLO 25: Istraduthna Mahallesi.....	110
TABLO 26: Bâb-ı Silivri Mahallesi.....	113
TABLO 27: Altı-Mermer Mahallesi.....	116
TABLO 28: Kastel Hirise Mahallesi.....	120
TABLO 29: İpsomethya Mahallesi.....	124
TABLO 30: ‘İsâ-Kermesi Mahallesi.....	130
TABLO 31: Kızıl-Taş Mahallesi.....	135
TABLO 32: ‘Azebân Mahallesi.....	140
TABLO 33: Büyük-Balat Mahallesi.....	143
TABLO 34: Ayasofya Mahallesi.....	146
TABLO 35: 1455 Tahriri’nde kaydedilen Mahalleler, Kiliseler ve Manastırlar.....	275
TABLO 36: Fatih Sultan II. Mehmed’in 1472 Vakfiyesi manastırlar ve kiliseler listesi.....	278
TABLO 37: 16. yüzyıla tarihlenen Fatih Sultan II. Mehmed Vakfiyesi’nde geçen manastırlar ve kiliseler.....	279
TABLO 38: 1455 Tahriri mahalleler listesi.....	280
TABLO 39: 1455 Tahriri konut ve nüfus tablosu.....	281
TABLO 40: 1455 Tahriri ayrıntılı mülk kayıtları tablosu.....	282
TABLO 41: 1472 tarihli Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi’nde (TİEM 2202-666) geçen mahalle adları (Beyatlı, 2013).....	283

TABLO 42: 1480 ile 1496 yılları arasına tarihlenen vakfiyenin (Öz, 1935), Türkçe tercümesi olan 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede (VGM-875-46) geçen mahalle adları.....	285
--	-----

HARİTA LİSTESİ

HARİTA 1: 1455 Tahriri'ndeki İstanbul Mahalleleri ve Vakıfların Mülk Bilgileri.....	288
HARİTA 2: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (a).....	289
HARİTA 3: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (b).....	290
HARİTA 4: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (c).....	291
HARİTA 5: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (d).....	292
HARİTA 6: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (e).....	293
HARİTA 7: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (f).....	294
HARİTA 8: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (g).....	295
HARİTA 9: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (h).....	296
HARİTA 10: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (ı).....	297
HARİTA 11: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (i).....	298
HARİTA 12: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (j).....	299
HARİTA 13: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (k).....	300
HARİTA 14: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (l).....	301
HARİTA 15: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (m).....	302
HARİTA 16: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (n).....	303
HARİTA 17: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (o).....	304
HARİTA 18: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (ö).....	305
HARİTA 19: 1455 Tahriri, İstanbul'da Mahallelerde Manastır ve Kiliseler	306

RESİM LİSTESİ

RESİM 1: Boundelmonti İstanbul tasviri, Biblioteca Nazionale Marciana.....	307
RESİM 2: Buondelmonti İstanbul tasviri Düsseldorf Nüshası.....	308
RESİM 3: Vavassore 1535, Germanisches Nationalmuseum.....	309
RESİM 4: Hartmann Schedel, Liber Chronicarum 1493.....	310

KISALTMALAR

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

MD-36806: Mütferrik defterler no: 36806, 1455 tarihli tahrir defteri.

ODB: Oxford Dictionary of Byzantium

PLP: Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit

TIEM-2202-666: Ahmet Beyatlı tarafından yayımlanmış, 1472 tarihli olduğu düşünülen vakfiye.

TMSA: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

VGM-875-46: 1938 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı'ndan çıkan ve 16. yüzyıla tarihlenen vakfiye.

VGMA: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.

SÖZLÜK

‘ulvî: İki katlı konut.

Acuze: Dul kadın.

Asiyab-ı esb: At gücü ile çalışan değirmen.

Balat: Tahrir’de geçen bu kelime mahalle adı olarak kullanıldığı gibi ayrıca bir yapı için de kullanılmıştır, saray anlamına gelen “palatin” kelimesi ile bağlantılı olduğu düşünülür.

Beyt: konut, ev anlamına gelmektedir.

Bive: Dul.

Cenup: Tahrir ve vakfiyelerde mülklerin komşuluğunu betimleyebilmek için kullanılan kelime, yanında anlamında kullanılmaktadır.

Çartak: İki katlı olabilen, dört girişli olup üzeri örtülü bir çeşit yapı biçimi olduğu tahmin edilmektedir. Tahrir’de geçen bu kelime anlaşıldığı kadarıyla bir çeşit kalacak yer, konut v.b. kullanımlara uygun bir yapıdır. Tahrir’de geçen “çartak” kelimesi konut statüsünde metinde aktarılan bir yapı sistemidir. Canbulat, ismi geçen bu yapı türünü ifade eden kelimenin semantiği üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmasında şu şekilde bir sonuca ulaşmıştır:

“Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda, 15. yüzyıl gibi -büyük olasılıkla Bursa üzerinden gelen etkilerle ahşap iskelet strüktür (çatkı) kullanarak inşa edilen ve dört direk üzerine kurulan bir oturtma çatının oluşturduğu mimari yapının tamamının (çardak ev) ve sonrasında türevlerinin de yaygın olarak “çardak” olarak isimlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.” (Canbulat, 2021: 197)

Cafer Efendi’nin, “Risale-i Mi’mârîye” adlı eserinde kelime ilgili şu şekilde bir kısım alıntılanmıştır: “Türkîde amme galat edip çardak derler ve taştan yapılmış kârgir oda demektir” (Canbulat, 2021: 198).

Kelimenin ifade ettiği yapının kökeni için İran menşei babında yönelim gösteren Canbulat, “Yapı dört köşede yer alan kolonların üzerine kurulmuş dört kemer ya da beşik tonozun tanımladığı kasnak üzerine örülen bir kubbeden oluşmaktadır. Roma

Suriye’inde yaygın olan bu yapılar, zeminde bir haçvari plan verir ve pandomtifierle kubbeye ulaşır.” şeklinde ifade etmektedir (Canbulat, 2021: 198).

Debbağın: Derici, ayakkabıcı.

Drapeza/Drpz: Büyük, geniş ev, belki trapez kelimesinin bozulmuş ve yanlış anlaşılmış bir şekli olabilir şeklinde üzerinde durulmaktadır.

Halî: Bir mülkün boş olduğunu belirtmek için Tahrir’de kullanılan durum belirten kelimedir.

Hane: 1455 tahririnde konut olarak kullanılan yapılar için kullanılmaktadır.

Hanut: Dükkan

Harabe müteveccih: Yıkılmaya yüz tutmuş anlamında kullanılmıştır.

Kaligruya: Rahibe.

Kastel: Tahrir’de iki mahallenin isminde geçen kelimenin “kale” anlamına geldiği öngörülmektedir.

Kenise/Knise: Kilise.

Kermes/Kerme: Şehir, kale anlamına gelmekte olduğu düşünülmektedir (Bilge, 1989: 269-270).¹

Mevkuf: Evkaftan, hazineye kaydedilmiş.

Mukabil: Tahrir ve vakfiyelerde mülklerin konumlarını belirtirken kullanılan bir kelime olup, karşısında anlamında kullanılmaktadır ve belgenin yazımı icra edilirken terminolojik bir anlam ihtiva eder vaziyette kullanılmaktadır.

Mukataa: Sözlükte “kesmek” anlamındaki Arapça “kat” kökünden türemiş bir kelime olup devlete ait bazı vergilerin iltizama verilmesi anlamındadır (Genç, 2020: 129-132).

Muttasıl: İncelenen belgelerde, konutların konum tasvirleri gerçekleştirilirken kullanılan kelime bitişiğinde anlamına gelmektedir.

Mükellef: Gösterişli “konut”², büyük.

¹ Bkz. Akkirman ve Bel Gorod, “beyaz kale anlamına gelmektedir.

Süflî: Bir katlı konut, alçak konut, gösterişsiz/sade konut.

Tîmâhâne: Hastane, bakım evi gibi bir anlamda 1455 tarihli tahrirde geçmektedir.

Yazıcı: Kâtip

² 1455 tarihli İstanbul Tahriri'nde, bu kelime, nitelendirdiği yapının diğer konutlardan büyüklük ve özellikleri bakımından farklılığını vurgulamaktadır, saray ya da villa benzeri imparatorluk konutları için kullanıldığı öngörülmektedir.

GİRİŞ

Avrupa Kıtası'nın en kalabalık şehri olan ve bugün Dünya'nın İstanbul olarak bildiği şehir, yegane bir özelliğe sahiptir, kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte pek çok farklı kültürün, kendilerine has kültür normlarını aktararak izlerini bıraktıkları kozmopolit bir yer olmuştur. Grek, Roma, Osmanlı kültürlerine ait sayısız eser günümüz insanına miras kalmıştır. Henüz İstanbul şehri veya ilk teşkilatlanmasına dair bir şey ortada yokken ve İstanbul'un bulunduğu bölge bir boğaz olmamışken, İstanbul'un bulunduğu konum Asya ve Avrupa kıtaları arasında geçişin sağlanabildiği bir geçit olmuştur. İlk insanın atalarının iki yüz bin yıl önce bu koridordan, Afrika'dan gelerek Avrupa'ya geçtiklerine dair tespitler tarih öncesi döneme ait kalıntılar sayesinde yapılabilmektedir. İstanbul'un şehir tarihine dair izler yakın dönemde gerçekleşmiş bazı kazılar (Yenikapı Kazısı) ile güncellenmiş ve sekiz bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğu arkeolojik verilerle anlaşılmıştır. M. Ö. 8000 yılından günümüze kadar geçen süreçte nasıl bir bilgi hazinesi halinde bulunduğunu tahayyül etmek güçtür. Savaşlar, felaketler, isyanlar, devrimler, değişimler ve sayılamayacak sayısız hadise burada insan hayatını etkilemiştir. İnsan etkilenirken, ürettikleri de reaksiyonel olarak payını almış ve başkalaşmıştır. Sözü edilen bu olaylardan kalan her şey ise en geniş ölçekte insana dair soruların yanıtlanmasına yarayacak, “paternler” kurmaya olanak sağlayacak veriler olmakta ve olguları kavramakta araç olmaktadır. Sayısız konu başlığı altında insanların ilgisini çeken İstanbul, bu çalışmada ise şehir tarihi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Byzantion, Konstantinopolis, Konstantiniyye, İstanbul gibi farklı isimlerle farklı dönemlerde anılan şehrin geçirdiği değişimlerin de en özet hali bu isimlere bakılarak anlaşılabilmektedir. Sayısız ismin hayatında bir yer etmiş olan bu şehir hakkında farklı adreslerden farklı bilgiler edinilmektedir. M. Ö. 300 yılında Byzantion için yazılmış bir şiirden, Severus döneminin anlatıldığı metinlere, Eusebius'un anlattığı Büyük Konstantinus'un (272-337) inşalarından, Procopius'un aktardığı Justinianos'un (527-565) imar faaliyetlerine, Latin Haçlıları'nın anılarından ve şehrin abidelerine bıraktıkları izlerden, Palaiologos Hanedanlığı'nın hüküm dönemine, fethin en yakın tanıklarından Kritovoulos'un yazdıklarına, Osmanlı reayasının yazmalarından, Petrus Gyllius gibi ziyaretçilerin bahsettiklerine, Evliya Çelebi'ye saymanın imkansız olduğu

isim, şehir hakkında anıları, duygu, düşünce ve gözlemlerini üretimlere çevirmiştir. Şehir hakkında sayısız türde ve nicelikte yapıt söz konusudur. Şehir ile ilgili her şeye bakabilmenin bir insan ömrüne sığmayacağı düşünülebilir.

Amaç

Tezin ismi olan, “1455 Tahririne göre İstanbul Tarihi Yarımadasının Mahalleleri ve Dini Yapıları” ismi de ilgilenilen dönem aralığını ihbar eder niteliktedir. İstanbul hakkında çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak bu tez çalışmasında, şehrin fethinin hemen ardından gerçekleştirilmiş olan 1455 tarihli bir tahrir defterini (2012 yılında Halil İncalcık tarafından yayınlanan ve Tursun Bey’in hazırlamış olduğu düşünülen metin) Fatih Vakfiyeleri (1938 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü Tarafından yayınlanan belge ve Ahmet Beyatlı tarafından 2013 yılında yayınlanan belge) ile karşılaştırarak Bizans abidelerine dair değerlendirme gerçekleştirmeye çalışılmış olup konu ile ilgili olarak diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve incelemenin neticesinde konu ile ilgili olarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çünkü çok geç olmayan bir tarihte İngilizce’ye çevirilip araştırmacılara kazandırılmış olan, 2012 yılında Profesör Doktor Halil İncalcık tarafından yayınlanan “1455 Tahriri” henüz yoğunlukla ele alınmamış bir metindir ve içerdiği bilgiler açısından kritik verilere sahiptir. Osmanlı döneminin tarihi metinlerinden olan tahrir defterleri içerdiği bilgiler sayesinde farklı soruların yanıtlanmasını sağlayacak ve tarih ilminin icra edilebilmesine yarayacak geniş bir veri spektrumuna sahiptir. Tahrir defterlerinde sadece kayıtların tutulduğu yapılar hakkında değil, incelemenin yapıldığı bölgedeki insanlar hakkında da bilgiler yer almaktadır. Tahrir defterlerindeki kayıtlarda yerleşik sakinlerin medeni halleri, meslekleri, komşuları, toplumda nasıl anıldıkları/hitap edildikleri ve benzeri bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada, 1455 Tahriri, şehrin anıtları, konutları, işlikleri, yolları, şehrin demografik yapısı v.b. içerdiği bilgiler incelenmek için kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinopolis’in, Osmanlı hakimiyetine geçmeden önceki şehir yapısını anlayabilmek ve şehir tahayyülünü ortaya çıkarabilmek ve fetihten sonraki yıllarda gerçekleşen değişimleri kavrayabilmek, Bizans’tan kalan abidelerin akıbetlerini anlayabilmek ve bilinmeyen, kimliklendirilemeyen eserlerin kimliklendirilebilmesi için Tahrir’deki bilgiler kullanılarak literatüre katkı sağlamaya çalışmak hedeflenmiştir.

Sekiz bin yıllık tarihli şehrin 15. yüzyılda Bizans hakimiyetinden Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile yeni bir dönem başlamıştır. 29 Mayıs 1453 günü Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilen şehir için bu günün bir kargaşa anı olduğu düşünülebilir. Bugünü farklı kaynaklardan farklı şekillerde öğrenebilmekteyiz. Kritovulos, Tursun Bey, Lâtîfî ve Doukas'ın anlatımlarının arasındaki farklılık bu duruma yerinde bir örnek oluşturmaktadır. Kritovoulos'a göre şehre korumacı bir yaklaşım sergileyen "Sultan" anlatımı yerine Doukas, gerçekçi olmayan bazı ifadeleri ve anlatımları seçmektedir (Kritovoulos, 1954: 83; Doukas, 1975: 18). Ancak sultanın şehre dair yaklaşımını anlayabilmek için pek çok farklı kaynak incelenmiştir. Sultan'ın ileriye dönük düşüncelerinin olduğu bazı kararları ile kendini göstermektedir. Şehir, İslam hukuku gereğince teslim olunarak ele geçirilmediği için "anwatan" bir şekilde elde edilmiştir ve yağma kararı alınması gerekmiştir. Bu durumun sonuçları Tahrir'deki kayıtlarda geçen detaylarda görülebilmektedir. Ancak Konstantinopolis'in daha önceki yıllarda Latin işgali sırasında felakete uğradığı, adeta dev bir köy haline dönüştüğü, Schneider (1952: 61) tarafından dile getirilmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda da şehrin eski görkemine kavuşamadığı farklı araştırmacılar tarafından da dile getirilmektedir. Bu duruma binaen Tahrir'de de mahallelerdeki nüfus ve konut yoğunluğunun az olduğu gözlemlenmiştir. Osmanlıların idare sistemlerini fetihten hemen sonra uygulamaya geçtiği bilinmektedir ve yine Tahrir'de karşılaşılan detaylar bu durumu gösteren güçlü kanıtlar olmuştur. İlk olarak kadı ve subaşı tayin edilmiştir. Subaşı olarak "Karıştıran" Süleyman Bey bu göreve getirilmiştir (Tursun Bey, 1978: 37). Şehrin yeniden imarı için görevlendirilen isimlerden birisi de kuşatmada görev almış, Bursa Beyi Cebe Ali Bey olmuştur. Cebe Ali Bey, Tursun Bey ile akrabadır.³ Tahrir'in yazılması ile görevlendirilen Cebe Ali Bey'in "Tahrir Komisyonu'ndaki görevin ardından İstanbul'a yönetici (subaşı) olarak atanmış olabileceği düşünülmektedir (İnalcık, 1993: 420). Tursun Bey'in icra ettiği tahrirde şehirde yerleşik olan ve yerleştirilen kişiler kaydedilmiştir. Şehrin "şenlendirilmesi" kararının neticeleri yine belgede görülebilen bir unsur olmuştur. Belgede değişik coğrafyalardan ailelerin getirilip yerleştikleri anlaşılmaktadır (Kritovulos, 1967: 109, 119, 131, 164, 173, 226-227; Lâtîfî, 1977: 29-31; Aşıkpaşaoğlu, 2003: 219). Muhtemelen bu uygulama biraz sancılı geçmiş olmalıdır. Çünkü bazı mahallelerde toplu olarak geldikleri anlaşılan farklı ailelerin yerlerini terk edip gittikleri

³ Tursun Bey'in yazmış olduğu "Tarih-i Ebu'l-Feth" adlı eserde Cebe Ali'den, Tursun Bey emmim diye bahsetmektedir (Tursun Bey, t.y.: 58).

(kaçtıkları) anlaşılmaktadır. Bu hususa destek olabilecek bazı anektodlar Tevarih-i Ali Osman yazmalarında görülebilmektedir (Aşıkpaşazade, 2003: 219). Tahrir'deki bilgiler sayesinde fethin ardından, İstanbul'da gerçekleşen şehir yönetimi ile ilgili uygulamalara dair sorulara daha fazla yanıt verilebileceği anlaşılmaktadır.

Yöntem

1455 yılında hazırlanmış olan bu tahrirdeki yapılar listelenmiştir. Konumları anlaşılmaya çalışılıp, hakkında bilinen ve literatürde yer etmiş bilgiler ile karşılaştırılmıştır.

Tez çalışması için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Arşivi, Milli Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı gibi arşivlere gidilmiş, kaynaklar ve belgeler incelenmeye çalışılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile fikir alış-verişleri gerçekleştirilmiştir, arşivleri kullanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak belge elde edinebilmek için online sistemleri açık olan yurt dışında bulunan bazı kurumların arşivleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışması kapsamında Tursun Bey'in hazırladığı 1455 tarihli tahrir defterinin, Tarihi Yarımada bölgesine denk gelen kısımlarının tutulduğu kayıtlar incelenmiş ve tüm kayıtlar listelenmiştir. Halil İnalcık'ın, İngilizce'ye tercüme etmiş olduğu bu tahririn "Şehr-i Kostantiniyye" bölümündeki tüm kayıtlar Türkçe'ye çevrilip excelde aktarıldığı için bir nevi belgenin, edisyon kritiği gerçekleştirilmiş sayılabilir. İstanbul'da kurulan vakıfların, Fatih ve Ayasofya Vakfiyeleri'nin bilgileri de incelenmiş, Fatih Vakfiyeleri'de maddeler halinde listelenmiştir. Bu listeler excel dosyalarında hazırlanmıştır. Bunun amacı tahrir ve vakfiyelerin karşılaştırılmasının pratik bir yöntem ile sağlanmaya çalışılmasıdır. Daha sonra vakfiyeler ve tahrirlerdeki bilgiler arasındaki örtüşmeler değerlendirilmiştir.

16. yüzyıla kadar hazırlanmış olan vakıfların vakfiyeleri, İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri ve Fenarizade Efendi'nin hazırlamış olduğu Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri incelenmiş, 1455 tarihli tahrir ile karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Ankara'nın Ulus semtinde yer alan arşivine, Kızılay'daki merkezine ve İstanbul Taksim'deki merkezlerine gidilmiş ve konu ile ilgili görüşülüp, fikir alış-verişi gerçekleştirilmiştir.

Fatih Vakıfları ve belli bir zaman dilimine kadar kurulmuş olan başka vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde gerçekleştirilen çalışmalarda tespit edilmiştir. Tezin kapsamı dahilinde olan vakıfların, ada-parcel bilgilerine Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü ve Fatih Belediyesi'nin internet adresindeki Coğrafi Bilgi Sistemleri sekmesinde yer alan ve Fatih İlçesi sınırlarını gösteren haritasının detaylı incelenmesi sayesinde elde edilmiştir. Bu ada-parcel bilgileri derlenmiş ve listelenmiştir. Vakıflara ait mülklerin sınırlarının gösterildiği ada-parcel bilgilerinin koordinat bilgilerini içeren data-setleri yine bu Fatih Belediyesi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak elde edilmiştir. Haritacılık programları sayesinde (bu tezde ArcGIS, ArcMap kullanılmıştır) bilgilerine erişilebilen ada-parcel *dataları* yeni bir harita oluşturularak doğru konumları ile aktarılmıştır.

Pervititch, Alman Mavileri, Moltke, Necip Bey ve Ayverdi'nin hazırladığı haritalar, Tarihi Yarımada'nın autocad haritası v.b. konu ile ilgili haritalar dijital ortamda, paftalar üst üste getirilecek şekilde “layerlar” oluşturularak karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Salomon Schweigger, Boundelmonti gibi tarihi kişiliklerin gravürleri, Matrakçı Nasuh'un minyatürleri gibi eserler incelenerek eserlerdeki görsel ve metin verileri, oluşturulan bilgi havuzu ile kıyaslanmaya çalışılarak doğru bir okuma ve değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Gravürlerde İstanbul görünümünün içinde konumlandırılan manastırların ve kiliselerin konumları anlaşılmaya çalışılmış, isimleri verilen yapılar tanımlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmalar sırasında elde edilen veriler, çalışma sırasında ortaya çıkan sorular dönem kaynakları ile çapraz okumalar yapılarak anlaşılmaya ve sorunlu durumlar giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sırasında, tahrir ve vakfiyelerde geçen mülklerin durumlarını daha sonraki yüzyıllarda anlayabilmek adına kadı sicilleri taramaları gerçekleştirilmiştir. Bu mülklere dair örtüşmeler araştırılmıştır.

Tezin kapsamına giren konu başlıkları ile ilgili literatürde bulunan yayınlar, tezler taranmış, araştırmacıların eserleri incelenmiştir.

Bu tez çalışması kapsamında Osmanlı belgeleri üzerinden Bizans anıtlarının izleri takip edilmeye çalışılmış, İstanbul'un son dönem Bizans şehir yapısı, abideleri, kiliseleri ve

manastırları ve fethin ardından Türk-İslam Kültürü etkisi çerçevesinde, İstanbul'daki değişimler ve Fatih devrinin sonuna doğru şehirde gerçekleşen dönüşüm anlaşılmaaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Dönem Kaynakları

The Survey of Istanbul 1455 ismi ile 2012 yılında Profesör Doktor Halil İnalçık tarafından İngilizce bir çeviri ile yayınlanmıştır. Fethe en yakın tarihli belgelerden olması sebebi ile barındırdığı veriler değerlidir. Şehrin ele geçirilişinin akabinde yaptırılması istenen ve muhtemelen Tursun Bey'in hazırladığı şehrin tahriridir. Belge Galata ve Kostantiniyye (Konstantiniyye) şeklinde şehri iki ana bölge olarak bölmüştür. İki bölgede de, belgede eksik kısımlar söz konusudur ancak Feridun Emecen, Topkapı Sarayı Arşivleri'nde İnalçık'ın üzerinde çalıştığı tahririn bir bölümü olduğu düşünülen başka bir belgeye ulaşmıştır (Emecen, 2020: 290-291). Tahrir defterine, araziler, değirmenler, hamamlar, evler, kiliseler gibi gelir sağlanabilecek, kiralanabilecek taşınmazların bilgileri yazılmıştır. Ayrıca hali hazırda bulunan nüfusa dair detay bilgiler barındırmaktadır. Terk edilmiş ve sakinleri bulunan haneler belirtilmiş ve şehir mahallelere bölünerek anlatılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in 1471/1472 (877) Tarihli Vakfiyesi, adı ile Ahmet Beyatlı tarafından yayınlanan belgenin çevirisi tez çalışması için kullanılan birincil kaynaklardandır. Türk İslam Eserler Müzesi 2202-666 numarası ile arşivde belge için, Fatih Sultan Mehmed'in en erken tarihli İstanbul ile ilgili vakfiyesi olduğu araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir.

Tahsin Öz tarafından faksimile olan ve 1935 yılında yayımlanan *Zwei Stiftungsurkunden des Sultan Mehmet II. Fâtih* 1480 ile 1496 yılları arasına tarihlenen bir başka vakfiyedir. 1938 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan vakfiye ile çok küçük farklılıklara sahip olup Arapça bir belgedir. 1938 yılındaki belge bu metnin Türkçe bir çevirisidir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından, 1938 yılında yayımlanan *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Fatih'in kurmuş olduğu vakfın bilgilerini vermektedir. Vakfiyenin tarihi ile tartışmalar söz konusudur ancak 16. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir (Hayeshi,

2008: 78). Tez çalışmasında VGM-875-46 numaral vakfiyede, vakfın İstanbul'daki mülkleri ve bu mülklere diğer şahısların mülklerinin komşuluklarına dair detaylı bilgiler yer almakta, sosyal yapıya binaen kritik veriler aktarmakta ve İstanbul şehrinin sınırları dahilindeki, Sultan'ın vakıf mülklerinin bilgilerini vermekte ve bu bilgileri verirken de dini yapılar, abideler, araziler, konutlar, mahalleler hakkında bilgilere erişimi sağlamaktadır. Mülkleri detaylı bir şekilde nitelik ve nicelikleri ile tasvir etmektedir.

Ayverdi ve Lütfi Barkan'ın yayına hazırladıkları *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 1970 yılında basılmıştır. Bu çalışmada, şehrin idari olarak bölünmüşlüğü ve sınırların nasıl şekillenmiş olduğu anlaşılabilmektedir. İstanbul'da bulunan vakıflar ve vakıfların mülklerinin yazılmış olduğu defterdir.

Tursun Bey'in, *Tarih-i Ebu'l-Feth* adlı eseri, Fatih Sultan II. Mehmed'in şehri alışı ve akabinde yaşanan olaylar ve ölümüne kadar süren politik hareketleri, fetihleri, İstanbul'u imarı ve inşaları hakkında bilgiler barındırmaktadır. Fatih'in çağdaşı bir yazar tarafından yazılması ve ayrıca Tursun Bey'in, Fatih'in fetihlerine de iştirak etmiş olması, dönemi doğru okuyabilmek açısından Tursun Bey'in eserini önemli bir kaynak kılmaktadır. İstanbul'un kuşatılmasına da şahit olması ve şehre girildiğinde de yaşananlara şahit olması ve bu tarih eserinde neşretmesi tez çalışması için kritik bir veri kaynağını teşkil etmektedir. Eser 1977 yılında Mertol Tulum tarafından hazırlanmıştır.

Dönemin önemli kaynaklarından biri ise İstanbul'u, Anadolu'yu, Rumeli'yi dikkatle izlemiş bir dönem çağdaşı kişi olan, Mikhael Doukas'ın metnidir. Sakız ve Midilli'de Cenevizliler için "espiyonaj" faaliyetleri gerçekleştirdiği düşünülen ve bir "ajan" gibi Osmanlıların askeri manevralarını yazmış, bir eser ortaya çıkarmıştır. Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından yayınlanan, 2000 yılında, çevirisinin yeniden yapılarak *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462* ismi ile okuyucuya sunulmuştur. Bu metin İstanbul'un el değiştirmesi sırasında ve ardından yaşananları aktarması bakımından çeşitli anekdotlar barındırmaktadır ancak Doukas birincil olarak aktardığı olaylara şahit olmamış, şahit olanlardan duyduklarını yazmış olmalıdır.

Fatih Sultan II. Mehmed'in hizmetine girmiş ve bir Bizanslı tarafından olan Kristovulos'un eseri ele alınan kaynaklardan biridir. Kritovulos tarafından aktarılan Fatih Sultan II. Mehmed tasavvuru önemlidir. Kritovoulos hem fethi şahit olmuş hem

de fetihten sonra bürokrasinin içinde bulunup Osmanlı sistemine adapte olmuştur. Tez çalışmasının ilgilendiği dönem ve konu başlıkları açısından kritik bilgiler aktarabileceği düşünülmüş ve ele alınmıştır. Kritovoulos'un metni, Karolidi Efendi tarafından çevrilmiş ve tez çalışmasında kullanılmış olan basım ise 2013 yılına ait olandır ve buradaki çeviri yazını Muzaffer Gökman'a ait olup, eser *İstanbul'un Fethi* ismi ile yayınlanmıştır.

Fatih Sultan II. Mehmed'in mimarlarından Sinan-ı Atik veya Azadlı Sinan şeklinde anılan ve şehrin yeniden imarında önemli görevleri üstlenmiş şahsın vakfiyeleridir. Bahsi geçen tarihi kişinin hayatı, eserleri ve vakfiyeleri birlikte bir eser halinde, 1953 yılında, İ. Hakkı Konyalı tarafından yayımlanmıştır. Fetihden sonra yeni kurulan mescitler hakkında önemli bilgiler vermekle birlikte, Bizans abidelerinin kullanımlarının da anlaşılmasına yardımcı olacak veriler barındırmaktadır.

Tacüt-ü Tevarih, Hoca Sadettin tarafından yazılan metnin II. cildinde ve III. cildinde İstanbul'un Fethi, Fatih ve İstanbul'da yer alan kimi yapılar hakkında bilgiler içermektedir. Kültür Bakanlığı yayını olup, İsmet Parmaksızoğlu tarafından yalınlaştırılmış ve 1981 senesinde Ankara'da basılmıştır.

Aşıp Paşaoğlu'nun *Tevarih-i Alisi* bir başka dönem kaynağıdır. Fethin ardından gerçekleşen iskâna dair bilgiler barındırmaktadır. Ahaliye dağıtılan mülkler, şehre yerleştirilen halk ve konutların "mukataa" olarak verilmesi hususunda yaşanan sürece dair dönem kaynağı olması sebebi ile birincil şahitlikler sunmaktadır.

Evliya Çelebinin *Seyahatnamesi*, İstanbul hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır. Z. Danışman'ın hazırlayıp, yayına soktuğu eser 1970 yılında basılmış eser kullanılmıştır. Bahsedilen yayının XV. cildinde İstanbul hakkında bilgiler derlenmiştir.

Notitia Urbis Constantinopolitanae tez çalışması için başvuruluna kaynaklardan birisidir. 5. yüzyılda, şehrin yönetim bölgelerinin bölünmesi ve dağılımı, ana yollar gibi şehir planlamasına dair bilgilerin bulunduğu tarihi bir belgedir. Konstantinopolis'in Iustinianus öncesi halinin anlaşılabilirdiği önemli bir kaynaktır ve ortaçağ İstanbul'unun nasıl geliştiğine dair fikir sağlaması açısından önemli bir başvuru metnidir.

Iustinianus döneminin yapı faaliyetlerinden bahseden ve Prokopius'un yazdığı *Yapılar* adlı metin bir başka dönem kaynağıdır. Ayasofya'ya dair kritik bilgileri aktarması

bakımından önemlidir. Nezih Başgelen tarafından hazırlanmış ve 1994 yılında yayımlanmış çalışma kullanılmıştır. Arkeoloji ve Sanat Yayınları'ndandır.

Basılı Tezler ve Kitaplar

Nevra Necipoğlu'nun edisyonunu gerçekleştirdiği, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* adlı çalışma, İstanbul'daki abideler ve şehrin topografyası hakkında sorulara yanıtların arandığı çalışmaları barındıran, İstanbul'daki Arkeolojik kazılar hakkında yayınlar da bulunan bir çalışmadır. 2001 yılında Brill, Leiden, Boston, Köln şehirlerinde basılmıştır.

Doğan Kuban'ın Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkan çalışması, *İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul* çevirisi Zeynep Rona tarafından gerçekleştirilmiştir. Önsözünde de belirtildiği üzere İstanbul'un şehir tarihi kapsamında değerlendirilmiş bir çalışmadır.

Semavi Eyice'nin, *Tarih Boyunca İstanbul* eseri yine aynı amaç doğrultusunda kullanılmış bir çalışmadır. İstanbul'da basılmış ve Bizans tarihi ve İstanbul'un şehir tarihi hakkında gerçekleştirilmiş bir çalışma olup 2006 senesinde yayınlanmış kitap kullanılmıştır.

Steven Runciman'ın, *The Fall of Constantinople 1453* orijinal ismi ile yayınlanmış olan ve Türkçe adı *Konstantinopolis Düştü 29 Mayıs 1453* şeklinde çevrilerek Türkçe'ye kazandırılan çalışması tezin ilgilendiği döneme dair yapılmış bir çalışma olması sebebi ile kullanılmıştır. 1965 yılında yayınlanmıştır.

Semavi Eyice'nin, *İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları*, Türkiye Mecmuasından 1965 yılında çıkmış çalışması tez çalışmasını ilgilendiren bir başka çalışmadır.

Diyanet Başkanlığı tarafından yayımlanmış olan *İslam Ansiklopedisi* tez çalışması gerçekleştirilirken kullanılmış bir başka başvuru eseri olmuştur. Pek çok farklı detay için başvurulmuştur.

1944-1973 yılları arasında tamamlanamayan *İstanbul Ansiklopedisi* tez çalışması gerçekleştirilirken kullanılmış bir başka kaynak eserdir. Reşat Ekrem Koçu'nun hazırlamaya başlayıp, bitiremeyip, yarım kalan çalışma, A maddesinden Gökçınar maddesine kadar gelebilmiştir.

Thomas Matthews'un *The Early Churches of Constantinople*'de şehrin Bizans dönemi dini yapıları hakkında tarihçe ve plan bilgilerini aktarmaktadır. Çalışmanın yayın yılı 1971 senesidir.

Thomas Matthews'un, *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey* isimli çalışması araştırmada değerlendirilmiş olan bir başka kaynaktır. İstanbul'daki Bizans abidelerinin, eski fotoğraflarını, planlarını, çizimlerini barındırmaktadır. 1976 yılında yayınlanan çalışmadaki fotoğraflar, bugün değişimi anlamak adına belge niteliği görmektedir.

1. BÖLÜM: KONSTANTİNOPOLİS, KONSTANTİNİYYE

İstanbul uzun süre bir boğaz olarak ikiye ayrılmamış ve Marmara Denizi ile Karadeniz arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Bu bölgedeki ilk insan izleri Paleolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Yarımburgaz Mağarası, Büyük Çekmece Gölü ve Kilyos'ta bahsedilen kalıntılara rastlanılmıştır.

Avcı-toplayıcı yaşam biçimi Anadolu'da yerini çiftçiliğin aldığı Neolitik Çağ'a bırakır, İstanbul için M.Ö. 6600 yıllarına Anadolu'dan gelen insan grupları sayesinde başlatılır.

Neolitik Çağ'da ortaya çıkan değişim ileriki yıllarda uygarlıkların kuruluşuna zemin hazırlamıştır. “natüre state” halindeki insandan mülkiyet sahibi insana doğru gerçekleşecek bu değişim halinde mesleki sınıflar ve profesyonellik yavaş yavaş oluşmaya başlayacaktır. Özel mülkiyet ve artı değerın ortaya çıkışı ile birlikte primitif şehir yapılarının temeli atılmış olacaktır. Mesleki bölünme ve artı değer kurumsallaşmayı beraberinde getirerek aynı zamanda sınıfsal yapıların da ortaya çıkışına sebebiyet verecektir. İstanbul için Anadolu'dan gelen gruplar yerel toplayıcı gruplar ile entegre olarak “Fikirtepe Kültürü” şeklinde adlandırılan yapıyı oluşturacaktır. Ayrıca Yenikapı kazıları sırasında çıkan arkeolojik kanıtlar Suriçi İstanbul için bu evrede yerleşim birimlerinin bulunduğunu göstermektedir. İstanbul'un Tunç Çağı hakkında eldeki verilerin kısıtlı olması sebebi ile sağlam bir kurgu sunmak güçtür. Ancak Marmara kıyılarında Selimpaşa Höyük M.Ö. üçüncü bin yıl için tespit edilen şehir yapısıdır. Ancak Tunç Çağı imparatorluklarının yıkılması bu bölge içinde geçerli olmuş ve şehir yapıları yerini klan ve kabile kooperasyonlarına bırakmıştır.

İstanbul'un Grek kenti olarak doğuşu Minos ve Miken kültürü kalıntıları ve Mısır, Fenike alışmaları ile ortaya çıkan Grek kültürünün “polis” adı verilen şehir devlet yapılarını ortaya çıkarması ile bağlantılıdır. 7. yüzyılda Megaralılar (*proto-Korinthliler*) bu bölgede koloniler kurmaya başlamışlardır. Seimbria (Silivri) ve Kalkhedon (Kadıköy) sonrasında Megara Kralı Byzas tarafından “Körler Ülkesi” (Kadıköy) karşısında kurulmuştur. Byzas'ın şehri anlamına gelen Bizantion adını almıştır. Ancak bu efsane tartışmalı bir haldedir. Bunun sebebi şehrin isminin menşei hususunda bir diğer iddia ise Trakya Kralı Byzas ile ilintili olduğu yönündedir. M.Ö. 7. Yüzyıla

tarikhlenebilen arkeolojik kalıntılara Sarayburnu taraflarında, Topkapı Sarayı avlusunda ulaşılmıştır. Ancak bu kalıntılar seramik buluntulardır. Daha sonraki yüzyılda kent devleti Pers İmparatorluğu'nun hegemonya alanına girmiştir. I. Darius Balkanlara, İskitler üzerine yaptığı bir seferde ordusunu geçirmek için bir köprü kurdurduğu bilinmektedir (Arslan, 2010: 53). M.Ö. 5. yüzyılda Maraton Savaşı'nda Perslerin yenilgiye uğraması Greklere cesaret verir ve Perslere karşı bir duruş başlar. Mora ve Ege kıyılarındaki şehir devletlerinin Perslere karşı başlattığı mücadeleye Bizantion'da destek olur ve kıyı şeridinde Pers baskısı kırılır. M.Ö. 4. yüzyılda tekrar bağımsızlığını kazanan Bizantion bu kez Büyük İskender'in, Anadolu'dan Hindistan'a kadar uzanan seferleri neticesinde yıkılan Pers İmparatorluğu yerine hibrit bir bileşim kültür olan Helen Kültürü etkisi altında kalır. Yarı bağımsız bir sistemin içinde kalan Bizantion'un sınırları Çemberlitaş'a kadar uzanmıştır.

M.Ö. 2. yüzyılda Roma'dan tüm Akdeniz Havzası'na yayılmaya başlayan başka bir güç bu kez Bizantion'un tarihine etki etmiştir. Roma İmparatorluğu olarak bilinen devletin etkisi altında kalmıştır. Roma, Bizantion'un koruyucusu olmuş daha sonra Bitinya Eyaletine bağlamıştır. Şehir bu dönemde büyümeye devam etmiştir. Batı yönünde büyüme göstermiştir. Hamam, stadion gibi yapılar eklenmiştir. Roma İmparatorluğu 2. yüzyılda iç savaşlar evresinin henüz başında olacaktır. Filozof imparator Marcus Aurelius'un ardılı İmparator Komodus hamamda kendi *preatoryanları* tarafından katledilince güçlü lejyonların komutanları askeri gücü arkasına alıp kendilerini imparator ilan etmiş/ettirmişlerdir. Bu komutanlardan birisi Leptis Magnalı, Pannoiya valisi Septimus Severus'tur. Bir diğeri ise Britanya valisi Albinus'tur. Albinus ile anlaşılan Severus Roma'ya yürür. Severus gibi imparatorluğu zorla elde etmeye çalışan Suriye valisi Pescennius Niger, Severus'un hedefi haline geldi Niger'in üzerine yürüyen Severus, Suriye valisini elimine edince bu kez Parth topraklarına girer ve Parthların askeri gücünü kırmaya çalışır (Freeman, 2006: 543). Severus, Bizantion'da yeni inşaa faaliyetleri söz konusu olmuştur. 211 yılında Septimus Severus'un ölümünün ardından 235 yılına kadar oğulları Geta ile Caracalla yönetimi sağlamışlardır. Ancak bu tarihten itibaren 3. yüzyılın sonlarına kadar iç savaşlar dönemi hüküm sürecektir. İmparatorlukta altmış yılda onsekiz imparator iktidarı kazanıp kaybedecekti (Freeman, 2006: 544). 220 yıllarında Avrupa'da Cermen tehlikesi baş göstermiş ve 260 yılına kadar tehlike Milano'ya kadar ilerlemiştir. 3. yüzyılın ortasında imparatorluk pratikte dört yönetim

birimine bölünmüştü. Palmyra, Gal İmparatorluğu, Gallianus ve Valerianus'un birlikte idame ettiği bir sistem söz konusu idi. 3. yüzyılın son çeyreğinde imparatorluğun yaşadığı yönetim sıkıntısına bir çözüm olarak tetrarkhia sistemi getirilerek çare bulunmaya çalışılacaktır. İmparator olmadan önce Diocles (Lactantius, 1984: 11-13) olarak anılan ve 243 yılında, Split yakınlarında bulunan Salone'de doğan Diokletianus'un babası bürokraside yer alırken kendisi süvari birliğinde görev almış ve asker olarak yetişmiştir. Roma'nın iç savaşlar ile boğuştuğu bir dönemde askeri pek çok görevi yerine getiren Diokletianus daha sonra ordusunun desteğini kazanarak Numerianus'un cinayeti ile ilişkilendirdiği isimlerin üzerine yürür. Carinus'u bertaraf eder ve tek başına iktidarı ele geçirmeyi başaracaktır. 284 yılında tek başına iktidarı elde eden Diokletianus ülkeyi sistematik olarak dört yönetim birimine böler. Tetrarkhia olarak adlandırılan bu sistemde iki sezar ve iki Augustus olacaktır. Trier, Milano, Sirmium ve Nikomedia yeni sistemin başkentleri olmuştur. Konstantinopolis'in kurucusu olacak olan ve tam adı Gaius Flavius Valerius Aurelius Konstantinus olan Büyük Konstantinus ise bu sistemde yer alan Konstantius Klorus'un oğludur.

306 yılında Konstantinus Klorus Eburacum (York) şehrinde ölünce Konstantinus kendi askerlerince agustus ilan edilir ve mor erguvan kuşanır (Eusebius, 1999: 78). Ancak ortada dört yerine altı adet imparator adayı bulunmaktadır ve Diokletianus'un kurduğu dörtlü sistem bir krize girmiştir ve iç savaşlar evresi yeniden başlamıştır. 324 yılına kadar çatışma dönemi imparatorlukta hareketli yıllara sebep olacaktır ancak 324 yılında Konstantinus'un Licinius'a karşı giriştiği askeri ve siyasi mücadeleyi kazanması ve Nikomedia'nın kuşatılması ile birlikte tetrarkhia sistemi bitmiş olacaktır. İmparatorlukta Roma şehri yerine alternatif bir merkez aranmaktadır. Büyük Konstantinus'un Anadolu gibi Hristiyan nüfusun mezallime uğradığı coğrafyalarda halk ile barışmaya yönelik ya da işbirliği gerçekleştirmeye yönelik yeni bir politika benimsemiştir. Eusebius gibi imparatorun hayatını anlatan ve bir dönem kaynağı olan "Vita" bu değişimin izlenebildiği ancak biraz romantik olan bir kaynak olmuştur. Eusebius'a göre imparator yeni merkezini Bizantion olarak seçmiş bu pagan siteyi yıktırıp Hristiyan bir merkez olarak yeniden inşaa ettirmeye karar vermiştir (Barnes, 2011: 111-112). Hristiyanlar Konstantinus öncesi "zalim" imparatorlar zamanında uğradıkları baskılar neticesinde parçalanmıştı ve Konstantinus barışı tahsis edip imparatorluğu yönetebilmek için uygun hale getirmek adına parçalanmış halkı bağdaştıracak düzenlemenin gerekliliğine yönelik

adımlar atmayı istemiş olmalıdır ve bu sebeple de yeni bir başkente ihtiyaç duyulduğunu düşünmüş olabilir (Grant, 2000: 141-144). Roma'nın etkinliği kırılmak istenmekteydi ve ayrıca şehir tehlikelere de açık olarak algılanmaktaydı. Bu durum Büyük Konstantinus'un ilk defa fark ettiği bir şey değildi. Nitekim Diokletianus'da bunu fark ederek Nikomedia şehrini kendi üssü olarak benimsemiş ve şehri bir merkez gibi ele almaya çalışmıştır. Bizantium böyle bir ortamda seçilmiştir. Nea Roma, Konstantinopolis isimleri ile anılacak olan şehrin kurulma çalışmaları 8 Kasım 324 yılında başlayacaktı, şehirde bulunan Zeuksippos Hamamları, tapınaklar gibi pagan yapıların yıktırılıp değiştirilmesi işlemi gerçekleşecekti. Bizantium, Roma planına benzer bir plan çerçevesinde yeniden inşaa ettiriliyordu. Senato yapısı burada yer alacaktı, imparatorluk sarayı bugün Sultanahmet meydanı yakınlarında inşaa edilecekti ve Roma'da yer alan Hipodrom örnekleminden faydalanılarak Konstantinopolis'te yeniden yapılacaktı. Ayrıca Küçük Asya ve Afrika bölgelerinde Hristiyan yapılaşmaları başlayacaktı. Eusebius (1999: 140), Konstantinopolis'i Hristiyan yaşamının "işlevsel" öğeleri ile doldurulduğunu aktarmaktadır. Bu dönem Ostrogorsky'nin dile getirdiği ve Bizans'ın temelini oluşturan kültür bileşiminin temelini atıldığı dönem olacaktı. Helen kültürünün, Hristiyanlık ile Roma idaresi etrafında birleştirilmesi "Bizans" olarak adlandırılan yapının üç temel ana unsuru olacaktı. 320 ve 330 yılları arası bu dönüşüm açısından önemli yıllar olmuştur. Konstantinopolis 11 Mayıs 330 tarihinde törenle açılmıştır. 337 yılında imparator ölümünden önce bugün Fatih Cami arazisinin yerinde bulunan Havariler Kilisesini yaptırmıştır ve içinde kendisi için bir mozale hazırlatmıştır (Eusebius, 1999: 176-177). 22 Mayıs 337 tarihinde ölümünün ardından imparatorun bedeni Nikomedia'dan Konstantinopolis'e getirilmiş ve Havariler Kilisesi'nde bulunan mozalesine defnedilmiştir. I. Theodosius (379-395) döneminde imparatorluktaki pagan yapılar kapatılmıştır. İmparatorun zamanında ülke ikiye idari olarak bölünmüştür ancak 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış ve tarihçilerin Avrupa için Karanlık Çağ olarak da adlandırdıkları ve döneme Ortaçağ ismini de verdikleri, merkezi idarenin yıkıldığı ve yerini mahalli beyliklere bıraktığı bir idari yapı ortaya çıkmıştır. II. Theodosius (408-450) döneminde ise şehrin sınırları bugün Fatih İlçesi sınırlarını kapsayan alan olan ve Tarihi Yarımada olarak bildiğimiz bölge sınırlarına kadar genişlemiştir. Karasurları bu dönemde inşa ettirilmiştir. II. Iustinianus (527-565) dönemi, Bizans karakteristiğinin oluşumunda kritik bir evre olup. Konstantinopolis'te

Ayasofya gerçek imparatorluk şehrine yakışır bir bina olarak inşaa edilip ve Bizans için dini-idari hayatın merkezinde yerini almış olacaktır. Konstantinopolis kuruluşunun üç yüzyıl ardından ilk defa Sasani ve Avar orduları tarafından kuşatılacaktır. 626 yılında gerçekleşen bu kuşatma güçlü surlar sayesinde başarısızlığa uğratılacaktır. 674 ve 717 yıllarında ise Emeviler tarafından kuşatılacaktır ancak bu kuşatma da başarıya ulaşamayacaktır. Konstantinopolis'in nüfusu 8. yüzyılın ortasında Iustinianus'un dönemi Konstantinopolisi'nin yüzde onuna düşer. Ayrıca 8. ve 9. yüzyıllarda "ikonoklazm" akımı etkinliğini gösterecek ve sosyal ve dini yaşamda bir kriz yüz yıla yakın bir süre toplumu esir alacaktır. 11. yüzyılın sonunda Haçlı Seferleri sayesinde Anadolu ve kıyılarında kaybedilmiş toprakların bir kısmı geri kazanılacaktır. 9. yüzyılda başlayan toparlanma bu dönemde de sürmekte ve bölge konjonktüründeki denge de Bizans lehine bozulmuştur. 11. yüzyılda Bizans Balkanlar ve Anadolu'da iki güç ile mücadele etmişlerdir. Anadolu'da Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın birlikleri Bizans kuvvetlerini bozguna uğratmış ve Anadolu'da Türklerin yayılmasına olanak sağlamıştır. Bizans İmparatorluğu Avrupa Kıtası ve Anadolu'da toprak kaybetse de Komnenos Hanedanlığı'nın reformları sayesinde Konstantinopolis ekonomik ve kültürel anlamda gelişim göstermiş ve yabancı seyyahların ilgisini çekmeye devam etmiştir.

Latinlerin 1204 yılında Konstantinopolis'i işgali ve yaklaşık altmış yıl ellerinde tutmalarının dışında Doğu Roma İmparatorluğu merkezi olarak kalmıştır. Yüzyıllar süren bir imparatorluğun merkezi olan Konstantinopolis en büyük yıkımlarından birini bu işgal sırasında yaşamıştır. Latin işgali sırasında şehrin zenginlikleri yağma edilmiş, birçok eser şehirden çalınmış ve pek çok yapı hasar görmüştür. San Marco Meydanında bulunan atlar şehirden kaçırılan eserlerden birisine örnektir. VIII. Mikhael Paleologos (1259-1282) tarafından 1261 yılında Latin işgalinden kurtarılmıştır. Bu dönemde Paleologos Rönesansı diye adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. Sanat ve bilim alanında imparatorluk ailesi sanatçılara destek olmuş, patronajlıklar yapmış yeni eser ve ürünler ortaya çıkmıştır. Ancak askeri ve ekonomik anlamda imparatorluk potansiyel düşmanlarını bertaraf edebilecek gelişim ve düzeni sağlayamıyordu. Tımar sistemine benzeyen bir sistem uygulanıyordu. Paralı askerlerden destek sağlanıyordu. Konstantinopolis'in hemen karşısında Cenevizliler Galata'da bağımsız bir şehir kurmuştu ve Konstantinopolis'in rakibi haline gelmişti. Clavijo gibi Konstantinopolis'e gelenler şehrin viranelerinden bahsetmekteydi. Şehrin nüfusu azalmıştı. Balkanlar ve

Anadolu’da toprak kayıpları gerçekleşmişti ve imparatorluk küçülmüştü. Aydınoğulları, Osmanlılar gibi beylikler ise sürekli Bizans topraklarında ilerlemişti. Osmanlılar Rumeliye yerleşmişlerdi. Osmanlı ilerleyişi ile paralel olarak Osmanlı tarih yazımının arttığı, paralellik sergilediği anlaşılmaktadır. Fetret Devri hariç tutulursa 1481 yılına kadar Enverî’nin Düstur-nâme’si, Şükrullah’ın Behçetü’t-tevârih’i, Karamanlı Mehmed Paşa’nın Osmanlı Sultanlar Tarihi, Tursun Bey’in Tarih-i Ebû’l-Feth adlı eseri bu dönemlerde kaleme alınmıştır.

Fatih Sultan Mehmed 30 Mart 1432/27 Recep 835 tarihinde II. Murad’ın dördüncü oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1443 yılında iki lalası ile birlikte Edirne’den Manisa’ya vali gönderilir. 1444 ile 1446 yılları arasında ilk saltanatını gerçekleştiren II. Mehmed 1451 yılında yeniden tahta oturur ve Konstantinopolis’in fethi için hazırlıklara başlar. Şehrin fethi için Bizans’ı kuşatmak adına 1452 Şubat ayında Anadoluhisarı karşısında bir kale inşa edilir. Anonim Osmanlı Kroniği’nde bu durum şu şekilde geçmektedir, “Def’a sefer itdi. Kostantiniyye katında bir Boğaz-kesen hisarı’nı binâ itdi, sene-i 856 yılında.” (Öztürk, 2000: 85).

“Sonra Sultan Mehmed, İstanbul şehri yanında Boğazkesen Hisarı’nı yapmak istedi. İlerigelenleri toplayıp yapmaya başladı. Her taraftan Sancak Beğleri’ne iş verdiler (Her Beğ, hisarın bir bölümünün yapımını üzerine aldı.). Dört kulenin her birini bir vezire verdiler. Temelini kazmaya başladılar. 20 kulaç kadar kazınca birden bir büyük hamam kubbesi çıktı. Deniz kenarında idi. Onun tarihini bilmediler ki ne zamanda yapılmıştır. Şeytan işi bir kubbedir. Baktılar. Âdem’den önce mi, sonra mı yapılmış bilemediler. Hakkın hikmetine kayran kaldılar. O kubbeyi dahi temeline varıncaya kadar kazdılar. Hisarın temelini vurdular. 4 ay içinde hisarı sapasağlam yaptılar. Çevresine hendek kazdılar. Önüne toprak kurdular. Karadeniz’den, Akdeniz’den gelen gemileri geçirmesin diye.” (Atsız, t.y.: 107).

Konstantinopolis’in fethini, Osmanlı Devleti’nin güvenliği açısından, gerekli kılan stratejik ve siyasi pek çok sebep mevcuttur ancak Sultan ile de ilgili sebepler olduğu düşünülebilir, bu duruma örnek göstermek adına, Fatih Sultan Mehmed’in, Konstantinopolis’in fethini, iktidarının ilk testi olarak kabul edip, iktidarını daha sağlam

bir hale getirmek⁴ ve temellendirmek için bir fetih programına girişmiş olabileceği ihtimali gösterilebilir.⁵ Sultan Konstantinopolis Bizans Devleti ile mücadeleye girişmeden önce Karamanlı İbrahim Bey'i bir tehdit olmaktan çıkarmak için üzerine yürümüştür. Karamanlı Beyliği bir tehdit olmaktan çıkarıldıktan sonra Sultan, Rumelihisarı'nın dikilmesinin ardından Bizans imparatoruna şehrin teslimi ya da savaş seçeneklerini sunduğu bir haber göndermiştir. Sultan Edirne'de bir meşveret meclisi toplayarak İstanbul'un fethi husunu bu mecliste tartışmaya açmıştır ancak Halil Paşa bu kuşatmaya karşı ihtiyatlı davranılmasını önerirken Zağanos Paşa ve Şehâbeddin Paşa aksi fikirler beyan etmiştir. Meclis çoğunluk olarak bu askeri hareketin yanında olmuştur. Savaş hazırlıkları çerçevesinde büyük toplar dökülmüştür.⁶

“Edrene’de ejderhâlar gibi toplar döktiler. Etrâf-ı âleme nâmeler perâkende idüp mübâlağa leşkerler cem’ idüp on bin yeniçeri ve yigirmi bin azep ve sâyir halk dahı gazâ-yı ekberdür diyüp bî-nihâyet leşker cem’ olup Edrene’de olan topları arabalara bindürüp, her bir topda nice yüz öküzler koşup dahı iki yanından urganlar takup bir nice bin âdemler çeke çeke Kostantiniyye üzerine iledüp toplar kurdı.” (Öztürk, 2000: 85).

Oruç Bey’in yazdığı metinde ise bu hazırlık şu şekildedir,

“Sonra, Sultan Mehmed Han, İstanbul’u almayı kurdu. Sağlam inançla etrafa mektuplar gönderip Anadolu’dan ve Rumeli’den asker topladı. Anadolu Beğleri, Rumeli Beğleri ve Subaşılar’ı, Anadolu’dan 10.000 Azap, Rumeli’nden 10.000 Azap ve 10.000 Yeniçeri silâhlandı. Ulu gazâdır diyip bütün Müslümanlar’a haber oldu. Şeyhlerden, tekkede oturanlardan ve dervişlerden, Abdallar’dan hazır olanlarla İstanbul üzerine yürüdüler. Edirne’de ejderha gibi toplar dökütürüp tüfekler hazır olunca Sultan Mehmed, Edirne’den çıkıp o topları çektirerek İstanbul üzerine iletti.” (Atsız, t.y.: 108-109).

6 Nisan 1453 tarihinde Konstantinopolis kuşatılmıştır. Konstantinopolis kuşatması Nicolô Barbaro’ya göre, gün gün şu şekilde gerçekleşmiştir, 6-7 Nisan günü Edirnekapı

⁴ 1451 yılında Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) iktidara ikinci kez gelince Bizans İmparatoru, Sultan’ı, Şehzade Orhan ile tehdit etmiş ve Sultan’ın Bizans’a karşı askeri hareketlerine karşı engel olmak istemiştir.

⁵ Fatih Sultan Mehmed’in 1446 yılında tahttan çekilmeye zorlandığı ve bu duruma memnuniyetsizlik beslediği, Çandarlı Halil Paşa’ya dair kızgınlığının da bu dönemden bakiye kaldığı kimi araştırmacılar tarafından yapılan bir yorumdur (Clot, 2012: 25).

⁶ Bkz. “Urban”.

yakınlarında surların bir kısmı top atışları ile tahrip olmuştur, 9 Nisan günü Baltaoğlu Süleyman Bey Haliç'e girmeye çalışmıştır. 11 Nisan günü büyük toplar ile surlar dövülmüştür. 12 Nisan'da yüksek bordalı Hristiyan gemileri ile Baltaoğlu'nun gemileri arasında bir çatışma gerçekleşmiştir ancak Baltaoğlu donanması başarıya muvaffak olamamıştır.⁷ 18 Nisan günü genel taaruz başlatılmış Top-Yıkığı Senti'nde barikat yoklanmıştır. 20 Nisan günü Papa'nın gönderdiği üç gemilik yardım Çanakkale Boğazını geçer ve rüzgarın etkisi ile Haliç önünde barikat kurmuş Osmanlı donanmasını aşmayı başarır, bu olayın ardından Hamza Bey yeni donanma komutanı olur. Aynı gün Bayrampaşa Deresi Vadisi'nde bulunan Büyük Bahatatinianos Kulesi tahrip edilir. Gemilerin karadan yürütülmesine binaen çalışmalar da bugün başlar. 22 Nisan günü yetmiş kadar gemi Haliç'e indirilmiştir. 28 Nisan günü Ayvansaray ile Sütlüce arasında köprü yapımı başlar. Köprüye toplar yerleştirilir ve Blakhernai Surları dövülmeye başlanmıştır. 7 Mayıs günü ağır top bombardımanının ardından yarma hareketi başlatılmıştır ancak başarısız olmuştur. 12 Mayıs günü gece saatlerinde Blakhernai ve II. Theodosius surlarının kesiştiği yere saldırı düzenlenmiş ancak sonuçsuz kalmıştır. 13 Mayıs günü Neorion Limanına sığınan gemilerin silahları sökülmüş ve savunmada kullanılmak üzere alınmıştır. 16 ve 17 Mayıs tarihlerinde Dolmabahçe'den Haliç'e yürüyen donanma başarıya ulaşamamış ve geri döndürülmüştür. 16 Mayıs ve 23 Mayıs tarihleri arasında şehrin surları bombardıman altında tutulmuştur ve ayrıca lağım taktikleri uygulanmıştır. 18 Mayıs ve 23 Mayıs tarihleri arasında tekerlekli kule Topkapı civarında surlara dayandırılmaya çalışılmıştır. 23 Mayıs günü bir Venedik gemisi Haliç'e girmeyi başarır. 25 Mayıs günü Venedik donanması Ege Bölgesi'ne ulaşır. 26 Mayıs günü savaş meclisi Osmanlı otağında toplanmıştır ve Halil Paşa Bizans ile barış yapılmasını istemiştir ancak Zağanos Paşa, Şehâbeddin Paşa ve Turahan Bey buna itiraz etmişlerdir. Meclisten genel saldırı kararı çıkarılmıştır. 27 Mayıs günü bombardıman şiddetlenir. 28 Mayıs günü Zağanos Paşa'nın kuvvetleri yer değiştirir. Blakhernai önlerine getirilir. Sultan Dolmabahçe'ye aynı gün gitmiş ve genel saldırı olacağı zaman gemilerin surlara saldırması emrini vermiştir. Aynı gün Konstantinopolis'te İmparator Konstantinos Ayasofya'ya gitmiştir ve şehirde de ayinler düzenlenmektedir. 29 Mayıs günü gece karadan ve denizden saldırı başlatılmıştır,

⁷ Bkz. "Kâtib Çelebi, onun ilk kaptan-ı deryâ olduğunu ve İstanbul Kuşatması sırasında gemilerin karadan yürütülerek Haliç'e indirilmesinde hizmet ettiğini yazmaktaysa da bu iddia doğru değildir." (Bostan, 1992: 41).

azepler hareket ettirilmiş, İshak Paşa'nın kuvvetleri olan Anadolu askeri yürüyüşe geçmiştir. Toplar surda bir gedik açmayı başarmıştır. Bir iddia ise Blakhernai'de açık unutulan gizli bir giriş hakkındadır. Bu girişi bulan küçük bir Osmanlı kuvvetinin içeriye sızdığı yönündedir. Saldırı sırasında kahramanlaşmış Giustiniani yaralanmış ve askerlerince Haliç'e kaçırılmıştır. Yeniçeriler taaruza katılmıştır ve hendekler aşıp iç surlara birlikler ulaşmıştır. Blakhernai'de savunma çökmüş ve Kerkoporta kontrol altına alınmıştır. Bunun yanında azepler ise deniz surlarını aşmış ve şehre girmiştir. Bu sırada azepler ile karşılaşan İmparator XI. Konstantinos Palaiologos (1449-1453) ise öldürülmüştür. Bu husus tam olarak açık değildir çünkü imparatorun bedeni bulunamamış ancak erguvan renkli ayakkabıları olan ve yüzü tanınmayan bir bedenin imparatora ait olduğu ileri sürülmektedir. Tursun Bey kaynak alındığında Osmanlı birliklerinin şehre girişi Kerkoporta değil Top-Yıkığı semti bölgesinden gerçekleşmiştir (Barbaro, 2007: 14-55; İnalçık, 2014: 25, 26, 27; Sopracasa, 2016: 455-503).

Anonim Osmanlı Tevarihi'nde fethin anlatımı bu şekildedir,

“... cebren ve kahran gâziler koyulup kâfirlerin kimin kırdılar ve kimin avratları ve oğlanları ve malları ile mâh-ı cumâziyelûlânun (rebî'ülevvel ayının) yigirmisinde se-şenbe günü subh-ı sâdık vaktinde, hicretün sekiz yüz elli yedi yılında şehri-i Kostantiniyye feth oldu, el-hamdülillâh. İslâmbol'un alınması hakkında Hak ta'âlâ Kelâm-ı Kadîm'de buyurmuşdur: Beldetün tayyibetün ('Sebe, 34/15). Bu âyet-i kadîmi hisâb itsek bu târîh çıkar: 857.” (Öztürk, 2000: 86).

Oruç Bey'in tarihinde ise fethin anlatımı şu şekildedir,

“İstanbul, 21 Rebiülevvel 857 Salı (asıl metinde gün olarak şenbih: cumartesi yazılı imiş ama Cambridge nüshasında seşenbih: Salı diye gösterilmiştir) günü alındı.” (Atsız, t.y.: 109).⁸

29 Mayıs 1453 günü Konstantinopolis fethedilmiştir. Şehrin fethinin ardından sultanın şehrin tarihini ve binalarına dair merak içine girdiği anlaşılmaktadır. İncelenen tevarihlerden anlaşılan bu durumun yanında, bu tevarihlerde⁹ Konstantinopolis'in kuruluşuna dair “bozuk/yanlış” tarihi anlatılara yer verilmiştir. Fethin ardından Osmanlı

⁸ Atsız'ın çevirisini yaptığı Oruç Bey'in tarihi, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar* ile kayda değer benzerlikler, hemen hemen aynılıklar sergilemektedir.

⁹ Bkz. 1453 yılında fethin kısa bir süre ardından Bican Yazıcızâde tarafından yazılan, “Dûrr-ı Mekkûn”.

vakanüvislerinin ortaya attığı bazı efsaneler¹⁰ söz konusu olmuştur. Kentin kuruluş sırası Yanko bin Madyan, Byzas (Buzatin), Konstantinus sırasında verilmiştir. Yanko bin Madyan/Medyan isminin, M.Ö. 11. yüzyılda kurulan “Nikomedya” isminin Arap harfleri ile yazılmış ve kullanılan metinlerdeki yanlış okumadan ileri geldiği değerlendirilmektedir (Bazin, 1992: 213-217).

Fethedildikten sonra, Konstantiniyye şeklinde, 1455 tarihli tahrirde anıldığı anlaşılan şehre daha sonraki yıllarda İstanbul denilmesi yaygınlık kazanacaktır. 16. yüzyılda İstanbul’a gelen Solomon Schweigger, tarihçilerin İstanbul için kimi zaman Anthusa, Aethusa, Antonia, veya Nova Roma dediklerini ancak Türklerin “Stambol” dediklerini belirtmektedir. Bu ismin “is tin polin” sözcüklerinden türetilmiş bir isim olduğunu, anlamının ise “şehre doğru”, “şehrin içinde” anlamlarına gelen Yunanca bir kökene dayandığını yazmıştır (Schweigger, 2004: 118).

¹⁰ Yerasimos, Osmanlı vakanüvislerinin metinlerindeki İstanbul’un kuruluş tarihini, düş ürünü olarak nitelendirmektedir.

2. BÖLÜM: TURSUN BEY VE 1455 TAHRİRİ

2.1. TURSUN BEY VE 1455 TAHRİRİ

Tursun Bey'in Biyografisi

Tez çalışmasında kullanılan 1455 tarihli tahriri yapan ve “Târîh-i Ebu'l-Feth” adlı eser ile bilinen Tursun Bey hakkında çağdaşı ve daha sonraki dönem belgelerinde hayatına dair bilgi aktaran, hakkında yazılmış pek fazla bilgi yer almamaktadır. Gerçek adının Tûr-ı Sînâ olduğu düşünülmektedir (Tulum, 1994: 6). Ancak Tursun ya da Dursun Bey olarak da anılmaktadır. Bursa Şer'iyye sicilleri üzerine çalışan Halil İnalçık, 26 Haziran 1484 tarihi ile 12 Mart 1491 tarihleri arasındaki kayıtlarda Tursun Bey'in yaşamı ve ailesi hakkında bilgilere ulaşmıştır (İnalçık, 1993: 417). Kayıtlarda Tursun Bey'in adı, “Tursun Beg ibn Hamza Beg” ve “Mevlana Tursun Beg ibn Hamza Beg” şeklinde geçmektedir (İnalçık, 1993: 417). Tursun Bey babasına dair bir şey söylememektedir ancak yazdığı ve Fatih'in tarihini anlattığı eserinde, İstanbul kapılarının da birine ismi verilen Bursa valisi “Cübe Ali” ismini amcası¹¹ olarak anmaktadır (İnalçık, 1993: 417). Ancak Firuz Bey'in, Hamza Bey'in ve Cebe Ali Bey'in babası olduğu bilinmektedir. Osmanlı tarihinin 14. yüzyılın ortaları ve 15. yüzyılın sonlarına kadar süren dönem için önemli rollerde bulunmuş bir ailenin üyesi olduğu anlaşılmaktadır. Firuz Bey, I. Murad döneminin sancakbeylerindendir. Ankara Sancakbeyi olarak Konya savaşında 1387 yılında rol almıştır. I. Bayezid zamanında, Firuz Bey Antalya Beylerbeyi makamına getirilmiş oğlu Yakub Bey ise Ankara sancağında kalmıştır. Timur'un seferi sonrası ortaya çıkan karışıklık döneminde bu aile çeşitli olayların içinde bulunmuştur. 1411 yılında I. Mehmed'in, Yakub Bey'den, Ankara'yı almış ve Firuz Bey'in ailesinin Orta Anadolu kontrolü 15. yüzyılın başında kaybolmuştur. 1422 yılında Karaman, Germiyan ve İsfendiyar beylerine karşı Firuz Bey'in oğlu, Ali Bey, İznik'i başarıyla savunmuştur. Bu kişinin Cebe Ali olduğu düşünülmektedir (İnalçık, 1993: 418). Firuz Bey'in ailesinin en önemli üyelerinden biri olan Hamza Bey, 1421 yılında babasının öldüğü ve Antalya'nın tehdit altında olduğunu öğrenmiş ve buraya gelmiştir. Karamanlı Mehmet Bey ve Hamidoğlu Osman Çelebi'ye karşı 1422-1423 yılları arasında kuşatılan şehri

¹¹ “...emmim Cebe Ali” (Tursun Bey, 1976: 59-60).

başarıyla savunmuştur. Bu başarı ona Anadolu Beylerbeyliği'nin yolunu açmış olmalıdır. Hamza Bey'in, 1430 yılı Selanik kuşatmasında da kritik bir rol oynadığı görülmektedir. 1432 yılında Hamza Bey hakkındaki bir anektod (İnalcık, 1993: 419)¹² sayesinde onun bu yıllarda Bursa'da yerleşik olduğu anlaşılmaktadır. Tursun Bey'in 1426 yılından sonra doğduğu, İnalcık (1993: 419) tarafından önerilmektedir. Dönemin önemli bir ailesinin üyesi olarak Tursun Bey'in iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Kendisi yaklaşık yirmi dokuz gibi erken bir yaşta tımar sahibi olmuştur (Tursun Bey, t.y. 59; Tulum, 1994: 6). Fatih Sultan II. Mehmed İstanbul'un tahririnin hazırlanması görevini, Cebe Ali'ye verdiği ve Tursun Bey'in bu iş ile sorumlu tutulduğu yine kendi sözlerinden anlaşılmaktadır (Tursun Bey, t.y. 59). Cebe Ali'nin Bursa'ya dönmesi ile tahrir görevi tamamen kendi sorumluluğunda kalmış ve bitirilmiş olabilir. Yine aynı yıllarda yaya ve müsellemlerin tahririnin de kendisi tarafından yapıldığı bilinmektedir (İnalcık, 1993: 420; Tulum, 1994: 6).¹³ Tursun Bey'in 1456 yılında Belgrad Seferi'nde yazıcı olarak görev almıştır. Tahrir görevinin ardında Mahmud Paşa'nın himayesine girdiği, İnalcık (1993: 421) tarafından düşünülmektedir. Bu seferin ardından on iki yıl Mahmud Paşa'nın himayesinde yaşamıştır. Tursun Bey bu süreçte “yazıcı” olarak anılmıştır. Mahmud Paşa'nın maiyetinde yer alırken pek çok görev üstlenmiştir. Mahmud Paşa'nın Sırbistan seferinde görev almış, Güvercinlik Kalesi'nin fethi ardından Sirem Bölgesine gerçekleştirilen bir akında “emin” olarak gönderilmiştir. Bu yıllardan sonra “divan katibi” ünvanıyla Mahmud Paşa'nın seferlerine eşlik etmiştir (Tulum, 1994: 6-7). Tursun Bey, Mahmud Paşa'nın katli hakkında fazla bir malumat sunmamaktadır. İdrîs-i Bitlisî'nin “Heşt Bihişt”inde geçen bir anlatıya göre Mahmud Paşa dönemin ilmiye sınıfı ile divan toplantıları düzenlermiş, bu toplantı sırasında nüktedan bir şair olan Hayatî'nin, Tursun Bey'i “aşağıladığı” bir vaka meydana gelmiş, şairin daha sonraki idamından bu esere göre Tursun Bey sorumlu tutulmuştur (İnalcık, 1993: 423). Tursun Bey'in, Mahmud Paşa'nın himayesinin ardından pek çok sefere katıldığı anlaşılrsa da seferlere kimin maiyetinde katıldığının bilinmediği düşünülmektedir (Tulum, 1994: 6-7). II. Bayezid'in iktidarının ilk yedi senesini aktarırken, kendisi hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Akkirman'ın fethi haberi

¹² Bertrandon de la Broquiere tarafından “Türklerin Büyük Valisi” olarak Hamza Bey nitelendirilmektedir (İnalcık, 1993: 419).

¹³ “Tursun Beg ve İshak Çelebi ve Sasa Begoğlu Çalab-verdi ve Kula Subaşı İlyas Beg yazdıkları yayanın ve müsellemin defteri” (İnalcık, 1993: 431[Bursa Sicil no. A, 4/4, 135b, 884 H.]).

üzerine sultanın bir şiir yazdığını aktaran Tursun Bey'in, 1474 yılından sonra divanda üst düzey bir görevde bulunduğu anlaşılmaktadır (İnalcık, 1993: 423; Tulum, 1994: 7). Daha sonra “emekli” hayatını benimseyen Tursun Bey, Bursa'da bulunmaktadır. Bu sırada Cebe Ali'nin vakfının mütevellilik görevini yerine getirmiştir (İnalcık, 1993: 424). Bursa'daki belgelerden öğrenildiğine göre Tursun Bey'in karısı Selçuk Hatun, Balaban Paşa'nın kızıdır. Yine buradaki belgelerden öğrenildiğine göre Tursun Bey'in iki kızı vardır. Mahru ve Fahr'ül-Nisa adlarındadır. Bursa'daki kayıtlarda Tursun Bey'in evini sattığı görülmektedir. İnalcık, Tursun Bey'in “Târîh-i Ebu'l Feth” adlı tarihi metnini 1488 yılında yazmaya başlamış olabileceğini düşünmektedir (İnalcık, 1993: 424). Tursun Bey'in 1491 yılından sonra uzun bir süre yaşamadığı düşünülmektedir (Tulum, 1994: 6-7). Babinger (1992: 29), Tursun Bey'in ölüm tarihi ile ilgili olarak 1499 yılından sonrası olabileceğini düşünmektedir.

Tahrir ve Tahrir Defterleri

“Tahrir” kelimesi yazı yazma, kitabet, kitap yazma, bir eser kaleme alma, kaydetme, süsleme gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴ Osmanlı maliye sisteminde ise tahrir kelimesi, şehirlerde bulunan vergi mükelleflerini tespit etmek, kaydetmek için yapılan sayımların yazıldığı, deftere geçirme işine verilen terim olmuştur (Coşgel, 2004: 405; Öz, 2010: 425-429). Sanayi odaklı üretimlerin öncesinde, tarıma ve vergiye dayalı ekonomilerde potansiyel geliri belirlemek için yapılmıştır. Roma İmparatorluğu ve Ortaçağ Avrupa devletleri tarafından da uygulanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti için bu sayımlar daha farklı bir anlama sahiptir. Bunun sebebi Osmanlılar'da tahrir tımar sistemi ile doğrudan bağlı bir halde bulunmuştur ve tımar sisteminin yürütüldüğü salyanesiz eyalet ve sancaklarda uygulanmıştır (Öz, 2010: 425). Osmanlıların sayım işlemlerine tam olarak hangi tarihte başladıkları bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en eski tarihli tahrir defteri 1431 tarihli (h. 835) “Arnavid Sancağı Defteri” ve bundan başka h. 835 tarihli Premedi, Görice ve havalisi defteri ve h. 871 tarihli Dibre ve havalisi defteridir (İnalcık, 1949: x). Şehirlerin fethinin hemen arkasından yapılan tahrirlerin sağlıklı bilgi aktarmaması durumundan ötürü daha sonraki yıllarda da yapılan tahrirler tekrarlanmıştır. 16. yüzyılda Ferhad Paşa vilayet tahrirlerinin yapılmasına kısıtlama getirmiştir. Tahriri merkezden emir almış bir tahrir emini ile ki bu yüksek mevkili bir

¹⁴ Erişim: 20 Şubat 2022, <http://lugatim.com/s/tahriri>.

kimse olurdu bunun yanında katip, dirlik sahipleri ve kadılarla birlikte teftişi gerçekleştirecek tahrir kurulu oluşturulurdu. Kadı kendisinin sorumlu olduğu kazanın tahriri yapılırken tahriri gerçekleştirene yardımcı olmakla görevlendirilmişti. Katipler görevleri karşılığı her haneden ücret alırdı, tahririn sonunda müsveddeler iki nüsha olarak hazırlanır, biri defterhaneye diğeri ise ait olduğu beylerbeyliğine gönderilirdi. Tahririn sonunda defterler mufassal, icmal ve evkaf defterleri şeklinde derlenirdi. Tahrir defterleri önceleri “tevki” yazısı ile yazılırken II. Bayezid zamanında “siyakat” yazısı ile yazılmaya başlamıştır. İcmal defterlerinde tahrirlerin yapı ve formülüzasyonu itibari ile bazı hatalar ya da gerçeklerin yanlış aktarımları söz konusu olabilmektedir. Bir kazanın yazımının ardından toplam kasaba, köy, cami sayısı, vergiye tabi kişiler özeti çıkarılmıştır, Eyalet ve sancak seviyesinde de bu işlem gerçekleştirilip verilerin anlaşılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır ancak bu tür defterlerin mufassal defterler ile kıyaslanmaları sonucunda ciddi yanlışlıkların ortaya çıktığı görülebilmektedir. Arşiv ve arazinin kimi zaman doğru bir uyum sergilemediği hadiseler söz konusu olmuştur (Faroqhi, 1993: 75-76). Emecen, Günümüzde Tahrir defterleri hakkında yapılan çalışmalar iki gruba ayrılır demektedir. Bunlardan ilki defterlerin neşri ve diğeri ise defterler üzerinden yapılan bölge çalışmalarıdır (Emecen, 1996: 37). Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi) Tapu-Tahrir Defteri Kataloğu 1110 adet mufassal, icmal, evkaf defteri, Bâb-ı Âsafî Defterhane-i Âmire Defter Kataloğu’nda 851 adet tahrir defteri, Tapu Kadastro ve Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde 203 mufassal, 162 icmal, 51 evkaf defteri yer almaktadır (Öz, 2010: 428).

1455 Tahriri

“The Survey of Istanbul 1455” ismi ile 2012 yılında Profesör Doktor Halil İnalçık tarafından yayınlanan ve Tursun Bey’in tahriri olduğu düşünülen bu eserin oluşturulması Bekir Sıtkı Baykal tarafından, hocaya verilen bir fotokopi ile mümkün olmuştur. İnalçık, Osmanlı arşivlerinde gerçekleştirdiği araştırmalarında bir mevkufat defterinde¹⁵ yer alan kısım hariç deftere rast gelemediğini ve bu kısmın ise tahrir defterinin orijinalinden kopartılıp mevkufat defterine eklendiğini belirtmektedir (Öz, 2013: 108; Emecen, 2020: 288). Emecen (2020: 288), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde müteferrik defterler arasında aslında öteden beri bilinen kayıtları ekleyerek orijinal

¹⁵ “Müteferrik Defterler no. 36806”

nüshayı, kendi hattı destiyle açık şekilde istinsah etmek ve İngilizce'ye çevirmek suretiyle yayımlamıştır” demektedir.

İnalcık, kendisine ulaştırılan defterin hangi arşivde olduğunu ve nerede kayıtlı olduğunu ve defterin orijinal halini göremediği için net bir bilgi verememektedir. Ancak orijinal belgenin Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı) içinde bulunabileceğini önermiştir.

Defterde Galata ve İstanbul'un anlatıldığı bölümlerin yazım üsluplarının farklı olduğu ve dolayısıyla iki bölümü farklı katiplerin yazdığı anlaşılmaktadır.

Defterin eksik kısımlarının yanında, defter 64 varak olup Galata kısmının birkaç sayfası eksik olduğu düşünülürken İstanbul kısmının ise 37 sayfası mevcuttur (Öz, 2013: 108).

Baş Muhasebe Kayıtları arasında bu deftere ait olduğu düşünülen bir parça İdris Bostan tarafından Halil İnalcık'a bildirilmiş ve bu kısım da eklenmiştir.¹⁶

Emecen, fotokopi olarak bahsedilen defterin Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde çeşitli defter parçalarının birleştirilmesi ile oluşturulan başka bir müteferrik defterin içerisinde bulunduğunu söylemektedir. TSMA, nr. D. 2203'te, 276b- 340b varakları arasında yer aldığını söylemiştir. İnalcık'ın fotokopi nüshası ile kıyasladığını ve sayfaların tam ve sırasının aynı olduğunu belirtmektedir. Ancak İnalcık'ın yayınladığı metinde son sayfanın yer almadığını söylemektedir. Bahsedilen nüshada, fotokopide eksik olan Büyük Balat Mahallesi'nin kayıtlarının tam olduğu ve ardından Ayasofya Mahallesi'nin geldiği Emecen tarafından görülmüştür.

¹⁶ “H. İnalcık İstanbul sur içini ihtiva eden bu kısmı defterin ortasında Galata kısmının bittiğini düşündüğü yere ekleyerek devam ettirmiş, defterin İstanbul bölümünü böylece başlatmıştır. Galata mahallelerinden İstanbul kısmına geçişte fotokopi nüshada bazı kayıp sahifelerin olduğunu da belirtmiştir. “Büyüt-ı Kostantiniye ki mevküf est” başlıklı bu bölüm (forma halindeki ilk kapak başlığı) ayrıca başlangıç sayfasında daha ayrıntılı bir başlık taşımaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, ciltleme sırasında defterin formalarında bir karışıklık yapılmış olup olmadığıdır. Aslında Galata bölümünden sonra fotokopideki devam eden metnin yazılış stili değişmektedir. Fotokopi nüshada baş tarafı eksik olan İstanbul bölümünün yazı stili eklenen defter parçasıyla ayniyet gösterir. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi Müteferrik defter içindeki kısım ilgili tahririn başlangıç sayfalarını ihtiva etmektedir. Bu bölüm Vlaherna-Kastel, Eski Balat, Avrantharya, Fila, Balat (1), Badrak (Badrik/Patrik), Balat (2), Bâb-ı Edirne, Zaganos (Zağanos) Paşa, Prokambo mahallelerini içine alır ve eksik kalmış mahiyettedir. Bunun sonunda “Filibe Kadısı Saraçzade Mevlana Musluhiddin Karaferye kadısın teftiş ettiği defterdir.” kaydı ile konuyla alakasız bir defter parçasına geçilir. Bu parça fotokopi nüshasına yazı ve tertip itibarıyla da farklılık gösteren belirli bir yerden itibaren (İnalcık'ın tertibine göre 46. varak) katılır... Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve İstanbul'un “mevkuf binalarını” gösteren kısmın devamı, yarım kalmış Galata kısmına sonradan defterleri ciltleyenlerce eklenmiş olmalıdır.” (Emecen, 2020: 289).

Kayıtlar,

“Mahalle-i Ayasofya ez-hânehâ-i ba’z.

Bir hane-i ulvîsi beş ve süflîsi iki, Gelibolulu Hüseyin mütemekkin.

Ve mezkûr hânenin havlusunda iki süflî hâne, halî” şeklinde son sayfadır (Emecen, 2020: 293). İnalçık’ın üzerinde çalıştığı nüshaya bu eklendiğinde toplamda otuz dört (34) mahallenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tursun Bey’in sorumluluğunda gerçekleştirilen 1455 tarihli İstanbul Tahriri için Tursun Bey’in kendi ağzından tahririn yapılma amacını, Fatih Sultan Mehmed’in fetihlerini anlattığı *Fatih’in tarihi Tarih-i Ebul Feth* isimli tarihî metinde şu şekilde görmekteyiz;

Fakat böyle hayırlı ihsanlar ve buyruklardan sonra , -herkesin tuttuğu, evi ve kendi mülküdür denilmişti. –Sultanın yeni bir fermanı çıktı. (Bu evler yazılıp, halli halince mukataa ola. Bu cihetten ki mülk olarak verilen binadır. Yer vakıftır.)

Bu yazının infazı için merhum emmim Cebe Ali bey tayin olundu ki o esnada Bursa beyi idi. Bu hakir ise Bursa sefası için terk-i timar edip emmim yanında huzuru seçmiştim. Emir üzerinden işaret olmakla İstanbul mülkünün, bu fakir tarafından defter olması buyruldu. Hezartablar çekildi. Hane hane, karış karış, bağ bahçe dolaşıp mukataa yazıldı. Bu işlemin sebebi ile bir çok değişiklik vuku buldu.

Meselâ, bir kişi mukataasını ödemeyeceği evi gönül rızası ile bırakıp haline münasip ev aldı. Defter tamamlanıp padişaha arz oldu. Takriben senelik iki bin fıçı göründü ki her biri elli bindir. Hemen o anda padişah bu mukataaları kullarına ve reayasına bağışlayıp süslü tuğra ile kendilerine verdi. Sultanın bu sonsuz ihsanına zengin fakir herkes sevinip ona hayır dualar ettiler... Nedendir ki İstanbul’un yazılmasında bu iki mahzur zuhur etti.

Birisi mukataa yazdırması, diğeri de arzusu ile ev tutanın kendi mülküdür demesi ki şaşılacak bir iştir ve dahi abestir.

Padişah-ı Muzaffer ise (Sabra gadir olmadığın şeylerin tevilini hakikatını sana bildireyim.) cevahirini saçıp dedi ki:

Mukataa yazdırmaktan muradım mal değil idi. Tertip ve tadilinde halkın ıslahı vardır. Mülk edinme hırsı ile akılsız ve soysuz bir kimse fazla miktarda ev ve bahçe tutmuş. Henüz alış veriş rağbette olmadığından satıp kifayet etsin. Böylece az müddette o ev ve kasrlar imaretten uzak olup harabe olmaya yüz tutacaktır. Tamiri ve mamur olması asıl muradımızdır, yerinde ve zamanında tedbir almazsak elden kaçacaktır. Böylece mukataa yazılmasını teklif ettim. Herkes tahammülü nisbetinde eve ve mala sahip olsun. Ve gördük ki arzu edilen netice ortaya çıktı.

Sonra, ihsan yönünden kullarıma ve reayama bağışladım. Böylece ihtiyarı ile tutuklu tuttuğunu mülk edinsin emri dahi sadık oldu. (Tursun Bey, 1976: 59- 60).

1455 tarihli tahrirde İstanbul, “Konstantiniyye şehri” ve “Galata şehri” şeklinde bölümlendirilerek kayıt sınırlandırılmıştır. Galata kısmının (İnalçık, 2012: 217-293)

anlatımının ardından, Konstantiniyye evlerinin¹⁷ bilgilerinin verilmesi şeklinde belgede bir akış gerçekleşmektedir (İnalcık 2012: 295- 368). Belgenin yazılmaya başlandığı tarih, Galata’da bulunan mülklerin statülerinin kayıtlarının verildiği kısmın başında yer almaktadır. Buradaki bilgiye göre belgenin Aralık 10- 20 1455 (h. 860 Muharrem) tarihinde yazıldığı “notu” düşünülmüştür (İnalcık, 2012: 15, 217/ vr. 1). Tez çalışması kapsamında bu belgenin “Konstantiniyye” olarak bahsedilen ve Suriçi İstanbul’u mahallelerinin anlatıldığı bölümler incelenmiştir. Belgede “Şehri Konstantiniyye”nin anlatımına,

“Suret-i defteri mubeyyin est ki der şehri-i Kostantiniyye-i haneha-yı mevkuf çend est ve ez-an haneha-yı bakisi ve yekisi...”¹⁸ şeklinde geçen bir ifade ile başlanmıştır (İnalcık, 2012: 158-159).

Bir üst satırda yer alan ve tahrirde geçen bölümde şehrin evlerinin hangilerinin kullanımda, hangilerinin boş ve hangilerinin hazineye kaydedilmiş olduğunun belirlendiği yazılıdır.

Belgede verilen “Konstantiniyye’nin haneleri” hakkındaki notun ardından ise şehirdeki mahallelerin ve mahallelerin içindeki mülklerin kaydedilmesine geçilmiştir. Anlatım bir liste şeklindedir. İlk olarak Mahalle ismi verilmiş ve bu çatı altında kayıtlar yapılmıştır. Ardından mülk bazen ayrıntılı bazen yalın bir şekilde belirtilmiş ve resmî durumu yazılmıştır. Tek tek mülkler yazılmış ve hazineye aitse “mevkuf” yazılmış, değilse mülk sahibinin elinde olduğu (yedinde) belirtilmiştir. Mahallelerin anlatımına ilk olarak “Mahalle-i Vlaherna-Kastel” şeklinde kaydedilmiş bir mahalleden bahsedilerek başlanılmıştır. Bu mahallenin ardından ise “Mahalle-i Eski-Balat”¹⁹ adında başka bir mahalle gelmiş, bir sıra, düzen, kaydı yapanların bilinçli olarak tercih ettiği bir metot gözetilerek, bir rota takip edilip, mahallelerin sıralandığı anlaşılmaktadır. Birbirine yakın mahallelerin ardı ardına sıralanması ile defter oluşturulmuştur. Belgedeki bir mahallenin kendinden önceki mahalleyi referans alarak konumlandırılabilirdiği görülmüştür. İstanbul’un tarihî surlarının içini kapsayan ve “Konstantiniyye” olarak

¹⁷ Tahrir’de sur içi İstanbul’un anlatıldığı ve bu çalışma kapsamına alınan ve yoğun yapılaşmanın olduğu öngörülebiyecek bazı bölgelerin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Neorion ve Perama bölgeleri de bu eksik mahalleler arasındadır (İnalcık, 2012: x).

¹⁸ Konstantiniyye’deki evlerin sayımı olduğu ve bu evlerin hangisinin dolu hangisinin boş olduğunun yazıldığı belirtilmektedir.

¹⁹ Tahrir’de “Balat” isminin dört farklı mahalle için kullanıldığını görmekteyiz. “Eski Balat”, “Balat I”, “Balat II”, “Büyük Balat” (İnalcık, 2012: 158-212).

adlandırılan bölgenin en kuzey ucundan doğuya doğru, daha sonra tekrar en kuzey uçtan bu sefer biraz güneye inip tekrar doğuya doğru, belgeyi oluşturanlar, hareket etmiş ve sıra sıra mahalleleri gezmiş oldukları anlaşılmıştır. Tahrir yapımına birinci olarak Vlaherna (Blakhernai) Mahallesi ile başlanmıştır, suriçi İstanbul'un en kuzey-batısıdır. Otuz dört (34)²⁰ mahalle hakkında bilgiler verilmiştir. Vlaherna-Kastel Mahallesi ile anlatıma başlanmış, “Büyük Balat” Mahallesi ile tahrir bitmiştir. Ancak Tahrir’de Ayasofya, Neorion gibi bazı bölgelerin anlatıldığı mahalleler bulunmamaktadır. Toplam otuz üç (Emecen’in tespiti ile otuz dört [34]) mahallenin içinde bulunan mülklerin konumu, niteliği, niceliği, kullanım şekli ve aidiyetleri, mülkün komşuluğu ve ismi belgede kaydedilmiştir.²¹Bu otuz üç mahalle; Vlaherna-Kastel, Eski-Balat, Avrantharya, Fila, Balat-I, Badrak (Patrik), Balat-II, Bâb-ı Edirne, Zaganos (Zağanos) Paşa, Prokambo (Prokambiyo), Kızlar Manastırı, Kron, Can-Alıcı, Misivyani (Mesoyani), Liko Speros, Lips (Libs), Kir Marthas, Megalo Dhimestiko, Ayos Hristoferoz Manastırı, Sofyan, Top-Yıkığı, Kir Nikola, Ral Karmir, Kılıc, İstradutha (İstraduthula), Bâb-ı Silivri, Altı-Mermer, Kastel Hirisa, İstudhyo Manastırı, İpsomethya, İsa-Kermesi, Kızıl-Taş, Azebân ve Büyük-Balat, Ayasofya mahalleleridir.

Tahrir’de geçen bazı “özel” mülk ve anıtsal binalar yer imleçleri görevi görür gibi verilmiştir, örnek olarak “Kızlar Manastırı” gösterilebilir, bu isim mahalle adı olarak kullanılmıştır, ancak mahallede manastır kaydı tutulmamıştır fakat bu manastırın varlığı mahalle adı ile belirtilmiştir.

Belgedeki mahallelerin isimleri incelendiğinde şehrin fethini izleyen iki yıl içinde Bizans kökenli, yerel isimlerin ciddi anlamda korunduğu görülmüştür.

Tahrir’de liste şeklinde kayıt gerçekleştirilirken haneler, dükkanlar, değirmenler, manastır ve kiliseler, mescidler, kuyular (sarnıç), bahçeler, hastaneler (tîmâr-hâne), işlikler, depolar, bazen “dikilitaşlar” deftere yazılmış ve mülkler sayılmış, mülkler hakkında tanım ve bazı detaylar verilmiş ve mülklerin konumları anlatılmaya çalışılmış, bir mahalle kaydının en sonunda ise listenin bir “toplam” kısmı özetlenerek verilmiştir.

²⁰ Feridun Emecen’in 2020 yılında yayımladığı araştırmasına göre, otuz dördüncü mahalle “mahalle-i Ayasofya”dır (Emecen, 2020: 192).

²¹ Belgede, mülk kayıtlarının yanında şehrin sosyo-ekonomik durumunu anlamamıza olanak sağlayacak önemli bilgiler yer almaktadır. Yaşayanlar hakkında sadece mülk bilgileri değil meslek, din, medeni hal gibi farklı niteliklerde bilgiler belgede yer almaktadır.

İslam hukuku uyarınca “anvatan” bir şekilde yani güç kullanılarak şehir ele geçirildiği için şehir yağmaya açılmıştı ve savunmacılardan arta kalanlar köle edilmişti (Doukas, 1975: 18). Şehrin taşınmazları ise Sultan’ın malı sayılmıştı.²² Belgede mahalle anlatımında görüldüğü kadarı ile fethin hemen sonrası gerçekleşen olaylar her mahallede aynı şekilde olmamış olmalıdır. Bazı mahalleler farklı muamelelere maruz kalmış olabilir.²³ Mahalli çapta bazı bölgeler, Osmanlılara fetih sırasında mahallelerin kapılarını açarak “aman” dilemiş olabilirler. Osmanlılar tarafından ele geçirilmeden önce şehrin bazı mahallelerinin duvarlar ile çevreli olduğu düşünülebilir.

Tahrirde fetihten sonra Konstantinopolis’e gerçekleştirilen göçler hakkında da çeşitli bilgiler yer almaktadır. İncügiz, Ayazmend, İzdin, Ereğli, Trikkala, Kirmasti, Aydın, Menteşe, İzmir gibi farklı farklı bölgelerden gelen insan dalgalarının yerleştirilmiş oldukları kayıtlarda görülmekte ve edindikleri mülklerden ve mesleklerinden farklı bilgiler anlaşılmaktadır.

Belgenin kayıtlarının verdiği detay bilgiler Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinopolis’in evlerinin nasıl oldukları ve ne şekilde mahallelerde dağıldıklarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Şehrin genelinde konutların yoğunlukla bir ve iki katlı evler oldukları, bu evlerin de ana cadde ve manastırların etrafında bulundukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, şehirdeki ev tipleri, işlekler, üretimhaneler, anıtsal yapıların bazıları özel bir “terim” ismi kullanılarak yazılmıştır. Örneğin Doğu Roma’nın Konstantinopolis’inde “drapez/drpz” denen görkemli evlerin bulunduğu, çatı sistemi sazlık olan başka ev tiplerinin bulunduğu anlaşılabilmektedir. Bunun yanında, “çartak” olarak adlandırılan ve barınma maksatlı kullanılma ihtimali yüksek olan yapıların bulunduğu görülmektedir. Manastırlar ve manastırların içinde bulunan evlerin büyük bir paydayı işgal ettiği yine mahalle kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu noktada belirtmek gereken önemli durum ise şudur; manastırların içinde bulunan konutlar da “hane” olarak

²² Osmanlı tevarihlerinde Sultan Mehmed’in şehirdeki yapılara dair gösterdiği tutum yer almaktadır. Aşıkpaşazâde, Kritovoulos, Anonim Osmanlı Tevarihi ve Tursun Bey’in tarihi metinlerinde gerçekleşen durumun farklı bakış açıları ile nasıl görüldüğünün anlaşılabilmesi açısından anlatımlar mevcuttur. Kritovoulos’un metninde Sultan’ın şehre girdikten sonra şehrin kiliselerini, caddelerini, evlerini gördüğünü ve şahit olduğu yıkım karşısında hüznü bir hale büründüğünü ve gözyaşlarının aktığını aktarmaktadır (Kritovoulos, 1954: 76-77). Tursun Bey’in, Tahriri’nde arka planını aktarabilecek olan bölmü ise şu şekildedir, “Birisi mukataa yazdırması, diğeri de arzusu ile ev tutanın kendi mülküdür demesi ki şaşılacak bir iştir ve dahi abestir.” (Tursun Bey, t.y. 59).

²³ ‘İsâ-Kermesi Mahallesi şeklinde Tahrir’de yazılan mahalle yukarıda bahsedilen duruma uygun bir örnek teşkil edebilir. Bir çeşit korunaklı kale benzeri istihkâm olabileceği tahmin edilen mahallenin, Rum nüfusu diğer mahallelerdekilere göre farklı muamele görmüş olabileceği üzerinde durulmuştur.

aktarılmıştır. Her manastır için bu durum söz konusu değildir. Ancak belgenin bazı kısımlarında mülklerin tanımlanmasına yönelik daha belirsiz detaylar yer almıştır. Manastırların içindeki konutlar için “hücre” bazı manastırlardaki konutlar için ise “bir katlı ya da iki katlı hane” gibi bir tanımlamanın kullanıldığı görülmüştür. Kaydedilmiş manastırların sınırları içinde yer alan mülkler “hane” gibi genel bir ifade ile verildiği için manastır müstemilatındaki binaları tasavvur etmek zorlaşmaktadır. Çünkü muhtemelen hücrelere sahip manastır binaları da hücre değil ama ayrı konutlar gibi verilmiş olduğuna dair şüphe duyulmaktadır. Bu duruma örnek gösterilecek bir başka örnek ise şu şekildedir, manastır içinde yer alan “çardak” olarak aktarılan yapı tahrirde manastır yapılarının içindeki binaların anlatıldığı toplam kısımlarında bazen hane toplamına dahil edilmiş bazen ise ayrı yapılar olarak verilmiştir. Manastırların içinde bulunan haneler ve mahallelerdeki haneler hakkında verilen detaylar ile İstanbul’daki konut tipleri ve farklılığına dair yapı tipleri tahrirdeki detaylar sayesinde anlaşılmaya çalışılmaktadır ancak bazı kelimelerin kullanımlarının belirsizliğe sevk eden bir anlatıma neden olduğu görülmüştür.

1455 tahriri mahalle anlatımları, Konstantinopolis’in Osmanlı imarı öncesi en erken halini sunan kaynaktır. Şehrin fetihten iki yıl sonra dahi çok fazla yeni yapıya kavuşturulmamış olduğu görülmektedir. Doğu Roma’dan bakiye kalan yapıların belli bir kısmı yeni yerleşimcilere tahsis edilmiştir. Devletin ileri gelenlerine şehrin “güzel”, “müstesna” yapılarının sultan tarafından dağıtıldığı görülmektedir.

İstanbul çalışmaları için yeni değerlendirme ve keşiflerin gerçekleştirilebilmesine imkân sağlayabilecek olan İnalçık’ın araştırmacılara kazandırdığı bu belgedeki mahalleler bu tez çalışmasında tek tek incelenmiştir. Belgede bulunan bilgiler sayesinde 1455 yılı için şehrin ayakta duran anıtları, fiziki - coğrafi özellikleri, şehrin demografik yapısı genel olarak anlaşılabilir. Ayrıca İstanbul’daki mahallelerin bugüne dek süregelen teşekküllerini kavramaya da olanak sağlayabilmektedir.

3. BÖLÜM: 1455 TAHRİRİ'NDE MAHALLELER

3.1. VLAHERNA-KASTEL MAHALLESİ

Vlaherna-Kastel Mahallesi'nin (محلّه ولاخرنا قستل) Konumu

Vlaherna-Kastel Mahallesi İstanbul'un Fatih İlçesi'nin Avcıbey Mahallesi sınırlarında kaldığı düşünülür. 1472, 1480-1496 ve 16. yüzyıla tarihlenen Fatih Vakfiyeleri ve 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri'nde benzer isim ile karşılaşılmaktadır. Ayolaherna, İyulaherna şekillerinde Fatih Vakfiyeleri'nde yer almaktadır. Çokalıcı Manastırı isminde bir yapıdan bahsedilmekte ayrıca bir değirmenden de söz edilmektedir. 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde Nahiye-i Cami Ali Paşa der nezd-i Çukurbostan nahiyesinin Çakırcıbaşı Mahallesi'nde Vlaherna (İyulahirna) ismi ile defterde yer alarak daha sonraki yüzyıllarda mahallenin ismi olarak kullanılmasından vazgeçilmiş olmalıdır.

Vlaherna-Kastel Mahallesi Mülkleri

Tahrir'de Konstantiniyye'de bulunan mahalleler ve bu mahallelerde bulunan mülklerin anlatımına Vlaherna-Kastel Mahallesi şeklinde ismi verilen mahalleden başlanılmıştır. Mahallede geçen “kastel” kelimesi tartışmalıdır.²⁴ Aynı kelime “Kastel Hırise Mahallesi”²⁵ olarak metnin başka bir yerinde daha geçmektedir.

Mahallenin *Blakhernai* isminin telaffuzundan geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şehrin anlatımına kuzey-batı köşeden ya da biraz güneyinden başlanır. Mahallede yirmi üç (23) adet evin (hane) bulunduğu belirtilmektedir. Bu evlerin büyük çoğunluğu boştur. Hazineye (mevkuf) kaydedilmiştir. Ayrıca mahallede iki (2) adet kilisenin var olduğu anlatımın toplam bölümünde yer almaktadır. Ancak bu toplam bölümü ve liste bazen paralellik göstermemektedir. Vlaherna-Kastel Mahallesi'nde olduğu gibi rakamlar bazen farklılıklar göstermektedir. Mahallede ismi “Aya Dimitri” (Hagios

²⁴ Bu kelime kale, büyük saray gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Komnennosların kurduğu bugün değişerek Kastamonu ismini alan şehir, “Komnennosların Kalesi” gibi bir anlama gelmektedir. Kastel ve Komnennos kelimelerinin birlikteliğinden ortaya çıkan tek bir kelime olmuştur.

²⁵ Bu mahalle Studios Manastırı'nın da bulunduğu mahalledir. Yedikule'ye yakın bir konumda olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda kaydedilen mülklerden birisinin komşusu “yeni kal'a” olarak belirtilmektedir.

Demetrios Kanonu) olarak verilen bir yapı kaydedilmiştir. Kilisenin boş olduğu bilgisi de geçmektedir. Mahallede dört kişi yerleşik kaydedilmiştir. Bu ikamet eden kişiler, Yanbolulu gelmiş İshak, Lazar ve Efendiç adında üç ve ismi verilmeyen Yanbolulu Yahudi bir kadın bu kişilerdir. Evlerin yarısından fazlası tek katlı yapılardır. Bir kısmı yıkılmaya yüz tutmuş olarak kaydedilmiştir. Mahallede üç farklı ev tipi bulunmaktadır. İki katlı, tek katlı ve mükellef ev olarak tipleri belirtilmektedir. “hane-i mükellef” evden kastın köşk ya da villa gibi saraydan daha küçük bir konutun yapısını ifade ediyor olabileceği veya belki bir saray, imparatorluk konutu olduğu düşünülür.²⁶ Ayrıca mahallede dükkan bulunmamaktadır. Mahallede, iki (2) bahçenin bulunduğu kaydedilmiştir.

²⁶ 1204 yılındaki Latin işgalinin ardından Konstantinopolis'in eski kalabalık haline kavuşamadığı savunulmaktadır. Şehrin doğu bölgelerinden “Akropolis”e doğru şehrin yayıldığı ileri sürülmektedir. 14. ve 15. yüzyıllarda şehrin kuzey-batı köşesinde saray, imparatorluk ve aristokratların konutlarının yer aldığı araştırmacılar tarafından düşünülmektedir (Magdalino, 2007: 75-76).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
1		16		8
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			2	27
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Aya Dimitri Kilisesi	
			Anonim Kilise ²⁷	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
2				

Tablo 1: Vlaherna-Kastel Mahallesi

²⁷ Tahrir’de mahalledeki mülk sayımının arasında ayrıca bir “anonim kilise” kaydı görülmemiştir ancak toplam kısmında yazılmıştır (İnalcık, 2012: 62/ vr. 46-2).

3.2. ESKİ-BALAT MAHALLESİ

Eski-Balat Mahallesi'nin (محلّه اسكى بلاط) Konumu

Eski-Balat Mahallesi, belgenin yazılış sırasında Vlaherna-Kastel Mahallesi'nden sonra gelmektedir. Eski-Balat Mahallesi'nden sonra ise Avrantharya Mahallesi metinde yer almaktadır. Vlaherna-Kastel Mahallesi şehrin kuzey-batı ucunda, Avrantharya Mahallesi ise, Vlaherna-Kastel Mahallesi'nin güney-doğu yer aldığı tahmin edilmektedir. Avrantharya Mahallesi ve sınırları içinde bulunan mülk bilgileri incelendiğinde, mahallede “Klagarya Kapısı” adında bir kapının olduğu görülmektedir. Bu kapının bugün Ayvansaray'daki Eğrikapı olarak bilinen kapı olduğu tahmin edilmektedir. Eski Balat Mahallesi bu durumun da etkisi ile Avrantharya Mahallesi'nin de güneyine konumlandırılmıştır. İncalcık, belgenin sonunda verdiği bir haritada mahalleyi Tekfur Sarayı'nın güney-doğusuna konumlandırmıştır. Bugün Molla Aşkı Mahallesi ve Avcıbey Mahallesi'nin arasında bir konuma denk geldiği öngörülmektedir.

Eski Balat Mahallesi Mülkleri

Belgede, “Balat”²⁸ ismi ile kaydedilmiş, ardı ardına gelmeyen, şehrin farklı bölgelerinde bulunduğu anlaşılan dört (4) tane farklı Balat Mahallesi bulunmaktadır (İncalcık, 2012: 161, 163, 169, 211). Bunlar; Eski-Balat Mahallesi (s. 161, 297), Balat Mahallesi²⁹ (s. 163, 299), Balat Mahallesi³⁰ (s. 169, 306), Büyük Balat Mahallesi (s. 211, 368) isimleri ile belgede geçmektedirler. Bu duruma ek olarak belgedeki kayıtlar Büyük Balat Mahallesi'nin kaydı ile sonlanmaktadır.³¹ Ancak Büyük Balat Mahallesi kaydı ile belge tamamlanmamıştır, belgenin eksik kısımları olan ve antik yerleşimin olduğu bölge olan İstanbul Akropolü'nün de sınırlarında kalan bölgelerin kayıtlarının tutulduğu mahalleler yoktur (İncalcık, 2012: 212, 368). Vlaherna-Kastel Mahallesi, Eski Balat Mahallesi, Avrantharya Mahallesi, Fila Mahallesi, Balat (Balat I) Mahallesi, Badrak Mahallesi, Balat (Balat II) Mahallesi şeklinde “Balat” olarak adlandırılmış mahalleler sıralanmıştır. Balat II Mahallesi olarak İncalcık'ın belirttiği mahallenin sonrasında kaydedilmiş yirmi beş (25) mahallenin ardından çevirisi yapılan belgedeki son kayıt olarak Büyük Balat

²⁸ Tahririn veriliş şekline göre Suriçi İstanbul'un kuzey-batı köşesinden kayıtlar tutulmaya başlandığı görülmektedir.

²⁹ Tahririn çevirisinde bu mahalle “Balat I” olarak verilmiştir (İncalcık, 2012: 299).

³⁰ Burada geçen Balat Mahallesi belgenin çevirisinde “Balat II” şeklinde verilmiştir (İncalcık, 2012: 306).

³¹ Emecen'in eki ile Ayasofya Mahallesi'nde Tahrir bitmektedir (Emecen, 2020: 292).

Mahallesi yer almaktadır. Belgede geçen Balat isimlerinin dördü de aynı imla ile yazılmıştır. Mahallelerden İkisi “eski” ve “büyük” sıfatları ile belirtilirken diğer ikisi sadece Balat şeklinde verilmiştir.

Balat ismi ile verilen dört mahalleden başka hiçbir mahallenin ismi iki veya daha fazla farklı bir konumu belirtmek için kullanılmamıştır. Diğer mahalle isimlerinde böyle bir benzeşme durumu yoktur.

Balat isminin, Osmanlı Dönemi’nde de yaşayan bir mahalle ismi olduğu tarihî metin ve belgelerden anlaşılmaktadır.³² Bu ismin kökeninin Grekçe ya da Latince “palatium/palation/palatin” kelimesinden geldiği üzerinde durulmaktadır. Bu ismin anlamı ise taş döşeli alan, yol³³ gibi manalara gelebilmektedir. Anadolu’da örneği olduğu gibi Suriye, Filistin ve İspanya’da da “Balat” isminde yerlere rastlanılmaktadır.³⁴ Ayrıca İmparatorluk konutu için Doğu Roma İmparatorluğu’nda bu isim kullanılmıştır.³⁵ Doğu Roma’da kullanılan bu terim 2. yüzyılın sonlarına kadar Roma’da Palatine Tepesi’nde bulunan kompleks için kullanılan ifadenin kullanımına benzer bir şekilde kullanılmış olduğu sanılmaktadır.

Belgede Balat isminin kullanımı sadece mahalle isimleri ile de sınırlı kalmamıştır. Bir yapı olabileceğini düşündüren bir şekilde de kullanılmıştır. Tahrir’de bu bahsi geçen şekilde kullanımına örnek olarak şu iki kayıt gösterilebilir.

Fıla Mahallesi faslında, mahalledeki son kayıta;

“Balat’ın mukabilinde bir hane ulvisi bir ve süflisi bir Yahudiler kenise etmiş” şeklinde bir ifade geçmektedir (İnalcık, 2012: 63).³⁶

“Balat-I” Mahallesi’nde bir hane kaydı anlatılırken;

³² Fatih Vakfiyelerinde de geçen “Balat” Fatih Sultan II. Mehmed dönemi sonrasında da dönemlerde de geçmektedir. 1546 tarihli tahrir defteri buna örnek gösterilebilir (Barkan ve Ayverdi, 1970: 366).

³³ Antik Millet şehrinin kalıntıları üstüne kurulmuş bir Ortaçağ şehri olan Balat’tan bahsetmektedir. Balat isminde Anadolu’nun farklı bölgelerinde pek çok yer bulunmaktadır (Emecen, 1992: 4-7).

³⁴ Suriye’de Roma yolunun yanında “el-balat”, “beyt’ül-balat” gibi mevkilerin bulunduğu bilinmektedir. Medine’de Mescid-i Nebevi ve çarşı arasındaki taş döşeli alan içinde bu isim kullanılmıştır (Emecen, 1992: 4-7).

³⁵ Balat isminin, Palation’dan geldiğini Schneider belirtmektedir. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Haliç’in kıyısında bulunan Balat için Batı Anadolu’dan getirilip yerleştirilenler ile birlikte anıldığı yazılmıştır ancak bunun bir yakıştırma olduğu söylemektedir (Eyice, 1965: 204).

³⁶ Belgenin tercümesinde Fıla Mahallesi anlatılırken son hane kaydında “Balat” ve bu “Balat”ın karşısındaki mülk bilgisi verilmiştir fakat belgenin kopyasında bu kayıt görülmemiş olup belgenin fotokopisinde görülmüştür (İnalcık, 2012: 63/46-3, 163, 299). Ayrıca bu hanenin Yahudiler tarafından kiliseye dönüştürüldüğü bilgisi yer almaktadır (İnalcık, 2012: 299).

“Bir süfli hane Balat cenbinde, mevkuf, Kesriyeli Tathan adlı Yahudi mütemekkin” (İnalcık, 2012: 63).³⁷

Fila Mahallesi’ndeki ve “Balat-I” Mahallesi’ndeki, bu kayıtlar özelinde, Balat isminin mahalleyi belirtmekten çok bir yapı ya da sepisifik bir yapı türünü ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır (İnalcık, 2012: 163, 299). Tahrir’in iki farklı yerinde mahalle dışında kullanımı görülmüştür.

Yukarıda sözü edilen yaklaşımı destekler nitelikte “Balat” kelimesinin kullanımına yönelik başka belgelerde de delillere ulaşılmıştır. Sözü edilen belge, Necdet Öztürk’ün hazırlamış olduğu Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), çalışılan belge Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Sultan Mehmed Reşad ve Tiryal Hanım Kitaplığı, numara 700’deki belgededir. Belge kullanım şu şekildedir,

“...Sonra Sultan Muhammed Konstantiniyye’yi feth edecek Eski-Saray’ı yapdurdı. Ol kelisayı yıkdurdı... Tekvur Baladı’ndan (Biladı’ndan) aşağı Eğri-Kapu dirler ol kapudan aşağı bir birgoz vardur kim taşra yanında handekün iç yanında bir mermer direk vardur dikilü turur.” (Öztürk, 2000: 118-119).

Belgede geçen dört (4) tane Balat Mahallesi’nden ikisinin, “büyük” ve “eski” sıfatları ile anıldığını belirtmiştik. Bunların, Doğu Roma saraylarını veya kalıntılarını ifade ediyor olabileceği üzerinde durulmaktadır. Balat isminin saray yapısı ile ilintili olduğu düşünülse de bu bölümde, yani ele aldığımız Eski Balat Mahallesi’nde bir saray ya da köşk yapısı ile ilgi kurulabilecek herhangi bir yapı kaydına rastlanılmamıştır. Ancak Eski Balat Mahallesi belgede Balat Mahalleleri olarak verilen mahalleler arasında nüfus yoğunluğu en az olan Balat Mahallesi olmuştur. Tahrir’in eksik kısmı bu mahalle faslında başladığı için doğru bir şey söylemek güçtür çünkü Büyük Balat Mahallesi olarak verilen ve Tahrir’in de son mahallesi olan mahallenin mülklerinin kaydı yarım kalmıştır. Avrantharya ve Fila Mahallelerinden sonra gelen “Balat I ve Balat II” Mahallelerine göre Eski Balat Mahallesi’nde bulunan mülk sayısı da çok azdır. Dahası Balat I ve Balat II şeklinde belgenin çevirisinde adlandırılan mahalleler, Tahrir’in tümünde görülebilen nüfusun ve mülk sayısının en yüksek olduğu mahallelerdendir.

³⁷ Belgenin kopya edilmiş versiyonunda küçük bir takım eksikler vardır. Tahririn fotokopisinde ve tercüme kısmında, Balat’ın karşısındaki evde sakin olan Yahudi’nin ismi “Tathan” olarak geçmektedir ancak belgenin kopya halinde eksiktir (İnalcık, 2012: 163).

Eski Balat Mahallesi kaydının sonunda toplam olarak mahalledeki mülklerin verildiği bölümde on bir (11) ev ve bir (1) ismi verilmemiş kilise kaydı verilmiştir. Ancak kayıtlar tek tek sayıldığında bu rakam farklıdır. Mahallede mülklerin biri hariç boş ve hazineye kaydedilmiştir. Mülklerin sakinlerinin ölmüş olduğu görülmektedir. Mahalledeki mülklerde anılan isimlerin neredeyse tamamı Kocaelili kişilerdir. Belgede geçen kişiler ve bilgiler Fatih Vakfiyeleri'nde geçen kişiler ile karşılaştırılmıştır. Fakat şüpheyi yer bırakmayan bir örtüşme yakalanamamıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		11		2
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
	3			16
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim Kilise (mevkuf)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 2: Eski-Balat Mahallesi

3.3. AVRANTHARYA MAHALLESİ

Avrantharya Mahallesi'nin (محلہ اورنتاریا) Konumu

Tahrir'de geçen bu mahallenin konumunu belirlemek güç bir haldedir. Bunun sebebi açık ve detaylı bilgiler ve referans oluşturacak ismi belirtilen yapılar bulunmamaktadır. Bu mahalle için yalnız bir bilgi geçmektedir ki; bunun sayesinde fikir üretilebilmektedir. Mahalledeki mülklerden birinin konumu tarif edilirken “Klagarya/Kalagarya/Flaharya”³⁸ adında bir kapı ile olan komşuluğu yazılmıştır. İki (2) adet tek katlı hanenin kapıda bulunduğu bunların boş hazineye kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Tahrir'de ismi geçen kapı yakınlarda bulunan ve askeri çarık anlamına gelen “Kaligaria”³⁹ adlı Bizans kapısı ile benzer bir isimdir. Buna ek olarak bugün Eğrikapı olarak ta bilinen kapı Ayvansaray semtinde yer almaktadır. Notitia Urbis'in XIV. bölgesi olan bu bölge Kömürciyan'a göre bir dönem Cebeci Mahallesi olarak anılmıştır. Evliya Çelebi Eğrikapı'nın isminin göç eden Eğirdirliler sebebi ile bu şekilde anıldığını yazmıştır. Cebe Ali İstanbul'un fethinde bu bölgede bir kapıyı ele geçirmiş ve bir süre onun ismi ile de mahallenin anılmış olabileceği üzerinde durulmuştur. Mahallenin tam sınırlarını tespit etmek mümkün olmasa da Eğrikapı'nın yakınında Balat ve Blakhernai arasında bir bölgeyi kapsadığı öngörülmektedir.

Avrantharya Mahallesi Mülkleri

Tahrir'de Eski Balat Mahallesi'nde bulunan mülklerin sıralanışının ardından *Avrantharya Mahallesi*⁴⁰ ve içinde yer alan mülklerin bilgileri yer almaktadır (İnalcık, 2012: 298). “Avrantharya Mahallesi”, belgede geçen üçüncü mahalledir. Günümüzde halen yaşayan bir mahalle ismi olan “Ayvansaray”⁴¹ isminin belgede geçen bu isimden yani Avrantharya'dan geldiği düşünülebilir. Ancak Günümüzde kastedilen Ayvansaray ismi ile Haliç'in kıyılarında doğu-batı doğrultusunda uzanan bir bölge, Eyüb Bölgesi ile sınır komşusu olan ve aynı zamanda Blakhernai Sarayını da kapsayan geniş bir alan anlaşılmaktadır. Tahrir'de geçen Avrantharya Mahallesi, bugün bildiğimiz Ayvansaray

³⁸ Tahririn İngilizce çevirisinde “Flaharya” olarak latinize edilen kelime metnin kopya ve yeniden yazılmış halinde daha farklı görülmektedir. İlk harf Arap alfabesindeki “kaf” gibi görünmektedir (İnalcık, 2012: 63, 162, 298).

³⁹ Bkz. Gaius Julius Caesar Germanicus, takma adı ile bilinen imparator Caligula (37-41).

⁴⁰ “Mahalle-i Avrantharya” şeklinde belgede yer almaktadır (İnalcık, 2012: 63, 162).

⁴¹ Ayvansaray ismi ve kökeni hakkında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak belgede, Ayvansaray isminin kaynağının Doğu Roma'dan kalan bir ismin değişim geçirerek ileriki dönemlerde de kullanıldığı görülmektedir.

ile ilişkilidir ancak mahallenin sınırları ve merkezi konumu çağdan çağa farklılık göstermiş olduğu ise tarihî belgelerin incelenmesi sayesinde anlaşılmaktadır. İncelediğimiz belge de bu dönüşümlere ışık tutan örneklerden birini teşkil etmektedir.

Ayvansaray isminin kökeni konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ayvansaray isminin kökeni için, araştırmacılar bazı tarihî metinlerden yola çıkarak kimi çıkarım ve önermelerde bulunmuşlardır. Ancak ileri sürülen fikirlerin bazılarının “yakıştırma” boyutunda olan çıkarımlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakıştırmalardan birine örnek olarak: “Ayvansaray” isminin kökeni için Doğu Roma döneminden kalan mahzenleri Osmanlıların getirdikleri vahşi hayvanları kilit altında tutmak için kullanmalarından dolayı “hayvansaray” isminin Blakhernai bölgesi için kullanıldığı ve zamanla Ayvansaray’a dönüşmüş olduğu ileri sürülen düşüncelerden biridir.

Mordtmann, Ebû Eyüb Ensârî’nin Ayvansaray isminin kökeni olduğu yönündedir. Bu bölgedeki (Haliç) bir sur gediğinin Eyüp semtine doğru açılan bir kapı gibi kabul görmesi “Eyyûb Ensârî” Kapısı⁴² denmesine meydan verdiği, daha sonra bu kullanım şeklinin değişerek Ayvansaray halini aldığı da bir diğer ileri sürülen düşüncedir.

Giese ise, anonim bir Tevârih-i al-î Osman’da geçen bir bilgi, daha ziyade bir efsaneye dayanarak Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî’nin, Bizans İmparatoru tarafından önce şehrin içine davet edilerek daha sonra tuzağa düşürülüp, geri çekilirken şehit edildiği şeklindeki anlatıyı dile getirmektedir. Eyice, bu yaklaşımın fikrin doğru gibi görünmesine karşın Blakhernai Kapısı önünde kapalı avluyu oluşturan duvarın Eyyûb Ensârî’nin şehit edilmesinden çok sonra yapıldığı için bu düşüncenin gerçekliğini mümkün görmemiştir.

Witteck, surların Eyüp semti rotasında bir kapı ve bir gedikten oluşan Ayvansaray kapılarının adının Eyyûb Ensârî’den gelmiş olduğunu belirtmektedir. Ayvansaray semtinin suriçi ve dışında yedi (7) kabir ve sahâbe türbesi bulunmaktadır.

Tahrir’de ise Ayvansaray ile ilintili düşünülen Grekçe kökenli Avrantharya Mahallesi isminin Ayvansaray ismine kaynak olmuş olabileceği ve İstanbul’un muhasara geçmişi ile de kurulan bağlantı ile bugünkü haline dönüşmüş olabileceği düşünülebilir.

⁴² Evliya Çelebi gerçekten de şehrin kuzey-batı ucundaki bir kapıyı Ayvansaray Kapısı olarak adlandırmıştı. 16. yüzyılın yabancı kaynaklarında ise bu bölgenin ismi Aybazari, Eiubasar Capi, Ayuanzarı Capi, Hagiobazazi şeklinde yazılmıştır (Semavi Eyice, 1991: 289-294).

Mahallede kesin bir belirleme yapmaya yetecek özel isimler geçmemektedir. Kayıt edilmiş mülkler ise mahallenin nüfus olarak çok küçük bir hâlde olduğunu göstermektedir. Mahallede mülkler ile ilişkili anılan özel isimlerin çoğu neredeyse ya mülkü terk etmiş, ya boşaltmış ya da ölmüş olarak kaydedilmiştir. Ayrıca mahalledeki haneler ile ilişkili isimler incelendiğinde heterojen bir nüfus yapısı görülmektedir. Yahudi, Hristiyan (Rûmî), Müslüman hane sakinlerinin aynı mahalle içinde bulundukları yazılıdır. Ancak tekrar belirtmek gerektiği gibi sakinlerin büyük çoğunluğu mülkleri terk etmişlerdir. Sadece bir Kesriyeli David adında bir Yahudi'nin tek katlı bir haneyi işgal etmesinin devam ettiği kayda bakılarak anlaşılmaktadır.

“Bir süflî hane mevkuf David adlı Yahudi mütemekkin, mevkuf, halî” (İnalcık, 2012: 162, 299)

Yukarıda geçen satır bu bilginin erişildiği kayıttır.

Mahallede bir (1) adet ismi belirtilmeyen kilise olduğu görülmüştür. Terk edilmiş olduğu bilgisi ile birlikte yazılıdır (İnalcık, 162, 299).

Tahrir'de mahallede bulunan mülklerin toplamı on üç (13) ev (hane) ve bir (1) kilise olarak verilmiştir. Yirmi bir (21) hane Tahrir'de sayılmaktadır fakat altı (6) tanesi şehir duvarına bitişik, bir (1) tek katlı ve ikisi aynı kayıt olarak verilmiş yine tek katlı evin yıkılmış olduğu yazılıdır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		20		
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			1	21
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim Kilise (hazineye ait, terk edilmiş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 3: Avrantharya Mahallesi

3.4. FİLA MAHALLESİ

Fila Mahallesi'nin (محله فلا) Konumu

Fila Mahallesi'nin yerini saptamanın kesin bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak bilgiler mevcut değildir. Ancak mahallenin bazı saray yapıları ile komşu olduğunu da düşündürecek bilgiler geçmektedir. Deniz ya da kara surlarına yakın olmadığı, surların biraz daha içerisinde bulunduğu ve Balat Mahallesi'nin de çok uzağında olmadığı tahmin edilmektedir. Blakhernai Sarayı'nın bulunduğu bu mahalleye uzak olmayacağını varsaymak önceki kayıtlar ile mümkündür. Fila Mahallesi'nin yakın olduğu konum Tekfur Sarayı, Konstantin Porphyrogenetos Sarayına yakın bir konum olabilir.

Fila Mahallesi Mülkleri

Fila Mahallesi, Avrantharya ve Balat Mahalleleri arasında, yakınında veya iki mahalleye de sınırdaş olduğu varsayılabilecek bir düzende kayıt edilmiştir. Fila Mahallesi, Tahrir'de yer alan mülk kayıtları, hane yoğunluğu ölçüm amacı ile bir parametre olarak kullanıldığında nicelik bakımından en az değer gösteren mahallelerden birisidir. Bununla birlikte mahalledeki az sayıdaki mülk bilgisinin verilisinde kullanılan betimleme ve belirtme amaçlı detaylar yorum sergileyebilme açısından pek çok nüans barındırmaktadır.

Mahallede çok az bir mülk kaydı vardır fakat Tahrir'in içinde geçen bazı isimlerin farklı şekillerde kullanımının söz konusu olduğunu da göstermektedir. Mülk adedinin en az olduğu mahallelerden biri olmasının yanında farklı yapı çeşitlerini de barındırmaktadır. Mahallede *mükellef* ev şeklinde geçen ve diğer evlere göre görkemli olduğu belirtilen bir ev türü, sinagoga çevrilmiş iki katlı konut, tek katlı başka bir ev, iki katlı bazı evler bulunmaktadır. “Balat” ismi de bu bölümdeki bir kayıttan anlaşıldığı kadarı ile özel olarak bir yapıyı ifade etmek için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tahrir'deki bir mülkün komşuluğu anlatılırken “Balat'ın karşısında” yazılmıştır. Bir mahalleyi işaret etmekten çok bir yapıyı işaret eder şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım şekli Tahrir'in geri kalan kısmında sadece bir kere daha tekrar kullanılmıştır. “Balat” kelimesinin kendine has bir yapı türünü işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen diğer örnekte ise Fila Mahallesi'nin anlatımının ardından gelen “Balat Mahallesi'nin” ilk kaydında da bu kullanım aynı şekilde gerçekleştirilmiştir.

Fila Mahallesi'nde, Tahrir'in İngilizce çeviri kısmında ve fotokopi kısmında "Balat"ın karşısında olduğu yazılmış iki katlı olan, Yahudilerin, sinagoga çevirdiği ev kaydı bulunsa da Arap alfabesi ile orijinal belge metninin kopyalanmış (İnalcık'ın elyazısı ile) kısmında yer almamaktadır.

Mahallede "hane" şeklinde verilmiş ve bir sinagog olarak kullanılmakta olan yapı bulunmaktadır. Mahallede bir de ismi belirtilmeyen bir kilisenin bulunduğu görülmektedir. Kilise terk edilmiş ve hazineye bırakılmıştır. Mahallede toplam kısmında beş (5) hane ve bir (1) kilise olduğu yazılıdır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
1		3		3 ⁴³
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
				7
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim Kilise (hazineye ait, terk edilmiş)	
			Yahudiler tarafından sinagoga çevrilen 1 tane iki katlı ev.	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 4: Fila Mahallesi

⁴³ Konutlardan biri mahallenin Yahudi cemaati tarafından ibadethaneye çevrilmiştir. Konut statüsünde sayılabilen bu bağlamda altı (6) konut ortaya çıkmaktadır (İnalcık, 2012: 299).

3.5. BALAT-I MAHALLESİ

Balat-I Mahallesi'nin (محله بلاط) Konumu

Balat Mahallesi⁴⁴, Fila Mahallesi ve Badrak (Batrik) Mahallesi arasında yer almaktadır. Balat Mahallesi'nden önce verilmiş mahallelerin kayıt sırasına göre bir güzergah oluşturulduğunda Şehrin güney-batı bölgesinde yer aldığı ve Fila Mahallesi'nden doğuya gidilerek ulaşılabilen bir mahalle olduğu öngörülmektedir. Belgede Balat Mahallesi'nin sınırları içerisinde bulunan mülk kayıtlarındaki mülklerin karakteristik özellik ve komşuluklarını ifade eden bilgilerden anlaşıldığı kadarı ile mahallenin şehrin surları ile komşuluğu bulunmaktadır. Bu surların Haliç'e bakan deniz surları olduğu ve bu yüzden mahallenin sınırlarının bir bölümünü deniz surlarının oluşturduğu düşünülebilir. Belgede geçen Balat ismi tarihsel süreç içinde kaybolmamış ve günümüzde de kullanımı devam eden bir mahalle adı olmuştur. Bir mahalleden çok bir semti ifade eder şekilde bu isim kullanıla gelmiştir. Ancak bugün resmî olarak Balat Mahallesi'nin sınırları geçmişte bazı mahallelerle birleştirilmiştir. Doğu yönünde Yavuz Sultan Selim Mahallesi, batısında Dervişali, güneyinde Atıkali ve kuzeyinde Ayvansaray Mahalleleri ile komşudur.

Günümüzde Balat Mahallesi isminin altında bölgedeki eski mahalleler birleştirilmiştir.⁴⁵ Hatip Muslahattin, Tevkii Cafer, Katip Muslahattin, Hızır Çavuş, Tahta Minare Mahalleleri Balat Mahallesi'nin altında toplanmış eski mahalleler olmuştur. Belgede “Balat” tekrar edilerek farklı mahalleler için kullanılması konumunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. “Balat-I” şeklinde İnalıcık'ın çevirdiği bu mahalle bölümünde konumu ile ilgili doğruya yakın bir saptama yapmaya yetecek kesinlikte veri tespit edilememiştir.

Balat-I Mahallesi Mülkleri

⁴⁴ Balat Mahallesi isminde belgede dört adet mahalle bulunmaktadır. Bunlar, “Eski Balat”, “Balat”, “Balat-2” ve “Büyük Balat” mahalleleridir. Eski Balat, Balat ve Balat-2 mahallelerinin birbirlerine çok uzak olmayan konumlarda oldukları söylenebilir ancak Büyük Balat ismindeki mahallenin konumunun diğer üçünden çok farklı bir bölgede olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Erişim: 15 Mayıs 2020, “<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>”, Fatih Belediyesi'nin resmî internet sitesinde, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Fatih İlçesi, mahalle sınırları.

Tahrir’de, özgün belgenin fotokopisinde görüldüğü kadarı ile iki ayrı mahallenin adı imla olarak bir fark gözetmeksizin aynı yazılmıştır (İnalcık, 2012: 63, 66/46-6, 46-3).⁴⁶

Balat-I Mahallesi’nin içindeki kayıtlar incelendiğinde, “Balat”ın çok spesifik bir yapıyı ya da ayırt edici özellikte bir konutu ifade ederek kullanıldığı açıkça görülmektedir. Bu kullanım şekli mahallenin adının Bizans kökeninin yanı sıra bir yapıyı da işaret ettiğinin kanıtıdır.

Balat adının Tahrir’de bir yapıyı işaret eder nitelikte kullanımı;

“Bir süflî hâne Balat cenbinde mevkuf Kesriyeli Tathan adlı Yahudi mütemekkin” (İnalcık, 2012: 63,299/46-3).

“Balat mukabilinde bir hâne mevkûf Kesriyeli Lazar adlı Yahudi mütemekkin” (İnalcık, 2012: 301/46-4).

Balat Mahallesi’nde toplamda altmış sekiz adet konut kayıt edilmiştir. Bu konutlar iki katlı (süflî), tek katlı (ulvî), “büyük ev” ve sahibinin doğrudan adı ile anılmış ve kat sayısı belirtilmemiş “hane”lerdir.

Mahalle’de bir de mahalle mescidinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu mescidin adı belirtilmemiştir.

Tahrir’de Balat Mahallesi’ndeki bir mescidin varlığına işaret eden satır;

“mahalle mescidinin cenbinde bir süflî hane mevkuf, hâlî”(İnalcık, 2012: 300, 46-4).

Balat Mahallesi’nde kayıtlardan anlaşıldığına göre mahallede bir adet ismi belirtilmemiş kilise bulunmaktadır. Bu kilisenin boş ve hazineye kayıtlı olduğu bilgisi verilmiştir. Tahrir’in bütünü ele alındığında kalabalık olan bir mahalle için konutlar dışında dini yapı kaydının az olduğu görülmektedir. Yine belgeye dayanarak mahallenin “şenlendirilmesinin” bilinçli bir şekilde yapıldığına dair fikir edinilmektedir. Hristiyan, Yahudi ve Müslüman sakinlerin olduğu kültürel anlamda heterojen bir mahalle düzeni görülebilmektedir. Mahallenin nüfusunun çoğunluğunu Yahudiler oluşturmaktadır.

⁴⁶ Belgede geçen “Balat-I, Balat-II” Mahalleleri’nin ortak bir özelliği iki mahallede de kaydedilmiş mülklerin sayısı ve buna paralel olarak insan yoğunluğu fazladır. Tahririn en kalabalık mahalle örneklerini oluştururlar. Bu sebeple çok büyük tek bir mahalle yerine sınırları simetrik olmasa da birbirine bağlı tek bir mahalle sistemi gibi görülebilir.

Mahalledeki konutların yarısından fazlasında Kesriye'den (Kastoria)⁴⁷ gelmiş/getirilmiş Yahudilerin yaşadığı veya mülklerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. İkinci kalabalık grup ise Müslümanlar olmuştur. Fakat Müslümanlar mülklerinin çoğunu terk etmiş oldukları için boş kalmış, ya Kesriyeli Yahudilere tahsis edilmiş ya da boş bir şekilde hazineye bırakılmıştır. Mahalledeki Yahudi nüfusun neredeyse tamamı Kesriyeli'dir. Bu durum göç politikası ihtimalinin güçlü bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Ancak Müslüman nüfusun anavatanları farklı farklıdır. Bazılarının evlerini bırakıp ayrılmış oldukları, bazılarının ise izinler ile ayrıldıkları kayıt edilmiştir. Bu kişilerin fetih sonrası yerleşen ve memnuniyetsizlikler neticesinde şehirden ayrılan kişiler oldukları düşünülebilir.

Tahrir'de, mahallede kayıt edilen mülkler arasında hiç dükkan, imalathane, işlik türü bulunmamaktadır.

⁴⁷ Bugün Yunanistan'ın kuzeyinde yer almaktadır. 1385 yılında Osmanlılar tarafından Kastoria fethedilmiş ve hakimiyet altına alınmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		58	1	9
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			15	83
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim Kilise (Hazineye ait, mevkuf)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 5: Balat-I Mahallesi

3.6. BADRAK (PATRİK) MAHALLESİ

Badrak Mahallesi'nin (محله بدراك) Konumu

Badrak/Patrik Belgede geçen altıncı mahalledir. Badrak Mahallesi Balat-I ve Balat-II Mahallelerinin arasındadır. Mahallenin Konumuna ilişkin kesin yargılara ulaşabilmeyi sağlayacak veri belgede bulunmamaktadır. Mahallenin ismi Patriklik ile ilintili olmalıdır. Konstantinopolis'in fethedilmesinin ardından Gennadios Skholarios⁴⁸ (1454-1456, 1462, 1464) kutsal sinod tarafından patrik seçilmiştir ve Fatih bu seçimi onaylamıştır, Patriklik, imparatorlukta tüm Ortodoksların temsilcisi kabul edilmiş ve bu sorumluluk ile tanımlanmıştır. Gennadios Havariyyun Kilisesi'nde ilk olarak makamını kurmuştur, ancak daha sonra bir takım sebepler ileri sürülmüş⁴⁹ ve Patrikhane'nin Pammakaristos Manastırı'na taşınması gerçekleştirilmiştir (Philippides, 1990: 55-57; Necipoğlu, 2020: 240).⁵⁰ Tahrir'de mahallelerin sıralanışı bir yakınlık fikrine bağlı kalarak gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak Badrak Mahallesi, iki Balat Mahallesi arasında kaydedilmiştir. Badrak Mahallesi'nin Havariyyun Kilisesi'nin bulunduğu bölge olup olamayacağı ele alınmaktadır. Ancak Tahrir'den anlaşıldığı üzere mahallenin şehrin kuzey-batı bölgesinde bir konumu kapsıyor olabileceği düşünülebilir. Badrak Mahallesi'nin konumunun Pammakaristos Manastırı çevresinde veya yakınlarında bulunması önemli bir ihtimaldir. Ancak sadece belgenin sağladığı bilgiler ile kesin bir saptamayı başaramak imkân dahilinde olmamıştır.

⁴⁸ Latin karşıtı bir Bizans "alimi" olan Gennadios, doğu ve batı kiliselerinin birleşmesine katiyen karşıdır. Bizans'ın son dönemlerindeki Latin karşıtı protest tutumu Sultan'a iletilmiş ve patrik adaylığı konusunda Sultan'ın dış politikaları ile de örtüşen bir aday haline gelmiştir. Şehrin fethedilmesinin ardından seçim ile patrik olan Gennadios ve temsil ettiği kurum Fatih Sultan II. Mehmed tarafından "milletbaşı" olarak tanımlanmıştır.

⁴⁹ Güvenlik zafiyetleri ve bölgenin metruklaşması gibi sebepler olduğu ileri sürülmüştür ve Gennadios Pammakaristos Manastırı'na Patriklik Makamını taşımak istemiştir.

⁵⁰ Anonim bir Grek Kroniği'nde, Fatih Sultan II. Mehmed'in Kastamonu Kuşatması'nın ardından, Kefe (Kaffa) seferine çıktığını ve İstanbul'a geri döndüğünü ve patrik seçilmesi için emir verdiğini yazmaktadır. Anonim elyazması "Lord Georgios Skholarios"un patrik ilan edildiğini ve Patriklik makamı için Havariyyun Kilisesi'nin Sultan izni ile seçildiğini belirtmektedir. Patriğin, kilisede bulunduğu sırada kilisenin avlusunda bir adamın öldürülmüş olarak bulunduğunu ve kilisenin bulunduğu bölgenin metruklaşmış olduğunu, kilise çevresinde evlerin ve komşuların bulunmadığını elyazmasından öğrenmekteyiz. Aynı belgede patriği, avluda öldürülmüş kişi ile benzer bir kaderi paylaşma korkusu yaşayarak ve bölgenin tehlikeli olmasını sebep göstererek başka bir yapının Patriklik olması için Sultan'dan istekte bulunduğu yazılmaktadır. Bu olayın ardından, Pammakaristos Manastırı'nın bulunduğu bölgenin sürgünlerle gelmiş olan Hristiyan nüfus ile yoğun olması nedeni ile talep edildiği ve bu yapının Patriklik için tahsis edildiği yazılmıştır (Philippides, 1990: 55-57; Necipoğlu, 2020: 40).

Badrak Mahallesi Mülkleri

Patrikhane ile ilgili olduğu düşünülen Badrak Mahallesi'ndeki konutların “ana cadde” etrafında şekillendikleri anlaşılmaktadır. Mahallede tek katlı (süflî), iki katlı (ulvî), avlulu ev, yarım dönümlük bahçeli bir konut, ahşap çatılı konut (ağaç dam) olarak farklı ev tipleri kayıt edilmiştir. Toplam kısmında on altı (16) hane, bir (1) dükkan ve bir (1) kilise kayıt altına alınmıştır. Ancak mahallede hazineye kaydedilen terk edilmiş kilisenin ismi belirtilmemiştir. Mahallede Rum nüfus yoğunluktadır. Hanelerin on tanesi Rumların yaşadığı anlaşılmaktadır. dört konut kullanılmamaktadır ve iki tanesinde ise Müslüman kişiler yerleşiktir.

“Badrak” Mahallesi ismi Fatih Vakfiyeleri'nde de geçmektedir. Vakfiyede mahallede dört tane değirmenin bulunduğu ve bu değirmenlerin vakfa dahil olduğu görülmüştür. Ancak Tahrir'de mahallede kaydedilmiş bir değirmen bilgisi görülememiştir.

Vakfiyede geçen bilgiler;

“Batrik (Patrik) Mahallesi bir değirmen yola bitişik, Feylesof oğlu İskender Bey mülkü ile sınırdır” (VGM-875-46, 1938: 240/234).

“Batrik (Patrik) Mahallesi bir değirmen Nasranî Batrik mülküne bitişiktir” (VGM-875-46, 1938: 240/234).

“Batrik (Patrik) Mahallesi bir değirmen Yusuf ibni Abdullah mülküne bitişiktir” (VGM-875-46, 1938: 240/234).

“Batrik (Patrik) Mahallesi bir değirmen Nasrani terzi Hananos(?) mülküne bitişiktir” (VGM-875-46, 1938: 241/235).

Badrak Mahallesi'nde tek katlı bir mülkte “Aleksi Marmara” isminde bir Rum'un yaşadığı anlaşılmaktadır. 1472 ve 1480-1495 yılları arasına tarihlenen vakfiyenin Türkçe bir çevirisi olan 16. Yüzyıla tarihli vakfiyede de “Marmara” ismi ile karşılaşılmıştır: “Beyt'ül-Fîl” karşısında Yahudi Yakup bin Bayram'a ait bir hânût “Rûm Marmara” isimli bir kimsenin mülkü ile komşudur (TİEM-2202-666, 2013: 180/218-219), aynı isme dair bir başka bilgiye göre Beyt'ül-Fîl yakınında Rûm Marmara'ya ait bir hânût (TİEM-2202-666, 2013: 180/219/220), bir başka bilgi ise yine aynı konumda Yahudi İlya bin Musa'ya ait bir hânûta komşu Marmara mülkünden

bahsedilmiştir (TİEM-2202-666, 2013: 180/220-222). 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede ise: Fildamı Mahallesi'nde bulunan vakıf mülkleri sayılırken mahallede bulunan on iki menzilden birinin “Nasranî Marmara mülküne bitişik” (VGM-875-46, 1938: 215-216) bulunduğu şeklinde geçmektedir.⁵¹ Badrak Mahallesi'nde geçen Aleksi Marmara(?) ile Fatih Sultan II. Mehmed Vakfiyeleri'nde geçen “Rum Marmara” ile bağlantılı veya aynı neslin devamı ise bu kişiler geçen yirmi yıl içinde mahalle değiştirmiş olabilir. Çünkü Vakfiyelerde geçen “Beyt'ül-Fîl” 1472 ve 16. Yüzyıla tarihlenen Fatih Vakfiyeleri'nde Venedikli Kilisesi, Balık Pazarı ve Edirneli Yahudiler Mahallesi ile yakın bir konumdadır.

⁵¹ “biri Nasranî Marmara mülküne bitişik, bir menzil iki beyten oluşmaktadır, Tabip Yahudi Musa mülküne bitişiktir, üçüncü menzil bir beyt ve Nasranî Androniko mülküne bitişik, başka bir menzil iki beyt Nasranî Angelina adlı bir kadının mülküne bitişik, biri bir beyt ve Yahudi Kazal mülküne bitişik, biri iki beyt adı geçen Nasranî Androniko mülküne bitişik, menzil-i sabîğ bir beyt ve Yahudi Sebâdiya adında bir kadının mülküne bitişik, biri bir beyt ve Silâhî İlyas mülküne bitişik, dokuzuncu menzil bir beyt ve Nasranî Makrimal mülküne bitişik, Balık Pazarı yakınında, biri bir beyt ve Balık Pazarı yakınında, Yahudi Kornorti adlı bir kadının mülküne bitişik, bir menzil bir beyt ve Öküz Damı denilen kiliseye yakın, on ikinci menzil bir beyt ve Yahudi Elyaz Zebano mülküne bitişiktir.” (VGM-875-46, 1938: 215-216).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		9		4
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			4	17
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim Kilise (Hazineye ait, mevkuf)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
1	1			

Tablo 6: Badrak Mahallesi

3.7. BALAT-II MAHALLESİ

Balat-II Mahallesi'nin (محله بلاط) Konumu

Balat-II Mahallesi Tahrir'deki yedinci mahalledir. Badrak Mahallesi'nin ardından bu mahallenin kayıt sırası gelmektedir. Balat-II Mahallesinin sonrasında ise Bab-ı Edirne Mahallesi kaydı yer almaktadır. Balat-II Mahallesi'nin, Badrak Mahallesi'nin batı yönünde yer aldığı değerlendirilmektedir. Mahallenin konumu hakkında saptama yapabilmeyi kolaylaştıracak bilgiler kayıtlarda yer almaktadır. Balat II Mahallesi'nden önce belgede kayıtları yer alan Eski Balat ve Balat-I mahallelerinde özel bir isim ile belirtilen anıtsal nitelikte herhangi bir yapı kaydı bulunmazken, Balat-II Mahallesi'nde "Hora" adında bir manastırın bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵² Bu yapının, bugün müzeden camiye dönüştürülmüş Kariye "Cami" olduğu düşünülebilir. Bizans döneminin İsa'ya adanmış Khora Manastırı Kilise'nin yapısı olduğu düşünülen ve II. Bayezid (1481-1512) döneminin sadrazamlarından Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilen yapı hakkında Fransız seyyah Petrus Gyllius (Pierre Gilles) ve Evliya Çelebi'den bilgiler alabilmekteyiz. Gyllius 1544-1550 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu sırada, Tekfur Sarayı (Janin, 1950: 128) ve Edirne Kapı arasında gördüğü mozaik ve freskolarla süslü bir yapıdan adını vermeksizin bahsetmektedir.

16. yüzyılda yine İstanbul'u ziyaret eden Stephen Gerlach'ta bu konumu ziyaret etmiştir.

17. yüzyılda Evliya Çelebi Kariye'den "sanatlı bir kilise" şeklinde kısaca bahsetmiştir.

Petrus Gyllius'un Edirne Kapı yakınında gördüğü kilisenin bugün Kariye Cami olan yapı ile ilgisi Tahrir'le örtüşmektedir. Balat-II Mahallesi'nin hemen ardından çünkü Edirnekapı Mahallesi gelmiştir. Bu sebeple Balat-II Mahallesi'nin bugün Kariye Cami ve çevresini kapsadığı, Kariye Cami ve Fethiye Cami arasında bir alanın adlandırılmış olabileceği üzerinde durulmaktadır. Günümüzde bu bölgede Kariye, Dervişali, Hamami Muhittin Mahalleleri bulunmaktadır. Son düzenlemeler ile bu üç mahalle Dervişali Mahallesi adı altında birleştirilmiştir.⁵³

Balat-II Mahallesi Mülkleri

⁵² Belgede "مناسـتر خـورا نام" (manastır Hora nâm) şeklinde geçmektedir. (İnalcık, 2012: 171/ vr. 46-7 a-b).

⁵³ Erişim: 16 Mayıs 2020, "https://gis.fatih.bel.tr/webgis/", Fatih Belediyesi'nin resmî internet sitesinde, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Fatih İlçesi, mahalle sınırları.

Balat-II Mahallesi kaydında geçen bilgiler incelendiğinde mahallenin “ana cadde” etrafında yer alan konutlar ile şekillendiği anlaşılmaktadır. Belgede bulunmayan mahallelerin haricinde, 1455 yılında gerçekleştirilmiş bu tahrirden anlaşılan mahalledeki konutların sayısı diğer mahallelere kıyasla en çok olanlardan biridir. Eski Balat, Balat-I ve Balat-II mahallelerinin lokasyon anlamında birbirlerine yakın oldukları anlaşılmakta ve geniş bir alana yayılmış bir alana Balat dendiği görülmektedir.

Belgenin incelenmesinde mahalle ile ilgili dikkat çeken bir noktada Balat-I Mahallesi’nde olduğu gibi Balat-II Mahallesi’nde de etnik bir grubun nicel anlamda ağırlığı çektiği görülmüştür. Bu grup “Yahudi” yerleşiklerdir. Bu mahalledeki Yahudi sakinlerinde Osmanlıların “şenlendirme” planları neticesinde bir göç politikası uygulanarak bu mahalleye yerleştirildikleri/yerleştikleri düşünülebilir. Bu mahalledeki mülklerde ikamet eden Yahudilerin büyük çoğunluğunun İştîp⁵⁴ (Stip) menşeli oldukları anlaşılmaktadır. Diğer büyük grubun ise Kırtova’dan⁵⁵ (Kırçova) geldikleri üçüncü toplu göç ettirildiği düşünülen grubun ise Trikkalala’dan (Tırhala)⁵⁶ gelip İstanbul’a iskân edildikleri görülmektedir. Mahalledeki diğer büyük çoğunluğu oluşturan nüfus ise Müslüman nüfustur. Bu mahalledeki mülklerin bazılarında, Yahudi sakinlerden önce bazı Müslüman sakinlerin yerleşik oldukları ancak evlerini terk edip, gitmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Daha önce yerleşik olan ama gitmiş olan Müslümanların bilgilerinin geçtiği kayıtlar şu şekildedir;

“hane, İzmirli Abdurrahman gitmiş, mevkuf, İştîbli Biçko adlı Yahudi mütemekkin” (İnalcık, 2012: 169/ vr. 46-6 a-b).

“hane İflahanlı Segid gitmiş, mevkuf, Trikkalalı bir Yahudi sakine” (İnalcık, 2012: 172/ vr. 46-7 a-b).

⁵⁴ Bugün Makedonya’da bulunan eski bir Osmanlı şehridir. Makedonya’nın en büyük şehirlerinden biri olan Stip ülkenin kuzeyinde bulunmaktadır.

⁵⁵ Makedonya’da yer alan nüfusunun yüzde ellisinden fazlası Makedon, yüzde yirmiden fazlası Arnavutça konuşan bir kasabadır. Osmanlı döneminde daha büyük bir yerleşim yeri iken, Yugoslavya döneminde bu yerleşim yeri ve belediyesi küçültülmüştür.

⁵⁶ Yunanistan’ın Teselya bölgesinde yer alan, küçük Trikkalinos nehrinin kenarında bulunan Ortaçağ ve Osmanlı kalesinin eteklerinde bulunan Yunanistan’ın en eski şehirlerinden olan bugün idari bir birimdir.

Mahalledeki mülklerin yerleşikleri ile ilgili verilen bilgilerden şahısların sosyal yaşamları ve geçmişlerine dair bilgiler de verilmiştir. Bu durumu örneklendirecek bir detay şu satırlarda geçmektedir;

“hane Kocaelili İsmail, merde, avreti Süleyman adlı bir adama varmış, sakın” (İnalcık, 172/ vr. 46-7 a-b).

Kocaeli’den İsmail adlı bir kişinin ölümünün ardından hayatta kalan eş Süleyman adlı başka bir kimse ile evlenmiş ve mülkün kaydında Süleyman yerleşik olarak belirtilmiş. Daha önceki satırlarda Yahudi bir kadının yaşadığı evin kaydı görülmüştür, bu kayıta sakın, yani mülkle ilişkilendirilmiş ve “hukuki” bir zemine oturtulmuş ve kayıta yine “sakine” olarak belirtilmiştir ancak Kocaelili İsmail’in karısı ile evlenen Süleyman örneğinde mülk ile ilişkilendirilmiş kişi Süleyman olmuş gibi görünmektedir. Bu gibi detaylardan Osmanlı sosyal hareketliliği ve bunun resmî teamüle nasıl yansıdığına dair bilgiler edinilmektedir.

Mahalle’nin sınırlarının yine şehir surlarının da bir kısmı ile kesiştiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Surların bitişiğinde, karşısında veya yanında pek çok mülkün olduğu görülmüştür. Bu surların Edirnekapı’ya doğru inen surlar olduğu anlaşılmaktadır.

Mahallede bahçeli, bir katlı, iki katlı ve katı belirtilmemiş olan dört tip konut görülmektedir. Yedi tane bir katlı hanenin ve çevresinde dört dönümlük bir bahçenin oluşturduğu kompleks denebilecek bir yapı kaydı görülmüştür. İpsalalı Yakup’un evi olan ama gitmiş olduğu bu yapı İncügiz’den İsmail adında birinin yaşadığı bir konuttur. Bu yedi (7) adet bir katlı hanenin tek bir mülk olarak kayıtlarda yer aldığı görülmektedir.

Balat-II Mahallesi’nin büyük sayılabilecek bir mahalle olmasına rağmen mahalledeki işlevsel yapı ve dini yapı kayıt sayısının az olduğu görülmektedir. Belgede mahallede olan mülklerin sıralanışında manastır olarak belirtilen bir yapı kaydı geçmektedir ancak Balat-II Mahallesi’nin kayıtlarının sonunda yer alan toplam bölümünde iki (2) adet manastır olduğu yazılıdır. Adı verilen manastır “Hora” namı ile bilindiği belirtilen ve terk edilmiş olan manastırdır. İkinci manastırın adı veya anonim şekilde herhangi bir kaydı geçmemektedir. İnalcık, adı verilmeyen ve manastır olduğu dile getirilmeyen ama kaydın sonunda yer alan ikinci manastırın “Kıral Tîmârhânesi” şeklinde geçen kayda

işaret ediyor olabileceğini düşünmüştür. Bu mülk irkibdâr-başı (Sultanın atının eğerini tutan kişi) elinde olduğu bilgisi ile verilmiştir. 15. yüzyılın başında “tou Kral” adında bir “ksenon”un varlığını ve “Sırbistan menşeli” (Kral Millutin) bir “kral” tarafından kurulmuş olabileceğini Janin belirtmektedir. 1406’da Nathanael adında, Dioskorides’in bir el yazmasını finanse eden kişinin Kral Ksenon’unun “direktörü” olduğunu ve hiçbir şeyin yerine dair bir fikir vermediğini yine Janin belirtmiştir (Janin, 1969: 559). Ancak Tahrir’de, Kral Tîmârhânesi şeklinde geçen yapı ile aynı yapı olduğu görülmektedir. Balat-II Mahallesi’nde 1455 yılında ayakta kalmış olduğu ve Sultan’ın maiyetinden bir kimseye verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapının Petra’daki Ioannes Prodromos Manastırı’na ek Kral Millutin tarafından yaptırılan Kral Ksenon’u olduğu anlaşılmaktadır. Tahrir’de tek başına bir manastır gibi kaydedilmiş olduğu görülebilir ancak başka bir manastırın yapılar topluluğunun parçası olma ihtimali söz konusudur.

Tüm mahallede iki (2) adet işliğin olduğu görülmüştür.

Metinde Balat-II Mahallesi kayıtlarının sonunda toplamda altmış üç (63) konut, iki (2) dükkan ve iki (2) manastır olduğu yazılmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		31		12
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			29	72
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Hora Manastırı				
Kıral Tîmârhânesi				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
2	2			

Tablo 7: Balat-II Mahallesi

3.8. BÂB-I EDİRNE MAHALLESİ

Bâb-1 Edirne Mahallesi'nin (محلّه باب ادرنه) Konumu

Bâb-1 Edirne Mahallesi yani Edirnekapı Mahallesi günümüzde de yaşayan bir mahalle ismidir. Bâb-1 Edirne Mahallesi'nin bugün Dervişali ve Karagümrük mahallelerinin kesiştiği alanda bulunabileceği düşünülür. Osmanlı döneminden kalan pek çok kaynak ve belgede bu mahallenin ismi geçmektedir. Bölgedeki mahallelerin eski isimleri Hatice Sultan ve Kariye mahalleleridir (Ayverdi, 1958: 18). Ancak yeni düzenlemeler ile bu isimler ile anılan mahalleler ve çevrelerindeki mahalleler birleştirilmiş ve Dervişali ve Karagümrük olarak bugün kullanılmaktadır.⁵⁷

Edirnekapı'nın Bizans İmparatorluğu dönemindeki özgün ismi üzerine araştırmacılar çeşitli tartışmalar gerçekleştirmiştir. Van Millingen, Kritovoulos ve Kananos'un metinlerine dayanarak Aziz Romanus Kapısı'nın yerinden hareketle Karisius Kapısı'nın kuzey Lycos yatağının tepesinde yer aldığı bilgisi üzerinde durmuştur. Karisius Kapısı'nın aynı zamanda Havariyyun Kilisesi'nden gelen yolun tam üzerinde olduğunu da eklemektedir. Kapının yakınında bulunan bir konumda şehrin girişinin korunması adına Aziz Georgios'a adanmış bir kilisenin bulunduğu ancak bu yapının yerine Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mihrimah Sultan Cami'nin yaptırıldığını söylemektedir. Rum toplumunda önemli bir yeri olan kilisenin, başka bir noktaya taşınması için izin verildiğini ve bugün de ayakta olan ve kapının hemen girişinde bulunan Hagios Georgios Kilisesinin yaptırıldığını belirtmektedir. Karisius Kapısı'nın başka adlar ile anıldığını bu adlardan birinin Polyandrion ya da Myriandron Kapısı olduğunu söylemektedir. Bu isimlerin farklı dönemlerde aynı kapı için kullanıldığını belirterek anlamının ise “Mezarlık Kapısı” olduğu bilgisini Paskal Kroniğini kaynak göstererek vermektedir. Bu bilgiler çerçevesinde Karisius Kapısı'nın konumunu Edirnekapı'nın bulunduğu noktaya Kariye Cami'nin güneyinde olan bu noktaya belirlemektedir.

Bâb-1 Edirne Mahallesi Mülkleri

Edirnekapı Mahallesi'nin içinde bulunan kayıtlar incelendiğinde, mahalledeki konutlar ve dükkanların ana cadde boyunca, şehir surunun yakınında, kapının etrafında ve kapıda

⁵⁷ Erişim: 16 Mayıs 2020, “<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>”, Fatih Belediyesi'nin resmî internet sitesinde, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Fatih İlçesi, mahalle sınırları.

yer olarak mahalleyi şekillendirdikleri anlaşılmaktadır. Mahalledeki konutlarda Müslüman ve Yahudi nüfusun iskan edildikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır.

İki katlı, bir katlı ve katı belirtilmemiş olan üç tip konut görülmektedir.

Mahallede “Prodhermez” (Prodromoz) olarak ismi verilen büyük bir manastır yapısı mevcuttur. Manastır kompleksinde yüz yirmi (100) adet iki katlı konut, iki (2) adet bir katlı konut, bir (1) adet büyük (mükellef) ev, altısı yüksek on iki adet (12) çartak, iki (2) kilise, bir (1) şaraphane ve altı (6) adet ambar bulunmaktadır. Edirnekapı’nın doğusunda yer alan Kefeli Cami’nin kiliseden çevrilmiş bir yapı olduğu ve Ioannes Prodromos’a adanmış bir manastır kilisesinin ya da trapezasının bir bölümü olduğu (trapeza) Mamboury, Freely, Mathews gibi araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir.

Mahallede başka bir dini yapı ya da anıtsal nitelikte bir eserin bilgisi geçmemektedir. Toplamda mahallede, manastırın içinde bulunanlar haricinde yirmi altı (26) konut, yedi (7) dükkan bulunduğu yazılmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		5		3
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			21	29
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Prodhermez Manastırı (100 iki katlı ev, 3 çartak, 1 kilise, 1 mükellef ev, 2 depo, 2 tek katlı ev)				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	7			

Tablo 8: Bâb-1 Edirne Mahallesi

3.9. ZAGANOS (ZAĞANOS) PAŞA MAHALLESİ

Zaganos Paşa Mahallesi'nin (محلہ زغنوز پاشا) Konumu

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına yükselen ilk devşirme devlet adamı olan Zağanos Paşa'nın adının verilmiş olduğu bu mahalle, Edirnekapı (Bab-ı Edirne) Mahallesi'nden sonra gelmektedir ve Zaganos Paşa Mahallesi'nden sonra Prokambo (Prokambyo) Mahallesi kaydı bulunmaktadır. Kayıtların sıralanış biçiminin belli bir düzende ilerlediği görüldüğü için Zaganos Paşa Mahallesi'nin Bâb-ı Edirne Mahallesi'nin doğusunda bulunduğu önerilmektedir. Ancak Zaganos Paşa Mahallesi ismi İstanbul'da kalıcı bir isim olmamıştır. İstanbul'un imarında Fatih Sultan II. Mehmed, üst düzey bürokrasiye önemli görevler tanımıştır. Fatih Sultan II. Mehmed döneminin önemli devlet adamları bu görev gereğince İstanbul'un farklı bölgelerinde imar faaliyetleri başlatmışlar, bu bölgelerde yaptırdıkları camiler, çarşılar, imaretler ve pek çok farklı kullanıma hitap eden yapıların etrafında şekillenen mahalleler ortaya çıkmıştır (Kafescioğlu, 2009: 108-109). 1455 yılı sonrası İstanbul için düzenlenen evraklar, İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri, incelendiğinde şehrin idari olarak nahiyele ve nahiyelelerin altında ise mahallelere bölünmüş oldukları görülmektedir. Bahsedilen devlet adamlarının adları mahallelerin altında toplandıkları nahiyelelere verilmiştir. Mahmud Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa, Murad Paşa, Davud Paşa, Mustafa Paşa, Ali Paşa (XIII. Nahiye) nahiyeleleri, İstanbul'un idari olarak bölünmüş olduğu on üç nahiyelede paşaların adlarının verilmiş olanlarıdır. Nahiye isimlerinin, II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi yüksek bürokrasisinin temsilcileri olması, Fatih Sultan II. Mehmed'e ve İstanbul'un fethi hususuna büyük etkisi olan Zağanos Paşa'nın isminin verilmiş oluşu bir nahiyelele olmaması, 1455 yılı sonrasında düzenlenmiş vakfiyelerde de "Zaganos Paşa Mahallesi"nin isminin devam etmemesi, Zağanos Paşa'nın devlet içindeki konumunu yitirmesi ve azledilmesi ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁸ İstanbul'un alınmasında etkin rol oynayan, Fatih Sultan II. Mehmed'in lâlâlığını yapmış, kuşatma öncesi kuşatma silahlarının teminini sağlamış, fetih sırasında Galata sırtlarında ordusu ile konuşlandırılmış, gemilerin karadan yürütölme organizasyonunda yer almış bu ismin önemli bir kişi olduğu ortadadır. Tahrir'de geçen "Zaganos Paşa

⁵⁸ Zağanos Paşa'nın Belgrad'ın kuşatılması ancak nihayetindeki başarısızlık ile sorumlu tutularak Fatih Sultan II. Mehmed tarafından azledildiği ileri sürülmektedir. Belgrad Kuşatması sonrasında Zağanos Paşa'nın Balıkesir'e geri dönmesi, vezir-i a'zamlıktan bu dönemde azledildiğini düşündürmektedir (Lee, 2020: 133).

Mahallesi” de bu duruma dair bir başka kanıt sunmakta olup, belgenin geneli itibari ile bir “teklik” hali taşımaktadır. Başka bir paşa ismi ile anılan mahalle kaydı bulunmamaktadır. Tahrir’deki mahallelerde de, eksik kısımları hariç bir mahalleye ismi verilmiş tek paşadır. Ancak Zağanos Paşa’nın, İstanbul’dan isminin silindiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı’da, Sultan’ın altındaki güç odaklarının çekişme yaşamaları ve sonuçlarına örnek olan bir durum olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca bu iddiayı destekler nitelikte olan bir durum vardır bu da, Zağanos Paşa’nın Balıkesir’e sürgünü ve sadrazamlık görevinden azlinin Halil Paşa ile yaşadığı gerilimin bir sonucu olduğu durumudur. Zağanos Paşa’nın görevden alınmasının tarihinin 1456 yılı olduğu bilinmektedir.

Fatih Vakfiyeleri’nde, Zaganos Paşa Mahallesi’nin bulunmaması II. Bayezid döneminden önce bu ismin kaybolduğunu düşündürür.

Bu Mahallenin bulunduğu konumun İstanbul’un üçüncü nahiyesi olan Ali Paşa Nahiyesi’de bir yerde de olabileceği önerilmektedir. Edirnekapı Mahallesi’nin doğusunda, Edirnekapı’ya doğru giden Divanyolu üzerinde olabilir. Günümüzde Dervişali ve Atikali Mahallelerinin bulunduğu bölgede yer ettiği düşünülebilir. Ancak mahallenin kesin konumunu belirleyebilmek zordur.

Zaganos Paşa Mahallesi Mülkleri

Mahallenin nüfusunu Müslüman kitlenin oluşturduğu görülmektedir. Konutlardan sadece birinde Rum Nikola adlı birinin yaşadığı kaydedilmiştir. Konutların geri kalanında Tekirdağ, Çorlu, Mudurlu, Ereğli bölgelerinden gelen Müslümanların yerleşik oldukları anlaşılmaktadır. Mahalledeki konutların bazılarının, mahallede bulunan Pani (Yani) Nemtor Manastırı çevresinde, manastırın kapısında ve yakınında şekillendikleri, kaydedilmiş bir konutun ise cadde⁵⁹ üzerinde olduğu görülmüştür.

Mahallede toplamda yirmi yedi (27) konut, üç (3) dükkan ve bir (1) manastır kaydı yer almaktadır.

⁵⁹ Kayıta geçen konutun caddenin üzerinde olduğu bilgisi verilmiştir. Bu caddenin Divan Yolu’nun, Edirnekapı’dan gelen devamı olabileceği düşünülebilir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
		18	1	4
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			14 ⁶⁰	37
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Pani (Yani) Nemtor Manastırı				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	3			

Tablo 9: Zaganos Paşa Mahallesi

⁶⁰ Katı belirtilmemiş “hane”lerden birisi dört (4) hücredir, “Derviş’in evi, dört hücre, mevkûf, halî” (İnalçık, 2012: 315).

3.10. PROKAMBO (PROKAMBIYO) MAHALLESİ

Promabo Mahallesi'nin (محلہ بروقمبو / پروقمبو) Konumu

Prokambo Mahallesi'nin, Zaganos Paşa Mahallesinin doğusunda bulunduğu önerilmektedir. Ali Paşa Nahiyesi sınırlarında kalıyor olabilir. Mahallenin konumu, Fatih Cami ve Külliyesi'nin merkezini oluşturduğu “Sultan Mehmet Han Nahiyesi”nin kuzey-batı yönünde olabileceği düşünülebilir. Ali Kuşçu Mahallesi'nin kuzeyinde bulunan günümüzde Atikali Mahallesi içinde kalmış olduğu öngörülmektedir (İnalcık, 2012: 487). Mahalle ile ilgili daha güçlü bilgiler edinmek sadece belgenin verdiği bilgiler ile mümkün olmamaktadır. Tüm mahallede anıtsal nitelikte olan ve özel olarak ismi belirtilen bir yapı kaydı bulunamamıştır. Ancak Müfti Ali Hamamı'nın yakınında bulunan Perkapu (Pürkuyu) Mescidi'nin kiliseden dönüştürülmüş bir yapı olması ve “Prokambyo/Prekambyo” ismi ile benzemesi, mescidin bulunduğu mahallenin Tahrir'de geçen bu mahalle ile ilgili olabileceğine dair düşündürücü bir detaydır (İnalcık, 2012: 487). Bu bilgi çerçevesinde mahallenin yerini Fatih Cami'nin kuzeyinde, Pürkuyu Mescidi civarında olduğu düşünülebilir.

Prokambo Mahallesi Mülkleri

Mahallede sadece beş (5) adet konutun kaydı tutulmuştur. Bu mülklerden başka bir yapı bulunmamaktadır.⁶¹ Bu konutlardan birinin Bigalı Hacı İdris'in evi olduğu belirtilmiş ancak hazineye kaydedilmiştir. Bu hanede Bigalı Muhammedî adlı birinin yaşadığı yazılmıştır. Diğer konutlar ise boştur.

⁶¹ Belgede kayıt edilmiş beş (5) konut dört mülk adedi olarak yazılmıştır. Ancak beşinci bir hanenin varlığı kayıtlarda geçen bir detaydan anlaşılmaktadır. Balaban adındaki kimsenin evinin iki (2) adet bir katlı yapı şeklinde bir müstemilat olması bu durumun kaynağıdır. Tahrir'in sonundaki toplam bölümünde dört (4) hane yazılmıştır. Bina sayısının doğru haline erişmek için mülkler bir tek bir yapıymış gibi birlikte verilmiş olsa da binalar sayılmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		2		
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			3	5
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 10: Prokambo Mahallesi

3.11. KIZLAR MANASTIRI MAHALLESİ

Kızlar Manastırı Mahallesi'nin (محلہ قیزلر مناستری) Konumu

Kızlar Manastırı Mahallesi'nin kesin konumuna dair bir saptama gerçekleştirilememiştir. İncalcık, üzerinde çalışmış olduğu 1455 tarihli bu tahririn çevirisi ile birlikte hazırladığı kitabının sonunda bir harita yayımlamıştır. Bu haritada “Kızlar Manastırı” adında bir yapıyı Valens su kemerinin batısında, Fatih Cami'nin güneyinde bir noktaya konumlandırmıştır. Kızlar Manastırı Mahallesi ismi iki mefhumu işaret etmektedir. Birisi burasının bir rahibeler manastırı diğeri bu mahallede bir manastırın bulunduğu hususudur. Kızlar Manastırı'nın camiye çevrilerek imaretler eklenmesi ile Koca Mustafa Paşa Cami adını alan Mone tou agion Andrei en ti Krisei (Aristini) (Kidonopoulos, 1994: 9-10) olabileceği düşünülmektedir (İncalcık, 2012: 490-491). Ancak bu yapı Samatya'da yer almaktadır. Koca Mustafa Paşa Cami'nin bu yapının yerinde olduğunu düşünülmüştür (İncalcık, 2012: 490-491). Kızlar Manastırı Mahallesi'nin “Konstantin Manastırı” ismi ile Rus Hacıların metinleri ile konumlarına dair bilgi edinilebilen yapı olabileceği de bir ihtimaldir.

Kızlar Manastırı Mahallesi Mülkleri

Belgede manastırın varlığını mahallenin adından ve mahalledeki mülklerin manastıra olan komşuluğu ile teyit edebilmekteyiz. Ancak çok küçük bir mahalle faslı olmuştur. Mahallede toplamda beş (5) adet konut kaydedilmiştir. Bu konutlardan ikisinin manastırın kapısında ve karşısında bulundukları yazılıdır.

Mahalledeki konutların üçü Edirneli Yorgi, Manisalı Derviş Hamza'nın kardeşi olan Ahmed ve Pir Mehmed adında bir yazıcının elindedir. Diğer iki konut boştur. Boş konutlardan biri İstanbul için dönemin konut tipini vermesi açısından bazı bilgiler sunmaktadır. Bu yapı üç adet tek katlı hanenin birleşiminden oluşan kapısız (bî-der) bir yapı sistemidir. Mahalledeki konutların ikisinde kişilerin yaşadığı ve yaşayan olarak iki kişinin ismi görülmektedir. Mahallede başka bir yapının kaydı bulunmamaktadır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		4		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
	3			8
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 11: Kızlar Manastırı Mahallesi

3.12. KRON MAHALLESİ

Kron Mahallesi'nin (محله قرون) Konumu

Kron Mahallesi'nin, Bizans döneminde kullanılan bir isim olduğu sanılmaktadır. Bizans menşeli isimlerin mahallerin tahririnde sık kullanıldıkları görülmüştür. Bizans Dönemi özgün ismi ile kaydedildiği düşünülen bu mahallenin konumunu saptamayı sağlayabilecek bilgiler Tahrir'de geçmemektedir. Kızlar Manastırı Mahallesi ve Can-Alıcı Mahallelerinin komşuluğunda ya da yakınlarında bulunduğu düşünülebilir. Ancak mahallede anıtsal nitelikte herhangi bir yapının kaydının tutulmamış olması ya da kaydedilebilecek bir yapının ayakta olmaması Kron Mahallesi'nin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. “Kron” ismine benzeyen, bu kelimenin kökeni olabileceği düşünülebilecek eski bir Bizans bölgesi vardır. Bu bölge “Kriou” adında bir suriçi İstanbul'un Bizans Dönemi bölgesidir. Mahallede aynı isimde bir de sarnıç olduğunu Janin belirtmektedir. Ancak bu mahalle Haliç'e bakan deniz surları tarafında, Unkapanı bölgesinde yer almaktadır (Janin, 1950: 46, 206, 348). Tahrir'in yazılış düzeni düşünüldüğünde, Kızlar Manastırı Mahallesi'nin Suriçi'nin merkezi bir noktasında bulunduğu önerisi kabul edilirse, Kron Mahallesi'nin de bu mahalleye yakın olabileceği beklenir. Ancak Kızlar Manastırı Mahallesi'nin, şehrin merkezinde kuzey taraflara doğru bulunabileceği önerilebilir buradan Kron Mahallesi'nin de Unkapanı'na yakın olması beklenebilir. Yeri konusunda doğru bir şey söylemek mümkün olmamıştır.

Kron Mahallesi Mülkleri

Belgedeki diğer küçük mahallelerden birisidir. Mahalledeki konut adedi altı (6) hane ve bir (1) dükkandır. Mahalle nüfusunu Rumların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mahalledeki evlerden birinin Kayacıklı Mehmed adında birisine ait olduğu ve mahalledeki dükkanında İncügizli Yahya adında birinin mülkü olduğu görülmektedir. Mülklerin kontrol haklarını bulunduran Müslümanların burada yaşadıklarına dair bir bilgi geçmemektedir. Ancak Rumlar mahallede yaşayan grup olarak belirtilmiştir. Konutlarda yaşayan sayısı olarak beş isim görülmüştür.

Kron Mahallesi'nde anıtsal nitelikte bir yapı, hazineye kaydedilmiş bir kilise bulunmamaktadır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
		4		4
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
				8
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 12: Kron Mahallesi

3.13. CAN-ALICI MAHALLESİ

Can-alıcı Mahallesi'nin (محله جان الیجی) Konumu

Can-alıcı Mahallesi, Fatih Vakfiyelerinde de geçmektedir. Ancak bir farkla, “Canalıcı Kilisesi” Mahallesi ismi ile yazılıdır. Mahallenin bulunduğu bölge günümüzde Fatih Parkı'nın ve çevresini teşkil etmektedir. Bugün Kalenderhane Mahallesi'nin batısı, Ali Kuşçu Mahallesi'nin güney-doğusunun kesiştiği bölgeyi kapsadığı öngörülmektedir. Kuzeyde Fatih Cami, güneyde Kalenderhane'nin etrafında şekillenen mahalleler ile kesiştiği, İskender Paşa ve Cibali Mahalleleri ile güneyden ve kuzeyden kesiştiği bir alan olabilir. Can-Alıcı Mahallesi, Tahrir'de Misivyani Mahallesi'nden önce, Kron Mahallesi'nden de sonra gelmektedir. Fatih Vakfiyeleri'nden Can-Alıcı Mahallesi'nin, Üstat Ayas Mescidi Mahallesi ile komşu olduğu anlaşılmaktadır (VGM-875-46, s. 209/76).

Can-alıcı Mahallesi Mülkleri

Mahallede iki (2) adet manastır bulunmaktadır. Myametro adındaki manastırın, avlulu olduğu ve içindeki konutların yıkılmış olduğu yazılmıştır. Mahalledeki diğer bir manastır olan Aya Marina Manastırı'nın avlusunda ise one sekiz (18) bir katlı konut, sekiz (8) çartak ve manastırın avlusunun dışında ise iki (2) bir katlı konut bulunmaktadır. Aya Marina Manastırı'nın Baba Ali Hayderi ve dervişleri tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Manastırların dışında ise mahallede yedi (7) adet konut bulunmaktadır. Hanelerin üçü terk edilmiş ve boştur. Boş evlerin bir tanesi ise Franko Beline (Belna?) evi ile kayıt edilmiştir, Latin kökenli olduğu düşünülen bu şahısın evi hazineye kaydedilmiş ve boş olduğu yazılmıştır. Konutların diğerleri ise Rum nüfusun yerleşmiş olduğu mülklerdir. Mülklerden birinin Dhuyares adında bir papazın evi olduğu ancak kendisinin gitmiş olduğu onun yerine başka bir papaz olan Azgarilos'un yaşadığı anlaşılmaktadır. Diğer hanelerde ise Yazıcı Thoma adında bir kimse ve Leşkeriş Metoretos adında bir Rum'un yaşadığı yazılıdır. Yazıcı Thoma'nın yaşadığı bu ev üç (3) adet bir katlı konutun birlikte oluşturduğu tek bir ev olarak kayıt edilmiştir. Mahallede üç kişinin yaşadığı görülmektedir.

Fatih Vakfiyeleri incelendiğinde bu mahallede bir çarşının kurulduğu görülmüştür.

“Canalıcı Kilisesi Mahallesi,110 bâp dükkan, Serrâçlar çarşısı, hepsinde Serrâçlar oturur” (VGM-875-46, s. 209/76).

Yine Fatih Vakfiyeleri’nden anlaşılan, bahsedilen Serrâçlar Çarşısı’nın yakınında “35 bâp” dükkandan oluşan bir müştemilat olan Beylik Dükkanlar bulunmaktadır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		3		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			5	9
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Myametro Manastırı				
Aya Marina Manastırı (manastırın avlusunda 20 bir katlı ev, 8 çartak var)				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 13: Can-Alıcı Mahallesi

3.14. MİSİVYANI (MESOYANI?) MAHALLESİ

Misivyani (Mesoyani?) Mahallesi'nin (محله مسویانی) Konumu

Mahallenin konumunu tayin edebilmek, mahallede verilen mülklerin bilgisinden mümkün olmamaktadır. Mahallede kaydedilmiş bir dini yapı bulunmamaktadır ancak Misivyani Mahallesi isminin bir manastıra ithafen kullanılmış olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu isme benzeyen bir dini yapı araştırmacının karşısına çıkmamıştır. “Mese” yolu ile bağlantılı bir isim olabileceği de tahmin edilmektedir.

Misivyani (Mesoyani?) Mahallesi Mülkler

Mahallede az sayıda konut kaydına rastlanmıştır. Tüm mahallede dört (4) adet mülkten bahsedilmiş olup başka bir yapı kaydı bulunmamaktadır. Dhitrano Eskina (Iskinta?) Evi şeklinde bir kayıt tutulmuş, içinde bir “beğ-kulunun” yaşadığı yazılmıştır ancak bu bilginin geçtiği satırın üzeri çizilmiştir. Hacı Mübarek'in Evi şeklinde yazılmış bir konut hazineye kaydedilmiş ve içinde Mevlânâ Tûsî'nin bir “hizmetkârı” olduğu ve yaşadığı yazılmıştır. Hacı Halil adında birinin mahallede bir evi olduğu ve bu evin yanında beş (5) tane bir katlı hanelerin bulunduğu kaydedilmiştir. Beşli bir katlı bu konut tek bir mülk olarak kayıtlarda gösterilmiştir. Mahallede bir (1) adet de katı belirtilmemiş, boş ve hazineye kaydedilmiş bir konut kaydı yer almıştır. Mahallede toplam iki kişi yaşamakta görülmektedir. Ancak sakin “beğ-kulu” kaydının üstü çizilmiştir. Mahallede sakin aslında bir kişi mevcuttur. Tahrir'in orijinal metninin fotokopisinde yer alan mahalledeki son kayıt İnalıcık tercümesinde yer almamıştır (İnalıcık, 2012: 70, 319/ vr. 47). Bu kayıta geçen ifade “bir hane mevkuf, hali” şeklindedir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		5		
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			2	7
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 14: Misivyani Mahallesi

3.15. LİKO SPIROS MAHALLESİ

Liko Spiros Mahallesi'nin (محله ليقوسپروس) Konumu

Bu mahallenin Lykos Deresi'ne yakın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Tahrir'deki kayıtlardan, mahallenin tam olarak nerede olabileceğine dair kayıtlarda yeterli bilgi edinilememektedir. Ancak Liko Spiros Mahallesi'nin hemen ardından “Lips Mahallesi” kaydedilmiştir. Dolayısıyla da Liko Spiros Mahallesi'nin⁶² Lips Mahallesi'ne yakın bir konumda olduğu öngörülmektedir. Lykos (Bayrampaşa) Deresi şehrin 77- 78 numaralı kuleler arasındaki Sulu Kule Kapısı'ndan sur içerisine girmekte (Asutay, 2017: 82; Büyükseçgin, 2021:66) Blanga-Langa Bostanları civarında Marmara Denizi'ne dökülmektedir.

Boundelmonti'nin haritasında (Resim 1) Lykos Deresi'nin 15. yüzyılda halen aktığı anlaşılmaktadır. Lips (Manastırı) Mahallesi'nin doğu ya da güney-doğu tarafında olduğu tahmin edilmektedir.

Liko Spiros Mahallesi Mülkler

Mahallede herhangi bir dini yapı kaydı geçmemektedir. Toplamda dokuz (9) adet hanenin bulunduğu yazılmıştır. Mahalledeki hanelerin neredeyse tamamı terk edilmiş veya boştur. Mahalledeki terk edilmiş konutların neredeyse tamamının önceki sakinlerinin İflahanlı (Eflani/İflani [Öz, 2019: 120]) insanlar oldukları görülmektedir. Taş-beği'nin Evi'nde yaşayan Ahmed'den başka sakin görülmemektedir. Kayıtlarda yer alan tüm konutlar hazineye kaydedilmiştir.

⁶² Bu mahalle Grekçe “Λύκος πέρα”nın bozulmuş hali olabilir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		3		
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			7	10
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 15: Liko Spiros Mahallesi

3.16. LİPS MAHALLESİ

Lips Mahallesi'nin (محله لپس) Konumu

Lips Mahallesi, Liko Spiros Mahallesinden sonra gelen bir mahalledir. Bu mahalleden sonra ise Kir Martas Mahallesi kayıtlarda yer almaktadır. Konstantin Lips Manastırı'nın (Mone tou Libos) mahalleye adını verdiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde Fenârî 'İsâ adı ile camiye çevrilmiştir (Eyice, 1990: 282; Ötüken, 1979: 77). Konstantin Lips Manastırı'nın bulunduğu bölgeyi adlandırdığı anlaşılmaktadır (Janin, 1950, 354; Teophan Contin, 371; Phrantzes, 141). Mahalle Lykos Vadisi boyunca uzanmaktadır (Janin, 1950: 354). Konstantin Lips Manastırı'nın kilisesi olan ve bugün cami olarak kullanılan yapı Halıcılar Caddesi ve Fuzuli Sokak arasında, Vatan Caddesi'nin kenarında, Fatih ve Çapa Semtlerinin arasında bulunmaktadır (Eyice, 1990: 282; Ayverdi, 1958:33). Mahallenin de bu manastır çevresinde ve ana yol boyunca şehir surları yönünde uzandığı anlaşılmaktadır.

Lips Mahallesi Mülkleri

Lips Mahallesi'nin ana yol (Divanyolu/Mese) boyunca sıralanan konutlar, ismi belirtilmeyen kilisenin etrafında bulunan yapılar ve manastır etrafında ve kapısındaki konutlar ile çehresinin şekillendiği anlaşılmaktadır. Mahallede bir (1) manastır ve bir (1) anonim kilisenin bulunduğu görülmektedir. Mahalledeki manastır, Lip Manastırı adı ile verilmiş bir yapıdır. Manastırın avlulu bir yapı olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Avlusunun içinde yüz sekiz (108) adet bir ve iki katlı konut (oda/hücre) ve bir (1) adet kilise, manastırın kapısı boyunca ise on yedi (17) iki katlı, otuz dokuz (39) bir katlı, beş (5) çartak, bir (1) kilise bulunduğu anlaşılmaktadır. Manastırın içinde “çartak” şeklinde yazılmış bir yapı türü vardır. Konut olarak manastırda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çartak denen bu yapı türünün örneğinin Lips Manastırı'ndakilerinde iki katlıdır. Katlardaki oda sayısının beş (2), iki (3), beş (5), sekiz (8), dokuz (9), on (10), on bir (11) olduğu anlaşılmaktadır.

Manastırın içinde bulunan konutların haricinde mahallede on altı (16) hane belgedeki toplam kısmında verilmektedir. Mahallede ismi verilmeyen kilise ana cadde üzerinde yer almaktadır ve etrafında beş (5) adet hücre olduğu anlaşılmaktadır.

Mahallede kaydedilmiş on altı (16) mülkün altı (6) adedi terk edilmiş ve boştur. Mahallede manastırın dairesinde olmayan beş (5) hücre, on iki (12) bir katlı, altı iki (6) katlı ve iki (2) adet katı belirtilmemiş yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Mahallede iki (2) adet dükkanın kaydı yapılmıştır. İki dükkan da manastırın kapısında bulunmaktadır. Dükkanlardan biri, Yorgi adında bir Rum'a ait (yedinde) iken diğeri ise, Tekirdağlı Kalfal adında birinin kullanımında olduğu yazılmıştır. Altı ismin mahallede yaşadığı görülmektedir.

Mahallenin nüfusunun ağırlığını Müslüman halkın oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin sakinlerinin menşeleri Tekirdağ, Edirne, Gelibolu, Çorlu ve Mısır'dır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
	5	12		6
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			2	25
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Lips Manastırı (manastırın kapısı boyunca 17 tane iki katlı ve 39 bir katlı ev, 5 çartak, 1 kilise ve manastırın avlusunda toplam 108 bir katlı, iki katlı 1 ev ve 1 kilise)			İsmi belirtilmemiş (boş) bir kilise	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	2			

Tablo 16: Lips Mahallesi

3.17. KİR MARTAS MAHALLESİ

Kir Martas Mahallesi'nin (محله کیرمارتاس) Konumu

Lips Mahallesi'nden sonra kaydedilen mahalle Kir Martas Mahallesi olmuştur. Bu mahallenin ardından, Megalo Dhimestiko Mahallesi kaydı bulunmaktadır. Mahalleye, mahallede bulunan “Kir Martas” adında bir manastır ismini vermiştir. Tahrir’de geçen bu manastır ve mahalle isminin, “Mone tes Kyras Martas” özgün adlı manastır olduğu ve Lips Mahallesi ile de yakın bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Kyra Martha Manastırı’nın Sekbanbaşı Mescidine çevrilmiş yapı olduğu araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür (Schnieder, 1967: 61,71; Müller-Wiener, 2002: 196-197).

Zosimus, Pakhymeres, Nikephorus Gregoras gibi Bizans kaynaklarında Lips Manastırı’nın, Kyra Martha Manastırı yakından bağlantılı olan iki farklı dini kompleks oldukları verilen bilgiler arasında geçmektedir (Van Millingen, 2009: 123).

Novgorodlu Stephen, Kyra Martha Manastırı’ndan kuzeye doğru seyrettiğinde Havariyyun Kilisesi’ne ulaştığını yazmıştır (Majeska, 1984: 299-300). 15. yüzyılda Konstantinopolis’e gelen anonim bir Rus hacı ise Novgorodlu Stephen tarafından aktarılan bilgi ile örtüşecek başka bilgi vermektedir (Van Millingen, 2009: 124-25).

Bu bilgiler değerlendirildiğinde, Havariyyun Kilisesi’nin bugün Fatih Cami’nin bulunduğu bölgede yer alması fikrinden hareketle, Fenarî İsa Cami’nin, Lips Manastırı olabileceği ve bu yapının güney-doğusunda ise Kyra Martas Manastırı’nın bulunduğu fikri güçlenmektedir.

Kyra Marthas Manastırı kilisesinin camiye dönüştürülmesinden sonra Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi adını aldığı ileri sürülmektedir. Bu mescitten dolayı bölgeye Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi denmesi ve bu mahallenin Kırk Çeşme taraflarında bulunmasına dayanılarak, Kir Martas Mahallesi’nin bugün Fatih Cami’nin güneyinde bulunan ve eski adı Kırk Çeşme Mahallesi olan bölgenin batısında yer alabileceği düşünülmüştür (Ayverdi, 1958: 45). Tahrir’de geçen bu mahallenin konumu Bozdoğan Kemerî’nin kuzeyine işaretlenmiştir (İnalcık, 2012: harita).

Majeska, (1984) Novgorodlu Stephen’ın verdiği bilgiyi değerlendirirken, Stephen’ın Kyra Marthas’tan, Havariyyun Kilisesi’ne giderken Stephen’ın ifadesi ile tırmandığı bölgenin, şehrin dördüncü tepesi olan bir yer olduğunu ileri sürmektedir. Kyra Marthas

Manastırı'nın tepenin eteklerinde bir terasta yer aldığını düşünmektedir (Majeska, 1984: 307). Deakon Zosima ve Anonim Rus Hacı, Kyra Marthas Manastırı'nı, Lykus Vadisi'nde konumlandırımları, Lips Manastırı'na yakın olarak tarif etmeleri, İstanbul'un dördüncü tepesinin güneyinde bir konumu işaret etmektedir. Bu durum tartışmaya açık bir hal ortaya çıkarmaktadır. Bozdoğan Kemerî'nin bulunduğu bölgenin batısında bir bölge aramak gerekebilir.

Kir Martas Mahallesi Mülkleri

Kir Martas Mahallesi'nde bulunan mülklerin kayıtları incelendiğinde, iki farklı manastırın varolduğu anlaşılmaktadır. Manastırlardan biri, mahalleye de ismini vermiş olan Kir Martas Manastırı, diğeri ise Hirtes/Hadtes/Hrnes Manastırı adındaki manastırın, 'ulvî iki konutla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kir Martas Manastırı, çevresinde yirmi beş (25) bir katlı ve yirmi beş (25) iki katlı hücre, iki (2) kilise ve bir katlı yemek yenilen yer, muhtemelen "trapeza" olduğu düşünülen konuttan oluşmaktadır.⁶³ Kayıtlardan yine anlaşılan manastırın bir avlusu ve avlusunda da konutlar bulunmaktadır. Bu konutlarda Müslüman kimselerin yaşadıkları anlaşılmıştır.

Mahalledeki manastırların oluşturduğu müstemilatın haricinde mahallede Tahrir'in toplam kısmında yirmi (20) adet hane kayıt edilmiştir ve ayrıca bu toplam kısmındaki sayıma göre sayı şu şekilde: iki (2) şaraphane, yirmi (20) hane ve bir (1) manastır yazılmıştır. Mülklerden on (10) tanesinin sakinleri tarafından terk edildikleri ve boş oldukları anlaşılmaktadır. Tahrir'deki mülklerin kayıtlarındaki konut sayıları sayıldığında bir (1) adet tek katlı, dokuz (9) adet katı belirtilmemiş ve on bir (11) adet iki katlı yapının bulunduğu görülmüştür.⁶⁴ Konutlar manastırlar ile ilgili olsa da ayrı mülkler olarak manastırdan bağımsızmış gibi kaydedilmiş oldukları düşünülebilir. Bu duruma örnek olarak Kir Martas Manastırı'nın ismi verildikten sonra "Manastır nâm Kir Martas, havlusunda olan haneleri beyan eder" notu yazılmış (İnalcık, 2012: 71/ vr. 48-49) ve ardından on üç⁶⁵ (13) konut, iki (2) şaraphane kaydı gelmiştir. Bu mülkler, "manastırın çevresinde" elli (50) hüce, iki (2) kilise ve yemekhanenin yazılmış olduğu kayda kadar tek tek sıralanmıştır. Daha sonra Hirnes Manastırı'nın ismi yazılmış ve iki

⁶³ "Ve bir süfli hane ki zaman-ı cahiliyetde kercin (?) yerlerimiş" (İnalcık, 2012: 72, 184/ vr. 49).

⁶⁴ Bu rakam ile İbrahim Canbulat'ın (2019) sayımı ile çatışmalar söz konusudur. Tahrir kayıtlarında bazı mülkler iki veya daha fazla konutun oluşturmuş olduğu yaşam alanları olsa da tek bir mülk olarak kaydedilmiş ancak yapı olarak kaç konut ifade edildiyse tezde bu rakam sayılmıştır.

⁶⁵ Hanelerden biri iki konuttan oluşan tek bir mülk olarak kaydedilmiştir (İnalcık, 2012: 71, 323/ vr. 49).

mülk daha sayılmıştır. Toplam hücrelerin rakamından bahis olunmamıştır. On iki mülkün, iki şaraphanenin de manastır sınırlarında bulunduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 71-72/ vr 48-49). Bu bağlamda manastırlar ile ilintili de olsa mülkler toplamda tek başlarına sayılarak verilmiştir. Bu durumda da mahallede manastırlardan bağımsız olabilecek altı (6) evin olduğu sonucu çıkmaktadır.

Mahallenin etnik yapısına göre, mahalleyi Müslüman ve Hristiyan Rumların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mahallede yaşayan, Sulettiyo (?), Yani Knorni (?), Marya ve Papa Yani'nin özel olarak menşeleri belirtilmemiş olduğu için bu kişilerin İstanbullu Rum asıllı olabilecekleri öngörülmektedir. Mahalledeki konutlarla ilişkili isimleri geçen Müslümanlardan üçü Gördekli⁶⁶ kişilerdir ancak bu üç kişiden ikisi evleri bırakıp gitmiş veya kaçmış biri ise ölmüş olduğu için konutun kullanımı Tekürdağı'ndan Yunus tarafından gerçekleştirilmektedir. On bir (11) kişinin mahallede sakin olduğu belgeden anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Gördek, Saruhan'da bulunduğu düşünülen Osmanlı döneminde Anadolu eyaletinde, Aydın vilayetinde yer almıştır. Bugün Gördek mevcut değildir, köyleri Akhisar kazası sınırları içinde kalmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		1		11
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			9	21
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Hirtes/Hirnes Manastırı (2 tane iki katlı ev)				
Kir Martas Manastırı (50 hücre, 2 kilise, 1 tek katlı ev [yemekhane])				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		2		

Tablo 17: Kir Martas Mahallesi

3.18. MEGALO DHİMESTİKO MAHALLESİ

Megalo Dhimestiko Mahallesi'nin (محله مغالو ذيمستيقو) Konumu

Kir Martas Mahallesi'nin ardından Megalo Dhimestiko Mahallesi kaydedilmiştir. Megalo Dhimestiko Mahallesi'nden sonra Ayos Hristoferoz Mahallesi gelmektedir.

“Megalo Dhimestiko” isminin, megas domestikos, unvanının ya da adının bozulmuş bir hali olduğu üzerinde durulmaktadır. Konstantinopolis'te “Megalodoksotites”⁶⁷ (aynı zamanda bir unvan) isminde bir bölgenin (mahallenin) Bizans döneminde 13. yüzyılda var olduğu bilinmektedir (Janin, 1950: 359). Megas domestikos unvanı askeri bir unvandır ve imparatorlardan sonra en yetkili komutan anlamına gelmektedir (Kazdhan, 1991: 1329-1330). Bu unvanın hiyerarşideki yeri tam olarak bilinmemektedir. “Megas domestikos”, “domestikos ton skholon” ile değiştirilse de birlikte de kullanılmıştır. Bu unvan Bizans İmparatorluğu'nun sonuna kadar kullanılmaya devam etmiştir (Kazdhan, 1991: 1329-1330).

13 Ekim 1202 tarihli bir khrysobulle ile Megalodoxotites ünvanlı bir kimsenin şahsi evlerinin Cenevizlilerin imtiyazına verildiğinin ve bu özel konutun çevresinin mahalle adı olarak kullanıldığını belirtmektedir (Janin, 1950: 359-360).

Anlatımdan mahallenin Mese üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kentin 1453 yılında son “megas domestikos” Andronikos Palaiologos Kantakouzenos (1437-1453)'dur (Trapp, 2001: PLP: no: 10957). Janin'in verdiği bilginin yanı sıra belki de belgede kaydı geçen bu mahallede megas domestikos Andronikos Palaiologos Kantakouzenos'un ikamet ediyor olabileceği düşünülebilir.⁶⁸

Megalo Dhimestiko Mahallesi Mülkleri

⁶⁷ “Megalo Dhimestiko” isminin, “Megalodoxotitou/Megalodoxotites”ün bozulmuş bir yazımı olabilir. Bu isim, Bizans İmparatorluğu'nda, Konstantinopolis'te altın ve gümüş gibi madenleri işleyen atölyelerin “şefi” gibi bir anlama gelmektedir (Janin, 1950: 359; Morrisson, 1999: 52). İmparatorluk sarayına bağlı olarak, altın ve gümüş gibi madenlerin komplike bir “saflaştırma” işleminden geçirildiği atölyelerin Hipodrom'un yakınlarındaki imparatorluk sarayı yakınında bulundukları kaynaklardan anlaşılmaktadır (Miklosich ve Müller, 1890: 57).

⁶⁸ Ayrıca bu mahallenin adının kaynaklanmış olabileceği; VIII. Mikhael Palaiologos'un kızkardeşi Eirene (Eulogia)'nın kızı Eugenia Komnene Palaiologina tarafından kurulmuş lokalizasyonu yapılmamış “megale domestikissa” adında bir manastır bilinmektedir (Demirtiken, 2019: 282, dipnot 84, fig. 16.2 no 48). Ancak Tahrir'de bu mahallede herhangi bir manastır ve kilise kaydedilmemiş olması nedeniyle bu seçenek diğer olasılıklara göre daha zayıf bir öneri olarak görülebilir.

Mahalle, kayıtlarda yer almış, mülklerinin niceliği bakımından yoğunluğunun az olduğu bir mahalledir. Janin'in Megalodoxotitou/Megalodoxotites Mahallesi hakkında verdiği bilgi ile bir paralellik ise, Bizans döneminde burada bir anıtın, dini yapının bulunmayışıdır. Tahrir kayıtlarında da mahallede konuttan başka bir yapı türü görülmemektedir. Bizans döneminde özel bir yaşam alanı, özel bir makam olduğu anlaşılan mahallede ve bölge olarak belgelerde geçen bu mahallede tahrirde bir (1) adet iki katlı konut ve dört (4) adet bir katlı konut ve bir (1) adet katı belirtilmemiş konut yazılmıştır. Katı belirtilmeyen konutta Thodhera isminde dul (bive) bir kimsenin yaşadığı yazılmıştır.⁶⁹ Mahalledeki mülklerin toplamı altı (6) konut kayıtların sonunda yer almaktadır. Ancak bir katlı evlerin bazıları birkaç tane bir katlı hanenin birleşiminden oluştuğu anlaşılmaktadır. Üç adet bir katlı bir konut bir birliktelik arz edecek şekilde tek bir konut olarak kaydedilmiş, iki adet bir katlı konut yine aynı şekilde müstemilat halinde bir konut olarak kaydedilmiş ve beş adet bir katlı konutun birlikte verilmesi de yine tek bir konut olacak şekilde kaydedilmiştir.

Mahallede bulunan iki katlı hanenin, Keredeli Süleyman'ın olduğu ancak ismi geçen şahsın evi terk ettiği belirtilmiştir. Ev hazineye kaydedilmiş ve boştur. İki adet bir katlı tek bir konut olan yapının cadde üzerinde olduğu ve ayrıca kapısız (bider) bir üslupta bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰ Tüm mahallede yaşayan olarak kaydedilmiş iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan biri bahsi geçen Thodhera adlı kişi olmuştur. Diğerisi ise iki adet bir katlı hanenin birleşik bir şekilde oluşturduğu müstemilatta yaşayan Dimitri adlı kişidir. Dimitri'nin yaşadığı bu hane kaydından anlaşılan şahsın yaşadığı ev cadde üzerinde bulunmaktadır. Bu bilgi, mahallenin Mese üzerinde bulunuyor olduğu düşüncesine götürmektedir. Mahallede anıtsal nitelikte herhangi bir yapının kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca dükkan veya herhangi bir işlik de geçmemektedir.

⁶⁹ “Bir hane mevkuf Thodhera adlı bir bive mütemekine” (İnalçık, 2012: 185/49).

⁷⁰ Tüm tahrir incelendiğinde kapısız olduğu belirtilen yapılar farklı mahallelerde görülmektedir. Ancak bu kapısız konutların bir yapı tipolojisi mi olduğu düşünülmektedir. Bazı araştırmacılar belgede geçen bu kapısız yapıların işleyişi gereğince, yapısal anlamda kapısız bir yapı olmadığını bunların şehrin fethedilmesinin ardından uğradığı bir yağmanın sonucu olduğunu, evlerin kapılarına kadar talan edilmiş olabileceğini belirtmektedir (Canbulat, 2019: 706-740).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		10		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
	2		1	14
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 18: Megalo Dhimestiko Mahallesi

3.19. AYOS HRİSTOFEROZ (AYOS HRİSTOFORO) MANASTIRI MAHALLESİ

Ayos Hristoferoz (Ayos Hristoforo) Mahallesi'nin (محله مناستر آیوس خرستوفروز) Konumu

Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi, Lips, Megalo Dhimestiko Mahalleleri ve Sofyan Mahallesi arasında bulunmaktadır. İncalcık, Zachariadou'nun mahalleye ismini veren manastırın “Mone tou Khristophorou” olduğunu düşündüğünü belirtmektedir (İncalcık, 2012: 496). Bu manastır Aziz Romanos Kapısı (Top-Kapı) (Asutay, 2003: 1-4) yakınlarında bulunan yapı olma ihtimali de söz konusudur (Janin, 1969: 540). Ancak Konstantinopolis'te Aziz Hristoforos'a adanmış başka yapılar da mevcuttur. Bunlardan birisi, Havariyum Kilisesi'nin güneyinde bulunmaktadır. “Agio Khristoforos” Manastırı'nın *synaxerium*larda geçtiği ve 9 Mayıs'ta azizin gününün kutlandığı anlaşılmaktadır. Khristoforos Manastırı'nın, Aziz Polyektos Kilisesi'nin yakınlarında olduğu düşünülmektedir (Janin, 1969: 539). Paskalya Pazartesi İmparatorluk kortejinin ilk ayın için Aziz Polyektos Kilisesi'ne uğradığı ardından “Mermer Arslanlar'da” ve “bazilikada” son ayının gerçekleştirildiği dönüş yolunda ise Havariyyun Kilisesi yakınındaki “Mermer Arslanlar” ve buranın ardından ise “Aziz Khristophoros”ta ikinci ayının gerçekleştirildiğini, “Mavilerin” imparatoru burada alkışladığını aktarmaktadır. Kortejin sonrasında “*ta Olibrou*” bölgesini geçerek Philadelphion'a kadar ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu yapıların Havariyyun Kilisesi'ne giden ana yol üzerindedir (Janin, 1969: 540).

Bu mahalleden önce Saraçhane'ye yakın olduğu anlaşılan Megalo Dhimestiko Mahallesi'nin kaydedilmiş olması ve Khristophorou Manastırı'nın Polyektos Kilisesi yakınlarında olması nedeniyle, Ayos Hristoferoz Mahallesi'nin Saraçhane'nin güneyinde bulunabileceğini düşünmemize olanak vermektedir. İncalcık, “Hristoforos” ve “Sofyan” manastırlarını, Lips Manastırı'nın güneyine yerleştirmiştir (2012: harita).

Ancak tahrirde, mahallede ismi belirtilmeyen bir kilise kaydı bulunmaktadır.

Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi Mülkleri

Mahallede toplam beş (5) adet konut kayıt edilmiştir. Bu konutlardan ikisinde yaşayan kimselerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Mahallede bulunan evlerin dördü iki katlı

konutlardan oluşmaktadır. İki katlı konutlardan birinde Tekirdağlı “başmakçı” Mahmud adlı biri yaşarken diğer bir (1) adet iki katlı hanede ise İznigmutlu (İzmit) Yunus yaşamaktadır. Yunus adlı kişinin sakini olduğu konut hazineye kaydedilmiştir. Mahalledeki iki katlı konutlardan birinin sakini mülkü terk etmiştir.

Mahallede bir (1) adet anonim kilise kaydedilmiştir. Kilise boş ve hazineye kaydedilmiştir. Mahalleye adını veren manastır kayıtlarda sıralanmamıştır ancak mahalle kaydının sonunda verilen toplam kısmında bir manastır kaydedilmiş olup bunun da mahalle isminde adı geçen aynı yapı olduğu önerilmektedir.

Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi kayıtlarının tutulduğu bölümün son kaydında anonim kilise kaydedilmiştir.⁷¹

⁷¹ Orijinal belgenin fotokopisinde bu kayıt yer almaktadır ancak orijinal belgenin Arapça harfleri ile kopya edilmiş halinde ise bu tek satırlık bilgi girilmemiştir fakat İngilizce çeviride yer almaktadır (İnalçık, 2012: 72, 185, 325).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
		1		4
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
				5
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Ayos Hristoferoz			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, boş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 19: Ayos Hristoferoz Mahallesi

3.20. SOFYAN MAHALLESİ

Sofyan Mahallesi'nin (محله صوفيان) Konumu

Sofyan Mahallesi ismi ile tahrirde kaydedilmiş mahalle, Ayos Hristoferoz Mahallesi'nin ardından gelmiştir. Sofyan Mahallesi'nden sonra gelen mahalle kaydı ise Top-Yıkığı Mahallesi'dir. Ancak Ayos Hristoferoz, Sofyan Mahalleleri'nin birbirlerine yakın bulundukları düşünülürken Top-Yıkığı Mahallesi'nin ise şehrin daha farklı bir noktasında yer aldığı görülmektedir. Sofyan Mahallesi'nin şehrin merkezi bir bölgesinde bulunduğu ve bu kaydın ardından gelen Top-Yıkığı Mahallesi'nin ise suriçi İstanbul'un kara surlarının yer aldığı bir bölgede olduğu anlaşılmaktadır. Tahriri yazarların mahalleleri kaydederlerken belli bir düzen ve güzergah gözettileri düşünüldüğünde şehrin merkezi bir noktasından (Sofyan) tekrar şehrin en batı noktasına (Top-Yıkığı) dönüldüğü görülmektedir.

Sofyan Mahallesi'nin, 1546 tarihli tahrir defterinde Sofular Mescidi Mahallesi şeklinde kaydedilen mahalle olduğu düşünülmektedir (Ayverdi, 1958: 47). Bugün Sofular Caddesi'nin Aksaray'a yakın bir konumda İskender Paşa Cami yakınlarında bir bölgede bulunduğu tahmin edilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde dönüşüm geçirerek Sofular Mescidi Mahallesi ismini aldığı düşünülen 1455 tarihli tahrirdeki Sofyan Mahallesi, 1546 tarihli tahrir defterinde, Murad Paşa Cami nahiyesinde (Mahalle-i Mescid-i Mevlana Hüsrev) ve "ki Câmî" şüde bûd der pîş-i Zâviye-i Merhum Şeyh Süleyman Halîfe" açıklaması ile defterde geçmektedir (Barkan ve Ayverdi, 1970: 310⁷²; Ayverdi, 1958: 47). Günümüzde, Babahasanalemi, Gurabahüseyinağa, İskenderpaşa ve Sofular mahalleleri İskenderpaşa Mahallesi adı altında birleşmişlerdir.⁷³

Sofyan Mahallesi Mülkleri

Sofyan Mahallesi'nde tahririn toplam kısmında yirmi üç (23) adet konut, bir (1) adet dükkan ve bir (1) adet anonim kilise kaydı bulunmaktadır. Mahalledeki mülklerde yaşayanların Müslüman ve Yahudi kimseler oldukları ve mahallenin etnik mozağini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Mahallede geçen konutların sakinleri hakkında verilen

⁷² 554. yazmada geçmektedir, 1807 numarası ile numaralandırılmış vakfin içeriğinde yer almaktadır (Barkan ve Ayverdi, 1970: 310).

⁷³ Erişim: 17 Mayıs 2020, "http://www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz", Fatih Kaymakamlığı resmî internet adresi, "Mahallelerimiz" sekmesi.

bilgi incelendiğinde, daha önce Aydın'dan gelmiş olan Müslüman bir topluluğun bu mahallede mülklere yerleştirilmiş oldukları ancak bu haneleri terk ettikleri veya ölmüş oldukları ve boşalan bu konutlara Lovec'den⁷⁴ gelmiş olan bir Yahudi topluluğunun yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Mahalledeki Aydın'dan gelip yerleşmiş olan herkesin evlerinin terk etmiş oldukları dikkate değer bir detay olmaktadır. Bunun yanında İflahan, İznigmut ve Karahisar'dan gelmiş ve yerleşmiş olan Müslümanların evleri terk ettikleri anlaşılmaktadır. Bu kişilerin Konstantinopolis'in fethinin hemen ardından şehre yerleşen kişiler oldukları tahmin edilmektedir. Mahalledeki konutlarda, İncügizli Turmuş, Burgazlı Torud ve Çorlulu İbrahim'in yaşadığı konutların haricindeki diğer dolu konutlarda Lovec'ten gelen Yahudiler yerleşiktir. Konutların on beş (15) adedinin katı belirtilmemiş önceki veya kaydın tutulduğu andaki güncel yerleşigi veya sahibinin adı ile anılmış mülklerdir. On bir (11) tane bir katlı hane bulunmaktadır. Kayıtlarda yer alan üç (3) adet konut bir katlı hane iki (2) hanenin birleşimi ile oluşmuş birer mülk gibi yazılmıştır. Yazılı kayıtlar tek tek sayıldığında yirmi altı (26) bina sayısına ulaşılmaktadır fakat toplamda yirmi üç (23) olarak verilmiştir.

Mahallede ismi belirtilmemiş boş bir (1) kilise hazineye kaydedilmiştir.

Sofyan Mahallesi'nde hazineye kaydedilen bir (1) dükkanda İstimad adında Lovec'ten gelen bir Yahudi yaşamaktadır.

⁷⁴ Lovec, Osmanlı döneminde Rumeli eyaletine bağlı, bugün Bulgaristan'da bulunan ve Lofça olarak bilinen şehirdir (Sezen, 2017: 515).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süflî)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		11		
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			15	26
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Anonim bir kilise (mevkuf, boş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	1			

Tablo 20: Sofyan Mahallesi

3.21. TOP-YIKIĞI MAHALLESİ

Top-Yıkığı Mahallesi'nin (محله طوپ يقى) Konumu

Sofyan Mahallesi Kaydının ardından Top-Yıkığı Mahallesi gelmektedir. Ancak Bu mahallenin Sofyan Mahallesi ile komşu olduğu önerilmektedir. Top-Yıkığı Mahallesi kaydının ardından ise Kir Nikola Mahallesi adında bir mahallenin kaydı yer almıştır. Bu iki mahallenin birbirine yakın bir konumda oldukları öngörülmektedir. Sofyan Mahallesi şehrin merkezi bir bölgesini işgal ederken Top-Yıkığı Mahallesi'nin ise şehrin karasurları taraflarında yer aldığı görülmektedir. Kuşatma sırasında büyük topların dizilmiş olduğu ve ağır topçu atışına maruz kalan sur bölgesinin, bu ismi surun zarar görmesine binaen aldığı anlaşılmaktadır. Edirne ve Top Kapıları arasında yer alan ve sur boyunca uzanan bir bölgede Top-Yıkığı Mahallesi'nin bulunduğu düşünülmektedir (Ayverdi, 1958: 50). Top-Yıkığı Mahallesi ismine Fatih vakfiyelerinde ve Ayasofya Vakfı Tahrir Defteri'nde rastlanabilmektedir ancak bu mahalle isminin daha sonra kaybolduğu anlaşılmaktadır. Neslişah Mahallesi'nin bu mahallenin isminin yerini aldığı ileri sürülmektedir (Ayverdi, 1958: 50). Mahallede, Marul Manastırı şeklinde geçen manastırın Phokas Maroules'in yeniden yaptırmış olduğu ve Mendoras *Martyrleri*, Nimfodoras ve Metrodoras'a adanan yapı olabileceği bir ihtimaldir. Bu yapının Aziz Romanos kapısına (Topkapı) yakın kuzey-batı yönünde bir konumda olduğu düşünülmektedir (Janin, 1969: 336; Asutay, 2003: 1; Asutay-Effenberger, 2017: 81).

Edirnekapı'dan Topkapı'ya kadar bir alanı kapsayan ve daha sonra birkaç mahalleye bölünmüş olan bir mahalle olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Top-Yıkığı Mahallesi Mülkleri

Top-Yıkığı Mahallesi altında tutulan kayıtların toplam kısmında doksan üç (93) konut dört (4) dükkan, beş (5) kilise, iki (2) at değirmeni (asiyab-ı esb) ve bir (1) manastır yazılmıştır. Bu toplam kısmında verilmeyen fakat tek tek kayıtların verildiği listede mahallede iki (2) adet manastır olduğu görülmektedir. Kayıtlarda geçen iki manastırın da mevcut durumunu ve yapısal halini aydınlatacak açıklamalar verilmemiş sadece “namları” ile listede yer almıştır (İnalçık, 2012: 327-335).

Mahalledeki konutların bazılarının kara surları boyunca dizildikleri, bazı konutların ise “ana cadde” yönünde şehrin girişinden içeriye doğru uzandıkları anlaşılmaktadır.

Ana cadde de görüldüğü kayıt şu şekildedir;

“bir hane bi tarik-i âmm, mevkuf, Filibeli Atob (Anob/ (?)) ve Yahuda Yahudiler mütemekkin” (İnalcık, 2012: 188/ vr. 51, 329).

Mahallede şehre girilen kapılardan birinin olduğu yine kayıtlardan anlaşılmakta ancak kapının ismi belirtilmemiştir. Sadece bir konutun bilgisi verilirken;

“Bâb-ı Kal’a’da bir süflî hâne, mevkuf, Filibeli Ilya (Elya?) adlı Yahudi mütemekkin” şeklinde geçen kayıttan şehir kapısının varlığı anlaşılmaktadır (İnalcık, 2012: 187/50, 328).

Bu mahallenin Edirnekapı’nın güneyinde bulunduğu düşünülüp kayıtlarda geçen kapının bugün Topkapı olarak geçen kapı mı yoksa Konstantinopolis’in *Deuteron* bölgesinin batısında yer aldığı bilinen Beşinci Askeri Kapı mı olduğu anlaşılamamaktadır.

Mahallede kaydedilmiş beş (5) adet dükkanın tamamı mahallenin Yahudi sakinlerinin “elinde” olarak tahrir defterine yazılmıştır. Dükkanların mülk kayıtlarından biri iki dükkan yapısı bir mülk olarak yazılmıştır. Dükkanların niteliği hakkında çok fazla veri görülmemiştir, dükkanlar şahısların elinde gibi yazılmış olsa da mevkuf olarak kaydedilmişlerdir.⁷⁵Dükkanlardan birinde Filibeli İstimad adlı bir Yahudi’nin yaşadığı açıklaması yazılmıştır. Diğer üç (3) dükkanın açıklaması ise sahiplerinin kimler olduğu ve “mekuf” statüsünde bulundukları yazılıdır.

Mahallenin demografik yapısını Müslüman, Yahudi ve Rumlar oluşturmaktadır. Hanelerin beşinin (5) Rum, otuz üçünün (33) Müslüman ve kırk beşinin (45) Yahudi aileler tarafından doldurulmuş olduğu görülmektedir (İnalcık, 2015: 44). Mahalledeki konutlarda ikamet eden Yahudi toplumunun sürgün geldikleri öngörülmektedir. Birkaç istisna haricinde hepsinin Filibeli⁷⁶ gelmiş olan Yahudiler oldukları kayıtlardan

⁷⁵ Fetih sonrası İstanbul’da bulunan yapılar şenlendirme politikası gereği mülk olarak şahıslara dağıtılmıştır ancak mülk sadece bina anlamında verilmiş Fatih mülkün üzerinde durduğu toprağın hakkının kendinin olduğunu ve buna dayanarak mülklerde yaşayanlardan kirasını istemiştir.

⁷⁶ Bugün Bulgaristan’ın en büyük şehirlerinden biri olan Plovdiv kentinin Osmanlı kaynaklarındaki adıdır. Edirne Vilayetine bağlı bir Rumeli şehridir. 1363 tarihinde eyalet merkezi, 1520’de sancak ve

anlaşılmaktadır. Ancak mahalledeki yerleşik Müslüman topluluk konusunda bu şekilde bir homojen menşei söz konusu olmamaktadır. Rum nüfusun ise menşeiine dair bilgi verilmemektedir. Tahrirde özellikle “İstanbullu” olarak belirtilen Rum kayıtları olduğu da ele alınarak menşei belirtilmeyen bu kimselerin eski İstanbullu Rumlar olabilecekleri ihtimali söz konusudur.

Top-Yıkığı Mahallesi, tutulan kayıtlar anlamında en fazla konutu barındıran mahalle olmuş olup, bu bağlamda kapsadığı mülkler açısından tahrirdeki en büyük mahallelerden biri olduğu görülmektedir. Mahallede toplamda yüz otuz yedi (137) adet konutun olduğu görülmektedir. Bu konutların kırk yedi (47) tanesi boştur. Konutların bazılarında görülen şey sahipli olan yapıların mülk sahiplerinin “izin” ile ayrıldıkları notudur. Mahalledeki mülklerin sadece konut olanlarında değil, değirmen, dükkan ve bir kilisenin de yaşam alanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tahrirdeki en büyük mahallelerden biri olan Top-Yıkığı Mahallesi’nde bir de mahalle mescidi bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Mescide dair bilginin verildiği bilgi kayıtlarda şu şekilde geçmektedir;

“bir süflî hane mahalle mescidinin mukabilinde, mevkuf, hali” (İnalcık, 2012: 190/52, 334).

Mahallede iki (2) adet değirmenin kaydı tutulmuştur. Bu değirmenlerin at gücü ile çalışan değirmenler oldukları belirtilmektedir. Mahalledeki bazı konutların bu değirmenlerin yakınında konumlandıkları anlaşılmaktadır.

Top-Yıkığı Mahallesi’nde beş (5) adet ismi belirtilmeyen, anonim kilise kayıtları tutulmuştur. İsmi belirtilmeyen bu kiliselerden birinin bir bahçe içinde yer aldığı açıklaması yer almaktadır. Kiliselerin biri hariç hepsi terk edilmiş ya da boştur. Dolu olan kilise ise “mevkuf” olarak kaydedilmiş ancak içinde Tevurdağı’ndan Halil adlı birinin sakin (mütemekkin) olduğu belirtilmiştir. Bir kilisenin ibadet amacı dışında, yaşam alanı olarak bir kimseye verilmesi açısından dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır.

1540-1696 tarihleri arasında kaza olmuştur. 1847’den 1908’e kadar sancak olmuş ve daha sonra vilayet olmuştur.

Top-Yıkığı Mahallesi'nde, Saha ve Marul adında iki (2) adet manastırın varlığı kayıtlar sayesinde anlaşılmaktadır. Ancak manastırlar hakkında isimlerinin dışında bir bilgi geçmemektedir. Manastırların tahribata uğramış olabilecekleri ya da buna ek olarak daha önce de küçük bir manastır olarak işlev gören yapı toplulukları olabilecekleri ihtimaldir.

Mahallede bulunan bir konutta yaşayan Balaban adlı kişinin Hamza Bey'in bir kulu olduğu bilgisi verilmektedir.

Mahallede görülen konut tipleri şu şekilde sıralanmaktadır; bir katlı (süflî), iki katlı (ulvî), büyük ev ve katı belirtilmemiş sahibinin ismi ile anılmış hanelerdir. Bazı konutların yan yana birleşerek tek bir mülk olarak sayıldıkları görülmektedir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
		81	5	13
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			38	137
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Saha Manastırı			İsmi Belirtilmemiş bir kilise (bir bahçe içinde)	
Marul Manastırı			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, boş)	
			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, boş)	
			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, içinde Tekirdağlı Halil yaşıyor.)	
			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, terk edilmiş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	5			1

Tablo 21: Top-Yıkığı Mahallesi

3.22. KİR NİKOLA MAHALLESİ

Kir Nikola Mahallesi'nin (محله کیر نیکولا) Konumu

Kir Nikola Mahallesi, ismini mahalledeki aynı adda olan Kir Nikola Manastırı'ndan almış olduğu anlaşılmaktadır. Kir Nikola Mahallesi, Top-Yıkığı ve Ral Karmir (Kirmir) mahalleleri arasında kaydedilmiştir. Top-Yıkığı Mahallesi'nin güneyinde, Topkapı'ya yakın bir konumu kapsadığı önerilmiştir.

Kir Nikola Manastırı'nın Topkapı'ya yakın bir bölgede bulunabileceğini düşünülür. Tahrir'in kayıt düzeni gereği Kir Nikola Mahallesi'nin ve manastırının Kara Ahmed Paşa Mescidi karşısında, Topkapı'ya yakın surların gerisinde bir bölgede bulunabileceği yönünde öneride bulunulmuştur (İnalçık, 2012: 497).

1600'lü yıllarda kiliseden camiye çevrilen, bugün Kefeli Mescidi olarak bildiğimiz yapının Aziz Nikolaos'a adanan ve Bizans döneminde Manuel Manastırı adı ile bilinen yapı olduğu bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir (Schneider, 1967: 66; Janin, 1969: 373; Van Millingen, 2009: 253). Bu manastırın varlığı I. Aleksis Komnenos'un eşi imparatoriçe İrene Doukas'ın Kekharitomene Manastırı için hazırlanan *typikon*unda anlaşılmaktadır (Janin, 1969: 373).

Rus hacı ve yazarı olan Aleksandre'nin metnine dayanarak, Kekharitomene ve Philantropos İsa Manastırı'nın kesiştiği, Edirnekapı civarında ve Khora (Hora) Manastırı'nın karşısında bulunan bir bölgede Aziz Nikolaos Manastırı'nın bulunabileceğini Janin belirtmektedir (Janin, 1969: 373-374). Tahrirde Balat-I Mahallesi'nde bulunan Hora Manastırı'nın Khora Manastırı olduğu kabul edilirse, tahriri gerçekleştirenlerin kuzey-doğu yönüne doğru gitmemeleri de olasılık dışı değildir. Ancak Bâb-ı Edirne Mahallesi bölgesine o zaman girilmiş olacağı anlaşılır bu sebeple tahriri yapanların bir düzen uyguladıklarına dayanarak İnalçık'ın önerisine katılır (Demirtikent, 2015: 14).

Kir Nikolas Mahallesi'nin bugün Fatma Sultan Mahallesi'nde bulunabileceği ihtimal dahilindedir.

Kir Nikolas Mahallesi Mülkleri

Kir Nikolas Mahallesi görece konutların sayısı bakımından küçük bir mahalledir. Tahrir'in mahalle faslının sonunda, on dört (14) konut, üç (3) yıkılmaya yüz tutmuş ev ve bir (1) manastırın bulunduğu toplam kısmında yazılmıştır. Bazı mülkler iki konutun birleşerek tek bir mülk olarak sayıldığı kayıtlardır. Tüm binalar sayıldığında mahallede, on bir (11) bir katlı, bir (1) adet iki katlı, bir (1) adet mükellef ev, yirmi altı (26) adet kat sayısı verilmemiş konutun bulunduğu görülmektedir.

Mahallede, katı belirtilmemiş, bir katlı, iki katlı ve “mükellef” ev şeklinde geçen dört farklı tipte konut olduğu anlaşılmaktadır.

Mahalledeki konutların büyük çoğunluğu yıkılmış ya da harabe olmaya yüz tutmuştur.

Tek bir kayıt satırında sadece yirmi hanenin yıkılmış olduğu görülebilmektedir (İnalcık, 2012: 336).

Mahalle nüfusunu baskın çoğunluğun Tekürdağ'dan ve Kocaeli'den gelmiş Müslüman nüfusun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Konutların mahallede bulunan Kir Nikola Manastırı'nın kapısı ve çevresinde dağılmış oldukları görülmektedir.

Mahallede bir (1) adet manastırın kaydı tutulmuş ve sadece ismi verilmiştir. Bu bilginin dışında manastıra dair hususi bir açıklama geçmemektedir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
1		11		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			26 (20si yıkık, harabe)	39
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Kir Nikola Manastırı				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 22: Kir Nikola Mahallesi

3.23. RAL KARMİR (KİRMİR) MAHALLESİ

Ral Karmir (Kirmir) Mahallesi'nin (محله رال قارمير) Konumu

Ral Karmir Mahallesi, Kir Nikolas Mahallesi kaydından sonra Kılıc Mahallesi kaydından önce yer almaktadır. Belgede “Ral Karmir” olarak kaydedilen mahalle adının, Norman kökenli soylu bir aile olan “Raoul”- “Ralles Karmires”den dönüştüğü anlaşılmaktadır (Kazdan, 1991:1771; İnalçık, 2012: 494).

Raoul ailesi tarih kaynaklarında ilk kez 11. yüzyıl sonunda görülmektedir. Bu ailenin soyundan gelen kişiler İstanbul’da çeşitli yapıların baniliğini üstlenmiştir. Bunlardan en önemlisi Koca Mustafa Paşa Camisi olarak lokalize edilen “Krisi” bölgesinde yer alan Aziz Andreas’ye adanmış kilisedir. Yapının İmparator II. Andornikos dönemindeki banisi Theodora Raulaina’dır (Kidonopoulos, 1994: 9-10; Erdoğan, 2009: 42, 108).

Tahrirde “Ral Karmir” Mahallesi, Top-Yıkığı, Kir Nikola ve Kılıc mahallelerinin arasında kaydedilmektedir. Tahrirde genel yapısı itibariyle mahallelerin sırayla kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Ral Karmir Mahallesi’nin, bugün Kocamustafapaşa bölgesinde olma ihtimali söz konusudur.

Ral Karmir Mahallesi Mülkleri

Ral Karmir Mahallesi’nin içinde bulunan mülklerin kayıtları toplam kısmında on bir (11) konut ve iki (2) kilise olarak yazılmıştır. Toplam kısmında yazılmamış olsa da mahallede bir adet şaraphanenin kaydı da tutulmuştur (İnalçık, 2012: 337-338).

Ral Karmir Mahallesi’nde iki kilise kaydedilmiştir. Bu kiliselerden birisi Akşathiblos Kilisesidir. Diğer kilise de Akşathiblos Kilisesi ile aynı avluda yer almaktadır. Dolayısıyla da “Akşathiblos”un bir manastır olma ihtimali vardır.

Bu kayıtta bazı önemli detaylar yer almaktadır. Akşathiblos Kilisesi’nin içinde üç (3) adet iki katlı ve üç (3) adet bir katlı harabe olmaya yüz tutmuş ve boş olarak belirtilmiş konut bulunmaktadır. Ayrıca Akşathiblos Kilisesi’nin avlusundaki kilisenin yanında bir de mevkuf olarak kaydedilen (İnalçık, 2012: 489); mescide dönüştürülmüş bir yapıdan söz edilmektedir. Dolayısıyla da “mescide” dönüştürülmüş bu yapının Akşathiblos “Manastırı’na” ait üçüncü bir kilise olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Diğer kilise binasının da durumu belirtilmemiştir.⁷⁷

Mahallede “Ral Karmir- Raoul Karmires” ailesine ait bir konut; “hane-i Ral Karmir ‘ulvîsi üç ve süflîsi iki, Çorlulu Erdil oğlu Mustafa mütemekkin (İnalcık, 2012: 76/53, 193/53, 337).” şeklinde kaydedilmiştir. Söz konusu konutun kaynaklarda 28 Mayıs 1305’ten kısa bir süre sonra kentte çıkan bir ayaklanmada tahrip olan “Oikia tu Raul” olarak geçen Saray olma ihtimali bulunmaktadır (Kidonopoulos, 1994: 169). Ayrıca Pantokrator Manastırı’nın (Khrist tou Pantokratoros) typikonunda şehrin merkezi bir bölgesinde olabileceği düşünülen “Raoul’un Evi” isminde bir mülkün olduğu kaydı verilmektedir (Jordan, 2000: 772). Ancak kentte yaşayan Raoul- Raoulaina soyadını taşıyan çok kişi bulunmaktadır (Trapp, 2011: PLP: 24095-24143). Dolayısıyla da söz konusu konutun bunlardan hangisi olabileceği tartışmalı bir durumdur.

Mahallede bazı konutlarda yaşayan kimselerin izin alarak kentten ayrıldıkları görülmektedir. Ancak, konutlara ilk yerleşenler kişiler kentten ayrılmış olsalar da konutlar gene de onların adı ile kaydedilmiştir. Fakat bu konutlardan bazılarının başkalarının yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁷ Ancak mahallede manastırın avlusunda bulunan konutların haricindeki diğer konutlarda yaşayan Rum nüfusa dair bir bilgi de görülemedi.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		7		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			2	10
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			Akşathiblos Kilisesi (avlusunda 3 tane iki katlı 3 tek katlı ev, 1 kilise, 1 mahalle mescidi)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		1		

Tablo 23: Ral Karmir Mahallesi

3.24. KILIC MAHALLESİ

Kılıc Mahallesi'nin (محله قلیج) Konumu

Tahrirde geçen Kılıc Mahallesi, Ral Karmir Mahallesi'nden sonra ve Istraduthna Mahallesi'nden önce gelmektedir. Kılıc Mahallesi ismini, mahallede bulunan bir manastırdan almaktadır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile Kılıc isminde bir manastır bulunmaktadır. İnalcık, ismi geçen bu yapının Mone tou Niketa Xylinitou olabileceğini Zachariadou'nun önerdiğini belirtmektedir (İnalcık, 2012: 498).

Tahrirden anlaşılan, tahriri yazarların mahalleler anlamında takip ettiği yönün Topkapı taraflarından Mevlevîhâne Kapı'ya doğru sürdürülmüş olduğudur. Kılıc Mahallesi'nin Topkapı ve Mevlevîhâne Kapı arasında bir bölgeyi kapsadığı fikri ortaya çıkmaktadır. Ancak kayıtlar incelendiğinde mahallede bulunan ve deftere yazılan herhangi bir yapının açıklamasında surlar ile ilgili bir bilginin yer almaması mahallenin surların biraz daha doğu taraflarında olabileceğini öngörülmektedir.

Kılıc Mahallesi Mülkleri

Tahrirde yer alan Kılıc Mahallesi'ndeki toplam kısma göre, mahallede otuz beş (35) hane ve bir (1) manastırın bulunduğu görülmektedir.

Mahallede, konutlarda yaşayan nüfusun Müslüman ve Rum kişilerden oluştuğu, çoğunluğun ise Müslümanlar olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların ise genel olarak Tekürdağ ve Çorlu'dan gelmiş kişiler oldukları görülmektedir. Bir konutta sadece Bursa'dan gelmiş Tursun Hacı adında biri yaşamaktadır ve mülkün mevkuf olmadığı görülmektedir.

Yani adında bir keşişin yaşadığı hanenin, "Keşiş Yani"nin ölmüş olması sebebiyle Tekürdağlı Türkmen adlı birine mülkün verildiği görülmektedir. Bir hanenin kaydındaki açıklamadan anlaşıldığı kadarı ile mahallede bir papazın yaşadığı ya da mülkü olan bir konut tespit edilmektedir.

Bahsi geçen kayıt şu şekildedir;

"babas Vasil Kos' evine muttasıl bir hane, mevkuf, halî" (İnalcık, 2012: 193/53, 338).

Mahallede kapısız ev olarak açıklanan bir ev tipi görülmektedir;

“altı süflî hane, mevkuf, bîder” (İnalcık, 2012: 193/53, 338).

Bir katlı bu haneler kapısı olmayan ve altısı birlikte tek bir mülk sayılmış bir biçimde yazılmıştır.

Mahallede, mahalleye de ismini vermiş bir manastırın bulunduğu anlaşılmaktadır. “Kılıc Manastırı” ismi ile yazılmış bu yapı sisteminin içinde tîmârhâne ve bazı konutların bulunduğu kaydedilmiştir. Manastırın taştan bir avlusunun olduğu, avluda büyük bir evin bulunduğu yazılmıştır. Bu konutta Çorlulu Bekir adında birinin yaşadığı belirtilmiştir. Ayrıca manastırın sınırları içinde bir de şaraphanenin bulunduğu yazılmıştır. Toplam olarak manastırın etrafında on üç (13) adet iki katlı ve bir (1) adet tek katlı konutun bulunduğu kayıtlarda görülmektedir. Manastırın taş avlusunun içinde iki (2) adet büyük bir katlı yapının bulunduğu görülmüştür. Manastır sınırlarının dahilinde olduğu düşünülen konut ve diğer mülklere (tîmârhâne, şaraphane) Müslüman kişilerin yerleşmiş oldukları ve yaşadıkları anlaşılmaktadır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		25	3	16
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			5	49
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Kılıc Manastırı ⁷⁸				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		1		

Tablo 24: Kılıc Mahallesi

⁷⁸ Mahallede bir adet tîmârhâne bulunmaktadır, bu yapının manastır ile bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

3.25. ISTRADUTHNA/ISTRADUTNA MAHALLESİ

Istraduthna Mahallesi'nin (محله استرادوتنا) Konumu

Istraduthna Mahallesi, Kılıc Mahallesi kaydının ardından gelmiştir. Bu mahallenin kaydının sonrasında ise Bâb-i Silivri Mahallesi kayıtları başlamaktadır. Tahririn izlediği düzen düşünüldüğünde Istraduthna Mahallesi'nin bu mahalleler ile komşu olabileceği önerilir. Tahriri yapanların, Topkapı taraflarından güneye doğru devam ettikleri anlaşılmaktadır. Istraduthna Mahallesi kayıtları incelenince mahallenin surun çok yakın bir konumunda olduğu görülmüştür. Öyle ki bazı mülklerin kuşatma sırasında surları tahrip etmek için ateşlenen top atışlarından zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Mevlevihane Kapı ve Silivrikapı arasında mahallenin konumunun bulunduğu öngörülmektedir. Mahallenin isminin nereden geldiği anlaşılamadığı ve kayıtlarda geçen bilgilerin kesin sonuçlara varmayı sağlaması mümkün olamamaktadır. Bu mahallenin “Esbomasya” şeklinde Fatih'in 16. yüzyılda tanzim edildiği anlaşılan Fatih Sultan II. Mehmed Vakfiyesi'nde yer alan ve şehir suruna komşuluğu olduğu mahalledeki kayıtlardan anlaşılan mahalle olabileceği ihtimaller arasındadır.

Istraduthna Mahallesi Mülkleri

Istraduthna Mahallesi kayıtlarının toplam kısmında on iki (12) mülkün olduğu ve bir (1) adet anonim kilisenin yer aldığı anlaşılmaktadır. Toplam kısmında verilmese de mahallede iki (2) adet şaraphanenin bulunduğu yine kayıtlar incelendiğinde anlaşılmıştır.

Mahallenin surların çok yakınında olduğu anlaşılmaktadır. Bazı konutların surların dibinde bulundukları kayıtlardaki açıklamalarda yer almıştır.

Istraduthna Mahallesi'nin nüfusunu Müslümanların oluşturduğu görülmektedir. Konutlardaki sakinlerin İflahan, Tekürdağ ve İncügiz'den kişiler oldukları mülklerin açıklamalarında yazılmıştır. Mahallede “mükellef” şeklinde yazılmış görkemli bir konutun bulunduğu ve bu konutun topların ateşleri sonucunda yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu konutun ahırının da bulunduğu görülmektedir.

Bahsi geçen kayıt şu şekildedir;

“barû cenbinde bir büyük hane-i mükellef ulvîsi dört ve süflîsi bir eyyâm-ı harbde top harab etmiş, halî” (İnalcık, 2012: 77/54, 195/54, 340).

Mahallede ismi belirtilmemiş bir kilise bulunmaktadır. Yapı boş ve mevkuf olarak kaydedilmiştir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
1		16		2
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			1	20
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
			İsmi Belirtilmemiş (hazineye ait, boş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		2		

Tablo 25: Istraduthna Mahallesi

3.26. BÂB-I SİLİVRİ MAHALLESİ

Bâb-i Silivri Mahallesi'nin (محله باب سلوری) Konumu

Bâb-i Silivri Mahallesi, Istraduthna Mahallesi kaydını takip eden mahalle olmuştur. Bu mahallenin ardından ise Altı-Mermer Mahallesi kaydı tutulmuştur. Günümüzde de isim olarak yaşayan bu mahalle adını Bizans kapısından almaktadır. Fatih Vakfiyeleri ve Fenarîzâde Efendi'nin hazırlamış olduğu Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri'nde mahalle ismi olarak Silivrikapı'nın geçtiği görülmektedir (Ayverdi, 1958: 46).

Bizans'tan kalan bir isim olan Silivrikapı, Selivria ya da Pege/Pigi Kapısı olarak bilinen Theodosius Surları'nın güneydeki gövdesinde bulunan bir kapıdır. Askeri bir kapı olmayan kamuya açık bir giriş olan bu kapı on üçüncü ve on dördüncü kulelerin arasında yer almaktadır (Van Millingen, 1912: 75). Kapının karşısında bulunan ve surların dışında yer alan Balıklı Ayazma olarak bilinen bölgenin karşısında olup Hayat Veren Pege ismini buradan almaktadır (Van Millingen, 1912: 75).

Fetihten sonra kapının ve çevresine verilen isim Osmanlılar tarafından devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu mahalle ismi bir süre sonra kaybolmuş ve bir mevki ifade eder hale gelmiştir.

Günümüzde, Cambaziye ve Arabacı Beyazıt mahallelerinin birleşmesi ile tek bir mahalle olarak Silivri Mahallesi kullanılmaktadır.⁷⁹

Bâb-i Silivri Mahallesi Mülkleri

Bâb-i Silivri Mahallesi'ndeki mülklerin kayıtları toplam kısmında şu şekilde verilmektedir; kırk üç (43) konut, üç (3) manastır ve üç (3) kilise. Mahalle, mülklerin sayısal anlamda yoğunluğu bakımından tahrirdeki orta büyüklükteki mahallelerden biridir. Mahalledeki bazı mülkler şehrin kapısına bitişik olduğu anlaşılmaktadır.

Bu mülklerden biri ismi belirtilmemiş anonim kilisedir. Kilise Burgazlı Şîmerd adında bir şahsa tahsis edilmiştir ancak hazineye kaydedilmiştir. Bunun yanında bir adet konut şehir kapısının hemen yanında yer almış ve bir (1) büyük hanede kapının içinde kaydedilmiştir.

⁷⁹ Erişim: 18 Mayıs 2020, “<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>”, Fatih Belediyesi resmî internet sitesi, “Coğrafi Bilgi Sistemleri” sekmesi.

“manastır kapısının mukabilinde saz örtülü büyük süflî hane, halî” (İnalcık, 2012: 78/55, 196/55, 343).

“Abdi Fakih’in evi yanında iki saz örtülü büyük haneler, halî” (İnalcık, 2012: 78/55, 196/55, 343).

“bir kilise kurşunu alınmış” (İnalcık, 2012: 78/55, 196/55, 343).

“saz örtülü” hanelerin çatı sistemlerinin “ahşap” bir sistem mi yoksa fethi takip eden olayların sonucu tahrip mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Fakat Bâb-i Silivri Mahallesi’ndeki konutların bazılarının hasar almış olduğu anlaşılmaktadır. Fethin ardından tahrip olmuş olan bir mahalle olması ihtimaldir. Kilise yapılarının kurşunları sökülüştür.

Mahalledeki bazı konutlar harabe halindedir ancak bu konutlarda dahi bazı “derviş” diye nitelendirilen kişilerin yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Mahallede bulunan konutların pek çoğu fethin akabinde yerleştikleri düşünülen Müslüman kişiler tarafından terk edilmiş ve boş bırakılmıştır.

Mahallede Rum ve Müslüman nüfusun birlikte yaşadıkları görülmektedir.

Mahalledeki mülk kayıtlarından görüldüğü kadarı ile “kapıcı” diye meslekleri nitelendirilen kişiler bu bölgedeki konutlarda ikamet etmektedirler.

Tahrirdeki bu mahallenin kayıtlarından yine anlaşılan mahalleden “cadde” geçmektedir.

Mahallede ismi belirtilmeyen üç (3) adet kilise kaydı tutulmuştur. Bu kiliselerden birinde bir kişinin yaşadığı görülmektedir. Diğer kiliseler ise boştur.

Bâb-i Silivri Mahallesi’nde üç (3) adet manastırın varlığı anlaşılmaktadır. Bu manastırlar; Verbenidha, Iskeb ve Sivastokrator-Memes (Sebastokratormamas) manastırlarıdır. Sivastokrator-Memes Manastırı belgede yazılmıştır ancak sehven oluşan bir hata sonucu İngilizce çeviriye yerleştirilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. İnalcık’ın, tahririn İngilizce çevirisinin sonunda vermiş olduğu mahalleler tablosunda bulunuyor olduğu görülmüştür (İnalcık, 2012: 341-343, 373).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		32	6	3
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			11	52
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Sivastokraotor-Memes (Sebastokrator Mamas) Manastırı (4 tek katlı ev, 1 kilise ve 1 büyük ev)			İsmi Belirtilmemiş (kale kapısına bitişik, hazineye ait, Burgazlı Şirmerd yaşıyor.)	
Verbenidha Manastırı			İsmi Belirtilmemiş boş bir kilise.	
Iskb/İskeb Manastırı			İsmi Belirtilmemiş bir kilise (çatısındaki kurşun götürülmüş/alınmış)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 26: Bâb-1 Silivri Mahallesi

3.27. ALTI-MERMER MAHALLESİ

Altı-Mermer Mahallesi'nin (محلة الت مرمر) Konumu

Altı-Mermer Mahallesi, Bâb-i Silivri Mahallesi'nin ardından gelmiştir. Bu mahallenin Silivrikapı'nın doğu taraflarında olduğu anlaşılmaktadır. “Altı-Mermer” ismi sonraki yüzyıllarda da kullanılmış olup kaybolmamıştır. Çapa Çukur Bostan taraflarında bu isimde bir mahal bulunmaktadır ve Seyyid Ömer Mahallesi'nin bu mahallenin yerine geçtiği düşünülmektedir (Ayverdi, 1958: 12).

Altı-Mermer Mahallesi kaydının ardından Kastel Hırise Mahallesi kayıtları tutulmuştur. Ancak bu iki mahallenin komşuluğu Silivrikapı Mahallesi ile mümkün olmamaktadır. Kastel Hırise Mahallesi'nin daha güneyde olduğu öngörülmektedir.

Altı-Mermer Mahallesi'nin kökeni Konstantin'e bazı araştırmacılar tarafından dayandırılmaktadır. Konstantin'in kurdurmuş olduğu ve o dönemki şehrin surlarının dışında “Exakionion” yolu büyük bir mahalleye adını vermiş ve son dönemlerde halk dilinde “Eximarmara” şekline bürünerek bozulmuş olduğu, bu ismin de Türkçe anlamı “Altı-Mermer” olduğu ileri sürülmektedir (Janin, 1950: 327-328).

Ayverdi'nin önerisi olarak Seyyid Ömer Mahallesi'nin bu mahalle olabileceği tahmin edilmektedir.

Günümüzde Seyyid Ömer Mahallesi, Uzun Yusuf ve Seyyid Ömer mahallelerinin birleşmesi ile Seyyid Ömer Mahallesi adı altında tek bir mahalle haline gelmiştir.

Altı-Mermer Mahallesi Mülkleri

Altı-Mermer Mahallesi'nde bulunan mülkler tahririn toplam kısmında şu şekilde verilmiştir; yetmiş sekiz (78) adet konut, bir (1) adet kilise ve bir (1) adet manastırdır. Tahririn toplam kısmında bahis olunmamış bazı başka yapılar da bulunmaktadır. Bir (1) adet demir işliğı (ahengerhane), iki (2) şaraphane ve yine toplam kısmında yazılmamış olan bir (1) adet daha kilisenin varlığı mahalledeki kayıtlardan anlaşılmıştır.

Altı-Mermer Mahallesi'nin konutlarının bazılarının “ana cadde” etrafında bulundukları ve bu bilgi sayesinde de mahallenin ana cadde üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Mahalledeki bazı konutlarında yine mahalledeki manastır çevresinde şekillendikleri görülmektedir.

Altı-Mermer Mahallesi’nde tahrirde geçen daha önceki mahallelerde yer almayan bazı farklı yapı türleri bulunmaktadır. Buna örnek olarak avlulu bir konuttun varlığı gösterilebilmektedir. Avlulu konutun avlusunda da başka bir konut kaydedilmiştir.

Mahallede, Rumların “Drapez” dediği büyük bir konut türü bulunmaktadır. Bu yapıyı mahalle Müslümanları, mahalle mescidine çevirmişlerdir.

Kayıtlardan görüldüğü kadarı ile bu mahallede de “saz örtülü hane” şeklinde verilen bir konut tipi bulunmaktadır.

Tahrirde tutulmuş kayıtlardan anlaşılan Altı-Mermer Mahallesi’nin de küçük bir mahalle olmadığı anlaşılmaktadır. Mahalledeki konutlarda yoğun bir şekilde “beğ kulu, padişah kulu, bölük-başı, ‘ulufeci” gibi Sultan’ın ve vezirlerin emrindeki kimselerin bulundukları görülmektedir.

Mahallede tutulan bir kayıttan anlaşılan bir “kölede” mülk edinmiş veya konutun kullanım hakkını elde edebilmiştir. Kölenin sahibinin izin ile ayrılmış olduğu ve kölenin çocuğu ile konutta yaşadığı kayıtlarda yazılmıştır.

Altı-Mermer Mahallesi’nde, “kuyu-pınar” denen ve sarnıç olabileceği düşünülen bir kayıt yer almıştır.

Mahallede, kayıtlar tek tek incelendiğinde iki (2) adet kilise bulunduğu anlaşılmaktadır ancak toplam kısmında bir (1) tane bulunduğu yazılmıştır. Kiliselerden biri boştur, diğerinde ise Edirneli Murad adında bir terzinin yaşadığı anlaşılmaktadır.

Altı-Mermer Mahallesi’nde bir (1) adette manastır kaydı tutulmuştur. Bu manastırın adı, Aya Nargiro (Mone ton Agion Anargyron Kosma kai Damianou) olarak yazılmıştır.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		89	5	15
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
		1	15	125
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Aya Nargiro Manastırı			İsmi Belirtilmemiş (İçinde Edirneli terzi Murad yaşıyor)	
			İsmi Belirtilmemiş boş bir kilise	
			Mahalle mescidi (mahalledei drapezden çevrilmiş)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		2	1	

Tablo 27: Altı-Mermer Mahallesi

3.28. KASTEL HIRİSE MAHALLESİ

Kastel Hirise Mahallesi'nin (محلة قستل خرسه) Konumu

Kastel Hırise şeklinde tahrirde geçen mahalle ve içinde bulunan mülklerin kayıtları⁸⁰ ele alındığında mahallenin Bizans döneminde Porta Aurea'nun (Altın Kapı) bulunduğu şehrin güney-batı köşesi ile Samatya sahiline kadar olan bir bölgenin, ismi geçen mahalle olduğu öngörülmektedir. Belgenin kendi düzenine göre Altı-Mermer ve İpsomethya Mahalleleri şeklinde belgede geçen mahallelerin arasında verilen bir sıra izlenmiştir (İnalcık, 2012: 197, 200, 202). Bu durum değerlendirildiğinde Tarihî Yarımada'nın bazı bölgelerinin anlatıldığı tahririn bu bölümünde Altı-Mermer Mahallesi'nden güney-batıya Kastel Hirise Mahallesi'ne, Kastel Hirise Mahallesi'nden de doğuya İpsomethya (Samatya) Mahallesi'ne doğru bir yön izlendiği düşünülebilir. Belgede geçen Kastel Hirise Mahallesi içindeki mülk kayıtlarından anlaşıldığı üzere Yedikule⁸¹ ile Studios Manastırı'nın (İmrahor İlyas Bey Cami) bulunduğu bir alanı kapsadığı düşünülür.

Günümüzde Yedikule ve Kocamustafapaşa Mahallelerinin kesiştiği ve Kocamustafapaşa Mahallesi'nin de güney-batı yönündeki bazı bölgeleri kapsadığı ileri sürülebilir.

Kastel Hirise Mahallesi Mülkleri

Kastel Hirise Mahallesi'nin anlatımına Borlulu Bekmiş adında bir şahsın evinin kaydı ile başlanmıştır. İsmi geçen kişinin izin ile ayrıldığı ve onun evinde İncügizli⁸² İlyas adında bir kimsenin yaşadığı yazılıdır. Bu mülk hazinenin malı olarak kaydedilmiştir. Bunun ardından ise Borlulu Mustafa⁸³, Çorlulu İlyas ve Domanic'ten Bektaş'ın tek katlı

⁸⁰ Mahallenin Yedikule'nin bulunduğu bölge ile bağdaştırılmasının sebeplerinden, "İstudhyo" Manastırı şeklinde verilen ve Studios Manastırı olduğu düşünülen yapı kaydı ve metinde geçen kale ifadesinden yola çıkılmaktadır.

⁸¹ Tahrir'de "mükellef ev" olarak verilen ve Çakırcıbaşı Hamza Beğ'e ait olan kompleks bir yapı grubu anlatılırken konumu olarak yeni yapılmış ve ismi verilmeyen bir kalenin karşısında yer aldığı belirtilmektedir. Burada "kale" olarak verilen yapının Yedikule'nin olduğu bölge olabileceği düşünülmektedir. Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden önce bu bölgede inşa edilip daha sonra Osmanlıların isteği üzerine yıktırılan, Janin'in, bir Rus seyyahın yolculuğunun anlatımı olan tarihi bir metni çevirisinde dile getirdiği "Kalojan Kalesi" veya ona dair izlerin bahsi de olabileceği düşünülmektedir.

⁸² İncügiz şeklinde Tahrir'de geçen bölge, Osmanlı belgelerinde İncegiz/İncügez şeklinde geçen bugün Çatalca (Sezen, 2017: 374) olarak bilinen yer olmalıdır.

⁸³ Borlulu Mustafa'nın evinin kaç katlı olduğu belirtilmemiştir (İnalcık, 2012: 350).

evleri anlatılmıştır.⁸⁴ Bu kaydın ardından ise şehir duvarının yanında bulunana bir evin boş olduğu bahsedilmiştir. Daha sonra ise kişi isimleri ile anılan ev kayıtları gelmiştir. Bahsedilen kişilerin ikisi de Filibe'den kişilerdir ve evleri terk etmiş oldukları yazılmıştır. Tek katlı iki hanenin bulunduğu ve bunun önünde bir kuyunun olduğu bir kayıt gelmiştir ve bu yapının içinde Bolulu Mehmed adında biri yaşamakta olduğu belirtilmiştir. Belgede kuyu olarak belirtilen çok fazla örnek bulunmamaktadır. Buradaki “kuyu” şeklinde bahsedilen iki (2) tane bir katlı yapının önünde yer alan “sistemin” sarnıç olabileceği düşünülür. Bu hanelerde Bolulu Mehmed'in yaşadığı yazılmıştır. Bu kaydın ardından ise şehir duvarının dibinde/aşağısında bir hanenin olduğu ve boş bulunduğu yazılmıştır. Ardından ise anonim bir kilisenin boş olduğu belirtilmiştir. Bu anonim kilise kaydının ardından Ereğli'den İbrahim evleri şeklinde geçen ve iki hane olduğu belirtilen bir kayıt yer almaktadır. İbrahim adlı kişinin gitmiş olduğu ve bu iki hanenin boş olduğu ve hazineye kaydedildiği belirtilmiştir. Bu kaydın ardından ise şehir surunun yanında bir katlı başka bir hanenin olduğu ve boş bulunduğu belirtilmiştir. Şehir surunun yakınında bulunan hane ve kilise kayıtlarının ardından “yeni kale” şeklinde belgede geçen bir yapının karşısında bulunan iki katlı bir (1) haneden bahsedilmektedir. “Yeni Kal’a” olarak ifade edilmiş olan yapı (ya da inşaatın) Yedikule'yi ifade ediyor olabileceği öngörülmektedir. Mahallede bulunan ve Hamza Bey'in elinde olan “mükellef ev” kaydından da aynı ayrıntı anlaşılmaktadır. Bahsedilen kayıt, “Yeni kal'a'nın mukabilinde mükellef...” şeklindedir (İnalcık, 2012: 81/ vr. 57-58). Manastır müstemilatı Çakırcı-başı Hamza Bey'in elinde olarak kaydedilmiştir. Manastırın sınırlarında verilen yapıların toplam sayısı olarak ise seksen yedi (87) hane, dört (4) ambar, bir (1) mutfak, iki (2) ahır, iki (2) şaraphane ve bir (1) kilisedir. Manastır ile ilgili olan ve “Tekfur Evleri” şeklinde yazılmış olan on (10) adet hanenin ve buna ek (bitişik) bir (1) kilisenin olduğu görülmüştür. Istudhyo Manastırı'nın sınırlarında olduğu anlaşılan bir (1) adet “tîmârhâne-i mükellef” isimli yapı görülmüştür.⁸⁵ Tahrir'e göre, mahallede manastırın bölgesinde, beş (5) şaraphane, bir (1) mutfak, iki (2) ahır, iki (2) ambar, bir (1) drapez yer almaktadır. “Çartak” ismi kullanılan bir yapı çeşidinin

⁸⁴ Bahsedilen mülkler isimleri verilen kişilerin adları ile anılsa da mülkler boş bir haldedir ve hazineye kaydedilmiştir.

⁸⁵ Bu kaydın ardından “dört hane” şeklinde geçen kayıt gelmektedir ancak İnalcık'ın İngilizce çevirisinde tîmârhâne ile birlikte verilmiş ayrı bir kayıt gibi verilmemiştir (İnalcık, 2012: 81, 351/ vr. 57-58). Tahrir'de, “diğer bir hane ‘ulvîsi iki ve süflisi iki” kaydı ve “diğer süfli hane dokuz” şeklinde iki ayrı madde halinde geçen kayıtlar İngilizce tercümede tek satırda verilmiştir (İnalcık, 2012: 81, 352/ vr. 58).

manastır müştemilatında bulunduğu gör÷lmektedir. Bu yapıların çok odalı (b÷lmeli) oldukları anlaşılmaktadır. Mahallede manastırın haricindeki m÷lklerin toplamı on dört (14) hane ve bir (1) kilise olarak verilmiştir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
1		10		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			8	20
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İstudhyo manastırı. (87, konut, 1 mutfak, 2 ahır, 4 depo, 2 şaraphane, 1 drapez, kilise ile bitişik 10 ev [manastır bölgesinde bulunan “Tekfur Evleri” ismi ile verilen 10 tane bir katlı hanenin oluşturduğu yapı topluluğuna ek olan 1 kilise]), 1 mu'azzam kilise (manastır bölgesinde)			İsmi belirtilmemiş boş bir kilise (Çakırcı-başı Hamza Beğ'in elinde olan mükellef hanenin içinde bulunan kilise)	
			İsmi belirtilmemiş boş bir kilise	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
		5 (manastır bölgesinde)		

Tablo 28: Kastel Hirise Mahallesi

3.29. İPSOMETHYA MAHALLESİ

İpsomethya Mahallesi'nin (محلة ايسومتيا) Konumu

İpsomethya Mahallesi isminin, “Samatya” adının eski bir söyleniş veya yazılış şekli olduğu düşünülür. Bu mahalle Kastel Hırise Mahallesi'nden sonra gelmiştir. İpsomethya Mahallesi kaydının ardından ise İsa-Kermesi Mahallesi kayıtları tutulmuştur. Tahriri yazanların izledikleri düzen çerçevesinde, şehrin en güney-batı ucundan doğuya doğru hareket edilerek bir güzergah izlendiği önerilmektedir. Studios Manastırı'nın bulunduğu Kastel Hırise ve İsakapı Kilisesi'nin bulunduğu İsa-Kermesi Mahalleleri'nin arasında sahil surlarının gerisinde İpsomethya Mahallesi'nin ve mülklerinin konumlanmış oldukları düşünülür. Ayo Yorgis Kilisesi, Zudho ve Ayos Athanos manastırlarının konumlandırmaya yardımcı oldukları düşünüldüğünde, Studios Manastırı'nın doğusundan Kserolophos'un eteklerine kadar İpsomethya Mahallesi'nin sınırlarının uzanabildiği üzerinde durulmaktadır.

Fatih Vakfiyeleri ve Ayasofya Tahrir Defteri'nde bu ismin küçük değişiklikler ile yer ettiği görülmektedir. İsbomasya, İbsomasya ve İbsomatya şeklinde belgelerde yer almaktadır.

Samatya Kapısı Mahallesi olarak geçen mahallenin bu mahalle olduğu öngörülmektedir (Ayverdi, 1958: 44).

Günümüzde semt meşhurdur ve Samatya olarak bilinmektedir.

İpsomethya Mahallesi Mülkleri

İpsomethya Mahallesi, tahrirdeki en büyük mahalle olmalıdır. Mahalle kaydının sonunda yer alan toplam kısmında, mahallede yüz yedi (107) adet konut, yedi (7) adet kilise ve üç (3) adet manastırın bulunduğu yazılmıştır. İpsomethya Mahallesi'nin, bir cadde boyunca uzandığı ve konutların manastır, kilise ve cadde etrafında ve uzunluğunca dizildikleri yine kayıtlardaki açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Mahallenin sınırlarının sahil surlarına dayandığı tahrirde verilen konutlar hakkındaki açıklamalarda görülebilmektedir. Mahallede surlar mevcuttur ve bu surların Marmara Denizi cephesindeki deniz surları olduğu anlaşılmaktadır.

İpsomethya Mahallesi'nin demografik yapısı homojen bir yapı değildir. Mahallede Rum, Yahudi ve Müslüman nüfus konutlarda bir arada yaşamaktadırlar. Mahalledeki Yahudilerin büyük çoğunluğunun İzdin'den sürgün edilmiş olabilecekleri ihtimaldir. Yine Mahallede yaşayan Rumların Bazılar "İstanbul" açıklaması ile yazılmıştır. Mahallede yaşayan Müslümanların ise Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinden gelip, yerleşmiş oldukları görülmektedir.

İpsomethya Mahallesi'ndeki surların bir de giriş kapısının olduğu anlaşılmıştır. Bu kapının Samatya Kapısı olarak bilinen kapı olduğu düşünülmektedir.

Belge ve belgenin İngilizce çevirisinde bazı uyumsuzluklar söz konusudur. Orijinal belgenin fotokopisinde ve Osmanlıca kopya edilmiş versiyonunda on dört (14) adet mülk kaydının çeviride verilmediği, sehven unutulduğu veya şüpheli bulunduyorsa (?) kasti olarak çeviride yer almadığı görülmektedir (İnalcık, 2012: 82/ vr. 59, 203/ vr. 59, 355).

İngilizce çeviride yer alan Mihal Çuş'un evi'nin yazıldığı, içinde İbrahim Alodhi adlı bir Yahudi sakinin olduğu mülk kaydının ardından gelen kayıt Ayos Yorgis isimli kilisenin kaydı olmuştur (İnalcık, 2012: 355). Ancak belge incelendiğinde on dört (14) adet mülk kaydının bu iki kayıt arasında atlanmış olduğu görülmektedir (İnalcık, 2012: 82/ vr. 59, 355).

İbrahim Alodhi'nin yaşadığı mülk kaydının ardından;

"hane-i babaz Kolvatoz, İzdinli Samoye (?) adlı Yahudi mütemekkin." (İnalcık, 2012: 82/ vr. 59).

Şeklinde geçen bir kayıt gelmektedir. On dört (14) "unutulmuş" kayıta incelenmiş ve hepsinin bir katlı (süflî), katı verilmemiş ve iki katlı (ulvî) haneler oldukları görülmüştür (İnalcık, 2012:82-83/ vr. 59-60). Altı (6) adet bir katlı, beş (5) adet katı belirtilmemiş hane ve dört (4) adet iki katlı hane bu çevrilmemiş kayıtlardaki mülklerdir. Bu haneler eklendiğinde mahallede toplam yüz on dört (114) konutun olduğu görülmüştür. İpsomethya Mahallesi'nde iki (2) adet dükkan ve bir (1) adet de çevrilmemiş kayıtlarda mahallede bulunduğu anlaşılan dükkan ve bir (1) ahır ve bir (1) adet ambarlı şaraphane yer almaktadır.

İpsomethya Mahallesi'nde de "bider" denilen kapısız konut türlerine rastlanmaktadır. Yapı türü ve kullanımı anlamında bu konutların yaşam alanı olarak kullanıldıkları görülmüştür. Ancak kapılarının fethin ardından yaşanan kaos sırasında kırılmış olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Mahallede üç adet manastır bulunmaktadır. Bunlar Zudheho, Buber ve Ayos Athanos Manastırlarıdır. Bu manastırların adları verilmiş ancak durumlarına dair detaylı açıklamalar yazılmamıştır. Hazineye kaydedilmiş oldukları öngörülmektedir.

İpsomethya Mahallesi'nde yedi (7) adet kilise kaydı tutulmuştur. Bu kiliselerden ikisinin adı verilmiştir. Bunlar Ayos Yorgis ve Aya Femya adında yazılmış dini yapılarıdır. Mahalledeki kiliselerden üçünün ise yıkılmak üzere olduğu ya da yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bir kilisenin ise vârisiz olarak kaydedildiği görülmektedir. Mahalledeki bütün kiliselerin ya kullanılmadığı ya da yıkılmaya yüz tuttuğu görülmektedir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		75	3	14
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
	1		21	114
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Zudho Manastırı			İsmi belirtilmemiş terk edilmiş bir kilise (vârisiz olarak kaydedilmiştir)	
Ayos Athanos Manastırı			Ayos Yorgis Kilisesi	
Buber Manastırı			İsmi belirtilmemiş bir kilise (yıkılmaya yüz tutmuş)	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise (yıkılmaya yüz tutmuş)	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise (yıkılmaya yüz tutmuş)	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise (yıkılmaya yüz tutmuş)	
			Aya Femya Kilisesi	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	3	1 (üzerinde ambar)		

Tablo 29: İpsomethya Mahallesi

3.30. ‘İSÂ-KERMESİ MAHALLESİ

‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nin (محلة عيس كرمس) Konumu

‘İsâ-Kermesi Mahallesi tahrirde İpsomethya ve Kızıl Taş Mahallesi kayıtlarının arasında verilmiştir. ‘İsâ-Kermesi adında bir kiliseden mahallenin ismini aldığı görülmektedir. Ese Kapısı olarak bugün bilinen mescidin, bu kilise olduğu önerilmektedir. Ayverdi, İsâ Kapısı Mahallesi konumlandırırken Davud Paşa Cami’nin güney-batı yönünü belirtmektedir (Ayverdi, 1958: 27). Mahallede bulunduğu anlaşılan “Mirlos Manastırı” ve “Dimitri Palogoz Manastırı” gibi yapı kayıtlarından, mahallenin sınırlarının Yenikapı taraflarına kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Langa Bostanı’nın bir bölümünün de mahallenin sınırlarını işgal ettiği düşünülür.

‘İsâ-Kermesi Mahallesi Mülkleri

‘İsâ-Kermesi⁸⁶ Mahallesi⁸⁷ şeklinde Tahrir’de kayıt edilmiş mahallenin, daha sonraları Osmanlı belgelerinde Ese-Kapı/İsa kapı gibi isimler almış olan ve Konstantin surlarının kapılarından birisinin yer aldığı düşünülen, bugün İsa Kapı Mescidi’nin bulunduğu bölge bulunduğu düşünülür. Tahririn anlatım sırasına göre İpsomethya (Samatya) Mahallesi’nin ardından ‘İsâ-Kermesi Mahallesi gelmektedir. ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nin ardından ise Kızıl-Taş Mahallesi adında başka bir mahalle gelmektedir.

Mahallenin sınırları içinde yer aldığı belirtilen elli bir (51) mülk (ev/mesken), bir (1) dükkân, altı (6) kilise ve üç⁸⁸ (3) manastır bulunmaktadır. Mahalledeki mülklerin anlatımına ‘İsâ-Kermesi denilen⁸⁹ bir kilisenin kaydı ile başlanmıştır. Kilisenin altında bir dükkân olduğu da belirtilmiştir. Yapının kullanım durumu hakkında ise boş olduğu (hali) yazılmıştır. Büyük bir katlı iki ev (iki büyük süflî) hakkında, birinde Ayazmendli⁹⁰ Hamza diğesinde ise Boğaz-Hisarlı bir askerin (er/yarar) yaşadığı

⁸⁶ Tahrir’de geçen “kerme” kelimesi, kale anlamına gelen bir sözcüktür. İnalçık, ‘İsâ-Kermesi Mahallesi adı ile verilen bölgenin teslim olarak İslam’ın “amân” şartı çerçevesinde muamele edilmiş olabileceğini düşünmektedir (İnalçık, 2012: 490).

⁸⁷ “Mahalle-i ‘İsâ-Kermesi” şeklinde Tahrir’de geçmektedir (İnalçık, 2012: 205).

⁸⁸ Tahrir’de ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nin anlatıldığı bölümde evler, dini yapılar ve şaraphane gibi kayıt edilmiş mülklerin bilgileri aktarıldıktan sonra, mahallede yer alan mülklerin toplamı verilmektedir. Bu toplamda manastır sayısı üç olarak yazılmıştır (İnalçık, 2012: 208, 490). Ancak Tahrir’in İngilizce çevirisinde toplam kısmında manastır sayısı beş (5) olarak yazılmıştır (İnalçık, 2012: 362).

⁸⁹ “Bir kenise ‘İsâ-Kermesi derler...” belgede geçmektedir (İnalçık, 2012: 205).

⁹⁰ Günümüzde Altınova olarak bilinen yerdir (Sezen, 2017: 35). Balıkesir-İzmir il sınırı yakınlarında bulunmaktadır.

belirtilmiştir. Bu kaydın ardından ise *bezirhânenin*⁹¹ karşısında (mukabilinde) bir hanenin bulunduğu ve ismi verilmeyen bir papazın yaşadığı belirtilmiştir.

Değirmen karşısında bir (1) ev boş olarak kaydedilmiştir (Resim 4). Değirmenin karşısında yer alan eve bitişik bir katlı mülkten bahsedilir ve Yorgi adında bir Rum sakininin olduğu belirtilmiştir. Bu kaydın ardından ise *Beğ-bağı*'nın kapısında bir katlı bir evin olduğu ve İstanbullu bir Rum olan Yorgi adında kimsenin yaşadığı bilgisi verilmiştir.

Gayrimüslimlerin kullandığı bir kilise kaydı görülmektedir. Kilisenin yanında (cenbinde) bir katlı boş olan bir evin olduğu belirtilmektedir. Kilisenin yanında yer aldığı belirtilen ev kaydının ardından ise Ayaz Mamoz Manastırı gelmektedir. Manastırda iki (2) çartak on altı (16) hücre ve bir (1) şaraphane bulunmaktadır.

Ayaz Mamoz Manastırı kaydından sonra, Ayo Dimitri Palogoz Manastırı'ndan bahsedilmiştir. Manastırın avlusu olduğu ve bu avluda iki katlı bir (1) evin bulunduğu, evin üst katında dört odanın olduğu, alt katında iki odanın olduğu ve bu evde Ankaralı (Engirü) İbrâhîm adında bir kimsenin yaşadığı yazılmıştır. Daha sonra gelen kayıta ise boş olan bir ambar ve bir şaraphanenin mahallede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kaydın ardından iki katlı bir ev kaydı gelmiştir. Amasyalı “kazancı” Saltuk adında biri sakin olarak kaydedilmiştir. Bu kaydın ardından İngilizce çeviride yer almayan ancak orijinal metnin kopyasında Osmanlıca yer alan bir kayıt satırı daha vardır. “Pabuccu” Hüseyin adlı birinin terk etmiş olduğu bir ev yazılmıştır ve hazineye kaydedildiği belirtilmiştir (İnalçık, 2012: 206).

Mutfaklı bir kilisenin bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu yapı boş olarak kaydedilmiştir.

Mutfaklı kilise kaydının ardından bir kilise kaydı daha gelmektedir.

Bu kilise nehir yatağının kenarında “Yakim’in Kilisesi”⁹² şeklinde belirtilmektedir. Kilisenin etrafında altı bir katlı evin bulunduğu ve bu evlerin yıkılmaya yüz tuttuğu yazılmıştır. Belgenin bu kısmında ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nin sınırları içinde bir akarsuyun bulunduğu anlaşılır. Bu akarsu Lykos Deresi olmalıdır.

⁹¹ Tahrir’de mahallede verilen mülkler arasında bu işlik sayılmamıştır ancak biz burada mahallede böyle bir işliğin varlığını görebilmekteyiz. Aidiyeti ya da kullanımı konusunda net bir bilgi geçmemektedir.

⁹² “Knîse-i Yakim der kenar-ı âb-i câri” şeklinde Latin harfleri ile yazılmıştır.

Yakim'in Kilisesi'nin ardından kilise⁹³ kaydı gelmiştir. Bu kilisenin, “dikilitaş” şeklinde bir abidenin yakınında yer aldığı belirtilmiştir.⁹⁴

Ardı ardına sayılan üç kilisenin ardından Tugarlar'ın (Tuharlar?) evi olarak yazılmış iki katlı bir hane kaydı gelmiştir ve boş olarak kayıt edilmiştir. Bahsedilen bu hanenin yanında bir katlı dört (4) evin olduğu ve bu evlerin kapısız (bider) yapılar oldukları belirtilmiştir. Kapısız ev kayıtlarının hemen ardından Melaharnes'in (Melagarnes?) iki katlı evinden bahsedilmektedir. Bu kayıta yer alan bilgiye göre Melaharnes'in evi şehir surunun⁹⁵ karşısında yer almaktadır ve boştur. Bunun ardından ise bir katlı olan üç adet hanenin, ismi belirtilmeyen bir manastırın yanında yer aldığı ve boş olduğu belirtilmiştir.⁹⁶

Ev kayıtlarının ardından “Mirlos” adında olduğu belirtilen manastırın bilgisi verilmiştir. Manastır kaydının hemen ardından ise bir (1) kilisenin varlığı belirtilmekte ve bu yapının “Rumların” olduğu (kullandıkları) yazılmıştır. Mirlos (Myrelaion) Manastırı ve sonrasında kaydedilen kilisenin ardından kilisenin yanında (cenbinde) iki katlı bir (1) ev olduğu belirtilmektedir.

Evin üst ve alt katının birer odalı olduğu belirtilmiş ve içinde ismi verilmeyen bir rahibenin⁹⁷ (kaligruya) yaşadığı belirtilmiştir. İsmi belirtilmeyen rahibenin yaşadığı haneye bitişik bir katlı iki hanenin olduğu ve Alusina adında bir rahibenin yaşadığı belirtilmiştir. Alusina adlı rahibenin yaşadığı ev kaydının ardından iki katlı bir hane kaydı gelmektedir. Bu hanenin boş olduğu belirtilmiştir.⁹⁸

Boş ev kaydının hemen ardından bahsi geçen boş eve bitişik bir katlı ev kaydı yer almış ve içinde “Kazahî” adında rahibenin yaşadığı belirtilmiştir. “Kazahî” adındaki rahibenin yaşadığı ev kaydının hemen ardından yine iki katlı bir hane kaydı gelmiş ve bu mülkün de boş olduğu belirtilmiştir. Boş olan bu iki katlı haneye bitişik bir katlı başka bir hane kaydı yapılmış ve boş olduğu belirtilmiştir. Boş ev kaydının ardından bir hane kaydı

⁹³ “knîse-i diğêr Dikili Taş yakınında” şeklinde belgede geçmektedir (İnalçık, 2012: 207).

⁹⁴ Bkz. NTV Tarih Dergisi, Nisan 2010, sayı 15.

⁹⁵ “hane Melaharnes barû mukabilinde...”, belgeden anlaşılan, kayıta geçen “barû” kelimesi ile şehrin Marmara'ya bakan deniz surları nitelenmektedir.

⁹⁶ Burada ismi verilmeyen manastırın, bahsi geçen üç ev kaydının hemen ardından gelen “Mirlos” Manastırı olduğu düşünülmektedir.

⁹⁷ “... bir kaligruya mütemekkine” şeklinde iki katlı ev de kalan rahibenin kaydıdır (İnalçık, 2012: 207).

⁹⁸ Tahrir'in orijinal metnin elyazısı ile kopya edildiği bölümünde Alusina'nın yaşadığı evin ardından gelen boş iki katlı mülk kaydı yer almaktayken İngilizce çeviri kısmında satır atlanmış ve “Kazahî” adlı rahibenin yaşadığı iki katlı hane kaydı direk verilmiştir (İnalçık, 2012: 207, 361).

yapılmış ve içinde “Athanya” adında bir rahibenin yaşadığı belirtilmiştir. Bu kaydın ardından ise “Zotina” adında başka bir rahibenin yaşadığı evin bilgisi verilmiştir. Bunun ardından ise “Maldhina” adlı rahibenin yaşadığı hanenin kaydedilmiştir. Ardından ise “Dhukina” ve “Stadhini”nin kaldıkları iki ayrı hanenin kaydı yer almıştır. Rahibelerin kaldıkları bu hanelerin ardından alt ve üst katı bir odalı olan ve Papaz “Kirmanoz”un kaldığı iki katlı bir mülkten bahsedilmektedir.

Rahibeler ve papazın yaşadığı konutların Mirlos Manastırı’na yakın olduğu ve manastırın “klerjisi” olabileceği düşünülebilir.

Bu kaydı takip eden sırada ise Çakır Beğ’in bir “kulu” olan “Ankiriilos” adında bir kimsenin yaşadığı ev kaydı gelmiştir. Ankiriilos’un yaşadığı evin kaydının ardından ise iki katlı bir evin bilgileri verilmektedir. Bahsedilen bu evin üst katında “Manul” adında bir ayakkabıcının (pabuccu) yaşadığı ve alt katında ise Fanel (Kranl?) adlı bir rahibin yaşamakta olduğu kayıt edilmiştir.

Rahip ve ayakkabıcının birlikte yaşadığı ev kaydının ardından “drapez/dr pz” dendiği belirtilen “mükellef bir ev” hakkında bilgi verilmektedir. Ardından ise bir (1) şaraphane kaydı yer almış ve bununda kullanılmadığı belirtilmiştir.

İsmi verilmeyen bir (1) kilisenin yanında yer aldığı yazılmış bir katlı ve boş olan ev kaydı bir şaraphane kaydı ardından gelmiştir. Bu kayıtlarda yazılmış kilise “Mirlos” Manastırı ile ilgili olabilecek bir yapı olabilir.

Bu kaydın ardından ise manastır kapısında bulunduğu belirtilen bir katlı bir (1) evden bahsedilir ve boş olduğu yazılmıştır. Buradaki ismi verilmeyen manastır “Mirlos” şeklinde yazılmış manastır olmalıdır. ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde bulunan mülklerin anlatıldığı kısımdaki son kayıt bilgisi manastır kapısındaki bu bir katlı hanedir. Bu son kaydın ardından mahalledeki mülkler bir toplam kısmında belirtilmektedir. Bu toplam kısmına göre elli bir ev, bir (1) dükkân, altı (6) kilise ve üç (3) manastır mahallede kaydedilmiştir.

Tahrirde geçen ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nin içinde bulunduğu belirtilen yapılar hakkında verilen bilgiler Fatih Vakfiyeleri ve Ayasofya Tahrir Defterleri ile karşılaştırılmıştır. VGM-875-46 kodu ile numaralandırdığımız vakfiyede İsa Kapısı Mahallesi geçmektedir. Bu mahallede iki (2) adet mülk vakfedilmiştir. Bu mülklerden birisi bir (1)

değirmendir. Diğer i se bezirhane olduğu belirtilen bir (1) dükkan dır. Vakfiyede, İsa Kapısı Mahallesi'nde bir değirmenin olduğu ve bu değirmeninde komşuluğu belirtilmiştir. Belirtilen komşuluk şu şekildedir;

“Nasrani Todros mülkü yanındadır” (VGM-875-46, 1938: 241/237).

İsmi belirtilen bir Hristiyan'ın mülkünün yanında değirmen yer almaktadır. Tahrirde ise ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde bir değirmenin varlığı bir ev kaydından bahsedilirken anlaşılmaktadır. Tahrirde yer alan kayıt şu şekildedir;

“Değirmen mukabilinde bir hâne, hâli. Mezkûr haneye muttasıl bir süflî hane Yorgi adlu Rum mütemekkin” (İnalçık, 2012: 206).

Değirmen karşısında bir evin boş olduğu belirtilmekte ve bu boş eve bitişik başka bir meskenin bulunduğu, bir katlı olduğu ve sadece ismi “Yorgi” olarak belirtilen bir kimsenin yaşadığı yazılmıştır. VGM-875-46 ile Tahrir'in kıyaslanmasında ortaya çıkan bir diğer mülk ise bezirhane olduğu belirtilen dükkan dır. Vakfiyede geçen bilgi şu şekildedir;

“Bezirhane denmekte, Nasrani Yorgi Yagoç mülküne muttasıldır” (VGM-875-46, 1938: 224/150).

Bezirhane olduğu dile getirilen bir dükkanın vakıf mülkü olduğu ve İsa Kapısı Mahallesi'nde bulunduğu görülmektedir.

Tahrirde ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde bulunan bir hanenin ve içinde yaşayan sakini hakkında bilgi verildiği bölümde bezirhaneden bahsedilmektedir. Tahrirde geçen bilgi şu şekildedir;

“bir hâne, bezirhanenin mukabilinde, bir babaz sakin” (İnalçık, 2012: 205).

İsmi belirtilmeyen bir papazın yaşadığı mülkün karşısında bulunduğu tahrirde yazılmıştır. Değirmen ve bezirhanenin geçtiği bölümler tahrirde birbiri ardına gelmiştir. Fatih'in vakıflarının anlatıldığı vakfiyelerden bu şekilde tahrir ile bir örtüşme durumu söz konusudur.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		30	4	12
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
		1	12	59
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Ayaz Mamoz Manastırı (avlusunda 2 çartak, 16 hücre, 1 şaraphane var)			İsa-Kermesi Kilisesi (altında bir dükkan var)	
Ayo Dimitri Palogoz Manastırı (avlusunda 1 tane iki katlı ve içinde Engirülü İbrahim'in yaşadığı bir ev var.)			İsmi belirtilmemiş bir kilise (mahallenin Hristiyanları tarafından kullanılmaktadır)	
Mirlos manastırı			İsmi belirtilmemiş bir kilise (1 tane mutfağı var)	
			Yakim Kilisesi	
			Dikili-Taş'ın yanındaki bir kilise	
			Anonim Kilise (Mirlos Manastırı ile ilgili olduğu ve mahalle Hristiyanları tarafından kullanıldığı anlaşılan yapı)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	1	2 (şaraphanelerden birinde iki katlı bir ambar mevcut)	1 (bezirhane)	1

Tablo 30: 'İsâ-Kermesi Mahallesi

3.31. KIZIL-TAŞ MAHALLESİ

Kızıl-Taş Mahallesi'nin (محله قزیل طاش) Konumu

Kızıl-Taş Mahallesi, 'İsâ-Kermesi Mahallesi kaydının ardından gelmektedir. Kızıl-Taş Mahallesi'nin ardından ise 'Azebân Mahallesi ve kayıtları gelmektedir. 'İsâ-Kermesi Mahallesi'nin, İsakapı/Esekapı Kilisesinin bulunduğu konum ve çevresini işgal ettiği ve ardından gelen Kızıl-Taş Mahallesi'nin ise bu bölgenin batısında bulunan bir bölgede yer alması ihtimaldir. Mahalle, Konstantinos ve Tauri Forumları arasında kalan bir alanda aranmıştır. Tauri Forumu'nun bir kısmının Theodosius Sütunu'nun⁹⁹ bulunduğu bölgede yer aldığı düşünülmekte olup (Ersin, 2007: 14), Theodosius Forumu olarak kabul edilen ve bugün Ordu Caddesi'nin yakınından geçtiği düşünülen (Ersin, 2007: 47) sütun kalıntılarının olduğu bölge ile Konstantin Forumu'unun bulunduğu mevkide, Kızıl-Taş Mahallesi'nin bulunabileceği öngörülmektedir.

Hadîkatü'l-Cevâmi'de "Kızıлтаş Mescidi" isminde bir yapı ve mahallesinden bahsedilmektedir (Ayvansarayî, 1987: 217). Mescidin Kâtib Bâli Mehmed Efendi tarafından yaptırıldığını aktaran Ayvansarayî mescide neden Kızıлтаş dendiğini şu şekilde açıklamaktadır:

"Mescide Kızıлтаş denmesinin nedeni şudur: Mescidin yapılışından önce bu mahalde sırt hamallarının dinlenmeleri için kırmızı (kızıl) somakiden bir seki taş varmış. Taş bazı yangınlar nedeniyle kırılıp ortadan kalkmıştır. Daha sonraları bu taş: Mescide lakap olmuştur. Mahallesi vardır. Laleli civarı." (Ayvansarayî, 1987: 217).

Kızıl-Taş Mahallesi ismi Fatih Vakfiyeleri'nde geçmemektedir. Ancak bu isimde bir mahallenin olduğu 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde ve 17. yüzyıla tarihlenebilen bir kadı sicilinde görülmektedir.

Bahsi geçen kadı sicilinde şu şekilde geçmektedir;

"Mahmiye-i İstanbul'da Kızıлтаş mahallesi sâkinelerinden olup Nazlı Bâlikızı demekle şehîre Nevri bt. Kutlu nâm Ermeniye cemî' ekârîr ve tasarrufâtı câize ve

⁹⁹ İstanbul'un Bizans döneminin VIII. Bölgesi'nde, Üçüncü Tepe'nin güney yamaçlarında, Mese yolunun ortasından geçtiği düşünülen Tauri Forumu'nun isminin Theodosius Forumu ile karıştırıldığı ya da Theodosius Forumu'nun da bir bölümünü kapsadığı için kimi zaman Theodosius Forumu için de Tauri Formu dendiği düşünülmektedir (Ersin, 2007: 14).

kâffe-i tekârîr ve teberru'âtı fâize olduğu hâlde meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde li-ecli'd-da'vâ ve't-tescîl mütevellî nasb ü ta'yîn edip tevliyeti kabûl eden Asvador v. Paronak nâm Ermeni mahzarında tav'an ikrâr ve i'tirâf edip zikri âtî vakfın sudûruna değin silk-i mülk-i sahîhimde ve taht-ı yed ve tasarrufumda münselik mülk ve hakkım olup zikrolunan Kızıлтаş mahallesinde vâki' bir taraftan otluk emîni olup vefât eden Mehmed Ağa veresesi mülklerine ve bir taraftan yine benim vakfeylediğim menzile ve bir taraftan İpekçi Parmaksız nâm Ermeni mülküne ve bir taraftan tarîk-ı âmma müntehî olup bir bâb fevkânî odayı ve bir sofayı ve bir kameriyyeyi ve iki bâb tahtânî odayı ve zât-ı eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmire bahçeyi ve bahçe içinde vâki' bir camlı tahtânî odayı ve kenîfi ve sokak kapısının nısfı beraberinden mukâbilesinde vâki' mezkûr Parmaksız İpekçi menzili duvarına varınca arsayı müştemil olan cemî' mülk menzilimi kâffe-i hukûk ve merâfıkı ve âmme-i tevâbi' ve levâhıkı ile hasbeten lillâhi'l-aliyyi'r-rahmân ve emelen bi-niyyeti? tahfîfi azâbi'n-nîrân şürût-ı âtiye üzere vakf-ı sahîh ile vakıf ve habs edip mütevellî-i merkûma teslîm ol dahi vakfiyet üzere tesellüm edip şöyle şart eyledim ki menzil-i mahdûd-ı mezkûru hayatda olduğumca kendim mutasarrıfe olam helâkimden sonra sadrî oğlum gâib ani'l-meclis Mikail v. Asvador nâm râhib mutasarrıf ola mezbûrun helâkinden sonra evlâdı ve evlâd-ı evlâdı ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdı karnen ba'de karnin batnen ba'de batnin mutasarrıf olalar ba'de'l-inkırâz cemî' menzil-i mezbûr yed-i mütevellî ile îcâr olunup hâsıl olan galleden her sene menzil-i mezbûr ta'mîr ve termîm olunup bâkî her ne kalırsa Eyalet-i () vâki' olup Üçkenîse demekle ma'rûf olan manastır fukarâsına irsâl oluna ve oğlum mezbûr..." (Rumeli Sadareti Mahkemesi 106 Sicil, H. 1067-1069/ M. 1656-1658).

1546 tarihli belgede ise; "Mahalle-i Mescid-i Kâtib Bâliyy'ül-Ma'rûf bi-Kızıлтаş" şeklinde geçmektedir (Barkan ve Ayverdi, 1970: 146).

Bu mahallenin konumu için:

"Koska'da Kâtib Bâlî'nin yaptırdığı Kızıl Taş mescidi mahallesi Lâleli Cami'inin avlu duvarına karşı tarafları işgâl ediyordu (Ha. 1.; Ha. 2., Ha. 3) de mescid avlunun köşe kapısının, yani şimdiki Fethi Bey Caddesinin tam karşısında idi. 1934 e kadar mevcut iken (Mh. R.; 3-19), 1934 senesinde hazfedilip Mi'mar Kemâlüddin ve Mesîh Paşa Mahalleri arasında taksîm olunmuşdur. Mescid bânisinin evkafı olmadığından, mahalleli müteferrik vakıflarla mesârifî karşılanmakda idi. Mescid yıkılmışdır."

şeklinde düşünülmüştür (Barkan ve Ayverdi, 1970: 146).

Kızıl-Taş Mahallesi'nin bugün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin de bulunduğu alan ile Konstantin Forumu'nun bulunduğu yer arasında bir bölgeye kadar uzanabileceğinin öngörülmesinin sebebi: Tahrir'de Kızıl-Taş Mahallesi'nden önceki 'İsâ-Kermesi Mahallesi, 'İsâ-Kermesi Kilisesi'nden (Esekapı Mescidi) Mirlos Manastırı'na (Bodrum Cami) kadar doğu- batı yönünde uzandığının anlaşılmasıdır. Buna ek olarak Kızıl-Taş Mahallesi'nde Güngörmez Kilisesi ile ilgili olabileceği düşünülen "Mesoyanitas" Manastırı'nın mahallede bulunmasıdır. Tahrir'de 'İsâ-Kermesi Mahallesi'nin ardından gelen Kızıl-Taş Mahallesi kayıtlarının da Hipodrom'a doğru doğu- batı yönünde tutulduğu öngörülmektedir. Katip Bali Mahallesi'nin (İnalcık, 2012: 495) bulunduğu alanda bahsedilen mahallenin bulunabileceğine dair veriler elde edilmiş olsa da mahallenin ne kadar bir alanı kapsadığı veya nereye kadar uzandığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Myrelaion Manastırı'nın bulunduğu bölgeden Hipodrom'un batı taraflarına kadar bir alanda mahallenin konumu aranmaktadır.

Laleli Cami'nin güneyinde, Kumkapı'nın kuzey-batısında Kızıl-Taş isimli bir sokak ve cadde bulunmaktadır. Günümüzde, Mimar Kemalettin ve Balabanağa Mahalleleri ismi ile bilinen mahallelerin kesiştiği alanda Kızıl-Taş Mahallesi'nin bir bölümünün bulunabileceği ve Kızıl-Taş Mahallesi'nin bu mahallelere karıştığı anlaşılmaktadır (Ayvansarayî, 1987: 217).

Kızıl-Taş Mahallesi Mülkleri

Kızıl-Taş Mahallesi'nde bulunan kayıtların toplam kısmında yirmi dört (24) konut, yedi (7) dükkan, beş (5) kilise ve dört (4) manastır bulunduğu yazılmıştır. Mahalledeki manastırların da içindeki mülkler dahil edilip seksen sekiz (88) konut, sekiz (8) kilise rakamı verilmektedir.

Kızıl-Taş Mahallesi'ndeki konutların sakinlerinin demografik dağılımı hakkında Müslüman nüfusun baskın görüldüğü ve Rum nüfusla birlikte mahallenin sakinlerini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Mahalledeki mülklerin bazılarının orijinal metinde bulunup sehven bir hata sonucu, İngilizce çeviride yer verilmediği görülmüştür (İnalcık, 2012: 86/63, 365).

Mesivyanitas Manastırı'nın belirtildiği kayıttan önceki birkaç kayıt çeviride yer bulmamıştır.

“bir süflî hane Halil (?) gitmiş, Togan mütemekkin” (İnalcık, 2012: 86, 365/ vr. 63).

“Hane-i Bolulu Mustafa gitmiş (?) süflî hane, halî” (İnalcık, 2012: 86, 365/ vr. 63).

“hane-i Mudurlulu Hoca, gitmiş, mevkuf, Kastamonulu Mustafa ve Suyan adlı Rum mütemekkin” (İnalcık, 2012: 86, 365/ vr. 63).

Bu kayda göre bir evi hem Müslüman hem de bir Rum'un yaşam alanı olarak paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Mahallede yedi (7) adet dükkanın bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu dükkanlardan biri, “Bergamalı Hamza'nın dükkanı”, ismi anılan şahıs mülkü terk edince mahallenin Müslüman toplumu tarafından mescide çevrilmiştir. Mahalledeki konutların önemli bir kısmının Bergamalı Müslümanlar tarafından daha önce iskan edilmiş olduğu anlaşılmaktadır ancak bunun yanında neredeyse tamamına yakın olarak, bu Bergamalı kişilerin konutları terk ettiği ya da izin ile ayrıldığı görülmektedir. Bir örnek dışında tüm Bergama menşeli kimselerin konutlarından ayrılmış olmaları dikkate değer bir veri olmaktadır. Mahalledeki yerleşik Müslümanların bir kısmının “kapıcı”, yeniçeri ve saka olduğu görülmektedir.

Kızıl-Taş Mahallesi'nde, dört (4) adet manastırın bulunduğu tahrirden anlaşılmaktadır. Bu manastırlar, Ayos Vasilos (Mone tou Agiou Vasileiou), Paveslib (Mone tes Theotokon tes Pusolytes), Hıristedelni/Hristholni (Theotokos Khrisolithenol) ve Mesivyanitas (Suyanitas) adındaki manastırlardır. Hıristedelni Manastırı kaydı orijinal metin ve orijinal metnin kopyasında yazılı olmasına rağmen çeviride atlanmış olduğu görülmüştür. Mesivyanitas Manastırı, avlulu, avlusunda bir büyük konutun ve bir kilisenin olduğu, manastırın etrafında otuz bir (31) adet bir katlı konutun ve iki katlı bir (1) konutun olduğu kompleks bir yapıdır. Kayıttaki açıklamaya göre “topçuların” manastırda yaşadıkları anlaşılmaktadır. Mahalledeki kiliselerin toplamı kaydın sonunda sekiz (8) adet olarak yazılmıştır. Kiliselerin ikisinin manastırlardan bağımsız yapılar oldukları görülmektedir. Bu yapılardan biri boş diğeri de yıkılmaya yüz tutmuştur.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		17		5
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			11	33
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Ayos Vasilos Manastırı (avlusunda bir kilise, büyük tek katlı bir ev, 3 tane iki katlı ev, 1 depo, 1 şaraphane 10 tane tek katlı ev var)			İsmi belirtilmemiş bir kilise (yıkılmak üzere)	
Paveslib Manastırı (avlusunda 1 kilise, 6 tane tek katlı ev var)			İsmi belirtilmemiş bir kilise (boş)	
Mesivyanitas Manastırı (avlusunda 1 büyük ev, 1 kilise, 31 tek ve iki katlı ev var)			3 kilise manastırların avlusunda	
Hrithedhelni/Hırsezleni Manastırı			Müslümanların mescit olarak kullandıkları bir yapı (Bergamalı Hamza'nın dükkanı)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
	7			

Tablo 31: Kızıl-Taş Mahallesi

3.32. ‘AZEBAH MAHALLESİ

‘Azebân Mahallesi’nin (محله عزبان) Konumu

Kızıl-Taş Mahallesi’nin kayıtlarının sonrasında ‘Azebân Mahallesi ve kayıtları yazılmaya başlamıştır. Bu mahallenin kaydının sonrasında ise tahrirde geçen ancak eksik sayfalar nedeni ile yarım bir yazımı olan Büyük-Balat Mahallesi kayıtları yer almaktadır. ‘Azebân Mahallesi ve Kızıl-Taş mahallelerinin birbirlerine yakın olabilecekleri öngörülmektedir. ‘Azebân Mahallesi, ismini mahallede yerleşik oldukları görülen “azebler” yani “denizci askerlerden” aldığı anlaşılmaktadır. Fatih Vakfiyeleri’nin tamamında, Ayasofya ve İstanbul Tahrir Defterleri’nde bu mahalle ile aynı mahalle olduğu düşünülen ismen benzer bir mahalle yer almaktadır (VGM-875-46, 1938: 219/124; TİEM-2202-666, 2013: 233/868-869). Mahalle bahsedilen belgelerde “Azebler Hamamı Mahallesi” şeklinde geçmektedir. Bu mahalle, İstanbul Tahrir Defterinde, Vefa Cami nahiyesinde, Mahalle-i Mescid-i Hoca Sinan bin Elvan der nezd-i Hamâm-ı Azâbân namı ile bulunmaktadır (Barkan ve Ayverdi, 1970: 191). Elvan-Zâde Mescidi Mahallesi adı ile Ayverdi, Azebler Hamamı Mahallesi’nin aynı mahalle olduğunu belirtmektedir (Ayverdi, 1958: 19). Azebler Hamamı Mahallesi’nin Unkapanı’nın batı taraflarında bulunan bir bölgeyi işgal ettiği düşünülebilir. Mahallede Azebler Cami adında bir caminin bulunduğu ancak Atatürk Caddesi’nin yapımı sırasında bu yapının yıkıldığı anlaşılmaktadır. 1922 yılı Fener Maliye Şubesi mahalleleri arasında gösterilmekte olup, 1934 yılında Haraççı Kara Mehmed Mahallesi içinde kalmıştır (Ayverdi, 1958: 19).

‘Azebân Mahallesi’nin şehrin kuzey kıyılarında olması ihtimali yüksek görülmektedir. Mahallede geçen “Yalu-Kapı” adındaki kapının da bahsedilen bölgede yer alması bu konumlandırmayı güçlendirmektedir. 1472 tarihli vakfiyede geçen Venedik Loncası Mahallesi’nin de bu bölgede olabileceği düşünülmektedir (Ağır, 2013: 181, 196; TİEM-2202-666, 2013: 231/ vr. 849). Ancak mahallenin işgal ettiği bölgenin Kırkçeşme olarak bilinen daha merkezi bir bölgeye doğru mu yoksa kıyı boyunca mı uzandığı anlaşılamamaktadır. Bu duruma ek olarak mahallede bulunduğu anlaşılan Ral Karmir Manastırı’da bir soru işareti doğurmaktadır. Ral Karmir adlı kişinin “Ralles

Karmires”¹⁰⁰ olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 494). “Ral Karmir” isminin “Raoul” ailesine atıf yapan bir isim olması hususu üzerinde durulmaktadır. Bu ailenin ismine 11. yüzyıl sonu ve 12. yüzyılın başlarında rastlanmaktadır. Bebeaia Elpis’in *typikonunda* Theodore Doukas’ın kızı Theodora Komnene Doukaina Raoulaina Palaiologina’nın, bağış yapmamasına rağmen babasının zaten yaptığı ve buna dayanarak 23 Temmuz günlerinde anılması istenmektedir (Talbot, 2000: 1561). Bebeaia Elpis Manastırı, Heptaskalon bölgesinde, ve şehrin güney bölgesinde güney bölgesinde bir yer Talbot tarafından önerilmektedir. Theodora Synadene, bahsedilen Theodore Doukas’ın annesi ve Doukaina’nın büyük annesidir. Bebeaia Elpis’in *typikonu* Theodora Synadene tarafından hazırlanmıştır (Talbot, 2000: 1512, 1561). Bebaia Elpis’in Kyriotissa Manastırı ile yakın olduğu *typikonundan* anlaşılmakla birlikte yapının Kyriotissa’nın kuzey mi yoksa güneyinde mi bulunduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. ‘Azebân Mahallesi’nin, Vefa Cami’nin kuzey yönünde sahile doğru bir alanı kapsadığı ihtimaldir. Tahririn kayıtları tutulurken mahalleler arasında bir sıra izlendiği görülmüştür. ‘İsâ-Kermesi, Kızıl-Taş, ‘Azebân ve Büyük-Balat Mahalleleri incelendiğinde şehrin güneyinde Marmara kıyısının takip edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ‘Azebân Mahallesi bu sırayı bozmuş gibi görünmekte ve güney sahilden devam edilirken Haliç’e bakan sahilde bir mahalle kaydının gelmesi ya da bu mahallenin şehrin kuzeyinde olması durumu düşündürücü olmuştur.

Tahrir’de, “Yalı-Kapu” (İnalcık, 2012: 87/ vr. 64) şeklinde bir sur kapısı adının geçmesi, Fatih Sultan II. Mehmed vakfiyelerinde (TİEM-2202-666, 2013: 171) de aynı isimde bir kapının varlığının anlaşılmasından hareketle bu mahallenin kentin kuzey yönünde Haliç Surları’na yakın, Rüstem Paşa Cami’nin batısında olabileceği anlaşılmaktadır.

Vakfiyelerde “‘Azebân Mahallesi” isminde de bir mahallenin olduğu görülmüş olsa da bu mahalle Galata’da yer almaktadır.

‘Azebân Mahallesi Mülkleri

Mahallede bulunan mülklerin toplamının verildiği kısımda, yirmi bir (21) konut, dört (4) kilise, bir (1) değirmen ve bir (1) adette manastırın bulunduğu yazılmıştır. ‘Azebân

¹⁰⁰ Ral Karmir adlı kişinin Ralles Karmires olduğunu, İnalcık, Zachariadou’nun önerdiğini belirtmektedir (İnalcık, 2012: 494).

Mahallesi'ndeki konutların bazılarında, “azeb” olarak tabir edilen denizcilerin yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Bu durumu örnek gösterilecek iki kayda rastlanmıştır. Bunlar;

“azeb Köse Musa'nın evine muttasıl bir süflî hane, halî.” (İnalcık, 2012: 210/64).

“bir knise Reis Hasan mütemekkin” (İnalcık, 2012: 211/64).

Şeklinde geçen kayıtlardır.

Mahalle nüfusunun tamamına yakını Müslümanlardan oluşmaktadır. Ancak bir hanede “İstanbul” olduğu belirtilen Dimitri adında bir Rum papaz yaşamaktadır.

‘Azebân Mahallesi’nin Haliç’e bakan deniz surlarına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin sebebi “Yalı-Kapu”nun¹⁰¹ (Özbayoğlu, 1994: 8) bu mahallede bulunduğu anlaşılmıştır;

“Yalı-Kapusu’nun cenbinde bir hane ‘ulvîsi iki ve süflîsi iki, halî” (İnalcık, 2012: 210/64).

“Yalı-Kapusu’nun cenbinde bir hane, halî” (İnalcık, 2012: 211/64).

‘Azebân Mahallesi’nde bir (1) adet at gücü (asiyab-i esb) ile çalışan değirmenin kaydı tutulmuştur ancak bu değirmen boştur.

‘Azebân Mahallesi’nde dört (4) adet ismi belirtilmeyen kilisenin kaydı tutulmuştur. Ancak Ral Karmir (Kirmir) Manastırı ve avlusundaki kayıtların ardından manastır kapısında bulunan Gelibolulu Ali’nin ev kaydının ardından anonim bir kilise kaydı gelmiştir. Tercümede buraya kadar belge ile uyumlu görülmektedir. Ancak boş kilise kaydının ardından tekrar boş bir kilise kaydı olduğu yazılmıştır. Ancak orijinal metnin fotokopisi incelendiğinde “bir knîse hâlî” (İnalcık, 2012: 87, 367/ vr. 64) kaydının ardından “bir süflî hane, babas Dimitri İstanbul mütemekkin” (İnalcık, 2012: 87/ vr. 64) kaydı gelmiş olduğu anlaşılmaktadır fakat İngilizce tercümede “bir knîse, halî” kaydı iki kere çevrilmiş ve metne konmuş gibi görünmektedir (İnalcık, 2012: 366-367/

¹⁰¹ “Yalı Köşkü Kapısı” şeklinde Topkapı Sarayı yakınlarında da bir kapı mevcuttur (daha geç dönemli bir kapı), Bizans Konstantinopolisi’nin Eugenios bölgesinde olduğu araştırmacılar tarafından önerilmektedir (Janin, 1950: 430; Hovhannesyan 1994: 8).

87). Tahrirdeki kiliselerden birinde Gelibolulu Ramazan diğesinde Reis Hasan yaşamaktadır. Diğeri iki kilise ise boştur. Diğeri kilise ise manastır avlusunda verilmiştir.

‘Azebân Mahallesi’nde Ral Kirmir Manastırı adında bir (1) manastırın kaydı tutulmuştur. Manastırın avlusunda bir (1) kilise ile bir (1) adet bir katlı ve üç (3) adet iki katlı konut bulunmaktadır. İki katlı konutlar bölmeli bir konut tipidir. Bazı konutların manastırın çevresinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Ral Kirmir ismide bir mahalle kayıtlarda geçmektedir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		8		2
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
			9	19
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Ral Kirmir Manastırı (avlusunda 1 kilise, 3 iki katlı, 1 tek katlı ev)			İsmi belirtilmemiş bir kilise	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise ¹⁰² (Tekrar etmiş)	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise (Gelibolulu Ramazan yaşıyor)	
			İsmi belirtilmemiş bir kilise (Hasan Reis yaşıyor)	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen
				1

Tablo 32: ‘Azebân Mahallesi

¹⁰² ‘Azebân Mahallesi’ndeki mülklerin kayıtlarının sonunda yer alan toplam kısmında kilise sayısı dört olarak verilmiştir, sayılan dördüncü kilisenin manastırın avlusunda bulunan kilise olduğu düşünülmektedir. Tercümede manastırın avlusundaki kilise ile birlikte sayı beş (5) olmaktadır.

3.33. BÜYÜK-BALAT MAHALLESİ

Büyük-Balat Mahallesi'nin (محله بيوك بلاط) Konumu

Büyük-Balat Mahallesi, ‘Azebân Mahallesi kaydının ardından gelmiştir. Bu mahalle yayımlanan tahrir defterindeki suriçi İstanbul’un mahallelerinin anlatıldığı son mahalle olmuştur. Belgenin bundan sonraki kısımları eksiktir. Büyük-Balat Mahallesi'nin altında yazılmış olan kayıtlar incelendiğinde mahallenin kesin konumunu gösterebilecek kesin bilgilere ulaşılamamıştır ayrıca mahalle kayıtları da zaten yarım bir haldedir.

İnalcık'ın belgenin incelemesini sunduğu ve dini yapıları yazmış olduğu bölümde Büyük-Balat Mahallesi'nde Balatin ve Meryem manastırları adında iki manastırın olduğunu yazmıştır.¹⁰³ İsmi geçen bu yapıların, Philantropos Khristos ve Theotokos Rekharitomenos isimli yapılar olabilecekleri üzerinde durulmuştur (İnalcık, 2012: 499). Balatin ve Meryem manastırları bilgisinin isimlerinin kökeni üzerinde durulmaktadır. “Büyük-Balat” isminin, bölgede bulunan bir saray yapısından ileri geldiği ve “Büyük Saray”ı ifade ettiği belgenin genelindeki “balat” kelimesinin kullanıldığı bağlam itibari ile anlaşılmaktadır. Bu sebeplere bağlı olarak bu mahallenin Hipodrom'un yakınındaki saray ve Ahırkapı'ya kadar bir bölgeyi kapsayabileceği öngörülmektedir.

Büyük-Balat Mahallesi Mülkleri

Mahalledeki yarım kalmış kayıt bilgileri incelendiğinde Müslüman ve Rum nüfusun varlığı görülmektedir. Bazı Müslümanların “Balat” adında bir yerden şehre gelmiş oldukları menşelerinin açıklanmasından anlaşılmaktadır. Mahalledeki konut tipleri dört farklı tipte ortaya çıkmaktadır. Katı belirtilmemiş ve sahibinin ismi ile anılan evler, bir katlı konutlar, iki katlı konutlar ve on adet bir katlı konutun birlikte oluşturduğu ve kapısız olan bir konut sistemi olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm mahallede on iki (12) adet kaydın tutulmuş olduğu görülmektedir ancak bunun gerisi belgenin eksikliğinden dolayı bilinmemektedir (İnalcık, 2012: 368).

Belgede geçen altıncı kayıt Rum kadının yaşadığı iki katlı konuttan sonra gelen bir adet konut kaydı çeviride yer bulmamıştır. Bir kayıt atlanmıştır. Ancak atlanan kayıt ile sonraki kayıt da Balatlı Yusuf adındaki kişilerin konutları olup, unutulduğu veya bilerek

¹⁰³ Tahrir'in eksik kısımlarını İnalcık'ın gördüğü sanılmaktadır.

yazılmadığı görülen kayıttaki mülk mevkuf değilken, İngilizce tercüme edilmiş “Balatlı Yusuf” kaydı mevkuftur.¹⁰⁴ Atlanmış kayıt şu şekildedir;

“bir süflî hane Balatlı Yusuf (?) mütemekkin” (İnalcık, 2012: 87, 368/ vr. 64).

Büyük-Balat Mahallesi’nde Balatin ve Meryem Manastırı’nın bulunduğu bunların da Mone tou Khristiou Khristos Philanthropou ve Mone tes Theotokou tes Rekharitomenos ikiz manastırlarının olduğu Zachariadou’nun düşüncesi olduğu İnalcık tarafından belirtilmektedir (İnalcık, 2012: 499). Bu yapılar belgenin eksik kısımlarında yer almaktadır (Emecen, 2021: 292). Belgenin eksik kısımları eklenince mahallede, İnalcık’ın yayınladığı belgeye ek olarak, dokuz (9) bir katlı, bir (1) bi-der, bir (1) katı belirtilmemiş konut daha eklenmektedir. Dimetokalı Osman, Sare adlı “acuze”, Bolulu Süleyman Büyük-Balat Mahallesi ekinde yer alan mülklerdeki sakinlerdir. Meryem Manastırı ve müştemilatı boş olarak kaydedilmiştir (Emecen, 2021: 292).

¹⁰⁴ “hane-i süflî, mevkuf, Balatlu Yusuf mütemekkin.” (İnalcık, 2012: 87, 368/ vr. 64).

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)
		15		6
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
	11		2	34
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
Balatin Manastırı ¹⁰⁵				
Meryem Manastırı ¹⁰⁶ (20 süfli, 11 ‘ulvi, 11 süfli, 3 bi-der, 8 hücre, 1 âlî çardak)				
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 33: Büyük-Balat Mahallesi

¹⁰⁵ Emecen’in araştırmasında bulduğu belgede görülmektedir (Emecen, 2021: 292).

¹⁰⁶ Emecen’in incelediği belgede görülmektedir (Emecen, 2021: 292).

3.34. AYASOFYA MAHALLESİ

Ayasofya Mahallesi'nin (محلة اياصوفيا) Konumu

Ayasofya Mahallesi tahririn son mahallesi olmuştur. İnalcık'ın çalışmasındaki eksik bölüm olup Emecen bu eklemelerinin yanında halen eksik bir haldedir. Ayasofya Mahallesi şehrin en meşhur yapılarından biri olan Ayasofya Kilisesi'nden (Kidonopoulos, 1994: 121-125) adını almış olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin sınırları belgenin eksik olması sebebiyle kestirilebilir bir halde değildir. Büyük-Balat Mahallesi'nden sonra gelmiştir ve günümüzde Ayasofya Cami'nin etrafında bulunan bir alanı kapsadığı tahmin edilebilmektedir. Emecen (2020: 293), tahririn son mahallesi olarak Ayasofya Mahallesi ile bitmesini değerlendirirken tahririn bu kısmının aniden kesildiğini belirtmektedir.

VGM-875-46 kodu ile verilen 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede şu şekilde kilisenin konumu şu şekilde tarif edilmektedir:

“Bika-ı hayrattan biri dahil-i Kostantiniyyede Saray-ı Sultanî kurbünde Ayasofya demekle maruf Kenisedir ki ol mürebbi-i ehali hin-i fetihtе evvel ibadet ettikleri makam-ı âlidir... Cami-i Şerif-i mezbur dahil-i beldede Kal'a-i cedide civarında vakidir ki ol felek-i devlete mihr-ü mah Eski sarayı bina ettikten sonra nice müddet karargâh etmiş iken Kal'a-i mezburenin zemini Zeytinlik ismi ile müsemma nüzhetgâh olmağla meyl-ü rağbet ve saray-i hümayun etmeğe himmet ve makarr-ı serir-i saltanat etmişlerdir. Cenab-ı bâri tealâ ve teberek müteyemmen ve mübarek eyleye. Taraf-ı şarkîsi reisi kefereye mensup kenise olup hâlâ taraf-ı saltanat için ibka olunan Buk'a-i sultanîye ve Kal'a-i cedide suruna muttasıl olmağla nefis-i nefisleri için ihtiyar buyurdıkları arz-ı hâliye ile mahduttur. Taraf-ı kıbelîsi tarik-ı âm ve izn-i humayunları ile bina olunan Ahmed ibni İsmail ve Musa ibni İlyas ve Hasan ibni Ahi Mahmut menzillerine...” (VGM-875-46, 1938: 201).

Belgeden anlaşıldığı üzere Ayasofya'nın kuzeyinde yer alan sarayın bulunduğu bölgeye “Zeytinlik” denmektedir ve bu mahalle ile komşu olduğu ya da yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Ayasofya Mahallesi'nin Mülkleri

Ayasofya Mahallesi'nde toplam iki (2) kayıt geçmektedir. Bu kayıtlardan anlaşılan bir (1) adet iki katlı ve iki (2) adet bir katlı konut olduğu anlaşılmaktadır. İki katlı mülk

Gelibolulu Hüseyin'in ikamet ettiği bir yapı olmuştur. Bir katlı yapılar ise boş olarak kaydedilmiştir.

KONUT				
Harika Ev (Mükellef)	Hücre	Bir Kath (Süfli)	Büyük Ev	İki Kath (Ulvi)
		2		1
Çartak	Kapısız (Bider)	Drapez (Büyük Ev)	Katı Belirtilmemiş	TOPLAM
				3
DİNİ YAPILAR				
Manastırlar			Kiliseler	
İKTİSADİ YAPILAR				
Bahçe	Dükkan	Şaraphane	İşlik	Değirmen

Tablo 34: Ayasofya Mahallesi

4. BÖLÜM: TAHRİRDE GEÇEN DİNİ YAPILAR

4.1. VLAHERNA-KASTEL MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.1.1. Aya Dimitri Kilisesi/Hagios Demetrios Kananu

Aya Dimitri Kilise'nin (كنيسة نام ايا دمتری) Konumu

Tahrirde sur içi İstanbul'unun sınırlarında bulunan mülklerin yazıldığı kayıtların ilk mahallesi olan Vlaherna-Kastel Mahallesi'nde, Aya Dimitri Kilisesi¹⁰⁷ yer almaktadır. Tahrirdeki kayıtlar incelendiğinde kilisenin tam yerinin anlaşılabileceği ya da referans oluşturabilecek, kilisenin komşuluğunda olan ve ismi belirtilen herhangi başka bir abidenin bilgisine dair bir kayda rastlanılmamıştır. Tahrirde geçen, Aya Dimitri Kilisesi'nin günümüzde, Fatih İlçesinde, Ayvasaray Mahallesi'nde bulunan, Hagios Demetrios Kananu/Kanabe (Kidonopoulos, 1994: 104-105) isimli yapının olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 495-496). Bu yapının konumu ise, Ayvansaray Caddesi'nin hemen güney paralelinde, Balat Parkı'nın batısında, Kırkambar Sokağı'nda, on iki numarada yer almaktadır (Janin, 1952: 90-91; Özgümüş ve Dark, 2013: 63-64, 101, 130).

Aya Dimitri Kilisesi'nin Tarihi

Tahrirde, Vlaherna-Kastel Mahallesi olarak geçen ve Blakhernai Sarayı'nın bu bölgeye ismini verdiği düşünülen yerde bulunan Aya Dimitri Kilisesi'nin, Hagios Demetrios Kananu olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 495-496). Bu yapının ismine ilk olarak 14. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Kasım¹⁰⁸ 1334 tarihinde, Patrik İsaie bu kiliseye gerçekleştirilen bir bağışı onaylamıştır (Schnider, 1967: 58; Janin, 1969: 90; Müller-Wiener, 2002: 110). Yapının 1204 tarihinde, Nikolaos Kanabes için imparatorluk ailesi üyeleri tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Janin, 1969: 90; Müller-Wiener, 2002: 110; Karaca, 1996: 89). Yapının mülkiyet hakkının 14. yüzyılda III. Andronikos'un bir akrabası olan Georgios Pepagomenos aktarıldığını belirtmektedir

¹⁰⁷ “Knîse nâm Aya Dimitri” şeklinde Tahrir'de yer almaktadır (İnalcık, 2012: 159/46-2).

¹⁰⁸ Schnieder'de (1967: 58) 1334 tarihi Ocak ayı olarak geçmektedir.

(Van Millingen, 1899: 198). 1334 tarihli belgede yapıya yapılan bağış¹⁰⁹ ve kilisenin yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Janin, 1969: 90; Müller-Wiener, 2002: 110; Karaca, 1996: 89) ve Georgios Pepagomenos'un yapıyı yeniden inşa ettiren kişi olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 2002: 110). Yapının 1597'den 1601 yılına kadar Patrikhane Kilisesi olarak hizmet vermiştir (Müller-Wiener, 2002: 110; Karaca, 1996: 89). Kilise, 16. yüzyılda bir takım ekonomik problemlerden dolayı yönetimini İskenderiye Patriği Meletios Pigas'a devretmiştir (Janin, 1969: 90; Müller-Wiener, 2002: 110). 1640 yılında Balat'ta ortaya çıkan yangında tahrip olur (Müller-Wiener, 2002: 110; Karaca, 1996: 89). 1652 yılında Antakya Patriği'nin katibi tarafından yapı ziyaret edilmiş ve yapı "güzel ve büyük" bir yapı olarak betimlenmiştir (Karaca, 1996: 89). 1719 yılında deprem ve 1729 yılındaki Balat yangınında yapı tahrip olur. 1730 yılında yapının yeniden inşası ile ilgili İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılmış bir hüküm bulunmaktadır (Karaca, 1996: 90). Yapının bir numaralı kitabesine göre Patrik II. Paisios döneminde (1726-1733), 1730 yılında yeniden inşa edilmiştir (Karaca, 1996: 90).

Karaca'nın eserinde (1996:91) yer verilen bir numaralı kitabenin çevirisi şu şekildedir; "Bu görkemli evin kalıntılarını yangın kül etti. Onu, daha önce ünlü Kanavis, Myrovlites Demetrios için inşa ettirmişti. Civardakilerin coşkulu çabasıyla ve diğer inananların bağışlarıyla, Paisios'un Patrikliği dönemi sırasında, yeniden inşa edildi – esaret yıllarında garip bir manzara. 6 Haziran 1730" (İ. Kuçuradi).

Yeniden inşa edilen kilisenin, bazilikal plan tipinde, üç nefli bir yapı olduğu Müller-Wiener (2002: 110), Schnieder (1967: 47) tarafından belirtilmektedir. 1730 yılında bir cemaat toplantısının sonucunda günümüze kadar gelen üç nefli uzun yapıya ahşap sütun ve ahşap beşik tonoz eklenmiştir (Müller-Wiener, 2002: 110). Hagios Demetrios Kilisesi 1835 yılında, Patrik Konstantios (1830-1834) tarafından restore edilmiştir.

Karaca'nın eserinde (1996:92), yer alan iki numaralı kitabenin çevirisi bu şekildedir; "Bu kilise Patrik Konstantios zamanında, restore edildi. 20 Temmuz 1835" (İ. Kuçuradi).

¹⁰⁹ Azize Sofya'nın *skeuophylax* ve *sakelliousunun* Diakon Kalos Trikanas tarafından bağışlanması, 1334 tarihli belgede geçmektedir (Janin, 1969: 90).

Yine kilisenin üç numaralı kitabesinden anlaşıldığına göre yapı 1933 yılında onarım görmüştür (Karaca, 1996: 91-92). Yapının Dünya Savaşları sırasındaki dönemde işlevinden başka bir amaç ile kullanıldığı belirtilmektedir (Müller-Wiener, 2002: 110; Karaca, 1996: 91). Harp yıllarının ardından 1946 yılında yapı yeniden, onarılıp ibadete tahsis edilmiştir (Müller-Wiener, 2002: 110). Dört numaralı kitabesine göre de 1960 yılında da tamirat geçirmiştir (Karaca, 1996: 91).

Hagios Demetrios Kananu Kilisesi, olabileceği düşünülen Aya Dimitri Kilisesi hakkında tahrirde detaylı bilgiler yer almamaktadır. Kilisenin ismi belirtilmiş ve durumu olarak ise yapının içinde herhangi bir sakinin olmadığı boş bulunduğu/terk edilmiş¹¹⁰ olduğu yazılmıştır (İnalcık, 2012: 159/46-2). Yapının bitişiğinde üç (3) adet bir katlı hanenin bulunduğu ve bu mülklerin de boş olduğu yazılmıştır. Kilisenin karşısında da bir (1) adet bir katlı hane bulunmaktadır. Bu mülk içerisinde ise Yanbolulu İshak adlı bir Yahudi sakin bulunduğu belirtilmiştir (İnalcık, 2012: 159/46-2, 296).

“Aya Dimitri” Kilisesi’nin isminin bir mahalleye ismini verdiği 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’nden anlaşılmaktadır. “Mahalle-i Câmî’-i Üstâd Alüyy’üş-Şehir Bi’Acem Alisi” şeklinde defterde geçen mahallede¹¹¹, Vakf-ı Ali Beğ B. Abdülkerim Reis’ül-Mî’mârin isimli vakfın mülklerinden bahsedilirken görülmektedir. İki (2) adet tahtanî hane, muhavvata ve kenif’in “Ayadimitriye” Mahallesi’nde bulunduğu kayıta yer almaktadır (Barkan ve Ayverdi, 1970: 384). Ancak Ayverdi (1970: 384), böyle bir mahallenin olmadığını belirtmiştir.

4.1.2. Vlaherna-Kastel Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Vlaherna-Kastel Mahallesi’ndeki ismi belirtilmeyen bir (1) kilisenin varlığı mahalledeki mülk kayıtlarındaki maddelerde değil bölümün sonunda verilen toplam kısmından anlaşılmaktadır. Mahallede yer alan ikinci kilisenin varlığına dair tek bilgi tahririn toplam bölümünde, iki (2) adet kilisenin bulunduğu şeklindeki bilgidir. Tahrirde bu

¹¹⁰ Kilisenin durumu hakkında “hali” ifadesi metinde kullanılmıştır. Metnin çevirisinde İnalcık, “hali” kelimesini belirtmek için uno. (unoccupied) kısaltmasını kullanmaktadır ancak burada kısaltma yerine deserted (terk edilmiş/kaçmış) kelimesini kullanmaktadır (İnalcık, 2012: 296).

¹¹¹Bu 1934 yılında Melek Hatun ve İbrahim Çavuş Mahallelerine bölünmüştür (Barkan ve Ayverd, 1970: 382).

mahalledeki ikinci kilisenin bilgilerine dair herhangi bir ipucu ya da detay bulunmamaktadır. Bu sebeple mahalledeki hangi yapılar ile komşuluğu bulunduğuna dair bir veri bulunmamaktadır. Listede görülmeyip toplamda görülen ikinci kilisenin mahallede bulunan “hane-i mükellef” olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır (İnalçıl, 2012: 496).

4.2. ESKİ BALAT MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.2.1. Eski Balat Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

İsmi belirtilmeyen bir (1) kilisenin Eski Balat Mahallesi’nde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yapının hakkında verilen bilgilerden başka hangi mülkler ile komşuluğu olduğu anlaşılamamaktadır. Yapının boş ve hazineye (mevkuf) kaydedildiği görülmektedir.

4.3. AVRANTHARYA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.3.1. Avrantharya Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

İsmi belirtilmemiş bir (1) adet kilise Avrantharya Mahallesi’nde yer almaktadır. Kiliseye dair tek bilgi yapının boş olduğu ve hazineye kaydedilmiş olduğu bilgisidir. Yapıya dair başka bir bilgi bulunmamaktadır.

4.4. FİLA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.4.1. Fila Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Fila Mahallesi’nde ismi belirtilmemiş bir (1) adet kilise mevcuttur. Yapının hazineye kaydedildiği ve boş olduğu anlaşılmaktadır. Yapının komşuluğunda bulunan bir (1) adet iki katlı mülk bulunmaktadır. İsmi belirtilmeyen kilisenin yanında (cenbinde) olduğu yazılmıştır.

Fila Mahallesi’nde bir (1) adet sinagogun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sinagog olarak kullanılan yapının “Balat” karşısında bulunan, iki katlı bir mülkten dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

“Balat mukabilinde bir hane ulvîsi ve süflîsi bir ama Yahudiler knise etmiş” şeklinde listede yer alan maddeden anlaşılmaktadır (İnalcık, 2012: 63/46-3, 299).

4.5. BALAT-I MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.5.1. Balat-I Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Balat Mahallesi’nde ismi belirtilmemiş bir (1) adet kilise bulunmaktadır. Yapının boş olduğu ve hazineye kaydedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kiliseye dair detay veren başka bir bilgi geçmemektedir.

Balat Mahallesi’ndeki bir mülk kaydında verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, ismi belirtilmeyen bir (1) adet mescidin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mescidin varlığının anlaşıldığı kayıt şu şekildedir; “Mahalle mescidinin cenbinde bir süflî hane mevkuf, hali” (İnalcık, 2012: 64/46-4).

4.6. BADRAK MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.6.1. Badrak Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Badrak Mahallesi’ndeki kayıtlar incelendiğinde, bir (1) adet ismi belirtilmemiş kilisenin kaydı tutulmuştur. Mahallede yer eden bir kiliseyle ilgili bir bilgi Badrak Mahallesi mülkleri listesinin ilk kaydında görülmektedir. Kayda göre kilisenin tam karşısında iki katlı hane yer almakta ve içinde “Mamocentes” adında bir Rum yaşamaktadır. Mahallede yer alan bu anonim kilisede “mevkuf” ve terk edilmiş durumunda kaydedilmiştir. Tahrirde geçen bu mahallenin içinde kaydedilmiş mülkler incelendiğinde büyük bir kısmının “tarîk-i âmm” boyunca yer aldığı görülmektedir. 16. yüzyıla tarihlenen Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi’nde, aynı isimde bir mahallenin yer aldığı görülmektedir. Ancak bu mahallede, vakfya kaydedilmiş dört adet değirmen bulunmakta olup 1455 Tahriri’nde aynı isimdeki mahallede değirmen kaydı görülmemiştir. Vakfiyenin daha geç bir dönemde hazırlandığında düşünülürse, vakfiyede geçen “Badrak” Mahallesi’nin Pammakaristos Manastırı’nın bulunduğu bölgede olması beklenmektedir. Tahrirde geçen “Badrak” Mahallesi’nin bir “ana cadde” boyunca

uzandığı anlaşılmaktadır. Mahallenin ismini, Patriklik Makamı'ndan aldığı anlaşılmaktadır. Georgios Gennadios Skholarios'un 1454 yılının sonbaharına tarihlenen (Blanchet, 2016: 893) ve Pammakaristos Manastırı'na yolladığı mektubunda, patrik olarak görevini bırakmayı arzu ettiğini yazmaktadır. Necipoğlu (2020: 238-239), Blanchet'nin, Gennadios Skholarios'un bir kere patrik olarak görev yaptığını tartıştığını belirtmektedir. Gennadios'un 1453 yılında Edirne'de bir esiri olarak tutulduğu yeni bir bilgidir. Gennadios'un Sultan ile ilk karşılaşması ve İstanbul'a dönüşünün 1453 yılının sonbaharında olduğu düşünülmektedir (Necipoğlu, 2020: 239). Havariyyun Kilisesi'nin yerinden Patriklik'in, Pammakaristos Manastırı'na taşınmasını Gennadios mu istemiştir bu tartışmalı bir konudur. Tarihi metinlerde de, bu konuda bir boşluk söz konusudur. Tursun Bey'in, Târîh-i Ebü'l-Feth'inde Fatih Cami temellerinin atılmasına dair anekdot geçse de Havariyyun Kilisesi ya da Patriklik'e dair bir şey geçmemektedir. Dönemin çağdaşı olmayan ve 16. yüzyıla tarihlenen anonim bir kroniğin (Ekthesis Chronike) aktardığı bilgi, Havariyyun Kilisesi'nin avlusunda bir kişinin öldürülmesi ve kilisenin bulunduğu bölgede yaşayanların az olması, bölgenin metruk bir yer olması ve Patrikhane'nin sakinlerinin can güvenliklerinden korkmaları sebebiyle Georgeos Gennadios Skholarios'un, Sultan'dan, Patrikliği Pammakaristos Manastırı'na taşımak için istekte bulunduğu şeklindedir (Necipoğlu, 2020: 240). Pseudo-Sphrantzes'in kroniğinde, öldürülen kişinin etnik kimliği de aktarılmaktadır. Bu kişinin Müslüman olmuş "Agarenos" olduğu belirtilmektedir (Necipoğlu, 2020: 240). Yukarıda geçen 16. yüzyıla tarihlenen anonim kronikte, Pammakaristos Manastırı'nın, Patriklik için istenmesinin sebeplerinden biri olarak bölgenin "sürgün" ile gelen Hristiyan bir nüfusa sahip olması durumu gösterilmiştir. Ancak 1454 yılında, Osmanlılar, Kefe (Kaffa), Trabzon, Sinop gibi bölgeleri feth etmemiştir.¹¹² Tahrir incelendiğinde, Badrak Mahallesi'nin nüfusunun "Rumi" yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ancak mahallede yaşadığı kaydedilmiş olan kişilerin İnönülü Hacı Hamza haricinde hiçbirinin menşei belirtilmemiştir. Bu mahalledeki kişilerin "İstanbul Rumları" olabileceği tahmin edilmektedir.

Patrik Gennadios'un Havariyyun Kilisesi'nden, Patrikliği taşınmayı kendi istediği de olabileceği düşünülebilir. Bu durumun sebebi ise, Havariyyun Kilisesi'nin şehrin en

¹¹² Anonim Kronik ve Pseudo-Sphrantzes'in kroniğinin anakronik anlatılar içerdiği anlaşılmaktadır (Necipoğlu, 2020: 240).

büyük ikinci kilisesi ve en önemli kiliselerinden biridir. Sembolik bir anlama da sahiptir. Büyük Konstantinos döneminde kurulup, İustinianos döneminde yeniden yaptırılmıştır. Bu duruma ek olarak, Fatih Sultan II. Mehmed'in yaptırmak istediği “selatin cami” konumuna çok yakın olup bölgenin de Müslüman bir yoğunluğa sahip olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Gennadios'un, Pammakaristos Manastırını politik çatışmadan kaçınmak için seçtiği de düşünülebilir. Ancak mahallenin Hristiyan yoğunluğa sahip olması Gennadios seçimine dair olan yorumu destekler görünmektedir (Necipoğlu, 2020: 241). 1454 yılında Patriklik'in taşındığı konusunda araştırmacılar neredesye emindir. Tahrir'in icrasından önce eğer Patriklik taşındıysa ve mahalle adını bu makamdan alıyorsa, mahallede patrik ya da Patriklik'e atfen bir kaydın görülmemesi düşündürücüdür. Pammakaristos Manastırının 1454 sonbaharı Ekim ayından biraz önce taşındığı kesin gibiyken (Necipoğlu, 2020: 242) yapı müştemilatının bu mahallede aranması makul durmaktadır. Tahrir kayıtları incelendiğinde mahallede bulunan bir manastır görülmemiştir ancak belgede bazı mahallelerde bazı manastırlar kayıtlarda yer almamış ancak “toplam” kısmında yazılmıştır ya da toplam kısmında da verilmemiş sadece adını verdiği mahalle isminden anlaşılmaktadır.¹¹³ Badrak Mahallesi içinde böyle bir durumun olmuş olabileceği ihtimal dahilindedir. Bu önerinin zayıf noktası ise mahalledeki mülklerin komşulukları anlatılırken bir manastırın müştemilatının bir parçasına dair komşuluk bilgisi veren bir veri elde edilememesidir. Mahallede bir kilise kaydedilmiştir ancak mahalledeki mülk kayıtlarının ilkinde “Mamocentes” isimli bir Rum'un yaşadığı evin anonim bir kilisenin karşısında bulunduğu yazılmıştır. Bu anonim kilisenin Tahrir'de kaydedilmiş son kayıt olan ve boş ve mevkuf olan kilise olmayıp ikinci bir kilise olabileceği ihtimali söz konusudur.

4.7. BALAT-II MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.7.1. Hora Manastırı/Mone tou Khristou tis Khoras/Kariye Cami

Hora Manastırının (مناستر خورا نام) Konumu

¹¹³ Bahsedilen duruma örnek olarak “Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi”(İnalcık, 2012: 72/ vr. 49) ve “Kızlar Manastırı Mahallesi”(İnalcık, 2012: 317) gösterilebilir.

Tahrir’de, Balat Mahallesi’nde (Balat-II)¹¹⁴ yer aldığı görülen ve Hora Manastırı ismi ile kaydedilmiş manastırın, günümüzde Kariye Cami olarak bilinen yapı olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 492). Khora Manastır yapı topluluğunun kilisesi olan günümüzde Kariye Cami (Kidonopoulos, 1994: 19-25) olarak bilinen yapı Edirnekapı semtinde, şehrin kara surlarının yüz metre uzağında, “Tarihî Yarımada” olarak adlandırılan sur içinin, kuzey-batısında, Haliç’e bakan yamaçlarda yer almaktadır (Akyürek, 1996: 21).¹¹⁵ Kendi adı ile mahallesi anılırken daha sonraki düzenlemelerle Dervişali Mahallesi¹¹⁶ içerisinde kalmıştır. Dervişali Mahallesi ve Ayvansaray Mahallesi¹¹⁷ sınırlarının kesiştiği konumda, Kariye Cami Sokağı’nın sonunda, Kuyulu Bahçe Sokağı’nın güneyinde bulunmaktadır. Evliya Çelebi’nin sanatlı bir kilise olarak bahsettiği Kariye Cami hakkında olduğu düşünülen ve konumu hakkında fikir veren bir başka anlatım ise Petrus Gyllius’dan gelmektedir; ismini zikretmeden Tekfur Sarayı ve Edirne Kapı arasında gördüğü mozaikli ve freskolu bir yapıdan bahsetmektedir (Schneider, 1967: 57; Janin, 1969: 536).

Hora Manastırı’nın Tarihi

Tahrir’de geçen ve “Hora”¹¹⁸ isminin hem isim olarak ve hem de konum olarak uyumluluğu neticesinde bugün Kariye Cami olarak bilinen ve Khora Manastırı’nın kilisesi olduğu sanılan yapı olduğu düşünülmektedir (Underwood, 1966: 3; Eyice, 1957-1958: 160-163). Ancak Khora Manastırı’nın isminin anlamı ve kaynağı hakkında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Janin (1969: 531), “Khora” kelimesi üstünde fikir ayrılığında olduğunu ve İsa ve Meryem mozaiklerinde geçen Khora kelimesinin mistik bir anlama haiz olduğunu, “daha yüksek insan yaşamının alanı” olarak Mesih’in niteliklerine atıfta

¹¹⁴Tahrir’de dört (4) adet farklı “Balat” Mahallesi bulunmaktadır ve listelerdeki mülklerin niceliği bakımından ele alınışı ile Balat mahallelerinden ikisinin otüz üç (33) mahalle arasından en büyüklerden (kalabalık) oldukları anlaşılabilmektedir. Bu mahallelerin sonradan bölünerek başka mahallelerin ortaya çıktığı aşıkardır. Balat-II Mahallesi’nden sonra Edirnekapı Mahallesi gelmektedir. Kariye Cami sınırlarını da içine alır şekilde Edirnekapı Mahallesi genişlemiş olmalıdır. Günümüzde de Kariye Cami, Edirnekapı Mahallesi sınırları içinde kalmıştır.

¹¹⁵ Kariye Müzesi’nin, 1945 yılı Bakanlar Kurulu kararının Danıştay tarafından bozulması ve ardından Cumhurbaşkanı kararı ile Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlanmış ve 21 Ağustos 2020 tarihinde cami olarak ibadete açılmıştır.

¹¹⁶ Erişim: 17 Haziran 2021, “<http://www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz>”, Fatih Kaymakamlığı resmî internet adresi, “Mahallelerimiz” sekmesi.

¹¹⁷ Erişim: 17 Haziran 2021, “<http://www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz>”, Fatih Kaymakamlığı resmî internet adresi, “Mahallelerimiz” sekmesi.

¹¹⁸ Underwood, “Khora” ismi üzerinden yapılan topografik yorumlamalara katılmamakla birlikte, 5. yüzyılda yapının II. Theodosius surlarından da önce bulunduğunu kanıtlar arkeolojik bir veri olmadığını belirtmektedir (Underwood, 1966: 3).

bulunuyor olabileceğini belirtmektedir (Müller-Wiener, 2002: 159). Kantakuzenos ve Pseudo-Phrantzes gibi yazarlar tarafından ona bu anlamın verildiğini yazmaktadır (Janin, 1969: 531). Janin (1969: 531), patriografilerle birlikte eski kaynaklarda, Konstantinopolis'in kuruluş dönemine atıf yapılarak, "Khora" kelimesinin geldiği "surların dışında, şehrin dışında", "kırsal" anlamları "gerçeğinden" yola çıkarak bunun iddia edildiğini, ancak manastırın ilk kuruluşunun II. Theodosius'un (408-450) 413 yılında surlarının inşasından önce olması ile birlikte doğru olabileceğini belirtmektedir. Ancak daha sonra da kullanımın aynı kalmış olabileceğini ifade etmektedir (Janin, 1969: 531). 14. yüzyıldaki yorumların "Khora" kelimesinin ilksel anlamının ancak mistik birer yorumları olabileceğini yine Janin (1969: 531), belirtmektedir. Khora kelimesi, sözlükte taşra anlamındadır. Grekçe Khora; "Kent dışı", "uzak", "yerleşim alanı" gibi anlamlar taşımaktadır (Akyürek, 1996: 22), (Gülersoy, 1974: 1-3). Ayrıca Kariye sözcüğü de Arapça kökenli olup benzer bir anlamı ifade etmektedir (Eyice, 1994: 466-469). Buradan hareketle Konstantinus surlarının dışında kalmasından ötürü ismini aldığı öne sürülmektedir. Fakat bu kesinlik kazanmış bir bilgi olmayıp anlaşılacağı gibi tartışmalı bir haldedir.

Kaynaklardaki bazı çelişkilerden dolayı yapının tarihi hakkında kesinlik kazandırılmamış pek çok şey mevcuttur. Manastırın bulunduğu bölge martır (din şehidi) Babylas ve yoldaşının bu bölgede gömülmesi üzerine ortaya çıkmış efsaneler sayesinde 4. yüzyılın başlarından itibaren önem kazanmaya başlamıştır (Müller-Wiener, 2002: 159). Mekan ile ilgili çeşitli belgeler mevcuttur. 9. yüzyılda yazıldığı düşünülen bir kaynak; 6. yüzyılda Ayios Theodoros adında bir komutan tarafından kurulduğunu yazmaktadır (Janin, 1969: 531; Sezer ve Özyalçiner, 2003: 51-53). Iustinianus'un yardımı ile imparatoriçe Theodora'nın amcası olduğu öne sürülen Theodor adında biri tarafından 536 yılı yakınlarında yaptırıldığı düşünülenler vardır ancak bu durum kanıtlanamamıştır (Janin, 1969: 531; Müller-Wiener, 2002: 159). Herakleios'un (610-641), Phokas'ı buraya sürgün ettiği ve Phokas'ın damadı tarafından bu yapının inşa ettirildiğine dair belgelerde bilgiler yer almaktadır (Janin, 1969: 533; Müller-Wiener, 2002: 159). Khora Manastırı defin noktası ve sürgün yeri olarak kullanılmıştır. 740 yılında Patrik Germanos burada defnedilmiştir (Janin, 1969: 533; Müller-Wiener, 2002: 159). Khora Manastırı, Suriyeli keşişlerin, rahipler için özel bir anlama sahip olmuştur. 813 yılında Filistin'den gelen Mikhail Synkellos sayesinde parlak bir dönem geçirir ve

komplekse yeni ek yapılar inşa edilir (Janin, 1969: 534 Müller-Wiener, 2002: 160). 11. yüzyılda Maria Dukaina manastır arazisine yeni bir kilise inşa ettirir. 12. yüzyılda muhtemelen depremde zarar görmüş olan yapıyı II. Ioannes Komnenos'un (1118-1143) kardeşi İsaakios Komnenos tamir ettirir ve değişiklikler yaptırır. Konstantinopolis'in, Latin işgali sırasında yağmalandığı ve *rölik*lerinin çalındığı bilinmektedir. 14. yüzyılda zarar görmüş olan manastır, *megala logothetes* Theodor Metokhites (Underwood, 1993: 243-261) tarafından yeniden yaptırılır (Underwood, 1966: 14-24; Müller-Wiener, 2002: 161). II. Bayezid'in vezirlerinden, Atik Ali Paşa tarafından 1511 yılında camiye çevrilen yapının içindeki bazı mozaikler sıva ile gizlenir. 18. yüzyılda yapıya bir imaret ve mektep eklenir, 1766 yılındaki depremde muhtemelen zarar gördüğü için yeniden yaptırılır Ogan ve Mirmiroğlu, 1955: 7; Cezar, 1963: 327-414; Akyürek, 1996: 45). 1900'lü yılların başlarında yapıda Rus Arkeoloji Enstitüsü tarafından onarım çalışmaları gerçekleştirilir. Schmit yapıdaki mozaikler hakkında bir eser yayınlamıştır. 1929 yılında yapının restorasyonu gerçekleştirilirken yeni mozaikler gün yüzüne çıkar. 1948 yılında ise cami olarak işlevini kaybeden yapı Ayasofya Müzesi yönetimine geçer. Aynı yıl Thomas Whittemore başkanlığında, Amerikan Bizans Enstitüsü Kariye Cami'nde çalışmalara başlamıştır. 1950 yılında Whittemore'un ölümü üzerine Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Enstitüsü tarafından Paul Underwood başkanlığında yapıdaki çalışmalara devam edilmiştir. Günümüzde 2020 yılı itibari ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na yeniden bağlanan Kariye Cami, ibadete açılmıştır.

Tahrir'de, Balat (Balat-II) Mahallesi'nde bulunduğu kayıt edilmiş Hora Manastırı hakkında ismi ve varlığı ve de durumu hakkındaki bilgiden başka bir bilgi geçmemektedir (İnalçık, 2012: 67/46-7).

4.7.2. Balat-II Mahallesi'ndeki İsmi Verilmemiş Manastır/Kıral Tîmârhânesi

Kıral Tîmârhânesi'nin (تیمارخانه کیرال) Konumu

Balat-II Mahallesi mülklerinin kayıtları incelendiğinde mahallede ikinci bir manastırın olduğu kayıtların toplam bölümünden anlaşılmaktadır. Ancak mülklerin verildiği listede hususi olarak manastır diye belirtilen “Hora”dan başka yapı kaydına rastlanmamıştır.

Bu mahalledeki ikinci manastırın “Kıral Tîmârhânesi” şeklinde kayıt edilmiş olan mülk olduğu önerilmektedir. Bu isimle örtüşen bir Bizans yapısı belgelerde tarihi metinlerde geçmektedir. Bu yapının ismi “xenon tou Krali”dir. Ancak yapı Petra’daki Prodromos Manastırı ile ilişkili olarak 14. yüzyılda inşa ettirilmiştir. Tahrir’de toplam kısmında iki manastır yazması ancak mahalledeki mülk kayıtları incelendiğinde manastır olarak ismi belirtilen yapı olarak bir tek “Hora” ismi ile karşılaşılmaması ve tîmârhânenin de manastır olarak sayılmış olması bir karışıklık yaratmaktadır. Kral tîmârhânesi isminin Petra Bölgesi’ndeki Prodromos Manastırı’ndaki Kral Milutin tarafından baniliği gerçekleştirilerek inşa edilen yapı olduğu tahmin edilmektedir ve bu yapı tek başına bir manastır olmayabilir (Malamut, 2001: 229-231), Prodromos Manastırı ile bağlantılıdır. Kral Tîmârhânesi’nin tek başına bir dini yapı olmadığı düşünülmekte ve ayrıca Bâb-ı Edirne Mahallesi ile kesişen bir bölgede yer aldığı öngörülmektedir. Balat-II Mahallesi’nde şehir surlarının da varlığı anlaşılmaktadır, Bâb-ı Edirne Mahallesi’de aynı şekilde surlara yakın bir konumdadır. Bu bağlamda yapının Edirnekapi ile Blakhernai’ye doğru uzanan şehir surları boyunca ve şehrin içerisine doğru olan bir alanda olabileceği öngörülmektedir.

Kıral Tîmârhânesi’nin Tarihi

Janin (1969: 559), yapının tahmini ya da kesin konumuna dair herhangi bir bilgi paylaşmadan 14. yüzyılın başlarında “Sırbistan Kralı” tarafından inşa ettirilmiş olabileceğini belirtmektedir. II. Andronikos’un damadı ve Prenses Simonide’nin kocası Sırp Kral’ı Stefan Uroš II. Milutin (1282-1321) tarafından 14. yüzyılın başında yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Sırp bir hagiograf yazarı Danilo (II. Danilo), kralın “Prodrome” denilen bir “bölgede/yerde” kilise yaptırdığını, bu yapının bir müstemilat olduğunu ve “ksenodokheion”unun da bulunduğunu belirtmektedir (Malamut, 1988: 219-233; Petrou, 2020: 73-77; Birchler-Argyros, 2022: 419). 1406 yılında Dioskorides’in bir el yazmasının Kral Ksenon’u direktörü tarafından finanse edildiğini Janin (1969: 559) belirtmektedir. Tahrir’de Kral Tîmârhânesi’nin, irkibdâr-başının¹¹⁹ (“Sultan’ın [kulu]” [İnalcık, 2012: 308]) elinde (yedinde) olduğu kaydı tutulmuştur. Kral Timarhanes 14. yüzyılın başlarında gerçekleşen Bizans İmparatorluğu ve Sırbistan

¹¹⁹ Rikâbdar kelimesi atın üzençisini tutan anlamında bir kelime olup Türk İslam Devletlerinde ahırlarda görevli kişiyken, Osmanlılar’da ise padişaha doğrudan bağlı, enderunda görevli, Sultan ata binerken üzençisini tutan kişi olmuştur.

Krallığı arasında kurulan ilişkilerin sonuçlarından birisi olmuştur. Kral Ksenon'u, bir hugomen konutu ve kilise de içermektedir. Ayrıca bu yapının Prodromos Manastırı ile bir kütüphaneyi paylaştığı anlaşılmaktadır. Kral Ksenon'un tek başına bir ayırık yapı topluluğundan ziyade Prdormos Manastırı'nın bir parçası olabileceği düşünülür.

4.8. BÂB-I EDİRNE MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.8.1. Prodhermez (Prodromos Manastırı/Petra'daki Vaftizci Yahya Manastırı)

Prodhermez Manastırı'nın (مناستر پروذرمز) Konumu

Prodhermez Manastırı'nın Prodromos'un farklı bir şekilde telaffuz edilmiş hali olduğu görülmektedir. Vaftizci Yahya'ya adanmış olduğu anlaşılan yapının hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün görünmemektedir. Edirnekapı Mahallesinin, Bizans Konstantinopolis'inde "Petra" bölgesinin bir bölümünü kapsadığı veya tamamen içine aldığı anlaşılmaktadır ancak Tahrir'deki Bâb-ı Edirne Mahallesi'nin, Petra bölgesini tamamen kapsamadığı üzerinde durulmaktadır. Janin (1935: 423), Petra bölgesinin Edirnekapı ve Balat arasında kaldığını belirtmekte ve bugün Balat Mahallesi sınırlarında olabileceğini belirtmektedir. Vaftizci Yahya'ya adanan bu yapının, İnalçık (2012: 495), Prodhermez Manastırı'nın Petra'daki Vaftizci Yahya Manastırı olabileceğini belirtmektedir ve Gerlach'ın bir anısını alıntılanmaktadır. Tahrir'de manastır Edirnekapı Mahallesinde (Mahalle Bâb-ı Edirne) kayıt altına alınmıştır. Şehrin kuzey-batı kısmında yer almaktadır (Marinis, 2014: 129). Bir Bizans kalıntısı olan Boğdan Sarayı'nın kalıntıları arasında yer alan bir şapel kalıntısının Prodromos Manastırı'nın (Kidonopoulos, 1994: 45-49) (Petra'daki Vaftizci Yahya Manastırı) bir kilisesi olduğunu Müller-Wiener belirtmektedir¹²⁰ (Millingen, 1912: 280-285; Janin, 1969: 371; Mathews, 1976: 36; Wiener, 1977: 108). Daha sonraları Aziz Nikolaos olarak anıldığını eklemektedir. Bugünkü yeri olarak 41 1 49.24 Kuzey enlemi ve 28 56 34.45 Doğu boylamında, Kefeli Mescidi'nin yanında bulunduğu belirtilmektedir (Marinis, 2014: 129).

¹²⁰ Ancak Janin bu görüşü kabul etmemektedir, Mordtmann'ın (1892) aktardığına göre Prodromos olduğu ifade edilmektedir. Bu yapının Aziz Nikolas'a adanmış bir manastır yapısının küçük bir kilisesi olduğunu ifade eder (Janin, 1969: 371). Ayrıca Mathews'in belirttiğine göre I. Dünya Savaşı sırasında Almanların yaptığı bir takım çalışmalarda burada bazı lahit ve başka bir takım mezar buluntularının ortaya çıktığı fakat sonra kaybolduğunu söylemektedir (Mathews, 1976: 36).

“Kantemir bu sarayın, evvelce Pammakaristos Manastırı kilisesi iken Fethiye Camii olan yapının batı tarafında bulunduğunu bildirir. İnciciyan’da, (ö. 1833) aynı hususu destekleyerek Boğdan Sarayı’nın Kefeli mahallesinde olduğunu yazar. Gerçekten Drağman caddesinin Haliç tarafından Kesmekaya ile Drağman çeşmesi sokakları arasındaki yerde ve Kefeli Camii’nin kuzeyinde bir Boğdan Sarayı’nın evvelce varlığını gösteren bu saray ve konağın özel ibadet yerinin (şapel) harabesi bu adla günümüze kadar gelmiştir.” (Eyice, 1992: 271-272). Eyice, bazı kaynaklarda yer alan çelişkili ifadelerin bazı şüpheler doğurduğunu ve bazı araştırmacıların Eflak Sarayı ile Boğdan Sarayı’nı karıştırdığını ifade etmektedir. Ancak Asutay-Effenberger (2008), Petra’daki Vaftizci Yahya’ya adanan yapı için başka bir öneride bulunmaktadır. Ioannes Prodromos Manastırı’nın Odalar Cami olabileceğini önermektedir (Asutay-Effenberger, 2008: 299-309). 1462 yılında Mahmud Paşa’nın Hıristiyan annesine hediye edilen Ioannes Prodromos Manastırı’nın bu tarihten sonra rahibeler manastırı olarak Patriklik’e bağlı bir şekilde bir süre işlevini sürdürdüğün belirtmektedir (Asutay-Effenberger, 2008: 300). Yapının isminin geçtiği üç (3) adet Bizans dönemi elyazması mevcuttur (Kakoulidi, 1968: 3-39). Yapının Aettius sarnıcına yakın olduğu Pakhymeres tarafından bildirilmektedir. İspanyol elçi Ruy Gonzalez de Clavjio, 1403/1404 yılı kış ayında burayı ziyaret etmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda Rus hacılar tarafından da yapı ziyaret edilmiş ve dolaylı bir anlatımla yapının yakınındaki su haznesinden (Aettius Sarnıcı) bahsedilmiştir (Janin, 1936: 56-57). Petrus Gyllius tarafından da bahsedilen mekan İstanbul’un altıncı tepesini kapsayan bir bölgeye konumlandırılmış ve buraya Hebdemon dendiği belirtilmiştir (Asutay-Effenberger, 2008: 302). Yapının Johannes Tauffers’dan görüldüğü ve doğusunda olduğu ve Yunanlılar tarafından Prodromos olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Yakındaki sarnıçtan, Bono sarnıcı şeklinde bahsediliğ, üç yüz ayak uzunluğu olduğu yazılmıştır.¹²¹ Ancak Asutay-Effenberger (2008: 303), Gyllius’un Hebdemon’a konumlandırmasının doğru olmasının yanında Patrik Bonos’un ismi ile anılan su sarnıcı hakkında aktardığının yanlış olduğunu, ancak yapının yakınında sarnıç olduğunu destekler bir veri olduğunu belirtmektedir. Gerlach’ın 1578 yılı 11 Şubat tarihli anısında da, Petra’daki Johannes Tauffers kilisesini gördüğü ve bu kiliseye yakın bir Vaftizci Yahya Kilisesi’ne değindiği anlaşılmaktadır. Gerlach’ın aktardığına göre kilise bir rahibeler manastırıdır ve yakınında yer alan bir

¹²¹ Sarnıcın, Patrik Bonos’un yaptırdığı sarnıç olduğu konusunda yanlışlığını belirten Asutay-Effenberger, Çukurbostan, Karagümrük’te bu uzunlukta bir hazne olduğunu belirtmektedir.

mescitten bahsedilmektedir. Türkler tarafından “Kesme-Kaya” denen bölgeye araştırma anlamında yoğunlaşıldığı, Karagümrük’te yer alan sarnıcın da önemli bir rolü olduğunu Asutay-Effenberger belirtmektedir. Bu anlamda Aettius Sarnıcı yakınında iki mescit olduğu belirtilmektedir. Kasım Ağa ve Odalar Cami bu yapılarıdır. Odalar Cami’nin bir Latin Kilisesi’nden dönüştürüldüğünü belirten Asutay-Effenberger, bu caminin Ioannes Prodromos Manastırı olabileceğini düşünmektedir (Asutay-Effenberger, 2008: 304).

Petra’daki Prodromos Manastırı Tarihi

Müller-Wiener, Boğdan sarayına atıfla yapının Palaeologos’lar dönemine ait olabileceğini belirtmektedir (Müller-Wiener, 2002: 108). Odalar Cami yapısında aynı döneme dair izler barındırmaktadır (Asutay-Effenberger, 2008: 316). Alman elçisi David Ungnad’ın özel papazı olarak İstanbul’a gelen Stephan Gerlach’ın hâtıratında, sarayın Raoul adında bir kişiye ait olduğu Rusya’ya gidip orada ölümü üzerine 1518’de saray yapılmak üzere Voyvoda Mihail Kantakuzeno tarafından satın alındığı belirtilmektedir (Eyice, 1992: 272).¹²² 16. ve 17. yüzyıllarda Boğdan voyvodalılarının eline geçen şapelin Aziz Nikolaos (*de Saint Nicolaos*) olarak anılmaya başladığı dönemdir (Müller-Wiener, 2002: 108). Ancak bu yaklaşıma Janin (1969: 371), katılmamaktadır bunun sebebi ise kaynaklarda Petra’daki Vaftizci Yahya Manastırı’nın büyük bir yapı olduğunu, Boğdan Sarayı¹²³ (Kidonopoulos, 1994: 143) etrafındaki kompleksin ise bu duruma kıyasla küçük kaldığını belirtmiştir. Tahrir’deki geçen bilgilerde de manastırın hatırı sayılır bir büyüklüğe sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

17. yüzyılda İsveç elçisi Strasburg’a ya da Ralamb’a kiralanır. 18. ve 20. yüzyıllarda ise¹²⁴ Boğdan Voyvodalığı yerli Boyarlardan alınıp Fener’de yaşayan Rum beylerine verilince saray Athos (Aynaroz) Manastırı Hagios Panteleimon’un mülkiyetine geçer (Janin, 1969: 371) ve 1784¹²⁵ yangınında hasar görür. Bu olayın sonrasında ise bostan olarak kullanılmaya başlanır (Eyice, 1992: 272). 1875 yılına doğru çizilen İstanbul haritasında bu nokta bostan olarak işaretlenmiş ve 1921 tarihli İstanbul şehremâneti

¹²² “Boğdan’ın Osmanlı Devleti’ne bağlılığını bildirmek ve ödenecek vergiyi sormak üzere İstanbul’a gönderilen Büyük Logofet İon Tavtu tarafından Sultan II. Bayezid devrinde 1504 yılına doğru yapıldığını yazar. Ypsilantes’in 1789’da yazılan ve ancak 1870’te basılan kitabında ise Kantemir’in verdiği bilgiye yakın, fakat tarihleri farklı bir açıklama yer alır.” (Semavi Eyice, 1992: 271-272)

¹²³ Hagios Nikolaos tu Bogdansarayı (Kidonopoulos, 1994: 143)

¹²⁴ 1711 Prut Savaşı sonrası durum işaret edilmektedir (Eyice, 1992: 272)

¹²⁵ Eyice bu hasar görme durumunun 1782 yılında da olmuş olabileceğini belirtmektedir.

haritalarında da aynı şekilde bir bostan olarak gösterilmiştir (Eyice, 1992: 272). 1950’li yıllardan sonra ise hızla gecekondular ile doldurulmuştur.

I. Dünya Savaşı yıllarında mahzen kısmında bazı kazılar gerçekleştirilmiş ve 3 mezar bulunmuştur (Janin, 1969: 371). İki katlı olan yapının 1930’lu yıllarda üst katının yıktırıldığı ve alt katının ise 1950’de bir aile tarafından mesken tutulduğu bilinmektedir (Eyice, 1992: 272). Bugün kötü durumda olan yapının etrafı çevrili bir haldedir. Yapı kuzey-güney yönünde uzanan tek nefli bir yapıdır. Tuğla hatıllı duvar örgüsü kullanılmış ve zemin kat beşik tonoz ile örtülmüştür. Bir apsis ile biten mekânın üst katı ise benzerdir. Ancak pendentif bir kubbe ve çok köşeli nişleri olan bir apsis ile oluşturulmuştur. Yapının yan duvarları daha şapelin daha büyük bir yapılar sisteminin parçası olduğunu göstermektedir (Mathews, 1972: 36; Müller-Wiener, 2002: 108; Janin, 1969: 371). 6x3 metre boyutlarına sahip yapının yüksekliğinin 10 metreye ulaştığı tahmin edilmektedir. Asutay-Effenberger Odalar Cami’nin Prodromos Manastırı olabileceğini belirterek, Kefeli Cami’nin Ermeni kilisesi olan Aziz Nikolas Kilisesi olabileceği üzerinde durmaktadır. 1475 tarihinde Kaffa’nın fethinin ardından buraya Kafeli Ermeniler getirilmiştir. 1906 yılı tarihli bir belge delil gösterilerek, “Kafa Magala” Kefeli Cami bölgesi ile Aziz Nikolas kilisesi ilintili bir şekilde belirtilmiştir. 17. yüzyılda Peitro della Valle İstanbul’da kullanımda olan iki Katolik kilisesinden bahsetmektedir. “Santa Maria di Constantinopoli” ismi ile verilen bir yapıdan bahsedilmekte ve Ermeni kilisesi olan Aziz Nikolas’a yakın olduğu belirtilmektedir (Asutay-Effenberger, 2008: 304). Odalar Cami’nin “Santa Maria di Constantinopoli” için önerilebileceği aktarılmaktadır (Asutay-Effenberger, 2008: 304). 1791 yılında İnciciyan, Nikolaos Kilisesi’nin Latin Dominiken ve Kefeli Ermeniler arasında bölünmüş, Tekfur Sarayı ve Karagümrük arasında yer alan bir yapıdan bahsetmektedir. Hovahannesyan şehir surlarına yakın olan Baş Melek Mikhael’e adanmış “Sürp Hıraşdagabet” adlı ve IV. Murat tarafından 1628 yılında Rum cemaatten alınıp Ermeni cemate verilmiş bir yapıdan bahsetmektedir. Bu yapının da 1629 yılında Nikolaos Kilisesi ismini aldığı belirtilmekte ve bugün bilinen Kefeli Cami’nin bu yapı olduğunu yazmıştır. Bölgede Osmanlı resmi yapısının bulunduğu ve bu yapıya yakın bir Nikolaos Kilisesi’nden bahsedilmektedir. Boundelmonti’nin Düsseldorf nüshasında, Edirnekapı ve Fatih Cami arasındaki bölge “Cafensium” şeklinde işaretlenmiştir. Asutay-Effenberger, günümüzün Kefeli Cami’nin kesin bir şekilde kimliklendirilemediğini

belirtmekte “Santa Maria di Constantinopoli” isimli yapının Odalar Cami olabileceğini belirtmektedir. Cami ile ilgili belge II. Bayezid devrine aittir. 1894 yılında bir deprem geçirmiş, 1919 yangınında da hasar görmüş bir yapıdır. 1930’lu yıllarda ise harap bir haldedir. 1975 ve 1977 arasında restorasyon geçirmiştir. Asutay-Effenberger Odalar Cami olarak bilinen yapının Vaftizci Yahya’ya adanmış Petra’daki Ioannes Prodomos Manastırı olabileceğini bu şekilde önermektedir. Odalar Cami’nin bölgede var olduğu kaynaklardan anlaşılan Ermeni cemaatinin kullandığı Nikolas Kilisesi ile birlikte bir manastır müstemilatı olabileceği ihtimal dahilindedir. Tahrir’de de manastırın içinde iki (2) adet kilisenin kayıt edilmiştir.

Bahsi geçen yapının Tahrir’deki kayıtlarından anlaşılan ise; içinde bulunan evler ve diğer yapı gruplarıyla zengin ve farklı işlevlere sahip mülk grupları barındırdığını göstermektedir.

Tahrir’de, bu manastırın içerdiği yapı topluluğu şu şekildedir; 100 iki katlı (‘ulvî) hane, 3 yüksek çartak, 1 kilise, 1 mükellef ev, 2 ambar (anbar), 2 bir katlı (süflî) hane, 1 büyük anbar (ambar), 1 küçük anbar (ambar), 1 kilise, 1 şarâbhâne, 5 çartak, 3 yüksek (‘ulvî) çartak, “def’â 1 çartak-ı diğer”, cem’âen hane-i manastır 120 ve kenise 2; şeklinde kayıt tutulmuştur (İnalçık, 2012: 174, vr. 46-8 a-b). Avlusu olduğu kayıtlardan anlaşılan manastırın büyük bir yapı topluluğu olduğu anlaşılmaktadır.

4.9. ZAGANOS (ZAĞANOS) PAŞA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.9.1. Yani (Pani) Nmtor (Nemtor/Nimotor) Manastırı

Yani (Pani) Nmtor (Nemtor/Nimotor) Manastırı’nın (مناستر نام پانی نمطور) Konumu

Tahrir’de, Zaganos Paşa Mahallesi adındaki mahallede kaydedilmiş olan Nemtor/Nimotor Manastırı’nın özgün hali tam olarak anlaşılamamaktadır. Pani (Yani?) kelimesinin “Panaia” olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Tüm Tahrir’de bir paşa ismi almış tek mahalle olduğu görülmüştür. Bu paşa ilk devşirme sadrazamlardan olan Zağanos Paşa’dır.¹²⁶ Moun Tou Nematareaoue/Nematarea/Nimetarea ismini andırdığı

¹²⁶ “Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Bazı araştırmalarda Rum, Arnavut veya Türk Asıllı diye tanıtılır. Vakfiyesinde adının Zağanos b. Abdullah şeklinde geçmesi devşirme olduğuna işaret eder. Bir kısım literatürde adı Zağanos Mehmed olarak zikredilir. Ancak çağdaşı kaynaklarda Mehmed adı yer

durumu üzerinde durulmuştur. Zaganos Paşa Mahallesi, Prodhermez Manastırı'nın bulunduğu Bâb-ı Edirne Mahallesi'nden sonra gelen mahalle olmuştur. İsmi geçen bu mahallenin "Petra" bölgesinin bir kısmını oluşturduğu öngörülmektedir. Petra'da bulunan Matrone Manastırı'na (Janin, 1935: 405) ismi benzeyen "Nimotor" Manastırı'nın, Matrone Manastırı olabileceği bir ihtimaldir. Bu manastır ismi Niketas Khoniates'te geçmektedir, imparator III. Aleksi'sin karısı Euphrosyne'nin, insanlar tarafından kıskanıldığı ve suçlandığı ardından İmparatorun onu bu manastıra iki Grekçe bilmeyen "barbar" ile birlikte sürgün ettiğini anlatmaktadır. Manastır Fileuse'ün Nematarea Manastırı ismi ile verilmiş olup, Boğaz'ın tepesinde olarak nitelendirilmiştir ve yapının konumuna dair bilgi verilmemektedir (Janin, 1969: 366). M. Gedeon, Mauros Molos'un belirttiği yerde olduğunu savunur ancak kanıt bulunmamaktadır (Janin, 1969: 366).

Tahrir'den anlaşıldığı kadarı ile manastır ana caddeye çok uzak olmamalıdır ve yakınında ve kapısında (avlu kapısı) evler bulunmaktadır.

4.10. PROKAMBİYO/PROKAMBO MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

Bu mahallede bulunan mülk ve yapılara dair bilgi kısıtlıdır bunu sebebi ise belgenin bu kısmının eksik olmasıdır. Tahrir'deki liste incelendiğinde mahallede dört (4) adet hanenin bulunduğu bunun yanında başka bir yapının olmadığı görülmektedir. Mahallenin adı ve Müfti Ali Hamamı yakınında yer alan kiliseden dönüştürülmüş Perkapu/Pürkuyu Mescidi isminin benzerliği dikkat çekicidir (İnalçık, 2012: 487).

4.11. KIZLAR MANASTIRI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.11.1. Kızlar Manastırı/Moun Tou Agion Andrei En Ti Krisei

Kızlar Manastırı'nın (قزلىر مناسترى) Konumu

Tahrir'de mahalle adı olan ve bir manastır olarak varlığı anlaşılan yapının özgün hali tartışmalıdır. Kızlar Manastırı'nın "Krisi"deki Aziz Andreas'a adanmış yapı olduğu ileri

almaz. Dönemin bazı İtalyan kaynaklarında Arnavut asıllı olduğu ve sarayda yetiştiği bildirilir. Bu sonuncu bilgi daha doğru kabul edilebilir." (Emecen, 1992: 72-73).

sürülen Koca Mustafa Paşa Cami olabileceği düşünülmüştür (İnalcık, 2012: 491-492). Bu cami, Koca Mustafa Paşa Caddesi, Sünbül Sokak'da, yine aynı adla Osmanlı döneminde bir nahiye olan Koca Mustafa Paşa'da¹²⁷ (İsa Kapusu- Sulu Manastır)(Öztürk, 2004, 9-10) yer almaktadır. Alman Mavileri Haritasında, Silivri Kapı'nın doğusunda, Hacı Kadın'ın ise kuzeyinde aynı adla bir mahalde yapı gösterilmiştir.

“Sur içi İstanbul'unun bu semtine adını vermiş olan Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi, Sünbülüye tarikatının merkez dergâhını da oluşturmaktadır.” (Eyice, 2002: 133-136).

Şehrin batısında, kara surlarına yakın bir konumda yer alan caminin etrafı bir duvar ile çevrili olup, yapılar büyük bir avlunun içinde yer almaktadır (Eyice, 2002: 133-136). Bizans devrinden kalan bu yapı Havarî Andreas'a adanmış olabileceği belirtilmektedir. Yeri tam tespit edilememiş olan ve Saturnios Kapısı yakınında yer aldığı düşünülen Hagios Andreas Manastırının bu kilise ile bir ilgisi olup olmadığı henüz bilinmemektedir (Eyice, 2002: 133-136). 6. Yüzyılın başlangıcına ait olan bir erkekler manastırının, yine bu manastırın yakınlarında olma ihtimalinin yüksek olduğunu Müller-Wiener (2002: 172) belirtmektedir. Janin (1969: 30) Saturninos kapısı ve manastırın ilişkisi açısından şu şekilde, “Hatta daha fazla zorlamamak ve kilisenin Saturninus Kapısı yakınında bulunan ve ikisi 518 ve 536 Konsillerine katılan “hegumen” Aziz Andreas Manastırı Kilisesi olduğuna inanmamız gerekip gerekmediğini kendimize sorabiliriz. Saturninus, Krisi'deki Aziz Andreas'ın güney-doğusunda, oradan çok uzakta olmamalıydı” fikrini belirtmektedir. Ayrıca bu manastırın sonradan “Krisi” lakabını alan rahibeler manastırına dönüştürülmüş olabileceğini düşünmektedir. İkonoklast¹²⁸ dönemde (711-843), 766 yılında şehit edilen

¹²⁷ “Kapıcılarımbaş Hacı Mustafa b. Muslihüddin, İstanbul-İsa Kapusu Sulumanastır'da iznimle bir cami-î şerif bina etmişti. Bu cami çevresinde imaret... çifte hamam meşrutahane... ve gelir sağlayacak dükkânlar yaptırmak üzere; İstanbul Subaşı tezkiresi ile benden izin istedi. Tezkire mucibince, ben dahi icazeti layık gördüm. Mülkünden Hassa bostanlıklar yerlerini sadaka ettim ve buyurdum ki bu yerlere malik ve mutasarrıf ola. Dilerse sata, dilerse bağışlaya ve dilerse vakf ede” (VGMA 895,898: Def No. 654: 119-129 Temlikname, Belge 2) (Öztürk, 2004: 9-10).

¹²⁸ İkona kırıcılığı (tasvir kırıcılığı) ifade etmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun bu dönemi hakkında 769 yılına kadarki kısmı Nikephoros ve 813 yılına kadarkini ise Theophanes'in kronikleri önemli bilgiler sağlamaktadır (Ostrogorsky, 2011: 137). Bizans devrinde bir buhran dönemi olarak bu evre pek çok iç karışıklığın ve Arap-Bizans savaşlarının gerçekleştiği bir zamandır (Ostrogorsky, 2011, 137-197; Gregory, 2005: 183; Vasiliev, 1943: 316-332). İkona sevici ve karşıtlarının çatışmaları bazı kanlı durumlara dahi sahne olmuştur; bahsi geçen Aziz Andreas'da bunlardan biridir. Ancak belirtilmesi

Girit asıllı Aziz Andreas, “Krisi” olarak adlandırılan bir bölgede gömüldükten (Janin, 1969: 28-29) sonra bir rahibeler manastırından bahsedilmektedir (Müller-Wiener, 2002: 172).

“Bu nedenle manastırda rahibeler yaşıyordu. 20 Kasım 766’da ikonalar nedeniyle idam edilen Giritli Aziz Andreas’ın gömüldüğü yer şüphesiz onların kilisesiydi” (Janin, 1969: 28).

Mokios Kilisesi’nin yanında yer alan, Havari Andreas’a adanan bu kilise, Mokios Kilisesi ile birlikte yeniden onarılmıştır¹²⁹ (Müller-Wiener, 2002: 172; Janin, 1969: 28).

Tahrir’de mahallelerin bir sıra takip ettiği düşünülür. Prokambiyo Mahallesi’nden sonra Kızlar Manastırı Mahallesi gelmiştir. Eğer Koca Mustafa Paşa Cami’nin bulunduğu alan Kızlar Manastırı olarak konumlandırılacak olursa belgede izlenen sıradan farklı bir bölge ortaya çıkmış olur.

Bu ismin işaret ettiği yapının hangi Bizans yapısı olabileceğine dair saptama yapabilmek zordur. 14. ve 15. yüzyıllarda şehre gelen Rus hacıların metinleri incelendiğinde Pürkuyu Mahallesine yakın olabileceği düşünülen “Konstantin Manastırı” isminde bir kadınlar manastırından bahsedilmektedir (Majeska, 1984: 296-297. Mahalle ve Tahrir’de kayıt edilmeyip, ismi anılmayan ancak mahallenin isminden anlaşılan “Kızlar Manastırı” isimli yapının ilişkili olabileceği düşünülür. Varinlioğlu’nun 13. ve 15. Yüzyıllarda İstanbul’daki manastırları incelediği çalışmasında bu dönem için ilgili olabilecek Fatih Cami’nin kuzey ve kuzey-batısında iki adet, güneyinde ise iki adet kadınlar manastırı işaretlenmiştir. Rus ziyaretçilerin metinlerinde geçen “Konstantin Manastırı”, Philantropos ve Kekharitomene Manastırı’nın (Majeska, 1984: 296-298) da “Kızlar Manastırı” olma ihtimali söz konusudur. Novgorodlu Stephen’ın ziyaret ettiği ve Konstantin Manastırı diye ifade ettiği manastırın, 15. yüzyıl gezgini Zosimus’un “Philantropos Manastırı” şeklinde ifade ettiği ve Konstantin Manastırı ile karıştırdığı düşünülmektedir (Majeska, 1984: 296). Aziz Konstantin Manastırı’nın, Pantokrator Manastırı’nın kuzey-batısında yer alması

gereken bazı hususlar da vardır. Örneğin bu devir bazı bölgelerde manastır yaşamını güçlendirmiş ve hatta bazı bölgelerde manastırları etkin kılmıştır. Bu konuya örnek olarak Bythinia bölgesi ve manastırları örnek gösterilebilir. Konstantinopolis’ten kaçan ikona sevicilerin bu bölgede ki manastırlara sığındıkları ve burada sahip çıkıldıkları “hagiografi” ve kroniklerden anlaşılmaktadır.

¹²⁹ Makedon Rönesans’ı olarak da anılan dönemde, Makedonyalı Basileios/I. Basileios (867-886) tarafından onartılmıştır.

durumu üzerinde durulmaktadır. Bonos Sarnıcı yakınlarında söz edilen yapıların olma ihtimali üzerinde durulmuştur (Majeska, 1984: 296-297). Kekharitomene Manastırı'nın tipikonundan bir çifte manastır olduğu ve Philantropos Erkekler Manastırı ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Kekharitomene Manastırı'nın, Zosimus ve Novgorodlu Stephen'in anlatımlarından, Pantokrator Manastırı'ndan Blakhernai ve Petra bölgesine doğru giderken olduğu anlaşılmaktadır (Majeska, 1984: 298).

Kızlar Manastırı'nın Tarihi

Tahrir'de Kızlar Manastırı¹³⁰ olarak geçen ve Krisei'deki Andreas Manastırı olduğu öne sürülen ve Bizans halkına, Hristiyanlığı kabul ettirdiğine inanılan Havarilerden Hagios Andreas'a adanan manastırın kuruluşuna dair kesin bir kabul olmasa da, günümüzde Koca Mustafa Paşa Cami'nin bulunduğu bölgede olduğu tartışılmaktadır. Caminin de içerisinde 6. yüzyıla tarihlenen başlık ve parçaların bulunması; 6. yüzyılda burada bir dini yapının olduğuna işaret eden kanıtlar niteliğindedir (Eyice, 1953: 154-155).

“Manastırın olduğu yerde, 6. yüzyılın başlangıcına ait bir erkekler manastırının yer alıyor olması ihtimali büyüktür.” (Müller-Wiener, 1972: 2002).

Yine daha sonra yapıldığı düşünülen manastırın çevresinde 5. yüzyıla tarihlenen bir nekropolün kalıntıları da bulunmuştur. İkonklast dönemde şehit edilen Aziz Andreas, “Krisi” olarak adlandırılan bir bölgeye gömüldükten sonra bu bölgeye kadınlar manastırı inşa edilmiştir (Janin, 1969: 28-30; Müller-Wiener, 2002: 172).

I. Basileios (867-886) döneminde yapının onarıldığı bilinmektedir ki bu; İkonoklasmos döneminin ardından Aziz Mokios'un rölikleri de bulunan yapıda gerçekleşen Aziz Andreas Kilisesi'nin tamiridir. Eyice'ye (1953: 155) göre, Janin İstanbul'da yer eden Andreas kiliselerinin bir devamlılığa tabi olduğunu söylemektedir, önce erkekler manastırı daha sonra ise rahibeler manastırı olarak kullanılması durumuna atıf yapılmaktadır.

13. yüzyıla kadar Andreas Manastırı ve Kilisesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Müller-Wiener, 2002: 172). Latin işgali sırasında bu yapının da hasar gördüğü öngörülmektedir. İşgalin ardından VIII. Mikhail (1261-1282)'in yeğeni ve de

¹³⁰ Konstantin Manastırı VI. Leo'nun (886-912) karısı İmparatoriçe Theophano tarafından kurdurulmuş ve naaşı da bu manastıra defnedilmiştir. Kekharitomene Manastırı ise 12. Yüzyılda I. Aleksios Komnenos'un (1081-1118) karısı İmparatoriçe İrene Doukas tarafından kurdurulmuştur.

protovestiaros Ioannes Raul'un eşi olan Prensess Theodora manastırı kapsamlı bir şekilde onartmıştır (Eyice, 1953: 156; Müller-Wiener, 2002: 172; Janin, 1969: 28). Sonrasında Prensess Theodora ve Patrik Arsenios buraya gömülmüşlerdir (Janin, 1969: 28; Müller-Wiener, 2002: 172-173).

Manastırın Palaiologoslar Hanedanlığı döneminde faal olduğu bilinmektedir. Nitekim Boundelmonti haritasında “Andreas” Kilisesi gösterilmektedir (Resim 1). Ancak Tahrir'den anlaşıldığına göre fethi izleyen yıllarda camiye çevrilmediği anlaşılmaktadır. Cami'nin kitabesinden anlaşıldığı üzere 1486 (891 H.) tarihinde Koca Mustafa Paşa¹³¹ tarafından camiye çevrilmiştir.

Koca Mustafa Paşa'nın inşa işlerinden sonra İstanbul'a yerleşmiş tarikatlardan Halveti tarikatının bir kolu olan Şeyh Çelebi Efendi'ye yapı verilmiş ve o da burayı bir tekke olarak düzenleyerek Sümbüliyye Hânigâhı haline getirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in idam ettirdiği Koca Mustafa Paşa'nın vakfına kayıtlı olan bu tekke etrafında pek çok yapı teşkil ettirilmiş ve akar olarak farklı bölgelerden mukataalı arazi ve hane vakfa kazandırılmıştır. 1546 yılına tarihlenen İstanbul Tahir Defteri'nde yapı sisteminin büyüklüğü görülmektedir. Günümüze kadar gelmeyen bir çarşı ve hamamın¹³² varlığına kayıtlarda rastlanmaktadır.

Şeyh Sümbül Sinaneddin Efendi'nin Yavuz Sultan Selim ile çatışmalar yaşadığını Müller-Wiener ifade etmektedir. Sebep olarak ise Topkapı Sarayı inşaatında kullanılmak üzere bu yapının yıktırılmak istenmesini göstermektedir (Müller-Wiener, 2002: 173). Ancak bu husus ne kadar kabul görür bilinmemektedir. Çifte Sultanlar söylencesi bu külliyei halk nazarında da bir üne kavuşturmuştur.

Defterdar Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın vakfı ile külliye epey büyütülür medrese, zaviye, mektep gibi başka yapılar inşa edilir. 18. yüzyılda ise Hekimbaşı Giritli Nuh Efendi eski tekkenin yerine medrese inşa ettirmiştir. Yine bu yüzyıl içerisinde sütun

¹³¹ II. Bayezit'in kapıcıbaşlarından olan ve sadrazamlığa kadar yükselen Koca Mustafa Paşa bin Abdülmü'min, Yavuz Sultan Selim'in isyanı sırasında bir takım rivayetlere göre II. Bayezid'in avantajına yönelik bazı el altından stratejik hareketler gerçekleştirdiği ithamı ile 1512 tarihinde idam ettirilmiştir. Bazı araştırmacılar bu hadiseye yönelik olarak Yavuz Sultan Selim'in Koca Mustafa Paşa vakfına dair kötücül bir tavır takındığını iddia etmektedirler ancak vakfiye ve dönem belgeleri bu durumu doğru olmadığını yansıtmaktadır. Bu konuya örnek olarak Yavuz Sultan Selim'in fermanları örnek gösterilebilir. Vakfa bazı araziler bağışladığı ve bazı hukuki çıkmazların yine vakfin lehine sonuçlandığı görülmektedir.

¹³² Bkz. Hamam-ı büzürk.

şeklinde bir çeşme yaptırılmıştır. 1766 yılındaki depremde cami hasar görmüş ve kubbesi yıkılmıştır (Müller-Wiener,2002: 173-174).

II. Mahmud devrinde ise yapı bir tadilat evresine görmüştür ve avlusu yeniden yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecid devrinde onarımların devam ettiği anlaşılmaktadır. 1854 yılında iki sebil daha avluya yaptırılmıştır (Müller-Wiener, 2002: 175).

Koca Mustafa Paşa'nın vakfı 1925 yılına kadar faaliyette kalmış bir hânigâh olmuştur. Vakıf inişli çıkışlı evreler atlatmıştır ve vakfiyesi ve tahrir defterleri karşılaştırarak mali durumu gözlemlenebilmektedir. 1930'lu yıllarda planlanan kazı çalışması gerçekleştirilememiştir ve bazı parçalar İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür. 1953 yılında da yapının restorasyonu gerçekleşmiştir.

4.12. KRON MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

Tahrir'de yer alan bu mahallede herhangi bir abidenin varlığına dair bir bilgi ile karşılaşmamıştır.

4.13. CAN-ALICI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.13.1. Myametro/Mayametro Manastırı

Myametro Manastırı'nın (مناستر ميامترو) Konumu

Can-Alıcı Mahallesi'nde kaydedilmiş iki (2) adet manastırdan birisi Myametro/Mayametro Manastırı ismi ile verilen yapı topluluğudur. Bahsi geçen mahallenin Fatih Cami karşısında ve Sultan Pazarı kurbunda olduğu düşünülmektedir (İnalçık, 2012: 494). Myametro ismi ile verilen yapının kimliklendirilmesine dair kesin bir yargıya varmak mümkün görülmemektedir. Ancak şehrin merkezi bir noktasında bulunan bir manastır olduğu mahallesinden yola çıkarak ileri sürülebilir. Kelimenin ayrıca Aziz Matrone'un bozuk bir söyleniş şekli olup olmadığı üzerinde durulmuştur. 5. yüzyılın ikinci yarısında Antiokhena ve Athanasia adında iki varlıklı kadının birlikte "Zeirianai?" bölgesinde Aziz Matrone'a adanmış, Moun Tou Agio Matronou isminde bir manastır kurdurmuştur. İmparator Zenon zamanında, bir takım politikalar sebebi ile

ismi geçen yapı başkentin birincil manastırlarından ilan edilmiştir. Azizin *synaxerium*lardaki günü 9 Kasım'dır. Metaphraste'nin yayınladığı bir *vitada* adı geçen azize adanmış yapının sağında deniz, solunda ise Aziz Bassien Manastırı olduğu anlaşılmaktadır (Janin, 1969: 329). Aziz Matrone Manastırı'nın dördüncü ve beşinci tepeler arasında, vadi yamacında kaldığı düşünülmektedir (Janin, 1969: 329). Tahrir'de geçen Myametro Manastırı hakkında akılcı bir yargıya varmak için yeterli veri toplanamamıştır. Kayıtlarda manastırın avlusunun olduğu, avlusunda ise konutların bulunduğu ancak bu konutların yıkılmış (harabe) olduğu anlaşılmaktadır. Mahallede kilise olarak başka bir mülk kaydedilmemiştir. Ancak Can-Alıcı Mahallesi isminin bu bölgedeki bir yapıdan geldiği düşünülmektedir.¹³³

4.13.2. Aya Marina/Marna Manastırı

Aya Marina Manastırı'nın (مناسٹر نام ایآ مارنه) Konumu

Belgede geçen ve Can-Alıcı Mahallesi'nde bulunduğu anlaşılan bir başka dini yapı kompleksi Aya Marina/Marna Manastırıdır. . Bugün Ali Kuşçu Mahallesi'nde, Fatih Cami yakınlarında ve Sultan Pazarı'nın¹³⁴ bulunduğu konumda olması gerektiği önerilmektedir (İnalcık, 2012: 494). Yapının kimliklendirilebilmesi için yeterli veri elde edilememiştir.

Yapı konusunda elimizde net bir bilgi yoktur ancak Tahrir'den anlaşıldığı üzere; manastırın avlusunda on beş (15) adet bir katlı hane, sekiz (8) çartak, üç (3) adet bir katlı hane mevcuttur. Manastırdaki mülk kayıtları sayıldıktan sonra toplamdan önce şu şekilde bir kayıt yazılmıştır;

“Baba ‘Âli Haydari cema’âtiyle mütemekkin” (İnalcık, 2012: 70/47).

Manastırda tarikat üyelerinin kaldığı anlaşılmaktadır. Avlusunda ise bazı haneler mevkuf olarak kayıt edilmiştir. Kayıt şu şekildedir;

“ve manastırın havlusunda hariç iki süflî hâne mevkuf, hâli” (İnalcık, 2012: 70/47).

¹³³ “Can Alıcı Kenisâsı Mahallesi: şimdiki Fâtih Parkının yerinde olmazı lâzım gelmektedir. V. II. - 21, V. III. - 76, da mezkûrdur” (Ayverdi, 1958: 16). Ayverdi'nin aktardığına göre mahallede ki bu bahsi geçen kilise 1509 (H. 915) yılında ki depremde yıkılmıştır.

¹³⁴ “Sultan Bazarı”, Fatih Cami ve müstemilatının bir parçasıdır.

Toplamda yirmi altı (26) hane Tahrir’de kayıt edilmiştir.

Kalenderî tarikatı gibi Acem kökenli ve “heterodoks” kabul edilen bir tarikatın dervişlerinin kullanımındadır. Osmanlı’nın genişleme döneminde bu tip tarikatların ne denli etkin roller aldığı bilinmektedir. Osmanlı’nın batıya yönelik genişleme ve güçlenmesinde gazavat kültürünün ve bunun parçaları olan gazilerin “gönüllülükleri” esasına dayanan ve temelde İslam’ı yayma felsefesi ile doğudaki savaşçı dervişlerin “dar’ül-harb”e akınları kanalize edilmiş olup morali daha yüksek ve hazır konumda bir ordunun teminini görebilmekteyiz. Savaşçı dervişlerin doğunun zıttında kanalize edilmesi ile Balkanlar’da İslam’ın yayılması hızlandırılmıştır. Hristiyan azizlerinin kimliklerinin değiştirilerek bu dervişlerde zuhur ettiğini görebiliyoruz.¹³⁵ Osmanlı Devleti daha tam olarak kurulmamışken dahi bu tarikatlar ile etkileşime geçmiştir.¹³⁶ Desteklerini kazanmak bir önem arz etmiştir. Bektaşiliğin gelişiminde etkileri olmuştur.

“Bektaşilik; hoşgörölü, kolay anlaşılabilir, özellikle taşralı sayılmayacak ancak Ortodoks ulema tarafından anlatılan “yüksek İslam”la aynı da olmayan ve en önemlisi de inisiyasyon, yani ikrar (tarikata giriş töreni) yoluyla yeni katılımlara açık bir İslam anlayışını temsil etmekteydi”(Küçükyalçın, 2013: 46).

Bu özellikleri Osmanlı sultanlarının Bektaşiliği desteklemelerine büyük bir etki etmiştir. Kökeni eski bir ilişkinin sonuçlarını İstanbul’un fethinde de bulabilmekteyiz.

Biz burada İstanbul’un fethinin ardından bazı tarikatlara kiliselerin verildiği, zaviyelerin inşa ettirildiğini görüyoruz. Hatta Osmanlı’nın yönetim tekniğine köstek olabilecek tarikatların dahi bu kümede yer aldığını görmekteyiz. Haydarî dervişleri, Kalenderilere benzer bir felsefeye sahiptir ve Fransızca bir terim olan *civile morte* teriminin ihtiva ettiği anlamdaki gibi toplumsal düzenin öteki tarafında yer alarak yaşamak düzenine sahiptirler, mülk edinimi yasak olup yaşam felsefeleri bu yönde kuruludur. Bu gibi tarikatların sistematikleri “Yüksek İslam” uygulamaları ile terslikler göstermektedir ve “Yüksek İslam” normları yerleşik yaşama daha uygun görünmektedir. Buna ek olarak Acem kökenlidir. 16. yüzyılda bu tip İsmaili kökenli olan tarikatlar ile Sünni İslam’ın

¹³⁵ Sarı Saltuk bu konuda iyi bir örnek olabilmektedir. Bektaşî kültürün bir mümessili olan Sarı Saltuk’un Menakıbnamesi’nde geçen efsanelerindeki örneklere bakacak olursak Aziz Georgious’u anımsayabiliriz. Bu tip durumların altında Hristiyanları İslam’a ısındırmak maksatlı bir gayenin olduğu düşünülebilir. Antep’te “Curcız” ve “Hızır” benzer bir yardım “serzenişinin” adresi olabilmektedir.

¹³⁶ Osman’ın babası Ertuğrul Gazi bir Vefai dervişi olan Ede Bali ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Osman Bek’in Mal Hatun (Oruç tarihinde Rabia) ile evlenmesi sıradan bir evlilik değildir.

temsilcilerinin çatışmalar yaşadığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti bir İsmaili tehdidi yaşayınca ülke topraklarındaki Acem kökenli kültürler bazı baskılar ile yüz yüze kalmıştır.

İstanbul’da Haydariler tarikatı üyeleri ile ahalinin arasındaki duruma dair bir belge şu şekildedir;

“Haydarîler Zaviyesinin Kaldırılmasına Dâir Ahâlinin Şikâyeti Hakkında:

İstanbul Kadısı’na hüküm ki, sâbıkan metub gönderip merhum Ebû’l-Feth ceddım Sultan Mehmed Hân-tâbe serâhu-mahrûse-i mezbûre fethinde fukarâ-i Haydariye için binâ etdikleri zâviye ba’zı ashâb-ı garaz mecma’-ı ehl-i dalâl ve bid’at olmuştur”(Altınay, 1987: 251).

Bu Hatt-ı Hümayûn 1585 (h. 993) III. Murat dönemine denk gelmektedir. Tahrir’de geçen Ali Haydarî’nin tarikatının devamı muhtemelen bu olayda ki unsurlardır.

4.14. MİSİVYANİ (MESOYANİ) MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

Tahrir’de geçen bu mahallede ancak dört (4) adet konut kaydı görülebilmektedir. Bu konutlardan başka bir yapı veya abideye dair kayıt görülememiştir.

4.15. LİKO SΠİROS MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

Liko Spiros Mahallesi kayıtları incelendiğinde dini yapı kaydına rastlanılmamış sadece dokuz (9) adet konut kaydı görülmüştür.

4.16. LİPS MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.16.1. Lips Manastırı/Moun tou Libos

Lips Manastırı’nın (مناستر نام لپس) Konumu

Tahrir’de Lips Mahallesi içinde bulunan yapı, bu duruma ek olarak mahalleye de adını vermiştir. Moun tou Libos, Konstantin Lips (Kidonopoulos, 1994: 86-87), Fenarî ‘İsâ

Cami, Kilise Cami¹³⁷ gibi isimlerle bilinen yapı Bizans döneminin ünlü manastırının kilisesidir. Yapı, Halıcılar Caddesi ve Şair Fuzuli Sokak arasında, Vatan Caddesi'nin kenarında, Fatih ve Çapa Semtleri arasında bulunmaktadır. Günümüzde Fatih İlçesi'nde, Molla Fenârî Mahallesi yapının bulunduğu bölgedir. Lips Mahallesi isminin daha sonraki yıllarda kullanımının kalktığı ve mahallenin isminin dönüştürüldüğü cami ismi ile anıldığı görülmektedir. Bu durumu İstanbul Vakıfları 1546 (953) tarihli tahrir defterinde şu şekilde görmekteyiz;

“Vakf-ı Câmî’-i Merhûh Mevlânâ ‘Alaüddin’Üş-Şehîr Bi-Fenârî Ali’si” (Barkan ve Ayverdi, 1970: 220).

Lips Manastırı’nın Tarihi

Mahalleye adını vermiş olan Lips Manastırı kuruluşu hakkında araştırmacıların bazı fikir ayrılıkları söz konusudur. Bazı *patriograflar* Roman Lecapenos (920-944) ve Konstantin Porphyrogenetos (913-959) dönemlerinde kurulduğunu belirtmektedir (Millingen, 1912: 126; Janin, 1969: 307). VI. Leon (886-912) döneminin, Patrizier Konstantin Lips adlı *drungariosu*¹³⁸ tarafından Theotokos Kilisesi vakfedilir. Kilise Lykus Vadisi’nde bir manastırda, imparatorun da katıldığı bir törenle 907 Haziran tarihinde açılış töreni gerçekleştirilir (Millingen, 1912: 126; Megaw, 1964: 279; Schnieder, 1967: 61-62; Janin, 1969: 307; Müller-Wiener, 2002: 126). Kilisenin yanında bir de “xenon” inşa ettirilir. Bölgede bulunan bir Roma mezarına ait parçalar yapım sırasında kullanılmıştır (Janin, 1969: 307; Müller-Wiener, 2002: 126). Kiliseye ait bir rahibeler manastırı İmparator VIII. Mikhail Palaiologos’un (1259-1282) eşi Theodora tarafından bir mezar kilisesi olarak 1303 tarihinde kurulur ve Ioannes Prodromos’a (Vaftizci Yahya) atfedilir (Millingen, 1912: 127; Janin, 1969: 307; Müller-Wiener, 2002: 126). 11. yüzyılda anonim bir seyyahın tarifine ve anısına göre manastırın bir de yabancıların konaklaması için misafir hanesi olduğu anlaşılır (Millingen, 1912: 127).

Manastırın Kilisesi Palaiologos ailesi için bir defin yeri işlevi görmüştür. 1295 yılında imparatoriçenin annesi ve ölen kızı “Evodokia” (Eyice, 1995: 337-339) (Euodokia),

¹³⁷ “Kilise Cami”, ismi için Konstantinopolis’in fethinin sonrasında Osmanlıların birden fazla yapıya bu ismi verdikleri bilinmektedir. Kiliseden dönüştürülmüş ibadethanelerin önceki durumlarına bir atıf niteliğinde olduğu görülmektedir.

¹³⁸ Donanmanın amirali anlamına gelmektedir.

1303 yılında Theodora, Theodora'dan sonra oğlu Konstantinos 1306 yılında, III. Andronikos'un (1328-1341) karısı ise 1324 yılında, II. Andronikos (1282-1328) ise 1332 yılında buraya defnedilmiştir. 1407 (Müller-Wiener, 2002: 126) yılında ise VIII. Ioannes Palaiologos'un Rus asıllı eşi buraya defnedilir (Janin, 1969: 307-308; Müller-Wiener, 2002: 127).

İmparatoriçe Theodora'nın manastır için hazırlatmış olduğu bir de *typiconu* mevcuttur ancak bu belgenin bir kısmı eksiktir (Janin, 1969: 308).

1453 yılında şehrin fethine kadar manastırın kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Müller-Wiener'e (2002: 127) göre bu tarihten sonra da bu bölgenin gömü işlemleri için kullanımının sürmeye devam etmiştir.

15. yüzyılın sonlarına doğru manastırın kilisesinin Kazasker Alaeddin Ali Efendi Fenarizade tarafından mescide çevrilmiş ve manastırın ek yapıları ise daha sonraki yıllarda zaviyeye dönüştürülmüştür.

Yapının çevresinde bulunan pek çok ahşap konutun 1633 yılında yanması, Yeniodalar bölgesinde çıkan yangın sebebiyle Fenari İsa Cami adını alan yapının da hasar gördüğü anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda manastır hücreleri Halveti Tekkesi yapılmıştır. 1831-1832 yıllarında yapı padişah tarafından tamir ettirilmiştir. Fenari İsa Cami'nin, Bizans döneminde hangi manastır veya kilise yapısı olduğuna dair tartışmalar süre gelmiştir. 19. yüzyılda bazı araştırmacılar bu caminin Panakhrantos Manastırı olduğunu öne sürmüştürler ve Havariler Kilisesi'ne olan yakınlığı sebebiyle Lips Manastırı'nın Demirciler Mescidi olan yapının etrafında ve altında aramışlardır (Paspatis, 1877: 322-325). Fenari İsa Cami'nin ise önünde yer alan bir silmeye dayanarak Panakhrantos Manastırı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu görüş daha sonra değişmiştir. Panakhrantos Manastırı'nın Ahırkapı'da olduğu ve sonraki yıllarda Fenari İsa Cami'nde gerçekleştirilen çalışmalar bu görüşü değiştirmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında cami yanmıştır ve savaş koşulları neticesinde tamir ettirilememiştir. Metruk bir hale gelen ve ciddi bir zarara uğramış olan yapının sütun kaideleri bu yangınların sonuçlarında görünür hale gelmiştir. 1929 yılında Macridy, atılmış olan yapıyı incelemiştir (Megaw, 1964: 282; Müller-Wiener, 2002: 128). 1947 yılında Ayasofya Müzesi idaresine geçmiştir (Müller-Wiener, 2002: 128).

Tahrir’de Lips Manastırı’nın büyük bir yapı topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Manastırın avlulu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. İçerisinde bir (1) adet kilisenin bulunduğu görülmüştür. Toplamda yüz sekiz (108) adet konut olarak kaydedilmiş mülk görülmektedir. Bu konut olarak kaydedilmiş mülklerin bazıları “çartak” ismi ile verilen bir yapı sistemidir. Manastırın içindeki mülklerden dokuz (9) tanesi yıkılmaya yüz tutmuş olarak kaydedilmiştir (İnalcık, 2012: 71/48). Manastırın kapısında bir dükkanın olduğu ve Yorgi adında bir Rum sakini bulunduğu kayıtlarda görülmektedir. Ayrıca manastırın bir de kapısının karşısında bir (1) adette dükkan mevkuf olarak kaydedilmiştir.

4.16.2. Lips Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Lips Mahallesi’nde ismi verilmeyen manastırdan ayrı olarak kaydedilmiş bir de anonim kilise bulunmaktadır. Kilisenin boş olduğu ve ana cadde üzerinde bulunduğu yazılmıştır. Bu bilgilerin dışında başka bir bilgi geçmemektedir.

4.17. KİR MARTAS MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.17.1. Kir Martas Manastırı/Moun Tou Kyras Martas

Kir Martas Manastırı’nın (مناسٹر نام کیرمارتاس) Konumu

Mahallenin ismini içinde bulunduğu bir manastırdan aldığı anlaşılmaktadır. Bu yapının da adı Kir Martas Manastırı’dır. Yapının, Bizans döneminde Kyra Martha Manastırı (Kidonoupoulos, 1994: 51-52) olduğu ve daha sonra Sekbanbaşı Mescidi (Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi) ismiyle camiye dönüştürüldüğü düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 493). Bir Bizans kilisesinden dönüştürüldüğü ve bu kilisenin de Kyra Martha Manastırı’nın bir kilisesi olduğu öne sürülen Sekbanbaşı Mescidi, Valens Akvadük’ünün (Bozdoğan Sukemeri) yaklaşık olarak 100 metre kuzeyinde, Haliç’e doğru giden vadide (Schnieder, 1967: 61; Müller-Wiener, 2002: 196), Kırkçeşme Mahallesi’nde, Gazanfer Ağa Medresesi’nin, Unkapanı yönünde bulunmaktadır (Eyice, 1954: 139). Atatürk Bulvarı’nın açılması sırasında pek çok eser gün yüzüne çıkmak durumunda kalmıştır ve bu yapının yakınlarında ortaya çıkan diğer eser ise Kırkçeşme

kalıntıları olmuştur (Taddei, 2021: 32). Eyice, Sekbanbaşı Cami'nin Kyra Martha Manastırı olamayacağını düşünmektedir. Janin de, bu manastırın Fatih'ten güneye doğru inen Yenibahçe'de Koca Mustafa Paşa Cami ve Yenibahçe arasında kalması gerektiğini belirtmektedir (Janin, 1969: 325; Eyice, 1954: 145). İstanbul'a gelen bazı Rus hacıların izlediği ziyaret rotaları da incelendiğinde Havariler Kilisesi'nden sonra güneye inen Zosimus'un Kyra Martha Manastırı'na uğraması Sekbanbaşı Mescidi'nin Kyra Martha Manastırı olarak belirlenmesi durumu ile çelişki yaratmaktadır (Janin, 1969: 325; Majeska, 1984: 164). Buna ek olarak Katip Aleksander (Majeska, 1984: 164) 1393 senesinde Sulu Manastır ve Studios'u ziyaret ettikten sonra Kyra Marthas Manastırı ziyaretini gerçekleştirmiştir. 15. yüzyılın ilk yarısında Konstantinopolis'e gelen anonim bir Rus hacı yine Havariler Kilisesi, ardından Lips Manastırı, Kyra Marthas Manastırı ve Yedi Kule istikametinde bir rota çizmiştir. Tahrir'deki kayıt sırası da incelendiğinde Lips Mahallesi ardından hemen gelen yer "Kir Martas" yani Kyra Martha Manastırı'nın bulunduğu mahalle olmuştur. Eyice Kyra Martha Manastırı'nın konumu için Koca Mustafa Paşa Cami'nin kuzeyini önermektedir.¹³⁹

Kir Martas Manastırı'nın Tarihi

Kyra Martha Manastırı'nın Sekbanbaşı Mescidi olabileceğini belirten Gedeon olmuştur (Taddei, 2021: 32). Ancak bu isim belirleme hususunda dayanak noktası oluşturan verilerden biri İmparator VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282) en büyük kız kardeşi (Trapp, 2001: PLP: no: 21389) ve Megas Domestikos Nikephoros Tarkhaneiotas'ın ikinci eşi olan Maria (monastik yaşama geçtiğinde kullandığı isim "Martha" [Effenberger, 2006: 255-257; Taddei, 2021: 33]) tarafından yaptırılan Kyra Martha Manastırı'nın (Effenberger, 2006: 255-256), Konstantinopolis'te "krikki kissime" adında bir mahalde bulunduğunun tarihi metinlerde geçmesi durumudur (Eyice, 1954: 144; Janin, 1969: 324). "krikki kissime" isminin "Kırk Çeşme" ismi ile benzerliğinden yola çıkarak Kırk Çeşme'nin yakınlarında bir yapıya odaklanılmıştır. Bu yapı da bir Bizans kilisesi olduğu belli olan Sekbanbaşı Mescidi olmuştur. Kyra Martha Manastırı'nın tarihi metinler üzerinden yerine dair çıkarımlar manastırın Libs Manastırı'nın yakınlarında ve Havariyyun Kilisesi'nin güneyinde olduğu yönünde

¹³⁹ "Elimizdeki mahdut vesikalar, bu manastırın bazı müelliflerin zannettikleri gibi, Fatihden Yenibahçeye inen yamaçta değil, fakat Koca Mustafa Paşa ile Çapa arasında olduğunu gösterdiğine göre, bu manastırı bu mntıkada aramak doğru olur." (Eyice, 1954: 147).

olmaktadır ve Zeyrek Cami'nin güneyinde bulunan caminin önerilmesi bir tezatlık oluşturmaktadır. Schneider'in Sekbanbaşı Cami'nin bu manastır müştemilatı ile ilgili yaklaşımında ismi geçen caminin Kyra Martha Manastırı'nın parekklesionu olduğu öne sürülmektedir. Ancak Laurent'in güçlü yaklaşımı ile Kyra Martha Manastırı ve Sekbanbaşı Mescidi arasındaki bağdaştırma sorgulanır olmuştur.

Erken Palaiologos döneminde yapının inşaa edildiği düşünülmektedir. Kyra Marta Manastırı'nın kuruluşu hususunda Maria Doukaina Palaiologina figürü ile bağ kurulmaktadır (Taddei, 2021: 33).

Kyra Martha Manastırı'nda, Bizans imparatorluk ailesinin bazı üyelerinin burada uhrevi bir yaşamı seçmesi veya "hapsedilmesi" gibi tarihî olaylar gerçekleşmiştir (Janin, 1969: 324-325).

Kyra Martha Manastırı olarak önerilen Sekbanbaşı Mescidi 15. yüzyılda Sekbanbaşı İbrahim Ağa tarafından Cami'ye tahvil edilmiş bir yapıdır (Taddei, 2021: 30).¹⁴⁰ 16. Yüzyılın ikinci yarısında kiliseye ait kabartmaların bu yapıdan götürülerek Kırk Çeşme Suyolu'nda kullanıldığı iddia edilmiştir. 1718 yılında yangından zarar görmüş bölümler tamir ettirilmiştir. 1918 yılında gerçekleşen Büyük Vefa Yangını'nda tahrip olmuştur. 1943 yılında Atatürk Bulvarı'nın açılması için gerçekleştirilen çalışmalarda yıkıma uğramış, 1953-1954 yıllarında ise yeniden yapımı gerçekleştirilmiştir. 1952 yılından kalan planları mevcuttur. Eyice, bu yapının yıkılmış zemin seviyesindeki Kapalı Yunan Haçı Planını görmüştür.

Tahrir'de Kir Martas Manastırı için tutulan kayda göre manastır küçük bir kompleks değildir. Yirmi beş (25) bir katlı ve yirmi beş (25) iki katlı hücrenin bulunduğu, bir tek katlı büyük bir hanenin olduğu ve bu hanenin Bizans döneminde yemekhane? Olarak kullanıldığı yazılmıştır (İnalcık, 2012: 72/49). Ayrıca Manastırın dairesinde ise iki (2) adet kilisenin bulunluğu görülmektedir. Manastırın çevresindeki yapılar hazineye (mevkuf) kaydedilmiştir ve boş olarak durumları belirtilmiştir.

4.17.2. Hirtes/Hadtes Manastırı

¹⁴⁰ Hadikatü'l-cevâmi'de, bir yeniçeri çavuşu (sekbanbaşının) olan İbrahim Ağa tarafından 15. Yüzyıl sonlarında (1496-1497 [902])minare eklenerek camiye tahvil ediliği yazmaktadır (Ayvansarâyî, 1987. 173).

Tahrir’de ismi tam olarak anlaşılamayan bir başka manastırın daha kaydı tutulmuştur. Görece küçük olduğu sanılan manastırın sistematüğinde iki (2) adet konutun var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hirtes/Hirnes/Hadtes Manastırı’nın Bizans devrindeki hali, ismi, işlevi gibi şeyler hakkında doğru bir şey söylemeye yetecek veri bulunamamıştır.

4.18. MEGALO DHİMESTİKO MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

İsmi geçen mahallede tutulmuş kayıtlar incelendiğinde herhangi bir dini yapıya rastlanılmamıştır. Mahallede yalnızca altı (6) adet konutun bulunduğu görülmektedir.

4.19. AYOS HRİSTOFEROZ MANASTIRI MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.19.1. Ayos Hristoferoz Manastırı/Mone Tou Agiou Khristophorou

Ayos Hristoferoz Manastırı’nın (مناستر آيوسخريستوفرز) Konumu

Tahrir’de geçen Ayos Hristoferoz(?) (Kidonopoulos, 1994, 25-31) adlı yapının, Zachariadou tarafından Agiou Khristophorou Manastırı olabileceği düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 496). Bu yapının bulunduğu bölge, Lips Mahallesi, Kir Martas Mahallesi ve Megalo Dhimestiko, Sofyan Mahallesi’nin arasında kalmaktadır. Zachariadou’nun önerisinin kesin bir yargıya kavuşturulmasını sağlayacak detaylara ulaşmak güçtür. Aziz Khristophe’a (Hristoforos) adanmış olduğu anlaşılsa da, aynı azizin adına adanmış şehrin farklı noktalarında manastır ve kiliseler mevcuttur (Janin, 1969: 539-540). İnalcık (2012: 496), bu mahallenin Lips ve Sofya Mahalleleri arasında yer aldığını düşünmektedir. Yapıyı da bu bölgeler de aramak gerekmektedir. Aziz Romanos Kapısı (Top-Kapı) yakınında olduğu düşünülen Khristophorou Manastırı’nın Tahrir’de değinilen yapı teşkilatı olabileceği üzerinde durulmaktadır. İsmi geçen mahallenin sonrasında Top-Yıkığı Mahallesi gelmektedir. Top-Yıkığı Mahallesi, Romanos Kapısı yakınlarında olmalıdır. Tahrir’de izlenilen güzergah düşünüldüğünde güçlü olabilecek bir önermedir. Ancak Hagio Khristophorou’ya adanmış ve Havariler Kilisesi’nin güneyinde ve güney-doğusunda da yapılar mevcuttur (Janin, 1969: 540).

Ayos Hristoferoz Manastırı’nın Tarihi

Aziz Romanos Kapısı yakınındaki Khristophorou Manastırı'nın, Tahrir'de geçen bu yapı olduğu kabul edilirse, burada belirtmek gereken bir durum vardır ki yapının geçmişine dair pek bir bilgi bulunmamaktadır. Konstantinopolis *synaxerium*larının gösterdiği kadarı ile 29 Ekim tarihinde Aziz Abraham'ı anmak için tören düzenlenmektedir. Yapıya dair pek bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tahrir'de manastır ve çevresindeki olası yapılardan söz edilmemektedir. Tahrir'in toplam kısmında bu mahallede bir manastırın varlığı belirtilmiştir. Ancak mahalledeki mülkler tek tek yazılırken, manastır ismi yazılmamıştır. Dolayısıyla da mahallenin adının bir manastıra işaret ediyor olduğu anlaşılmaktadır. Mahallede toplam beş (5) adet konut ve bir (1) kilise kaydı tutulmuştur. Fakat bu konutların ve adı belirtilmemiş kilisenin mahalleye adını veren manastır olma olasılığı yüksektir. Mahalledeki iki konut İznigmut'tan Mahmud ve Tekürdağı'ndan Yunus isimli Müslüman yerleşimciler tarafından iskân edilmektedir. Mahallede, Keredeli Menteşe'nin bir evi olduğu ve ismi geçen kişinin "kaçtığı" anlaşılmaktadır. Mahalledeki bütün mülkler mevkuf olarak kaydedilmiştir.

4.19.2. Ayos Hristoferoz Manastırı Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Ayos Hristoferoz Mahallesi'nde bir (1) adet anonim bir kilise bulunmaktadır. Kilise mevkuf ve boş olarak kaydedilmiştir.

4.20. SOFYAN MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.20.1. Sofyan Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Daha sonraki yıllarda başkalaşarak Sofular Mahallesi ismini alan ve Tahrir'de, Sofyan Mahallesi olarak geçen konumda, ismi belirtilmemiş bir kilise bulunmaktadır. Bu Yapı mavkûf (hazineye) olarak kaydedilmiş ve terk edildiği belirtilmiştir. Kilise ile ilgil başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

4.21. TOP-YIKIĞI MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.21.1. Saha (Miha) Manastırı

Saha (Miha?) Manastırı'nın (مناستر نام صحا) Konumu

Top-Yıkığı Mahallesi'nde iki manastır Tahrir'de kaydedilmiştir. Bunlardan birisi olan, Saha (Miha?) Manastırı'dır. Ancak bu manastıra verilen isim tam anlaşılamamakta ve Bizans döneminin hangi yapısına atıf yaptığı anlaşılamamıştır. Mahalle Sofyan Mahallesi ve Kir Nikola Mahallesi arasında kaydedilmiştir. Top-Yıkığı Mahallesi'nin konumu olarak Edirnekapı ve Topkapı arasında bir bölgeyi önerebilmekteyiz. Ancak bu konumda bu isme dair bir dini teşkilatın ayrıntılarına dair kesin bilgiler edinebilmek güç görünmektedir. Manastır, tahrir listesinde yazılmış ve hakkında başka bir bilgi kaydedilmemiştir.

4.21.2. Marul Manastırı/Theotokou Tou Maroule

Marul Manastırı'nın (مناستر نام مارول) Konumu

Tahrir'de, Marul Manastırı şeklinde geçen yapının, Bizans döneminin Theotokou Mone tou (tis) Kriou/Mone tes Theometoros (Theotokou) tu Domestiku Phoka Marule (Kidonopoulos, 1994: 65-67; Trapp, 2001: PLP: no: 17157) yapısı olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 497). Phokas Maroules'in¹⁴¹ baniliğini yaptığı ve bu bölgede kurulmuş olan¹⁴² bir yapının bilinmesinden yola çıkarak bu önerilmektedir (Janin, 1969: 194; Erdoğan, 2012: 78-79). Top-Yıkığı Mahallesi'nin, Aziz Romanos Kapısı arasındaki mesafenin fazla olmadığı düşünülmelidir. Janin, Tefur Sarayı yakınlarında bulunan ve modern dönemde kullanımda olan bir Rum kilisesinin bulunduğu bölgede olma ihtimalinin olduğunu belirtmektedir (Janin, 1969: 194).¹⁴³ Ancak Tahrir'de izlendiği düşünülen güzergâh çerçevesinde bugün Topkapı olarak bilinen kapının yakınlarında aramak önerilmektedir. Tahrir'de mahallede de şehrin kara surları kapılarından birini içerdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu kayıt şu şekildedir;

“bâb-ı kal'ada bir süfli hane mevkuf, Filibeli İlya adlı Yahudi mütemekkin” (İnalcık, 2012: 73/50).

¹⁴¹ Ioannes Synadenos'un babası olan Phokas Maroules aristokratik bir aileden gelmektedir (Erdoğan, 2012: 78).

¹⁴² Bkz. Janin no: 62 (Janin, 1969: 193-194).

¹⁴³ Mordtmann'ın önerisinin Myrelaion bölgesinde olabileceğine dair fikir belirttiğini yine Janin (1969, 194) belirtmektedir. Bahsi geçen kilisenin Bizans dönemi mahalle adı olan Kriou bölgesinde bulunduğunu yazmaktadır (Janin, 1969: 194).

İnalcık (2012: 497), bu manastırın bugün Mustafa Çavuş Mescidi (Kurabalı Mescidi) olabileceğini belirtmektedir. Mustafa Çavuş Mescidi'nin narteksli ve tek bir küçük mekandan oluşan bir yapı olduğu düşünülürken, daha farklı bir sistemi olduğu görülmüştür. Yapının üç beması olan üç nefli, yapının batısı kubbeli narteksli, güneyi ise yapının üç tarafını birbirine bağlayan portikoları olan küçük bir yan şapelden oluştuğu düşünülmeye başlanmıştır (Müller-Wiener, 2002: 184).

Marul Manastırı'nın Tarihi

Nikephore Calliste Kriou'daki Theotokou kilisesinin kurulmasına dair bir efsane aktarmaktadır. Orta Çağ efsanesine göre yapının bulunduğu alanda (birinin) Bakire Meryem'in bir ikonasını sabitlediği ve o noktadan ise devasa bir selvi ağacının çıktığı şeklindedir. Daha sonra ise bu kilisenin yakınlarında bir manastırın yükselişi çok olmamıştır denmektedir. Tarihî belgelerde, synoda sunulan bir dilekçe sayesinde 518 yılına kadar iz sürülebilmektedir (Janin, 1969: 193). 536 tarihli bir belgede, konsüle katılan Patrik Menas Moun Tou Kriou'nun rahip ve *archimandritesi* olarak "George"u onar nitelikte bir belge imzalamıştır (Janin, 1969: 193). 11. yüzyılda Mikhael Psellos bir epigramdan bırakmıştır, bu epigram Bakire Kyriotissa'ya hitaben, ta Kriou bölgesini adres gösterir ve şöyledir; ilahi bilgeliği arzu eden Aziz Romanos'a "livre ecrit" (yazılı kitap) veren bakire (Janin, 1969: 193). 1319 yılında II. Andronikos'un (1282-1328) bu manastırda bir törene katıldığı bilinmektedir. Manastırla ilgili bir diğer anektod ise Miryakefalon Savaşı'nın (1176) sonucu ile ilgili rüya¹⁴⁴ gören Mauopoulos olayıdır (Janin, 1969: 194).

Aziz Romanos kapısı yakınlarındaki kilise hakkında bir diğer şahit ise Novgorodlu Antoine'dir. Aziz Romanos Kapısı'ndan geçtikten sonra Bakire Meryem'e adanmış yapıyla karşılaştığını anlatmaktadır (Janin, 1969: 194; Trapp, 2001: PLP: no: 17131, 17151, 17157).

15. yüzyıla kadar yapı kullanıla gelmiştir. Tahrir'de manastır ile ilişkili olduğu düşünülen on dokuz (19) adet konut kaydedilmiştir. Bu konutlardan birinin sakini olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁴ Bizans ordusunun Türkler tarafından hezimete uğratıldığı, Manuel Komnenos'un (1143-1180) seferinin başarısızlıkla sonuçlandığı savaş hakkında bir rüyadır.

Mustafa Çavuş Mescidi eğer bu manastır ise Fatih Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethinin ardından, Mustafa Çavuş tarafından mescidi dönüştürülmüştür.

1472 tarihli Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi'nde, Üveys Hoca Mahallesi ve Yahudiler Mahallesi arasında Orye Kapısı isminde bir bölgeden bahsedilmektedir. İsmi geçen kapı bir yer tarifi olarak yazılmıştır. "Orye Kapı" yakınında yer alan "İbn Marul'un menzili karşısında yol ve sahibinin mülkü ile sınırlanmış, Yahudi Somoyel'e ait, mukâta'attandır." (TİEM-2202-666, 2013: 178/194-195) bir vakıf mülkünden bahsedilmektedir. Vakfiyede geçen "İbn Marul'un Tahrir'de geçen Marul Manastırı'na ismini veren ailenin (Maroules) soyunun devamı olabileceği ihtimali üzerine düşünülmüştür.¹⁴⁵

Mustafa Çavuş Mescidi 1956-1958 yılları arasında Millet Caddesi inşaatından bu yapıda etkilenmiştir (Müller-Wiener, 2002: 184).

4.21.3. Top-Yıkığı Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Top-Yıkığı Mahallesi'nde toplamda beş (5) adet ismi belirtilmeyen kilise kaydı tutulmuştur. Bu yapılar hazineye kaydedilmiştir. İsmi belirtilmeyen kiliselerden birisinin "bahçe" içinde yer aldığı detayı ile kaydı tutulmuştur.

Anonim kiliselerden birisinin ise içinde Tekvurdağı'ndan Müslim adında birinin ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

4.21.4. Top-Yıkığı Mahallesi'ndeki Mescit

Mahallede ismi verilmeyen bir (1) adet mescit bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. ancak mescit hazineye kaydedilmemiş (mevkuf yazılmamış) ve bir konuttan bahsederken konutun komşuluğunda bulunduğu şekliyle belirtilmiştir.

4.22. KİR NİKOLA MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

¹⁴⁵ "Orye Kapı" isimli kapının, bugün Topkapı ve Edirnekapı olarak adlandırılan mahallere yakın olabileceği düşünülebilir.

4.22.1. Kir Nikola Manastırı/Mone Tou Prodromou tou Kyr Nikolaou

Kir Nikola Manastırı'nın (مناستر نام کیر نيقولا) Konumu

Mahallenin ismini, Kir Nikola adlı manastırdan aldığı anlaşılmaktadır. Tahrir yapılırken izlenilen güzergaha göre bu yapının da bulunduğu bölgenin surlardan çok uzak olmayan bir konumda aranması gerekir. İncılık (2012: 497), Kir Nikola Manastırı'nın, Kara Ahmet Paşa Cami'nin yakınında, kara surlarının hemen önünde, Topkapı'nın yakınında (Janin, 1969: 373-374) aranması gerektiğini düşünmektedir (Schneider, 1967: 66).

Topkapı yakınlarında bulunduğu düşünülen “Prodromos Kyr Nikolaos Manastırı”nın Kir Nikola Manastırı olabileceği bir ihtimaldir (Demirtiken, 2015: 14).

Konstantinopolis'te Aziz Nikolaos'a adanmış pek çok yapı bulunmaktadır.¹⁴⁶

Tahrir'de manastırla ilgili fazla bir detaya rastlanılmamıştır. Manastırın çevresinde harabe olmuş ve kullanımda olan konutların bulunduğu ve bazı hanelerin Müslümanlar tarafından ikamet edildiği anlaşılmaktadır.

4.23. RAL KARMİR (KİRMİR) MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.23.1. Akşathilos Kilisesi

Akşatiblos Kilisesi'nin (كنيسة اقشاتيبلوس) Konumu

Tahrir'de kaydedilmiş Akşatiblos Kilisesi Ral Karmir (Kirmir?) Mahallesi'nde bulunmaktadır. Akşatiblos Kilisesi'nin literatürde geçen hangi Bizans yapısı olduğu anlaşılamamaktadır. Kilisenin bulunduğu mahallenin Koca Mustafa Paşa bölgesinde olma ihtimali söz konusudur. Akşatiblos Kilisesi'nin Valens Su Kemerinin yakınında bulunan Kalenderhane Cami olduğu düşünülmüştür (İncılık, 2012: 489).

Akşatiblos Kilisesi'nin Tarihi

Akşatiblos Kilisesi'nin Kalenderhane Cami olabileceği İncılık tarafından önerilse de Kalenderhane Cami'nin özgün kimliği tartışmalıdır. Mamboury (1925, 231), Kalenderhane Cami'nin 6. yüzyılın sonu 7. yüzyılın başında inşa edilmiş Diakonissa

¹⁴⁶ Bkz. Aziz Nikolaos'a adanmış manastır ve kiliselerin listesini görmek için (Janin, 1969: 366-377).

Kilisesi olabileceğini belirtmiştir. Havariyyun Kilisesi'ne yol alan ayin alaylarının durduğu bir ara duraktan bahsedilmektedir. Bu sebeplerle de 598 tarihli Diakonissa'nın Kalenderhane Cami olabileceği düşünülmüştür (Grabar, 1963: 95).

1930 yılından sonra ilk defa yayınlanan Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri'nde¹⁴⁷ geçen bir isim Kalenderhane Cami'nin Akataleptos Manastırı'nın kilisesi olması ihtimali üzerinde durulmasına neden olmuştur Arapça belgede Kalenderhane adını almış bir kiliseden bahsedilmektedir. Camiye dönüştürülen kilise Fatih Sultan Mehmed'in vakfına katılmıştır. Yapının camiye dönüştürülmeden önceki kilise ismi belirtilmiştir. Vakfiyede kilise hakkında şu şekilde bilgi verilmektedir, “al-kniseh-ül-müsemmah bi-Akanalosos” (Öz, 1935: VIII, 5, 13). “Akanalosos” olarak yanlış okunduğu düşünülüp, ismin doğru yazımının “Akanalisos” olduğu belirtilmiştir (Öz, 1935: VIII).

Vakfiye'nin “Kalenderhane denilen zaviyenin vazifeleri” bölümünde şu şekilde bir kısım yer almaktadır,

“mucebince tâife-i dervişandan alâyiş-i Dünyay-i bibekadan tiğ-ı tecrit ile kat'-ı rişte-i ümmî edip ankebût-vâr her biri bir kuşede kanâat ihtiyar edip gavgay-i melâhiyi, zikr-i ilâhiye tebdil ve came-i âl-i izz-ü ikbali bir siyeh şale tahvil eden...fukara-yi muhteremin zümresine dahi umum-ı keremlerinin iştimali ve ol taife-i aliyyenin tatyib-i hatır ve nazm-ı ahvali için bast-ı bisatı nimete himmet ve bunların cem'ine şem' olup cenab-ı akdesi-i ilâhiye varınca delil-i rah ve mürşid-i agâh olan şeyh ve mürebbilerinin tedarükine mübaşeret buyurup şart buyurdular ki Kalenderhane ismiyle müsemma olan buk'a-i celile için vera-ü takvası mütebeyyin bir şeyh-i salih-i deyyin nasp olunup vakf-ı şeriften vazifesi külle yevmin on akçe ola” (VGM-875-46, 1938: 259-260).

Tahrir'de, “knîse-i Akşatiblos” olarak geçen yapının, Öz'ün yayınladığı vakfiyede ismi Akanalosos (Akanalisos) şeklinde geçen yapı ile bir benzerliğe sahip olup olmadığı tartışılabilir. 1495 (901) yılına tarihlendirilen vakfiyenin Türkçe bir kopyası olan ve

¹⁴⁷ Tahsin Öz'ün, Almanca açıklamalar ile yayınladığı Arapça vakfiyedir. 1935 yılında yayınlanmıştır. Topkapı Sarayı Arşivi, Hazne numarası 1835, Saray 16/1141 numaralı dökümandır (Öz, 1935: VII).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ve 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede Kalenderhane Cami'nden bahsedilmiştir.¹⁴⁸

Akataliptou/Akataliptos Manastırı'nın ismine "Akanalosos" isminin benzer olduğu düşünülmüş ve Kalenderhane Cami'nin Akataliptou Manastırı kilisesi olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak bu zayıf bir bağlantı olarak kuabul edilir.

Kalenderhane Cami ismindeki yapı hakkındaki çoğu veri 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleştirilen kazılar sayesinde ortaya çıkmıştır. 1966 ile 1975 yılları arasında Dumberton Oaks destekli kazılar gerçekleştirilmiştir. Striker ve Kuban'ın kazı yaptığı alanda 6. ve geç 7. yüzyıllara tarihlenen iki kilise yapısı ortaya çıkarılmıştır (Striker, 2001:107).¹⁴⁹ Striker'ın kuzey kilise olarak aktardığı bazilikanın, ahşap çatılı ve kare planlı olduğu ifade edilmiştir (Striker, 2001: 107). 9. yüzyıla tarihlendirilen (Striker ve Kuban, 1975: 310) yapının aynı zamanda ismi konusunda Striker'ın önerisi "Theotokos Kyriotissa" olduğu yönünde olmuştur. Kyriotissa yazıtı bulunan freske dayandırılarak Kalenderhane'nin Akataliptou Manastırı olamayacağı savunulmaktadır (Kotzabassi, 2005: 233-235). Bazı araştırmacılar bu yazıtın manastırın ismi ile ilgisinden ziyade Meryem'e atfedilen bir sıfatı nitelendirdiğini savunmaktadır.

Janin'in de değindiği ancak bazı detayların gözden kaçtığını belirten Kotzabassi, Georgios Kyprios'un bir arkadaşı olan Selanik Metropolü Khartophlaks'ı Yohannes Staurakios ile mektuplaşmasında, ödünç alınan bir kodeksin Akataliptou Manastırı kütüphanesine geri verilmiş olduğunu ve buradaki arşivden bu belgenin geri elde edilememesi durumu söz konusu olursa Pantokrator Manastırı'na gidilmesini, "Zyprioten" (Kıbrıslı) Georgios'un sorulmasının öğütlendiği metnin Akataliptos

¹⁴⁸ Tahsin Öz'ün yayımlanmış olduğu vakfiye ile paralellik göstermektedir. Ancak bu belgede Kalenderhane'nin orijinal ismine dair bilgi geçmemiştir. Yalnızca "Kalenderhane ismi ile müsemma" (VGM-875-46, 1938: 202) şeklinde bir ifade yer almıştır.

¹⁴⁹ Kalenderhane Cami ismi ile bilinen yapı, İstanbul'un Latin istilası sırasında Fransiskan tarikatının kullanımına geçmiştir. Şapelinde, Aziz Francesco siklusu (Gotik karakterler ile kiliseye Aziz Francis'in adı kazılmış) işlenmiştir (Striker ve Kuban, 1975: 313; Müller-Wiener, 2002: 155). 1453 yılından sonra yapının fethi katılan dervişlerin kullanımına geçtiği düşünülür. 18.yüzyıla gelindiğinde yapıya bir minare eklenir ve apsis duvarı muhtemelen bu devirde yıkılır. Babüssade Ağası Beşir Ağa'nın girişimi ile camiye çevrilir. 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul yangınları sırasında tahribata uğrayan yapı 1850'lerde tamir ettirilerek yeniden ibadete açılmıştır. 1910'lu yıllarda yine İstanbul yangınları sırasında evsiz kalanların sığındığı bir barınak görevi görmüştür. 1930'lu yıllarda minaresine düşen bir yıldırımla tahribata uğramıştır. Freshfield tarafından 1896'da monografik çalışması yapılmıştır. 1970 yılında restore edilir. Yan cepheler, üç alınlıklı büyük bir kemer şeklindedir (Grabar, 1963: 96).

Manastırı'nın konumu hakkında bilgi aktardığını belirtmektedir. (Kotzabassi, 2005: 233). "Konstantinos Akropolites"ten bir metinde bahsedilir, bir arkadaşı ona "Johannes Khrysostomos"un Mezmurlar hakkındaki vaazlarını ve Dionysios Areopagites'in "De mystica theologia" adlı incelemesini okumasını tavsiye eder. "Akropolites"e, her ikisini de çevresinde bulabileceğini, birincisini "Khristos Pantepoptes Manastırı"nın kütüphanesinde, ikincisini "Akataleptos Manastırı"nın kütüphanesinde bulabileceğini bildirir. "Konstantino Akropolita Epistole"ünde, Akataleptos Manastırı'nın Pantokrator Manastırı'na yakın olduğu anlaşılmaktadır (Kotzabassi, 2005: 234). Kotzabassi, Mango'nun Niketas Khoniates'e dayanarak 19. yüzyıldan sonra yoğunlukla Eski İmaret Cami ile Pantapoptes'in ilişkilendirilmesini eleştirel bir şekilde ele aldığını aktarmakta ve Mango'nun Pantepoptes isimli yapının Sultan Selim Cami'nin yakınında olabileceğini, ikincil seçeneğin Eski İmaret Cami olabileceğini aktarmaktadır (Kotzabassi, 2005: 335). 11. yüzyılın sonunda yapılan Pantepoptes Manastırı'nın değil Akataleptos Manastırı'nın Eski İmaret olabileceği hem de Pantokrator'a daha yakın olduğu belirtilmiştir (Kotzabassi, 2005: 335). Eski İmaret Cami'nin de 11. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir (Niwöhner, 2020: 106).

Akşathiblos Kilisesi'nin yerinin, Koca Mustafa Paşa Cami çevresinde aranması önerilmektedir. Akşathiblos Kilisesi'nin, Mustafa Paşa Cami yakınlarında aranan ve Aziz Andreas'a adanmış yapı ile bağlantılı olabilme olasılığı vardır.

Akşathiblos Kilisesi'nin bir "kompleks" olduğu anlaşılmaktadır. Akşatiblos Kilisesi, altı (6) hane ile birlikte deftere kaydedilmiştir. Yapı ile ilintili olduğu anlaşılan üç (3) adet bir katlı ve üç (3) adet iki katlı konut bulunmaktadır. Bu konutların yıkılmaya yüz tuttuğu ve boş bir halde olduğu yazılmıştır. Tahrir'de yapının avlusunun ("içinde üç ûlvi..."[İnalçık, 2012: 76/ vr. 53]) olduğu anlaşılmaktadır. Akşatiblos Kilisesi olarak kaydedilen yapının avlusunda bir (1) adet kilise bulunmaktadır, bu kilisenin yanında ise bir (1) mahalle mescidinin bulunduğu yazılmıştır. Bu mahalle mescidi mevkuf olarak kaydedilmiştir (İnalçık, 2012: 76, 338/ vr. 53) Mescidin kiliseden dönüştürülmüş olabileceği ihtimaldir. Tahrirde geçen bu bilgi çerçevesinde kilise olarak kaydedilmiş yapının aslında bir manastır olması olasılığı üzerinde durulmaktadır.

4.23.2. Ral Karmir Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Tahrir’de Ral Karmir Mahallesi’nde bir (1) adet anonim kilise kaydedilmiştir. Bu kilisenin Akşathiblos Kilisesi’nin avlusunda bulunduğu yazılmıştır. Bu kilisenin karşısında mahallenin mescidi yer almaktadır. Ancak kiliseye dönüştürülüp dönüştürülmediği ya da tamamen yeni yapılmış bir mescit olup olmadığı belirtilmemiştir. Mescid olmasına rağmen hazineye kaydedilmiştir. Mescit olan yapının da bir Bizans kilisesi olabileceği ihtimaldir.

4.24. KILIC MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.24.1. Kılıc Manastırı/Mone Tou Niketa Ksylinitou

Kılıc Manastırı’nın (مناستر قلیج) Konumu

Tahrir’de Kılıc Manastırı şeklinde geçen yapının, Ksylinitou Manastırı olduğunu Zachariadou önermektedir (İnalcık, 2012: 498). Mahallenin adının Kılıc Manastırı’ndan geldiği görülmektedir. İnalcık (2012: 498), Tahrir sırasına göre surların takip edildiğini bu sebeple Topkapı Kapı ve Mevlevihane Kapı arasında bir bölgede bahsi geçen manastırın bulunabileceğini belirtmiştir. Ksylinitou Manastırı’nın tam olarak konumu bilinmemektedir (Janin, 1969: 380). Pseudo Codinus’un listesine göre yapının şehrin batısında yer aldığı ancak Anonim Banduri’de ise farklılık görülmektedir (Janin, 1969: 380).

Kılıc Manastırı’nın Tarihi

Kılıc Manastırı olduğu düşünülen, Ksylinitou Manastırı’nın kuruluşu hakkında bazı çelişkiler söz konusudur. Patriographiler ve kronikler arasında bazı uyuşmazlıklar söz konusudur. III. Leon’un (717-741) *magistrosu* olan ve Hipodrom’da idam edilen Niketas Ksylinites ile manastır bağdaştırılmaktadır (Janin, 1969: 379). 11. ve 12. yüzyıl kroniklerinde manastırın kurucusu olarak Niketas ismini verilir. Ancak Makedon I. Basil’in (867-886) Niketas’ı, İmparatoriçe ile yasak ilişki konusunda suçladığını belirtir (Janin, 1969: 380). Manastırın kurucusu hakkında bir diğer bilgi ise Niketas’ın, VI. Leon (886-912) döneminde Ayasofya’nın saymanı olduğu ve kendi kurdurduğu manastıra defnedildiğidir (Janin, 1969: 380). Ayrıca “Vita Basilii”de bu karakter hakkında bir bilgi geçmemektedir (Janin, 1969: 380).

Tahrir’de, manastırla bağlantılı bir (1) tîmârhâne, bir (1) şaraphane olduğu görülmektedir. Tahrir’den anlaşılan manastırın çevresinin taştan bir duvarla çevrili olduğu (taş avlulu) anlaşılmaktadır. Manastır avlusunda kaydedilmiş bir (1) büyük hane ise Çorlulu Bekir tarafından kullanılmaktadır. Manastırın çevresinde on üç (13) adet iki katlı hanenin bulunduğu görülmektedir. Tahrir’deki listenin sonunda mahallede bir (1) manastırın olduğu yazılmıştır. Ancak İnalçık (2012: 373), metnin çevirisinin sonunda dini yapıları sıraladığı tabloda Kılıc Mahallesi’nde anonoim bir (1) kilisenin bulunduğunu yazmıştır. Ancak bu kiliseye dair kayıt Tahrir’de görülmemiştir (İnalçık, 2012: 76-77/ vr. 53).

4.25. ISTRADUTHNA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.25.1. Istraduthna Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Istraduthna Mahallesi, Kılıc Mahallesi’nden sonra gelmektedir. Bu mahalleden sonra ise Bab-ı Silivri Mahallesi gelmiştir. Istraduthna Mahallesi’nde bir (1) adet ismi belirtilmemiş kilise kaydı tutulmuştur. Kilise boş ve mevkuf olarak kaydedilmiştir. İnalçık (2012: 373), çevirinin sonunda yer alan ve manastır ile kiliseleri gösteren bir tabloda mahallede bir taş avlulu manastır eklenmiştir (İnalçık, 2012: 373).¹⁵⁰

4.26. BÂB-I SİLİVRİ MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.26.1. Sivastokrator-Memes (Mamas) Manastırı

Sivastokrator-Memes Memes (Mamas) Manastırı’nın (مناستر نام سيواستاقرا تور ممس)

Konumu

Tahrir’in orijinalinin fotokopisinde ve Arapça harfler ile kopya edilmiş halinde geçmekte ancak tercümesinde geçmemektedir. Çeviri sonunda verilmiş olan tabloda ise yerleştirildiği görülmektedir. İsmi verilen manastırın, özgün ismi hangi Bizans yapısı olduğuna dair kesin bir sonuca varılamamıştır. “Sivastokrator-Memes” ismi ile

¹⁵⁰ Tahrir incelendiğinde, mahalledeki kayıtlarda manastırdan bahsedildiği görülmemiştir. Mahallenin ve mülklerinin bir manastır ve yapılarına atıf yapmış olabileceği üzerinde durulduğu tahmin edilmektedir (İnalçık, 2012: 77/ vr. 54).

kaydedilmiş yapının “Sebastokrator-Mamas”ın farklı bir telaffuzu olduğu düşünülür. Sivastokrator-Memes Manastırı’nın, “sebastokrator”¹⁵¹ unvanlı bir kimsenin Aziz Mamas’a adanmış olduğu bir manastır ihtimali üzerinde durulmaktadır.

Konstantinopolis *synaksariumunun* 12. yüzyıl yazmalarından birinde Aziz’in adına Krisi’deki Aziz Andreas Kilisesi’nde ayin yapıldığı ve “Kanstrisiosa” isminin bu unvanın bir kısaltması olabileceği tartışılmıştır (Szymanski, 2021: 96-98). Aziz Andreas’a adanmış yapının bulunduğu konuma yakın, Bâb-1 Silivri Mahallesi’nde kaydedilmiş, Kapadokya şehidi Aziz Mamas’a adanmış bir yapının bulunabileceği tartışılabilir.

4.26.2. Verbenidha Manastırı

Verbenidha Manastırı’nın (مناستر ور به نخذا) Konumu

Verbenidha Manastırı, Bâb-1 Silivri Mahallesi’nde kaydedilmiş bir manastırdır. Ancak manastırın özgün adına dair bir yargıya varılamamıştır. Tahrir’de manastırın sadece ismi verilmiştir. Literatür taramasında bu isim ile benzeşen bir yapı tespit edilememiştir. Manastırın şehir kapısına yakın olduğu düşünülür. Manastır kaydından sonra yazılmış, iki (2) büyük hane, bir (1) adet iki katlı konut ve dört (4) adet bir katlı konutun manastır ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu mülk kayıtlarından birinde manastırın yanında iki (2) adet bir katlı konut kaydedilmiştir (İnalçık, 2012: 78/ vr. 55).

4.26.3. Iskeb Manastırı

Iskeb Manastırı’nın (مناستر نام اسكب) Konumu

Iskeb (Isklb?) Manastırı, Bâb-1 Silivri Mahallesi’nde kayıt edilmiş bir başka manastır olmuştur. Ancak bu manastır hakkında da geçerli bir yargıya varmaya yetecek veriye ulaşılamamıştır. Iskb Manastırı’nın ismi yazıldıktan sonra manastırla ilişkili konutlar ve “kurşunu” alınmış bir (1) kilise kaydedilmiştir. Manastırla ilişkili olduğu düşünülen

¹⁵¹ Sebastokrator ismi 14. yüzyılın sonuna kadar kullanılmıştır (Kazdhan, 1991: 1862). Unvana sahip olduğu bilinen son kişi Demetrios Kantakuzenos’tur (Trapp, 2001: PLP: 10961). 13. ve 14. yüzyıllarda Bulgaristan’da bu unvanın kullanıldığı bilinmektedir. Bizans hiyerarşisinde en üst seviyelerden birini temsil etmektedir. I. Aleksios (1081-1118) zamanında İmparatorluk ailesinin üyeleri için unvan öncelikli olarak kullanılmıştır. Hükümdardan sonra ikinci yüksek unvan olmuştur (Szymanski, 2021: 96). Daha sonra bu unvan yerini “despot” unvanına bırakmıştır (Szymanski, 2021: 96).

konutlar: Beş (5) bir katlı konut, üç (3) büyük konut ve iki katlı bir (1) konuttur. Büyük konutlardan biri manastır kapısı karşısındadır. Üç (3) büyük konutun da “saz örtülü” olduğu kaydedilmiştir.

4.26.4. Bâb-ı Silivri Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Mahallede üç (3) adet ismi verilmeyen kilise kaydedilmiştir. İsmi verilmeyen kiliselerden birisi şehir kapısına bitişiktir ve içinde Burgazlı Şimerd isimli biri yaşamaktadır.

İsmi belirtilmemiş ve iki katlı bir konut ile yan yana olduğu belirtilen bir başka kilise kayıt edilmiştir. Bu yapı ise boştur.

İsmi belirtilmemiş kurşun çatısı sökülmiş diğer kilise ise mahalledeki kayıtların sonunda yer almıştır. Tahrir’deki kayıtlar incelendiğinde şehir surlarının dibinde şehir kapısının yakınında olan bir mahalledir.

4.27. ALTI-MERMER MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.27.1. Aya Nargiro Manastırı/Agio Kosmas Kai Damianou En Zamates

Aya Nargiro Manastırı’nın (مناستر نام آيا نركيرو) Konumu

Tahrir’de Aya Nargiro Manastırı ismi ile kaydedilmiş yapının, Samatya’daki Mone ton Agion Anargyron Kosma kai Damianou olduğuna İnalcık (2012: 496), Zachariadou’nun inandığını belirtmektedir. Bu yapının Altı Mermer Mahallesi ve Samatya arasında bulunduğu öngörülmektedir.

Aya Nargiro Manastırı’nın Tarihi

Samatya’daki Kosma kai Damianou Manastırı’nın tarihi hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. 890 yılında Patrik Euthyme tarafından manastırın bir kilisesinin inşa ettirildiği bilinmektedir (Janin, 1969: 285).

Tahrir’de manastırın nasıl bir yapı topluluğu olduğuna dair ayrıntılı bir tespit yapılamamaktadır. Manastırın avlulu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Manastırın

kapısında ve çevresinde konutların olduğu görülmektedir. Manastırdan çok uzak olmadığı düşünülen ve “kuyu-pınar” olarak yazılmış ne olduğu tam olarak anlaşılamayan bir “su haznesinin” var olduğu yine kayıtlarda görülmektedir.

4.27.2. Altı-Mermer Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Altı-Mermer Mahallesi’nin kayıtlarının sonunda yer alan toplam bölümünde, mahallede bir (1) adet ismi verilmeyen kilisenin var olduğu yazmaktadır ancak liste incelendiğinde mahallede iki (2) adet anonim kilisenin var olduğu anlaşılmaktadır.

İsmi belirtilmeyen kiliselerden birinde Edirneli bir terzinin ikamet ettiği görülmektedir.

İsmi belirtilmeyen bir (1) kilise daha mevcuttur. Şaraphanesi bulunup ve boş olduğu bilgisi yazılmıştır.

Mahallede Rumların drapez (drpz) dediği ve “mükellef ev” şeklinde tanımlanmış bir konut türü görülmektedir. “Drapez” denen bu konut mahallenin Müslüman yerleşikleri tarafından mahalle mescidine çevrilmiştir.

4.28. KASTEL HİRİSE MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.28.1. Istudhyo (Studios) Manastırı/Mone Tou Prodrromou En Tois Stoudiou

Istudhyo Manastırı’nın (مناستر نام استوديو) Konumu

Istudhyo Manastırı, Tahrir’de Kastel Hirise (İnalcık, 2012: 349/200) Mahallesi’nde¹⁵² yer almaktadır ki bugün Samatya’da¹⁵³ yer alan Studios Manastırı (Kidonopoulos, 1994: 49-51) kalıntıları olmalıdır. Günümüzde Yedikule Mahallesi’nde, İmam Aşır Sokak, Kilise Sokağı, Narlıkapı Çeşmesi sokağı ile çevrelenmiş, Uşaki Cami’nin ve İmrahor İlyasbey Caddesi’nin güneyinde, Kocamustafapaşa Mahallesi ve Yedikule Mahallesi’nin sınırında bulunmaktadır.

Belgede manastırın bulunduğu mahallede komşusu olarak belirtebileceğimiz bir de “Yeni Kal’a”(İnalcık, 2012: 350-351/200) olarak geçen bir yapıdan bahsedilmektedir ki

¹⁵² Kastel Hirise Mahallesi, Yedikule’ye yakın bir noktadadır. Bugün kilisenin bulunduğu konum Samatya olarak adlandırılır ve Koca Mustafa Paşa bölgesindedir.

¹⁵³ Ancak Tahrir’de Samatya adında daha doğrusu “İpsomethya” şeklinde geçen ve Kastel Hirise Mahallesi’ne yakın olduğu anlaşılan başka bir mahalle vardır.

bu Yedikule'nin inşaatı olması gerekmektedir. Bunun dışında iki adet kilise daha vardır ancak isimleri yoktur ve birisi Çakırcı-başı Hamza Beğ'in mülküdür (İnalcık, 2012: 351/200).

Istudhyo (Studios) Manastırı'nın Tarihi

İstanbul'un en eski kilise yapılarından biri olan Studios Manastırı kilisesinin kuruluşu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar kilisenin Studios'un 463 yılında patrik olmasının ardından inşa ettirildiğini öne sürmektedir (Millingen, 1912: 36).¹⁵⁴ Kimi araştırmacılar ise 454-463 yılları arasında kurulduğunu ileri sürmektedir. Suidas Ansiklopedisi olarak bilinen tarihî metnin verdiği bilgiye göre manastırın bulunduğu bölgede bir kilisenin olduğu ve manastırın daha sonra eklendiği yönündedir (Müller-Wiener, 2002: 147). 454 yılında Markianos döneminde Studios'un, Doğu'nun Konsülü olmasının ardından kilisenin inşa edilmeye başlandığı ve 463 yılında ise patrik olması ile manastırın eklenmiş olabileceği böylelikle 454-463 yılları arasında manastırın kuruluşunun mümkün olabileceği araştırmacılar açısından mümkün görünmektedir (Janin, 1969: 430).

Ioannes Prodromos (Vaftizci Yahya) Kilisesi İstanbul'da günümüze kalan bir bazilika örneğidir (Kuban, 2000: 91). Bizans tarihinin de önemli olaylarında da adı anılması gereken önemli bir kurum olmuştur. "İkonaklast"¹⁵⁵ dönemde kilisenin rahipleri kovuşturulmuştur. Buna rağmen manastır varlığını sürdürmüş ve VII. Ökümenik konsülde başrahip Sabbas tarafından temsil edilmiştir (Müller-Wiener, 2002: 147-148; Janin, 1969: 430-431). 9. yüzyıla kadar önemli bir yer ettiği düşünülmeyen manastır, Theodor Studites'in önderliğinde Bizans toplumunda ve İmparator üzerinde belirgin bir etkiye kavuşmuştur (Müller-Wiener, 2002: 149; Pekak, 1984: 104). 9. yüzyıl ve sonrasında büyümeye başlayan manastırın rahipleri giderek artmıştır. 10. yüzyılda manastırın rölikleri arasına Vaftizci Yahya'nın kolu eklenmiştir (Müller-Wiener, 2002: 149). Narlı Kapı'da imparatorun denizden geldiğinde karaya çıkması için bir iskele mevcuttur (Kuban, 2000: 91-92), yıllın belli zamanlarında Vaftizci Yahya'yı anmak için gerçekleştirilen törenlerde seremoninin icra edilebilmesi için inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. 1204 yılında Latin istilas ile bu süreç sekteye uğrayacaktır. 1293 yılında

¹⁵⁴ Bunu ileri süren araştırmacılar Suidas'ın verdiği bilginin doğru olmadığını düşünmektedir.

¹⁵⁵ İkonaklasma, 700'lü yılların başında (826) başlayıp 844 yılında sona ermiştir.

manastır II. Andronikos'un kardeşlerinden biri olan Konstantinos Palaiologos tarafından yenilenmiştir (Janin, 1969: 432; Müller-Wiener, 2002: 150). Palaiologos restorasyonu ile Latin istilasının yaraları sarılmaya çalışılmış manastıra ekler yapılmıştır. Yemekhane ve bazı yeni servis binaları inşa edilmiştir. İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınmasına kadar önemli bir manastır olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

II. Bayezid (1481-1512) saltanatı sırasında, 1486 yılında Sultan'ın emr-ül-ahır (İmrahor) İlyas bin Abdullah Ioannes Prodromos Kilisesi'ni camiye çevirmiş vakfına dahil etmiştir (Köse, 2012: 32). Osmanlı döneminde burada bir mekteb inşa edilmiştir, 1546 tarihli tahrir defterinde vakfın personeli ve diğer vakıf giderleri rakamları görülebilmektedir (Köse, 2012: 33). İmrahor Cami adı ile artık anılmaya ve Osmanlı belgelerinde geçmeye başlamıştır. Halvetiliğin Sünbülüye (Bölükbaşı, 2015: 47) koluna mensup tarikata yıllarca hizmet eden bina 1782 yılındaki yangında zarar görmüştür. 1821 yılında Külliye Sermimaran-ı Hassa Mehmet Râsim tarafından yenilenmiş ve tamir ettirilmiştir (BOA, TSMA. d. 5175/1).

1908-1909 yılları arasında Rus Arkeoloji Enstitüsü tarafından bir kazı yapıda gerçekleştirilmiş ve krypta bulunmuştur. 1920 yılında bir yangında hasar gören kilise atıl kalmıştır ve 1923 yılında cami vakfına ait Langa'da yer alan hamamda yıkılmıştır.

Tahrir'de İsthudyo Manastırı ve etrafındaki mülkleri için verilen bilgi şu şekildedir;

Bir (1) tîmârhâne¹⁵⁶ üst katı üç ve alt katı yedi kısım, dört (4) konut, bir (1) çartak üst katı altı ve alt katı altı bölme, bir (1) çartak daha altı bölme, bir katlı beş (5) hane, bir katlı dört (4) hane, Tekfur Evleri şeklinde geçen on (10) hane ve buna ek olarak bir (1) kilise, bir (1) çartak üst katı üç bölme ve alt katı sekiz bölme, on (10) adet hane, bir (1) çartak üst ve alt katı ikişer bölme, yirmi iki (22) iki katlı ve on (10) bir katlı hane, bir (1) çartak daha üst ve alt katı ikişer, bir (1) hane üst katı iki ve alt katı iki kısım, bir (1) hane üst katı dört ve alt katı dört kısım, bir (1) hane ve bir (1) ambar, bir (1) hane üst ve alt katı birer kısım, bir (1) hane üst ve alt katı ikişer kısım, dokuz (9) bir katlı hane, bir (1) büyük şarabhane, bir (1) mutfak (mutbak) ve iki ahır, bir (1) hane üst ve alt katı ikişer kısım, dört (4) şarabhane ve bir (1) ambar, drapez denen bir (1) büyük hane, bir (1) mu'azzam kilise (İnalçık, 2012: 351-352).

¹⁵⁶ "Tîmârhâne-i mükellef" şeklinde geçmektedir.

Bahsedilen haneler manastır bölgesinde olup Hamza Beğ elindedir. Toplam rakam seksen yedi (87) hane, dört (4) ambar, bir (1) mutfak, iki (2) ahır, iki (2) şaraphane ve bir (1) kilise olarak belgede geçmektedir (İnalcık, 2012: 201, 351-352).

Tahrir’de manastırın içinde bulunan biri “muazzam” olarak kaydedilmiş, iki (2) kiliseden bahsedilir. Bunlardan biri Meryem’e adanmış şapel olma ihtimalini bulunmaktadır. Ayrıca manastırın bir (1) adet sarnıcı olduğu bilinmektedir. Ancak Tahrir’de manastırın içinde bulunan yapılar listesinde yer almamaktadır. Fakat manastırın bulunduğu mahallede bir (1) kuyunun bilgisi geçmektedir. Manastır ile ilgisi olma ihtimali söz konusudur.

4.28.2. Kastel Hirise Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Kastel Hirise Mahallesi’nde ismi verilmeyen dört (4) adet kilise kaydı tutulmuştur. Kiliselerden biri hakkında fazla bir detaya rastlanılmamıştır. Surların yakınında bulunduğu tahmin edilmektedir.

Diğer anonim kilise ise “İstudhyo (Istudyo)” Manastırı’nın yapılar topluluğuna dahil olarak yazılmıştır. “Tekfur Evleri” ismi ile verilen mülkün parçasıdır.

Mahalledeki bir diğer anonim kilise de yine manastırda “deyr-i muazzam” şeklinde yazılmış kilisedir.

İsmi verilmeyen diğer kilise ise “mükellef ev” diye tabir edilmiş konutun içinde yer almaktadır. Bu konut “yeni kal’a”¹⁵⁷ denen yapının karşısında yer almaktadır. Mükellef ev iki katlı bir yapıdır. Bu konut Çakırcı-başı Hamza Beğ’in elinde yazılmıştır.

4.29. İPSOMETHYA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.29.1 Zudho (Zudheho) Manastırı

Zudho Manastırı’nın (مناستر نام زونخو) Konumu

¹⁵⁷ Altın Kapı yakınında inşaatının tamamlanmasının emredildiği kale olduğu öngörülmektedir (Kritovoulos, 1954: 93).

Zudho Manastırı, Tahrir’de, İpsomethya Mahallesi’nde kayıt edilmiştir. Tahrir’de, Ayos Yorgis Kilisesi’nin ardından bazı hanelerin bilgileri verildikten sonra Zudho Manastırı’ndan bahsedilmektedir. İncalcık, Zachariadou’nun Samatya’da böyle bir isimde bir manastır olduğuna inandığını belirtmektedir. Buna ek olarak İncalcık, Theotokos isminin Zudhoko şeklinde telaffuz edilmesinin de yaygın bir kullanım olduğunu düşünmektedir (İncalcık, 2012: 498-499). Tahrir’de, İpsomethya Mahallesi’nde Ayos Yorgis Kilisesi kaydından sonra gelen Zudho Manastırı’nın, Theotokos Peribleptos Manastırı olduğu düşünülmektedir (Kidonopoulos, 1994: 91; İncalcık, 2012: 498-499). Bununla birlikte bugün Peribleptos Manastırı’nın temelleri üzerinde Sulu Manastır/Surp Kevork Manastırı’nın kurulmuş olduğu düşünülmektedir (Millingen, 1912: 107; Ebersolt, 1918: 136, 188-189; Müller-Wiener, 2002: 200). Kuzeyinde Koca Mustafa Paşa Cami (van Milingen, 1912: 107), güneyinde Hagios Georgios (Aya Yeoryiyos Kiparissa) Kilisesi yer almaktadır. Bugün Sulu Manastır/Surp Kevork Kilisesi, Fatih İlçesi’nde, Koca Mustafa Paşa Mahallesi’nde, Sancaktar Hayrüddin Mescidi Mahallesi¹⁵⁸ sınırına çok yakın bir konumda yer almaktadır. Güneyden Orgeneral Abdurrahman Nâfiz Gürman Caddesi, kuzeyden Marmara Caddesi ve batıdan ise Milli Müdafaa Caddesi’nin sınırladığı bir alanda yer almaktadır.

Zudho Manastırı’nın Tarihi

Novgorodlu Stephen’ın “Güzel Tanrı Anası” olarak aktardığı, Peribleptos Manastırı’nın (Majeska, 1984: 40) tarihine geçmeden önce Tahrir’de Zudho Manastırı olarak geçen manastırın neden Peribleptos Manastırı olabileceği üstünde durmak gerekmektedir. Tahrir’de, Manastır Nâm Zudho şeklinde İpsomethya (Psmatia) Mahallesi’nde kayıt edilmiş manastırın Psmathion’da var olabileceğine Zachariadou’nun düşündüğünü, İncalcık belirtmektedir (İncalcık, 2012: 498). İncalcık, Zudho Manastırı’nın, Theotokos Peribleptos Manastırı olması gerektiğini ve Zoodokhos telaffuzunun *Theotokos*’un yaygın bir kullanımı olduğunu belirtmiştir (İncalcık, 2012: 498-499). Tahrir’de geçen Zudho Manastırı, Theotokos Peribleptos Manastırı olabilir. Belgeden anlaşıldığı üzere Zudho Manastırı, Aya Yorgis Kilisesi (İncalcık, 2012: 355) ile yakın bir konumdadır.

¹⁵⁸ Sancakdar Hayrüddin Mescidi Mahallesi, Koca Mustafa Paşa ve Samatya arasındaki bölgeyi işgal etmektedir (Ayverdi, 1958: 44). Ekrem Hakkı Ayverdi, 1922 cetvelinde Sancakdar Hayrüddin Mescidi Mahallesi’nin Koca Mustafa Paşa Maliye Şubesi mahalleleri arasında kayıtlı olduğunu yazmıştır (Ayverdi, 1958: 44).

Belgede geçen Athanos Manastırı (İnalcık, 2012: 357)¹⁵⁹ ile yine yakın bir konumda bulunduğu düşünülebilir. 14. yüzyılda Konstantinopolis'e gelen Rus hacılarının aktardıkları bilgiler ile tahrir değerlendirme açısından burada önemli bir rol oynamaktadır. Bunun sebebi Rus hacıların tarihî metinlerinde Konstantinopolis'i tarifleri, Peribleptos Manastırı'nın yakınında yer aldığını belirttikleri diğer manastırlar, Tahrir'deki kayıtlar ile karşılaştırılmıştır. Anonim bir Rus metninin verdiği bilgiye göre Mese¹⁶⁰ yolunu kullanarak, "Righteous Judge" Sütunu'ndan ana caddeyi takip ederek Kalojan Kalesine¹⁶¹ doğru ilerlediği güzergâhta Studios Manastırı'na gelmeden önce Peribleptos Manastırı ile karşılaşmıştır (Majeska, 1984: 146).¹⁶² İgnatius ise Athanasius Manastırı'ndan sonra Peribleptos Manastırı'na gelmiştir. Novgorodlu Stephen ise Studios Manastırı'ndan Peribleptos Manastırı'na gitmiştir (Majeska, 1984: 40).

"Peribleptos'tan Kalojan Kalesine doğru gidildiğinde; Studios diye adlandırılan manastır solunuzda kalır." (Majeska, 1984: 146).

Konstantinopolis'i anlatan Anonim Rus metninde Peribleptos Manastırı'nda şahit olduklarını aktardıktan sonra devam ettiği güzergâhı ifade etmiştir. Tahrir'de Zudho Manastırı ve Rus hacılarının metinlerinde Peribleptos Manastırı'nın konumlandırılması konusunda benzerlik bu şekilde dikkat çekmektedir. Zudho Manastırı'nın Peribleptos Manastırı olabileceği konusunda etimolojik bir yaklaşım düşünülür. Zudho şeklinde Tahrir'de kayıt edilmiş ismin Zoodokhos isminin başka bir formu ya da dönemin insanların kullandığı bir fonetiği olabilir. Silivri Kapı'da Rum Ortodoks Mezarlığı

¹⁵⁹ Rus hacılardan İgnatius 8 Ağustos 1389 tarihinde Hagios Athanasios Manastırı'ndan Peribleptos Manastırı'na gittiklerini yazmıştır. Majeska'nın kitabında Rus hacılardan İgnatius'un tarihi metnine yer vermekte ve şöyle bir ifade geçmektedir; "Buradan [Patirk Aziz Athanasius Manastırı] Peribleptos Manastırı'na gittik ve papaz-martyr Aziz Gregory'nin bedeni de dâhil pek çok röliği öptük. Sekizinde [Ağustos 1389] Peribleptos'a gittik ve Müjdecî'nin (Vaftizci Yahya) Elini öptük..." (Majeska, 1984: 276). Benzer bir ifade Novgorodlu Stephen'in metninde de geçmektedir. Vaftizci Yahya'nın elini gördüğünü yazmıştır. Ancak Stephen Peribleptos Manastırı'na gitmek için kullandığı güzergâh Studios Manastırı'ndan olmuştur (Majeska, 1984: 276).

¹⁶⁰ *Büyük Cadde* şeklinde metinde belirtilmektedir (Majeska, 1984: 136).

¹⁶¹ Kalojan Kalesi, bugün Yedikule bölgesi olarak bildiğimiz bölgede bulunmaktaydı. Cyril Mango, Anonim Rus metninin tarihlendirilmesi konusunu ele almış ve bu kale konusunu irdelemiştir. V. John (Kalojan) 1389 yılında Altın Kapı'da Kalojan Kalesi'ni inşa ettirmiş ancak 1391 yılında Osmanlıların istekleri doğrultusunda yıktırmıştır. Bu bağlamda Mango tarihi metni tarihlemiştir. Ancak bu Anonim Rus metninin birkaç kopyası bulunmaktadır ve değerlendirilmesi başka bir konudur (Majeska, 1984: 116-118).

¹⁶² Rus Anonim metni 14. yüzyıl İstanbul'u hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bunun sebebi, topografik bilgiler ile konumları belirtmektedir (Majeska, 1984: 114-120).

yanında bulunan Zoodokhos Piyi/Pege¹⁶³ ya da Panagia Pege Kilisesi'nin tarihi mucizevi bir kaynağın üzerine kurulduğu söylencesine dayanmaktadır (Karaca, 1996: 249). Prokopios'un anlatımı sayesinde 5. ve 6. yüzyıllara kadar Panagia Kilisesi'nin tarihi bilinmektedir (Janin, 1969: 223). Peribleptos Manastırı'nın da yine şifalı bir kaynak yakınında kurulmuş olduğu bilinmektedir (Müller-Wiener, 2002: 200) ve bu su kaynağı ile ilişkili olarak İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra Peribleptos'un temelleri üzerine kurulmuş olduğu düşünülen Surk Kevork Kilisesi, Sulu Manastır olarak adlandırılmıştır. *Zoodotes* kelimesi "hayat veren" anlamına gelir ve İsa tipolojilerinden biridir (Şevçenko, 1991: 439). Bu bağlamda Tahrir'in yapıldığı dönemde Konstantiniyye'de bulunan Rum halkı bu ve benzeri ayazma ve etrafında teşekkül eden manastırları, kiliseleri mucizevi yönlerinden dolayı bu gibi isimlerle adlandırmış olabilirler.

Tahrir'de Zudheho (Zudho) Manastırı olarak geçen ve Theotokou Moun Tou Peribleptos Manastırı olduğu düşünülen yapı III. Romanos Argyre (1028-1034) döneminde inşa edilmiştir (Ebersolt, 1918: 135-136; Janin, 1969: 218 Müller-Wiener, 2002: 200; Mango, 2006: 185; Dark, 1999: 656; Kuban, 2000: 141). Mikhail Psellos 976-1077 yılları arasını kapsayan *Khronographia*'sında Peribleptos Manastırı'nın inşasına ayrıntılı şekilde yer vermiştir. İmparator III. Romanos'u ve faaliyetlerini eleştirel bir dille anlatmıştır. III. Romanos'u dindar olarak namını yaymaya meraklı olduğunu, I. Iustinianus'u (527-565) kıskandığı için Meryem'e adanmış başka bir kilise inşa etmeye karar verdiğini anlatmaktadır (Psellos, 2014: 42-43). Psellos, III. Romanos'u dindarlık konusunda samimi bulmadığını ve hazineyi de toplanan paraları da müsrifçe kullandığını aktarmaktadır. Bu inşa faaliyetini ayrıntılı bir şekilde anlatan Psellos kilisenin muhteşem olması için bazı bölümlerinin inşa edilip beğenilmeyip yıktırılıp yeniden inşa edildiğini söylemektedir. Kilisenin bölümleri için imparatorluğun tüm kaynaklarının seferber edildiğini, bu sebeple diğer hayati gereklerin yerine getirilmediğini, ordu ve şehrin savunmasına yönelik gerekli adımların atılmadığını vurgulamaktadır (Psellos, 2014: 43-44).

¹⁶³ Theophile Gautier, İstanbul'u gezerken Silivri-Kapı'da, bu kiliseye uğramıştır ve Balıklı Ayazma'daki balıklar hakkında bir söylenceyi metnine taşımıştır (Gautier, 1829: 227).

“Paralar bitti ama inşaat devam etti. Bir bölümün üzerine başka bir bölüm yapılırken, aynı zamanda beğenilmeyen diğer bazı kısımlar yıktırılıyordu. Çalışma sık sık duruyor, sonra daha büyük ve süslü plânlarla birdenbire yeniden başlıyordu.” (Psellos, 2014: 43).

Psellos, III. Romanos’un bu inşaat ile takıntılı derecede ilgili olduğunu yazmaktadır. Hatta bu takıntı seviyesi öyle yükselmiştir ki imparator saraydan tahtını dahi buraya getirtmiş ve inşaatı sürekli takip etmiştir. Psellos, sonunda kilisenin inşaatı bitince imparatorun Peribleptos ismi ile yapıyı tanıtmak istediğini ve bu ismin ise “tanınmış, meşhur, şöhret sahibi” anlamlarına geldiğini aktarmaktadır (Psellos, 2014: 44). Psellos’un Khronographiası’ndan anlaşılan yapının büyük ve ek yapılar ile daha sonraları da genişletildiğidir. Bunun sonucu fazla sayıda keşişin manastıra yerleşmesi olduğunu aktarmaktadır. Psellos on altı yaşında iken imparatorun hasta olduğuna şahit olduğunu aktarmaktadır. Bu hastalığı fırsat bilen İmparatoriçe Zoe ve sevgilisi Mikhail’in¹⁶⁴ iktidarı ele geçirmek için planlar yaptıklarını anlatmakta ve III. Romanos’un aslında yavaş yavaş zehirlendiğini belirtmektedir (Pselleos, 2014: 49). Psellos, İmparator’un “Kutsal Cuma” için yapılacak merasime hazırlanmak amacı ile sarayın yakınında gittiği hamamda cinayete kurban olduğunu aktarmıştır (Psellos, 2014: 50). III. Romanos’un ölümünden sonra Mikhail, İmparatoriçe Zoe’nin sayesinde imparator ilan edilmişti. Psellos, iktidarı ellerine aldıktan sonra III. Romanos için cenaze merasimine hazırlandığını yazmıştır.¹⁶⁵ III. Romanos’un cesedinin yaptırmış olduğu Peribleptos Manastırı’na götürüldüğünü yine Psellos belirtmektedir (Psellos, 2014: 54-55). 11. yüzyılda inşa edilen Peribleptos Manastırı Komnenoslar döneminde bazı eklemeler ile büyütülmüştür (Janin, 1969: 218). İmparator III. Nikephoros Botaneiates (1078-1081) bu manastıra gömülmüştür (Janin, 1969: 218; Müller-Wiener, 2002: 200). 1081 yılında keşiş Theophile,”Metafraste” ayinini gerçekleştirmiş (Janin, 1969: 218). 11. yüzyılda Bizans dini yaşamında bazı ritüellerin uygulanışı konusunda çatışmalar söz konusu olmuştur. 6 Ekim 1143 yılında bir synod sırasında rahip Hilarion Peribleptos kilise içerisinde “heretik bogomil” öğelerin olduğunu gerekçe göstererek komünyonun kilisenin dışında icra edilmesini istemiştir (Janin, 1969: 218). 1206 yılına

¹⁶⁴ Burada adı geçen Mikhail, Ioannes Orphanotrophos’un dört kardeşinden biridir. Ioannes, II. Basileios zamanında *protonotarios* olmuş ve VIII. Konstantinos döneminde keşişliği seçmiştir ancak III. Romanos tahta çıkmadan önce manastırı terk etmiştir (Psellos, 2014: 45).

¹⁶⁵ III. Romanos Argyre, 12 Nisan 1034 tarihinde Peribleptos Manastırı’na gömülmüştür (Demirkent, 2014: 55; Janin, 1969: 218).

kadar Rum keşişlerin faaliyetlerini sürdürdükleri Peribleptos Manastırı'nda Latin işgalinden sonra Fransiskan bir grup hakimiyet sürmeye başlamış ancak daha sonra Venedikli Benedikt tarikatı manastıra yerleşmiştir (Janin, 1969: 218). Latin işgalinden sonra bu manastırda da çeşitli tahribatlar gerçekleştirmiş ve VIII. Mikhael Palaiologos döneminde restore edilmiştir (Janin, 1969: 218-219). Janin, Palaiologos döneminde gerçekleştirilen restorasyon faaliyetlerinde VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282) eşi Theodora ve oğlu Konstantinos'un mozaiklerinin kilisenin girişine yaptırıldığını söylemektedir (Janin, 1969: 218-219; Müller-Wiener, 2002: 200). Bu mozaiklerin 1782 yılına kadar görülebildiğini belirtmiştir. 14. yüzyılda Konstantinopolis'i ziyaret eden Smolenski İgnatus, Novgorodlu Stephen gibi Rus hacılar Peribleptos Manastırını ziyaret etmişler ve Vaftizci Yahya'nın kolu (Clavijo, 1993: 43) gibi değerli rölikleri gördüklerini metinlerinde anlatmışlardır (Majeska, 1984: 246). Mikhael Doukas, Anadolu ve Rumeli tarihini anlattığı metninde, 29 Kasım 1354 yılında V. Ioannes Palaiologos'un, Latin müttefiklerinin yardımı ile tahtı ele geçirdiğini ilan edince devrilen imparator Kantakouzenos'un vakit kaybetmeden Peribleptos Manastırı'na gidip keşiş olduğunu aktarmaktadır (Umar, 2008: 35). 15. yüzyılda Konstantinopolis'te bir salgında ve II. Murat'ın şehri kuşattığı zaman II. Manuel Palaiologos (1391-1425) Peribleptos Manastırı'na çekilmiştir (Janin, 1969: 219; Müller-Wiener, 2002: 200; Umar, 2008: 164). 14. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun önemli kişileri Peribleptos Manastırı'nda inzivaya çekilmişlerdir. 1402 yılında kilise bazı doğal afetler nedeniyle zarar görmüştür (Müller-Wiener, 2002: 200). 15. yüzyılın başında Konstantinopolis'e gelmiş olan Clavijo, Peribleptos Manastırını ziyaret etmiş ve ayrıntılı bir şekilde bilgiler aktarmıştır (Clavijo, 1993: 41). Kilisenin girişinde bir "imparator" ve "imparatoriçeye" ait portreler gördüğünü, kilisenin dış yapısının altın, mavi ve çeşitli renklerde figürler ile bezenmiş olduğunu aktarmıştır. Kilisenin girişinde bir Meryem Ana figürünün olduğunu ayaklarının altında ise otuz kalenin Yunan harfleri ile adlarının yazılı olduğunu gördüğünü belirtmektedir (Kuban, 2000: 141). Clavijo'nun aktardığı bilgiler önemlidir ancak kilisenin planı ya da görünüşü konusunda detaylı bilgi vermemektedir (Dark, 1999: 656). 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesinden sonra Peribleptos Manastırı'nın, Rumların bir süre daha elinde kaldığı anlaşılmaktadır. Peribleptos Manastırı 1461-1480 yılları arasında bir tarihte İstanbul'a yerleştirilen Ermenilere verilmiştir (Müller-Wiener, 2002: 200). 17. yüzyıla kadar Ermeni Patriklik Binası

olarak hizmet görmüştür (Janin, 1969: 220; Müller-Wiener, 2002: 200). Ancak daha sonraki tarihlerde Ermeni cemaatinin yönetimine geçen Peribleptos Kilisesi'nin ancak Bizans döneminden temelleri kalmıştır. Peribleptos Manastırı'nın temelleri üzerine Ermeni Surp Kevork/Hagios Georgios Kilisesi inşa edilmiştir. Samatya'da bulunan bu kilise Sulu Manastır olarak bilinmektedir. 17. yüzyılda yaşamış olan Eremya Çelebi Kömürciyan Sulu Manastır Kilisesi'nin Rumların elinden alınıp Ermenilere verildiğini Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiş bir olay olduğunu söylemektedir (Kömürciyan, 1988: 3). Buna ek olarak, İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra pek çok kilise ve manastır Rum halkının kullanımına bırakılmıştır, Peribleptos Manastırı da bunlardan biridir (Runciman, 2011: 206). 16. yüzyılın ortalarına kadar Rum Ortodoks cemaatinin kullanımında kalan Peribleptos Manastırı'nın bu tarihlerde Sultan İbrahim'in Ermeni asıllı bir "gözdesini" memnun etmek için Ermeni cemaatine verildiğini Janin belirtmiştir (Janin, 1969: 220; Runciman, 2011: 206). 1455 yılında bu bölgede Müslüman, Yahudi ve İstanbullu Rumların yerleşik oldukları anlaşılmaktadır. Alman din adamı ve seyyah olan Salomon Schweigger, 16. yüzyılda İstanbul'a da gelmiştir. Schweigger, metninde Konstantiniyye'yi gösteren bir gravüre de yer vermiştir. Bu gravürde Ermeni Patrikliği olarak Yedikule civarında bir yapıyı işaretlemiştir. Ermeni Patriği'nin manastırın yakınında bir hanede kaldığını da belirten Schweigger, hanenin de bir çizimini vermiştir. 1643 yılına kadar Ermeni Patriklik Makamı olarak kullanılan Surp Kevork/Sulu Manastır Kilisesi'nin bulunduğu alana bu dönemde yeni yapılar inşa edilir (Janin, 1969: 220). 1722 yılında bu yapılar topluluğu Ermeni usta Meldon tarafından yenilenir (Müller-Wiener, 2002: 200). 1782 yılında bir yangında kilise zarar görür (Janin, 1969: 220; Müller-Wiener, 2002: 200). Mikhail Hagopian'ın başışı olarak kilise yeniden inşa edilir ve iki tarafına okul binaları eklenir (Müller-Wiener, 2002: 200). Bu yangın ve yeniden yapım süreçlerinde eski kilisenin yalnızca çeşme ve eski altyapı kalıntıları kalmıştır. Raymon Janin 1924'e kadar Bizans tuğla işçiliği olan ve modern kilisenin güney tarafında yer alan noktada bir altyapı kalıntısının görülebildiğini not etmiştir. 1940 yılında çekilmiş bir fotoğrafta Modern Surp Kevork Kilisesi'nin, Bizans kalıntıları görülebilmekteymiş ancak 1990'lı yıllara kadar yayınlanmadığı için bu fotoğrafta bilinmemiş (Dark, 1999: 656). 1998 yılında gerçekleştirilen bir arkeolojik yüzey araştırmasında 1940 yılında çekilen fotoğrafta görülen kısmın aynısı 1997 yılının Aralık ayında gerçekleşen bir yangının çevredeki

komşu evlere zarar vermesinden dolayı, Mektep Sokağın bitişiğindeki Sulu Manastır kompleksinin binasında görülmüştür (Dark, 1999: 656). 1997 yılında ki bu yangın sayesinde yeni ortaya çıkan yapının dış kısmı kırmızı tuğladan yapılmıştır (Dark, 1999: 656). Ortaya çıkan yapı bölümünün güney yüzünde dört adet yüksek yarım daire niş görülmüştür (Dark, 1999: 656). Peribleptos Manastırını ziyaret eden ve metinlerinde gördüklerini aktaran seyyahların var olmasına rağmen yapının planı ya da görünüşüne dair fazla bilgi bulunmamaktadır. 1997 yılında gerçekleşen bu yangın ve 1998 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında ortaya çıkan bulgular bu konu açısından belli bir öneme sahiptir. Yangının ardından altyapı daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Modern okul binasını destekler nitelikteki altyapı Ferudun Özgümüş'ün başkanlığında 1998 yılında incelenmiştir (Dark, 1999: 657). Bu incelemelerde altyapının kesinlikle Bizans mimarisi özellikleri taşıdığı anlaşılmıştır. Orta ve geç dönem Bizans mimari stili nişlerde görülmüştür (Dark, 1999: 657). Dış duvarın tuğla ve taş işçiliğinin şehir surlarındaki Romanos yazıtı bulunan “Kule B19” ile paralellik taşıdığı Ferudun Özgümüş'ün yürüttüğü bu arkeolojik çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Ken Dark yazıttaki Romanos'un III. Romanos Argyre olması gerektiğini çünkü Peribleptos ve kulenin inşasında paralellik olduğunu belirtmektedir (Dark, 1999: 657).

Tahrir'de Zudheho Manastırı olarak kaydedilmiş ve Peribleptos Manastırı olduğu düşünülen yapı ilgili mülkler hakkında şu şekilde kayıtlar yer almaktadır:

“Manastıra yakın iki hane, hâli (boş)”

“Bir süflî (bir katlı, alçak) hane manastır havlusunda (avlusunda), Bursalı Sultanşah mütemekkin”

“Manastır cenbinde (yanında) bir hane Kocailinlü (Kocaeli) Ahmed Fakîh mütemekkin”

“Manastırın cenbinde (yanında) iki hane ve mukabilinde (yakınında, karşısında) bir büyük süflî hane, Ereğlîli abacı (yünden giysiler yapan kimse) Ali mütemekkin (sakini)”

“Mezkûr (bahsi geçen) abacının olduğu eve muttasıl (bitişik) bir hane, Mudurnulu Saruhan? Mütemekkin”¹⁶⁶

“Bir *knise* (kilise), harâba müteveccih (yıkılmaya yüz tutmuş)”, “Manastırın taş kapusunda bir ‘ulvî hane Ereğlili Yunus adlu mütemekkin”, “Bir süflî hane bi-tarik, Manol adlı İstanbullu mütemekkin”, “Bir süflî hane bi-tarik, hâlî”, “Bir süflî hane bi-tarik, Mihaş adlı Rum mütemekkin”, “Sekiz süflî hane birbirine muttasıl bi-tarik, hali”, “Mezkûr hanelerin mukabilinde iki süflî hane bi-tarik, hali”, “Manastıra yakın bir süflî hane iki bölme, hali” (İnalcık, 2012: 204).¹⁶⁷

Tahrir’de Zudho (Zudheho) Manastırı ile alakalı şekilde verilen mülk bilgileri yukarıda verildiği gibidir. Anlaşıldığı üzere henüz tahririn yapıldığı dönemde Ermeni cemaatine dair bir işaret görülmemektedir. Ayrıca manastırda yer alan kilisenin yıkılmak üzere olduğu kayıt edilmiş ve pek çok hanenin ise boş olarak kaydedildiği dikkati çekmektedir.

4.29.2. Ayos Athanos Manastırı

Ayos Athanos Manastırı’nın (مناستر نام آيوس اثانوس) Konumu

Tahrirde İpsomethya (Psamathia¹⁶⁸) Mahallesi’nde, Manastır nâm Ayos Athanos (İnalcık, 2012: 204) şeklinde kayıt edilmiş bir manastır vardır. Bu yapının Mone tou Athanasiou (Kidonopoulos, 1994: 16-17, 125-127) olduğu öngörülmektedir. Peribleptos Manastırı olduğu düşünülen Zudho Manastırı (İnalcık, 2012: 204) şeklinde kaydedilmiş olan manastır ve yakınındaki hane kayıtlarının ardından Athanos Manastırı gelmektedir.¹⁶⁹ Moun tou Athanasio Manastırı 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın

¹⁶⁶ İnalcık’ın, Tursun Bey’in tahririni, Osmanlıca hali ile verdiği 204. Sayfada 60 numaralı varakta Zudho Manastırı ve yakınındaki mülklerin anlatıldığı kısımda 22. Satırda “mezkûr abacı olduğu...” şeklinde başlayan satırın İngilizce çevirisi normal akış sırasına göre 356-357. sayfalarda geçmemektedir.

¹⁶⁷ İnalcık’ın kitabında 204 numaralı sayfada 60 numaralı varak olarak geçen bölümde yer almaktadır.

¹⁶⁸ Günümüzde Samatya şeklinde mahallenin ismi yaşamaktadır ve tarihi yarım adanın güney-batı konumunu işgal etmektedir.

¹⁶⁹ Tahrir’de Ayos Yorgis/Hagios Georgios Kiparissa ve Zudheho Manastırı/Peribleptos Manastırı kayıtlarının ardından Ayos Athanos Manastırı/Mone tou Athanasiou kaydının gelmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Peribleptos Manastırı’na çok yakın bir konumda olan bugün Sancaktar Hayrettin Cami olarak bilinen ve Gastria Manastırı olduğu düşünülen yapının (van Millingen, 1912: 468) tahriri gerçekleştirenler tarafından belirtilmemesi ilgi çekici bir durumdur. Athanasios Manastırı’nın günümüze kadar ulaşmamış olması ve arkeolojik verilerin yetersizliği ile birlikte yine de tarihi metinler incelendiğinde tahmini olarak İstanbul’un Yedinci Tepesi’nde (Kserolophos), Arkadios Forumuna yakın

başlarında Konstantinopolis patriği olan Athanasios Pantokratorinos (1289-1293, 1303-1309) adına kurulmuş olan manastırdır. Patrik Athanasios'un Konstantinopolis'teki manastırına dair tarihî metinlerde bilgiler mevcuttur. Ancak bu manastırın ne yazık ki bugün bir izi kalmamıştır (Dark ve Özgümüş, 2013: 38)¹⁷⁰. Pakhymeres, Nikephoros Gregoras gibi 14. yüzyıl Bizans İstanbul'u hakkında bilgi aktaran dönem kaynaklarından yola çıkılarak manastırın Kserolophos¹⁷¹ üzerinde, Arkadios Forumuna yakın bir konumda bulunabileceği üzerinde durulmaktadır. 1282 yılında VIII. Mikhael Palaeologos'un ölümünün ardından II. Andronikos'un (1282-1328) tahta geçmesinden kısa bir süre sonra imparatorluğun büyük *drungariosu*¹⁷² Eonopolites tarafından Konstantinopolis'e getirilen Athanasios, II. Andronikos'a takdim edilmiştir. Aziz gibi bir yaşam süren Athanasios dikkatleri çekmiş bir keşiş iken imparatoru da azizliği ile etkilemiştir (Talbot, 1975: xviii). Athanasios'tan etkilenen II. Andronikos Kserolophos'ta bulunan Megalo Logariastes Manastırı'na bu keşişi yerleştirmiştir ki kendisini daha sık ziyaret edebilmeyi amaçlamıştır (Talbot, 1973: 17; Talbot, 1975: xviii). Xerolophos'ta bulunan Megalo Logariastes Manastırı'nda Athanasios bir takım yapı faaliyetleri başlatarak rahipler ve rahibeler için çifte kilise kurmuştur ve manastırını var etmiştir (Janin, 1969: 10). Athanasios'un manastırı ve konumu hakkında bir başka bilgiyi 14. yüzyıl Rus metinlerinden edinmekteyiz. Smolenskli İgnatius, Petra'da bulunan Vaftizci Yahya Kilisesini ziyaretinin hemen ardından Patrik Athanasios Manastırı'na uğramıştır.

İgnatius'un anlatımına göre,

“...ve sonra Patriklik Asasını, Tanrı Anası'ndan almış olan patriğin, Aziz Athanasios'un Manastırı'na gittik ve vücudunu muhafaza eden röliklerini öptük”¹⁷³ (Janin, 1969: 10; Majeska, 1984: 272).

bir konumda olduğu tahmin edilmektedir. Bu düşünüldüğünde metinde geçen İpsomethya Mahallesi'nin hinterlandının uzandığı mesafe düşündürücüdür. Üstelik İpsomethya Mahallesi'nin ardından 'İsâ-Kermesi Mahallesi' gelmektedir ki bu mahallede “Ese-Kapusu” Mahallesini ifade etmektedir.

¹⁷⁰ 1998-2004 yıllarında İstanbul Fatih'te gerçekleştirilen yüzey araştırmasının nihai raporudur.

¹⁷¹ Kserolophos, İstanbul'un yedinci tepesi için kullanılan bir ifadedir (van Millingen, 1899: 29-30). Onikinci Region'un bulunduğu bölgedir. Onikinci Region, Samatya'nın kuzeyi, Arkadius Forumu ve Theodosios Forumu arasındaki bölgeyi kapsamaktadır (Janin, 1950: 62-63).

¹⁷² Bizans İmparatorluğu'nda bu terim deniz kuvvetleri komutanı için kullanılmaktadır.

¹⁷³ Majeska İgnatius'un seyahatnamesinde geçen bu bölüm hakkında bir açıklama getirmektedir. Patrik Athanasios'un hakkında öğrendiği bazı şeylerin aslında yerel halk kanalı ile olduğunu belirtmektedir.

İgnatius, Aziz Athanasios Manastırı'ndan hemen sonra ise Samatya'da bulunan Peribleptos Manastırı'na gitmiştir ki tarihî bu metinden anlaşılan Patrik Athanasios'un Manastırı Peribleptos Manastırı'na çok yakındır (Majeska, 1984: 272, 276). Janin, Athanasios'un manastırının konumu konusunda şöyle bir öneri getirmektedir, ateşli bir Ortodoks olan ve hayatını bu minvalde yaşamış olan Athanasios Athos Dağı, Edirne'de bulunan Ganos Dağı gibi dini merkezlerde geçirmiş kutsal topraklara gitmiş bir kimsedir. Reformist ve sert bir dini yaşam biçimini benimseyen Athanasios'un kurduğu manastırı da kendisinin konumuna uygun olarak Kserolophos'un üzerinde aramak gerektiğini önermektedir (Janin, 1969: 11).

Ayos Athanos Manastırı'nın Tarihi

Athanasios 14. yüzyıl Bizans tarihine damgasını vurmuş bir din adamıdır. Donald Nicol'un Gregoras'tan aktardığına göre; ayakları pis ve kara cahil olan patrik, Konstantinopolis sokaklarında kıldan dokuma bir gömlek ve sandalları ile gezinirdi. Pakhymeres'e göre ise manastır yaşamından koparılıp alınmış katı bir çileci idi. Hayatı boyunca Anadolu'nun ve Kutsal Toprakların ücra köşelerinde münzevi bir yaşam sürmüştü. Patrikliği ise hayatını yaşayış şeklinin elbette bir yansıması gibi olmuştu. Bunun yanında bir de Bizans İmparatorluğu'nun 14. yüzyılda geçirdiği felaketlerde tüm yaşamın şekillenmesine etken oluyordu. Bizans İmparatorluğu, Osmanlılara karşı Bapheos¹⁷⁴ (Koyunhisar) Savaşı'nı kaybetmiş ve bunun sonucu olarak Anadolu'dan pek çok göçmen Konstantinopolis'e gelmişti. Dahası Osmanlılara karşı Katalan paralı askerler ile anlaşılmıştı. Ancak bu birliklerde Bizans İmparatorluğu'nu talan etmek için harekete geçmişti. İmparatorluk giderek sadece Konstantinopolis'ten ibaret olmaya başlıyordu. Venedik ve Ceneviz arasındaki deniz hakimiyeti çatışmalarına da imparatorluk zemin olmuştu. Bu sebeplerle imparatorlukta enflasyon ve yokluk baş göstermişti. Böyle bir tabloda patrik tüm şehri dev bir manastır ortamına dönüştürmeye çalışıyordu. Yaşanan tüm kötü hadiselerin Hristiyanlığın bozulması ile bağdaştırıyordu.

Tanrı Anası'nın vermiş olduğu asa hikayesini ise aslında Patrik Tarasios'un hikayesi ile karıştırmış olduğunu ifade etmektedir.

¹⁷⁴ Bapheus/Bafeus Savaşı, yani Koyun Hisar Savaşı Osmanlı tarihi açısından dönüm noktalarından biridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Yenişehir Ovası'nın batısında bugün Yalova sınırlarında kalan bir bölge olan ve "Yalak Ova" olarak adlandırılan bir konumda gerçekleşmiştir bu savaş. Osmanlı kuvvetlerinin İznik kuşatmasını kırmak için gönderilen Bizans kuvvetleri arasında 1302 tarihinin Temmuz ayında yapılmıştır. 27 Temmuz tarihinde Osmanlıların zaferi ile sonuçlanmıştır. İnalçık Osman Bey'in meşrulaşması ve hanedan üyelerinin tanınmasını bu zafer sayesinde olduğunu belirtmekte devletin kuruluş tarihini bu olay ile gerçekleştirdiğini savunmaktadır.

Ortodoksluğun kilise babalarından sayılan bu din adamının erken dönem yaşamına dair farklı bilgiler vardır. Doğumu ile ilgili iki farklı bilgi tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Athanasios'un *Vitası*'nın editörü Joseph Kalothetos 1215 yılını Athanasios'un doğum yılı olarak önermektedir. Ancak Talbot 1230 ya da 1235 yıllarını önermektedir (Talbot, 1973: 16; Constantelos, 1974: 612). Pakhymeres, Athanasios'un Adrianopol (Edirne) doğumlu olduğunu yazmışsa da Phrantzes Androussa'da doğduğunu söylemektedir (Constantelos, 1974: 612). Georgios ve Euphrosyne'in çocukları olarak Aleksios ismi ile vaftiz edilmiştir. Gençlik yıllarında ailesini ve yakınlarını terk ederek dini yaşama ilgisi artmış ve Selanik'te bir manastırda rahip olan amcasının yanına yerleşmiştir. Bir aziz ve keşiş gibi yaşamaya başlamış olan Athanasios Selanik'ten ayrılmış ve Athos Dağı'nda "Esphigmenou" Manastırı'na girmiş ve trapezinde aşçı olarak çalışmaya başlamıştır. Athos Dağı'nı kutsal topraklara hac gerçekleştirmek için terk etmiş. Ürdün bölgesindeki çöl manastırlarında kalmış olan Athanasios daha sonra Anadolu'ya geri dönmüş ve Ege'de Galesion Dağı'nda Aziz Lazarus Manastırı'na yerleşmiştir. Ardından yine Athos manastırları için Galesion Dağını terk etmiştir. 1278 yılında gerçekleştirdiği yolculuğunun neticesinde Athos Dağı'nda barınamamıştır. Athonite rahiplerin baskısı sonucu burayı da terk ederek Edirne'de bulunan Ganos Dağına gitmiştir. Burada Nea Moun adında bir manastır kurmuştur (Talbot, 1973: 16). Daha sonra Konstantinopolis'te kuracağı çifte kiliseli manastırın bir denemesi olarak düşünülebilir. 1274 yılı Lyon Konsili'nin birleşme taraftarı tutumlarına karşı çıkan Athanasios faaliyetlerini burada gerçekleştirmeye başlamıştır (Janin, 1969: 10; Talbot, 1973: 16-17; Constantelos, 1974: 613). 1282 yılına gelindiğinde ise imparator VIII. Mikhael Palaeologos ölüp yerine II. Andronikos iktidara geldiğinde Athanasios imparatorlukta etkinliğini göstermeye başlayacaktır. Kserolophos'ta Megalo Logariastes Manastırı'na yerleşen Athanasios burada çifte kilise kurarak adı ile anılacak olan manastırını kurmuştur (Janin, 1969: 10). Manastırın kuruluş tarihi olarak 1282 yılı ile 1289 yılları arasını düşünmek gerekmektedir. Athanasios'un 1285 yılında gerçekleştirilen Blakhernai Konsili'ne katıldığını bilmekteyiz. 1289 yılında II. Andronikos'un desteği ile Konstantinopolis Patriği seçilen Athanasios'un sert tutumları ve dini tüm insanların yaşamına sokmaya çalışması gibi gayretleri 1293 yılında istifasına yol açtı. 1293 yılında istifa eden Athanasios'un Kserolophos'ta ki manastırına çekilmiştir (Janin, 1969: 10; Talbot, 1973: 18; Boojambra, 1993: 135). 1303 yılında gerçekleşen depremi önceden

imparatora haber veren Athanasios 1303 yılına yeniden patrik ilan edilmiş ve 1309 yılına kadar bu görevi icra etmiştir (Kuban, 2000: 158). Athanasios ilginç bir bağınazdı, İmparator üzerinde etkinliği vardı ve birleşmenin şiddetli bir karşıtı olan bu rahip toplumsal yaşama, ekonomiye doğrudan etki etmeye çalışıyordu. Bu sebeplerden ötürü pek çok düşmanı vardı. Sonunda yine baskılara üzerine 1309'da Patriklik'ten istifa etti ve yaşamının kalanını Kserolophos'taki manastırında geçirdi. Athanasios hakkında belgelerde pek çok bilginin bulunmasına karşın manastırı hakkında bize ipucu veren ne yazık ki fazla bir bilgi yoktur. 1330'da yazılmış bir methiyede Patrik'in bedeninin manastıra taşınması anlatılmaktadır. Manastırın, "Kurtarıcı İsa"ya adanmış bir kilisesinin olduğu öğrenilmektedir. 1354 yılında Patrik I. Kallist, Mathieu Kantakuzenos'un imparatorluğunu onaylamayınca istifa ettirilmiş ve bu manastıra yerleşmiştir (Janin, 1969: 10). 1383 yılında Athanasios'un çifte manastırının ayrıldığını bilmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde ise 1389-1397 yılları arasında Konstantinopolis'i ziyaret eden Smolenski İgnatius bu manastırı görmüştür. 1454 yılında Venedikli bir tacir Athanasios'un röliklerini kaçırmıştır. Rölikleri İskenderiyeli Athanasios olarak saklanmıştır (Janin, 1969: 11). Santa Croce'de bedeninin bazı parçaları bu şekilde saklanmaktadır.

Tahirde Ayos Athanos Manastırı şeklinde İpsomethya Mahallesi'nde yer alan ve Moun tou Athanasios olduğu düşünülen yapı hakkında şu bilgiler yer almaktadır;

"Bir hane dört bölme, halî", "Bir hane iki bölme, halî", "Bir hane, 'ulvîsi bir ve süflîsi bir, hali", "Bir süflî hane, hali", "Bir şarabhane, üzerinde ambar", "Ve bir kenise harabe müteveccih, iki kenise dahi harabe müteveccih, halî" (İnalcık, 2012: 204-205).

Mülk kayıtları bu şekilde verilmiş olan manastırın kiliseleri yıkılmaya yüz tutmuştur ve içerisinde yer alan haneler boş olarak kayıt edilmiştir (İnalcık, 2012: 204-205).

4.29.3. Buber Manastırı ve Aya Femya Kilisesi

Buber Manastırı'nın ve Aya Femya Kilisesi'nin ([مناستر نام بوبر] ve [كنیه نام آيا فميا])
Konumu

Buber Manastırı olarak metinde geçen bu müstemilatın orijinal Bizans dönemi ismi ya da Tarihî Yarımada'da Samatya ve yakınlarında bulunan hangi yapının bu manastır ile

eşleştigi ne yazık ki anlaşılamamaktadır. Manastırla ilişkili olarak verilen, belki de manastırın katolikonu olma ihtimali olan Aya Femya yani Hagio Euphemia Kilisesi üzerinden gitmeye çalışmak bu noktada gerekmiştir. Çünkü Buber ismi ile metinlerde bir ortak nokta yakalanamamıştır.

Janin, Azize Euphemia'ya adanmış farklı konumlarda bulunan altı adet kilise saymaktadır. Janin'in saydığı bu kiliseler Hipodrom'da, biri Petrion¹⁷⁵ bir diğeri Petra bölgesinde, biri Neorion¹⁷⁶ bölgesinde, biri Olibrio¹⁷⁷ ve biri ise Romanos ve Pege Kapısı'nın arasında bir konumda surların hemen dışında yer almaktadır (Janin, 1969: 120-130). Sur içi İstanbul'un en kuzey köşesinden Neorion Limanı'na kadar uzanan alanda üç adet, şehrin merkezinde bir ve Hipodromda'da bir adet azizeye adanmış literatürde görülen yapıların herhangi birinin konumu Tahrir ile tam olarak örtüşmemektedir. Ancak bu konuda Konstantinopolis'e gelmiş gezginlerin, hacıların notları arasında bazı kritik bilgiler yer almaktadır. Novgorodlu Anthony'nin 1200 yılında imparatorluğun başkentine gelmiş ve Hipodrom'da bulunan Hagio Euphemia Kilisesi'nin Azize Euphemia'nın röliklerine sahip olmadığını yazmıştır. Röliklerin şehrin batısında başka bir yapıya götürüldüğünü belirtmiştir (Majeska, 1984: 319).¹⁷⁸ 14. yüzyılda Konstantinopolis'i ziyaret eden Rus gezginlerin notlarına göre Altın Kapı'nın dışında ve Aziz Andreas Kriki Kilisesi ve "Peygamber Daniel Mabedi" arasında Romanos ve Pege Kapısı arasında bir yerde Azize Euphemia'ya adanmış bir mabetten bahsedilmektedir (Majeska, 1984: 320-321). Ancak bu yapı Psamatia bölgesine uzak bir konumdur. Acaba bu bölgedeki Euphemia'ya adanmış yapının sur içine taşınmış olması durumu mevcut olabilir mi sorusunu akla getirmektedir. Janin bir Rus hacının 15. yüzyılın ilk yarısında Konstantinopolis'e geldiğinde "Porte Doree"de (Psamathi bölgesinde bulunmakta) bir manastırda Azize Euphemia'nın röliklerini ziyaret ettiğini söylemektedir. Janin, Rus hacının ziyaret ettiği manastırın Peribleptos ya da Gastria olabileceğini düşündüğünü belirtmektedir. Bu bilgiler sağlam bir sonuca

¹⁷⁵ Petrion ve Petra bölgeleri birbirine yakın iki noktadır. Fatih İlçesi'nin kuzey köşesindeki bölgeye Bizans döneminde verilen isimdir. Ayvansaray ve Fener Mahalleleri güneyinde bulunmaktadır.

¹⁷⁶Neorion Fener Mahallesi'nin doğusunda, Fatih Cami'nin kuzeyinde bir konumu işgal etmektedir. Bu bölgede bulunan Neorion Limanı ile kilisenin birbirine yakın olduğunu Janin söylemektedir.

¹⁷⁷ Olibrio bölgesi Fatih Cami'nin bulunduğu bölgedir. Fatih Cami yakınındaki Şehzade Cami yakınlarını Janin Azize Euphemia Kilisesi'nin bulunduğu nokta olarak belirtmekte ve Seremoniler Kitabı'ndan referans almaktadır.

¹⁷⁸ İkonaklasmus döneminde Euphemia'ya adanmış Hipodrom'daki kilisenin de zarar gördüğü bilinmektedir. Röliklerin bu dönemde yer değiştirmiş olmasıdır.

varmaya yetmemektedir. Bahsedilen Buber Manastırı ya da Aya Femya Kilisesi konumu anlaşılmamıştır.

Buber Manastırı'nın ve Aya Femya Kilisesi'nin Tarihi

Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'te önemli bir kült olarak yer edinmiş olan Azize Euphemia aslında Khalkedonlu (Kadıköy) bir azizedir. Diokletianus ve Maksimianus tetrakhileri döneminde yaşamış ve Hristiyanlara uygulanan mezallimin sembollerinden biri olarak kanonlara geçmiştir. 16 Eylül tarihi synaksarialarda Azize'nin anma günleridir. 303-307 yılları arasında 16 Eylül'de Tanrı Ares'i kutlamayı reddeden azize şehit edilmiştir. 451 yılında Khalkedon'da azizeye adanan bir kilisede konsül toplanmıştır. Azize'nin mucizelerinden biri bu sırada gerçekleşmiştir. Monofizit ve Ortodokslar arasındaki kavgayı Ortodoksların lehine sonuçlandıran Azize Euphemia'nın rölikleri olmuştur. 7. yüzyılda Perslerin Khalkedon'a saldırıya geçmeleri üzerine azizenin rölikleri Konstantinopolis'te Hipodrom'da bulunan kiliseye taşınmıştır. Bu dönemden önce azizenin kültü başkentte girmiş olmalıdır. İstanbul'un farklı pek çok noktasında azizeye adanmış mabetlerin bazılarının tespitlerinin gerçekleştirilmiş olması ve tarihlerine dair pek çok bilgi bulunmasına karşın tahrirde karşımıza çıkan yapı ile ilgili bir tarihî akış tespit edilememiştir.

Tahrirde Buber şeklinde verilen manastır, İpsomethia (Psamathia) Mahallesi'nde kayıt edilmiştir. Manastır nâm Athanas (Moun tou Athanasio) kaydının ardından Buber Manastırı gelmektedir. Manastırın sınırları¹⁷⁹dahilinde olduğu anlaşılan mülk kayıtlarına göre iki-tek katlı hane bulunmaktadır. Bu hanelerin boş olduğu anlaşılmaktadır. Manastıra yakın olduğu düşünülen ve manastırın bulunduğu mevkide olduğu anlaşılan bazı mülkler bulunmaktadır. İki (2) adet tek katlı (süflî) hane kaydı geçmektedir ki bunun Hazırbeğli'den Dursun'un evleri olduğu ama kendisinin gitmiş ve mülklerin boş bir halde olduğu kayıt edilmiştir. Bu hanelerin konumu ile ilgili olarak caddede bulundukları belirtilmektedir.¹⁸⁰ Bu bilgi ile manastırın da caddeye yakın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bir (1) adet bir katlı hane kaydı daha tutulmuştur. Bunda ise Gelibolulu Muhammedi adında birinin oturduğu belirtilmiştir. Bu mülkte

¹⁷⁹ “Mezkûr manastırda iki süflî ...” şeklinde doğrudan manastırla ilgili mülk kaydına rastlanmaktadır (İnalçık, 2012: 357).

¹⁸⁰ Tahrir'de “bi tarîk” şeklinde geçen ifade ile mülklerin caddede yer aldıkları belirtilmektedir.

cadde üzerinde bulunmaktadır. Muhammedî'nin bahsedilen evine bitişik bir de dükkânın olduğu görülmektedir. Ancak bu dükkânın boş olduğu belirtilmiştir. Buber Manastırı ile ilişkili olarak bir de kiliseden bahsedilmektedir. Kilisenin müstemilatında bulunduğu ya da ilişkili olduğu düşünülebilecek manastırın yanında özel olarak ismi belirtilmiştir. Metinde geçen kilisenin adı “Knise nâm Aya Femya” şeklinde verilmiştir (İnalçık, 2012: 205, 357). Femya olarak yazılmış bu ismin Azize Euphemia'yı kasteden bir söyleniş şekli olduğu anlaşılmaktadır. Aya Femya Kilisesi'nin kaydının ardından ise manastırla veya kilise ile doğrudan ilgili olup olmadığı tam anlaşılmayan yakın olduğu düşünülen birkaç hanenin daha kaydı gelmektedir. Dört adet tek katlı ve bir adet iki katlı hane bulunmaktadır. Bu hanelerden ikisi Hızırbeğli'den İbrahim adında birinin evleri olduğu belirtilmiş ama kendisinin gittiği ve evler hazineye kayıt edilmiştir, şimdi içinde Seferihisarlı Yusuf adında birinin yaşadığı da belirtilmiştir. Diğer iki tek katlı evde ise Ala ve Kosta Bronger (?) adlı Rumların yaşadığı fakat evin [Bolulu] Şahin'in evi olduğu ve yine bu ismin de gitmiş olup evin hazineye kaydedildiği belirtilmektedir. Bu bahsedilenler dört adet tek katlı hanenin mülk durumları idi. İki katlı hane ise üst katı iki odalı ve alt katı bir odalı olan bir yapı olarak belirtilmiş ve Ayazmendli Balabân adında bir kimsenin bu evde oturduğu belirtilmiştir.

Buber Manastırı ile ilgili olarak yukarıda verilen bilgilerin bir özeti olarak manastırın içinde iki (2) adet mülkün olduğu, yakınında yedi (7) adet tek katlı mülkün bulunduğu, Aya Femya olarak adlandırılan bir (1) kilisenin manastırla ilişkili bulunduğu, bir (1) adet iki katlı hane ve bir (1) adet dükkânın, manastırın yakınında bulunduğu söylenebilir.

4.29.4. Ayos Yorgis Kilisesi/Hagios Georgios Kyparissa

Ayos Yorgis Kilisesi'nin (آيوس يورگیس نام) Konumu

Ayos Yorgis Kilisesi Tahrir'de, İpsomethya/İpsomasya Mahallesi'nde kaydedilmiştir. İpsomethya Mahallesi, bugün Samatya olarak bildiğimiz bölgeyi ifade etmektedir¹⁸¹. Tahrir'de Aya Yorgis olarak ismi belirtilen bu kiliseden hemen önce bahsedilen bazı hanelerin şehir suruna yakın olduğu belirtilmiştir. Burada şehir surunu belirten kelime

¹⁸¹ Samatya Mahallesi tahrir ve vakfiyelerde İsbomasya, İbsomasya, İbsomatya gibi şekillerde de geçmektedir (Ayverdi, 1958: 44).

olarak *barû*¹⁸² kullanılmıştır. İpsomethya Mahallesi'nin sınırları açısından önemlidir. Belirtilen bölgede bugün isim benzerliği açısından iki yapı vardır. Birisi Ermeni Surp Kevork Kilisesi olup manastır yapı topluluğudur. Diğeri ise denize biraz daha yakın bir konumda olan Aya Yorgi Kiparissa Kilisesidir. Tahrir'de, kiliseden bahsedilmeden önce anlatılan diğer haneler ve onların komşuluklarından anlaşılan kiliseye çok uzak olmadığı düşünülebilen bir şehir kapısı olduğudur. Kayıta geçen kapı büyük olasılıkla Samatya Kapısı olabilir¹⁸³. Bu bilgiler çerçevesinde Ayas Yorgis/Hagios Georgios namı ile belirtilen kilisenin bugün A. Nafiz Gürman Caddesi ve Büyük Kuleli Caddesi arasında kalan yapı ya da aynı noktada inşa edilmiş aynı isimde başka bir yapı olduğu düşünülebilir. Kuzey-doğusunda Sancaktar Mescidi ve kuzeyinde ise Sulu Manastır/Surp Kevork Kilisesi yer almaktadır. Ayverdi'nin haritasında Ermeni Sulu Manastır Kilise ve Mektep kompleksinin bir sokak kadar güneyinde yer aldığı görülmektedir (Ayverdi, 1958: E 2).

Aya Yorgis Kilisesi'nin Tarihi

Samatya'da bulunan Hagios Georgios Kilisesi'nin tarihini Kerameus ve Hotz gibi araştırmacılar 6. yüzyıla kadar gidebileceğini iddia etmektedir (Karaca, 1996: 213; Aleksandru, 1996: 117; Osmanoğlu, 2018: 136). Hagios Georgios Kyparissa/Kyparission şeklinde de kilisenin ismi tarihî metinlerde geçmektedir. Kyparission, *selvilik* anlamına gelen bir sözcüktür (Karaca, 1996: 212-213; Aleksandru, 1996: 117). Aynı zamanda bulunduğu mahalin de adı hâline gelmiş bir kelimedir. Kyparission, Bizans Dönemi'nde Psamathia/ Samatya bölgesinde bir konum adıdır (Janin, 1950: 350). Janin aynı bölgede bir kilisenin daha varlığından bahsetmektedir, *Saint-Alexandre* ismindedir (Janin, 1950:350). Tahrir'de Samatya Mahallesi'nde toplamda yedi adet kilise olduğu kaydedilmiştir fakat beşinin ismi verilmemiştir (İnalcık, 2012: 352-358). Hagios Georgios Kilisesi'nin ilk olarak ismine Ayasofya Typikon'u içinde rastlanılmaktadır (Janin, 1964: 70). Janin, Dimitriewskij'nin typikonun tarihinin 880 yılı gibi bir tarih olduğunu tahmin ettiğini ileri sürmektedir. 24 Nisan günü vakfedildiği adandığı *synaxaireden*¹⁸⁴ anlaşılmaktadır. Ancak Gédéon ikinci bir tarih olarak 28

¹⁸² Bu kelime deniz surları için kullanılan ve tarihi metinlerde geçen bir kelimedir.

¹⁸³ “Hisar Kapusunun mukabelesinde bir hane...” (İnalcık, 2012: 355) şeklinde kiliseden bahsedilmeden önce geçen bir kayıttır.

¹⁸⁴ Synaxarium/Synaxaire, Hagioraphilerin toplandığı, azizlerin günlerinin kutlanacağı tarihlerin bir çeşit takvimi.

Kasım tarihinde geçtiğini belirtir. Bu ikinci vakfediliş tarihi bazı araştırmacılar tarafından kuruluş tarihi olarak kabul edilmemekle birlikte genel olarak 9. yüzyılın sonu kabul edilmektedir (Janin, 1964: 70). İkinci verilen tarih biraz yeniden yapım ve tamiratla ilgili olmalıdır (Janin, 1964: 70). 1077 yılında Mikhael Attaliates, bir mezar yaptırılması ve varisleri için 8 *nomisma*¹⁸⁵ değerinde parayı Hagios Georgios Kyparissia yetkililerine teslim edilmesi suretiyle bağışlamıştır (Janin, 1964: 70). Janin bu durumun aslında kilisenin patronu konusunda bilgi verdiğini ifade etmiştir.

Bu seyyahlardan bazılarının Hagios Georgios Kilisesi'ni görmüş oldukları anlaşılmaktadır ve kiliseye dair bazı bilgiler aktarmışlardır. 1350 yılında Konstantinopolis'te olduğu bilinen Novgorodlu Stephen ve anonim bir Rus hacının aktardığına göre Azize Elizabeth'in röliklerinin bulunduğu bir rahibeler manastırını¹⁸⁶ ziyaret etmişler ve kutsal emanetlere şahit olmuşlardır (Majeska, 1984: 320-321). “Buradan [Azize Euphemia]¹⁸⁷ Tanrı'nın Kutsal Anası Manastırı'na gittik ve Azize. [Thomaida] ve Azize Elizabeth röliklerini öptük”. Georg Majeska, bu Rus hacıların Elizabeth'in röliklerini gördüklerinden bahsetmeleri durumunu incelemiştir. Araştırmacıya göre Rus hacı Stephen'ın bahsettiği Elizabeth, Vaftizci Yahya'nın annesi olandır fakat Konstantinopolis'te bu azizenin anılması için bir kültün gelişmiş olduğunu düşünmemektedir ve bahsedilen Elizabeth'in başka bir azize olduğu yönünde bir değerlendirme yapmaktadır (Majeska, 1984: 322). Konstantinopolis'te anılan üç adet Azize Elizabeth olduğunu belirtmekte ve bunların birinin gömü yerinin hiç bilinmemesi ile birlikte biri de Samatya'da yer almaktadır. Samatya'daki Hagios Georgios Kilise'nin yakınında Aleksander, Heraklius, Anne Teodota ve Glykeria'nın yoldaşları olan martyr Elizabeth'in bir martyriyonu olduğunu söylemektedir.

1453 yılında Konstantinopolis fethedilince Hagios Georgios Kilisesi şehirde kalan Rumların elinde kalmıştır (Janin, 1964: 70). 1453 yılının 29 Mayıs günü şehrin ele geçirilmesini takip eden anlarda, Sultan şehre girmeden hemen önce bazı mahallelerin ileri gelenlerinin Fatih Sultan Mehmed'e gelerek teslimiyet bildirdikleri ve bunun da

¹⁸⁵ Bizans İmparatorluğu'nda kullanılan para Roma'daki *solidus*un yerini almıştır. Spesifik olarak 24 karat altın para için kullanılmaktadır (ODB, 1991: 1490).

¹⁸⁶ Rahibeler Kovanı olduğunu anonim Rus hacısının yazmış olduğu tarihi metin söylemektedir (Majeska, 1984: 321-324).

¹⁸⁷ “Saint-Euphemia” şeklinde Majeska'nın kitabında geçmektedir (Majeska, 1984: 321).

yarı teslimiyet sayılarak Fatih'in emri ile *kılıcın hakkı*¹⁸⁸ durumundan ayrı tutularak “yağmalanmadıkları” ve olaydan seksen yıl sonra dahi bu ana şahit olan Fatih Sultan II. Mehmed'in “korumaları” olan yeniçerilerin, Kanuni Sultan Süleyman'a, Fatih Sultan Mehmed'in kararından bahsetmeleri ve bazı kiliselere dokunulmaması emri hakkında bilgi vermeleri gibi bazı anekdotlar Historia Patriarkhika'da anlatılmaktadır (Runciman, 2011: 205-207). Her ne kadar Fatih'in Konstantinopolis'i fethederken yanında bulunan yeniçerilerin Kanuni devrine kadar yaşamış olmaları hikâyesi gerçek değil gibi görünse de şehirdeki pek çok kilisenin de yağmadan kurtulduğu bilinmektedir. II. Bayezid (1481-1512) döneminde İstanbul'da bulunan kiliselerin camiye dönüştürülmesi olayı başlamıştı. Ancak Hagios Georgios Kilisesi bu dönüştürülme hareketinden kurtulmuş ve yine Hristiyanların “elinde” kalmıştır¹⁸⁹ (Kuban, 2000: 224).

Hagios Georgios Kilisesi adına 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde rastlanmaktadır (Karaca, 1996: 213). Gerlach 23 Nisan 1577 tarihinde kiliseye gelmiştir. Kilisede bulunan Hagios Georgios mozaiğini de görmüş ve 17 Kasım 1577 tarihinde de bir vaftiz ayinine katılmıştır (Aleksandru, 1996: 117). Antakya Patriği kâatibi Paulus, 1652 yılında İstanbul'a gelmiştir, kiliseyi gören Paulus'un aktardığına göre yapı kubbeli bir Bizans yapısıdır (Karaca, 1996: 213). 1675 yılında İstanbul'da bulunmuş olan Thomas Smith isimli İngiliz tarihçi *De Graecae ecclesiae hodierno statu epistola* adlı eserinde Samatya'da Rumların elinde bulunan kiliseler listesinde Hagios Georgios Kilisesi'nin adı da görülmektedir (Kömürçüyan, 1988: 72).

1782 yılında Hagios Georgios Kilisesi bir yangında tahrip (Janin, 1964: 70; Karaca, 1996: 213; Aleksandru, 1996: 117; Osmanoğlu, 2018: 136). 1830-1833 yılları arasında kilise Patrik II. Konstantinos tarafından kilise tekrar yaptırılmıştır (Janin, 1950: 350; Janin, 1964: 70). Yapının batısında, girişin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin 1966 yılında konulmuş olduğu yazılıdır (Karaca, 1996: 213-214).

Kitabenin çevirisi:

¹⁸⁸ İslam geleneğinde teslim olmayı reddeden Hristiyan şehirlerinin halkı, şehrin ele geçirilmesinden sonra özgürlüklerini yitirirler ve ganimetlerin paylaşılması için “kılıcın hakkı” olarak şehrin yağmalanmasına üç gün izin verilir (Runciman, 2011: 205).

¹⁸⁹ Aynı durum Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde de baş göstermiştir ancak şehrin bazı bölgelerinin *aman* ile geçirilmiş olmasından dolayı bazı kiliseler Hristiyanlara bırakılmıştır (Kuban, 2000: 224).

Daha önceleri Bizans'ta selvilikte, ünlü Georgios'un Kilisesi vardı. Eskileri sevenler için, bir zamanlar yerinin nerede olduğunu bilmemek üzücüydü. Patriklerin Patriği Konstantinos, bu kilisenin o kilise olduğunu, şu eski, pek güzel kubbeye ve eskiden yanmış selviliğe dayanarak, isabetli bir şekilde kanıtladı. O, ilk heyecanla ve bol bol yardımlarla, onu şu anda gördüğün güzellikte yeniledi. Ey zafer çağrısını tanık olarak getiren sen, yukarıdan, Patriği de, Hristiyanları da, bu kitabeyi yazanı ve onunla birlikte bu ustalık eserini yapanı da, Mimar Nikolaos Nikitadis'i de düşüncedeki canavarlardan koru! Mayıs 1834

Vasilios Athanasiadis'in bağışıyla yenilendi. Bu kitabeyi de Samatya'daki kilise için Prokonissos'lu (Marmara Adalı) Theophanes 1966'da kazıdı. (İ. Kuçuradi) (Karaca, 1996: 214-215)

Tahrir'de Ayos Yorgis şeklinde geçen Hagios Georgios Kilisesi için verilen bilgi şu şekildedir;

“Kilisenin etrafında beş (5) adet bir katlı hane, boş.”¹⁹⁰

4.29.5. İpsomethya Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Mahallede, ismi verilen kiliselerin dışında beş (5) adet anonim kilise mevcuttur. Ancak Tahrir'den anlaşıldığı kadarıyla bu yapıların hepsi terk edilmiştir. Bahsi geçen kiliselerin çoğu yıkılmaya yüz tutmuş notu ile yazılmıştır.

4.30. 'İSÂ-KERMESİ MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.30.1. Ayaz Mamoz Manastırı

Ayaz Mamoz Manastırı'nın (مناستر نام ایازماموز) Konumu

Agio Mone tou Mamo/Agio Mamas Manastırı'nı nitelediği düşünülen Ayaz Mamoz Manastırı'nın konumu konusunda bazı problemler vardır. “martyr” Mamas'a Konstantinopolis'te adanmış bazı yapılar mevcuttur ancak Tahrir'de manastırın adının geçtiği konum olan 'İsâ-Kermesi Mahallesi'nin olası konumu 'İsâ Kapı Mahallesi ve Bodrum Cami arasını kapsayan bir alan olmalıdır. Yine Tahrir'den anlaşıldığı kadarıyla 'İsâ-Kermesi Mahallesi sınırları içinde Langa Bostanı'nın bulunduğu ve bu alana yakın

¹⁹⁰ “Mezkûr kenisenin dairesinde beş süflî hane, hâli” şeklinde geçmektedir (İnalçık, 2012: 203). Altmış numaralı varaktır.

bir konumda ise manastırın yer alabileceği öngörülmektedir.¹⁹¹ Aziz Mamas’a adanmış dini yapıların İstanbul’un çeşitli bölgelerinde bulunduğu literatürden anlaşılmaktadır. Pargoire Mamas’a adanmış ve Konstantinopolis’te bulunan beş¹⁹² farklı yapı listelemektedir (Pargoire, 1904: 265). Ancak Janin, Mamas’a adanmış olan üç farklı dini yapıdan bahsetmektedir (Janin, 1969: 314-319). Pargoire’in anlattığı Mamas’a adanmış beş yapıdan birinin Blakhernai, günümüzde Ayvansaray ve Eyüp arasını işgal eden bir bölgededir (Pargoire, 1904: 265). Diğer Dareiou’da olduğu belirtilmektedir.¹⁹³ Pargoire’in bahsettiği üçüncü yapının günümüzde Beşiktaş taraflarında bir konumda yer alması gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer yapı ise Bakırköy taraflarında olabileceği ileri sürülmektedir. Beşinci yapının ise Georges Kappadokes’in baniliğini yapmış olduğu 12. yüzyılda Psamathia taraflarında kurulmuş olan bir yapı olduğunu belirtmektedir (Pargoire, 1904: 265). Janin’in bahsettiği yapılardan biri günümüzde Beşiktaş bölgesinde, Bizans döneminde Mamas’ın adının verildiği bir dış mahallede yer almaktadır (Janin, 1969: 314). Mamas’a adanmış ve Konstantinopolis’te yer alan ikinci yapı ise Bakırköy ile Yeşilköy arasında kalan bir alanda yer alan ve halkın “Aymama” şeklinde adlandırdığı bir derenin yakınında yer alması gerektiğini belirtmektedir (Janin, 1969: 314). Üçüncü yapının ise modern Belgrad-Kapı (Ksylokerkos) yakınlarında olabileceği önerilmektedir. Ancak Tahrir’de ismi geçen Mamas’a adanmış bir yapıyı ifade ettiği düşünülen yapının literatürde geçen hangi yapı ile tam uyuştuğunu söylemek zordur. “Sofyan” Limanı taraflarında var olduğu ifade edilen Mamas’a adanmış yapı ve Belgrad-Kapı yakınında olabileceği belirtilen yapı Tahrir’de verilen konum için kıyaslanabilecek iki yapıdır. Fakat Tahrir’de ismi belirtilen yapının Mamas’a adanmış hangi yapı olduğu tam olarak belirlenememektedir.¹⁹⁴ “İsa Kermesi” Mahallesi şeklinde verilen ve “Ayaz Mamoz”

¹⁹¹ Tahrirde “ab-i câri” şeklinde geçen ve akarsu yatağı anlamına gelen Osmanlıca sözün aslında Lykos Vadisini (Langa Bostanı) işaret ettiği çıkarımı yapılmaktadır.

¹⁹² Pargoire Mamas’a adanmış bir manastırın Konstantinopolis’te, şehrin kuzey köşesinde kurulmuş olduğu gibi güneyine de aynı azizin adına bir yapının inşa ettirildiğini belirtmektedir (Pargoire, 1904: 261-266). Ancak Janin bu konuda Pargoire’in bir yanılgıya düştüğünü, “Xylokerkos” kapısını karıştırdığını ileri sürmektedir (Janin, 1969: 319).

¹⁹³ “Dareiou”, Bizans dönemi İstanbul’unun Sofyan bölgesinde yer alan bir mahaldir. Sofyan Limanı yakınlarında yer almaktadır (Janin, 1950: 313). Sofyan Limanı ise Tarihi Yarımada’nın en güney-doğu ucunda Çatladı Kapı’nın kuzey-batısında yer almaktadır.

¹⁹⁴ İnalçık, Tahrir üzerine yaptığı incelemelerinden aktardığına göre; belgenin Galata üzerine olan kısmında pek eksik olmadığı fakat günümüzde Fatih ilçesinin sınırları içerisinde kalan Tarihi Yarımada kısmının bazı bölgelerinin eksik olduğunu belirtmektedir. Bu bölgeler arasında şehrin güney-doğu ucu olan, Hipodrom’un etrafını kapsayan ve Ayasofya’nın da bulunduğu alan da bulunmaktadır (İnalçık, 2012: ix; Öz, 2013: 108). Ayasofya’nın güneyi, Hipodrom’un yakınında bulunan ve Bizans döneminde

manastırının kayıt edilmiş olduğu bölgenin Bizans dönemi ismi “Dareiou” olan ve Mamas’a adanmış bir yapının olduğu bölgeyi de kapsamı zor görünmektedir.

Ayaz Mamoz Manastırı’nın Tarihi

Aziz Mamas doğuda popülerliği olan bir kùltür, ancak bugün pek bilinmemektedir. Aurelien (270-275) döneminde imparatorluğun *Ceaserea* (Kayseri, Sivas) eyaletinde Kappadokya bölgesinde genç bir yaşta öldürölmüş ve Hristiyan azizleri arasında yerini almış bir “martyr”dir (Janin, 1969: 314). 6. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olduğu düşünölen Mamas’ın *Vitasına* göre Aziz Mamas bir aristokratın oğlu olarak Paphlagonia (Amasra, Bartın, Cide), Gangra’da (Çankırı) 3. yüzyılda dünyaya gelmiştir (Tsilipakou, 2018: 300). Ailesi Theodotus ve Rufina doğumdan sonra hapsedilmiş ve orda ölmüşlerdir. Ammia adında “asil” bir kadın Mamas’ı yetiştirmiş ve Kappadokya Bölgesi’ne gitmesini sağlamıştır. Burada bir çoban olarak yaşayan Mamas’ın ünü yayılınca Kappadokya valisi, yakalanıp *Caesarea*’ya getirilmesini emretmiştir. Burada işkence çektirilip, baskı altına alınan azizin Tanrılara kurban vermesi istenmiş ancak reddetmiştir. Buradaki esir hayatından kurtarılmış olsa da kısa bir süre sonra yine yakalanmış ve *Caesarea stadiumunda* aslanlara atılmıştır. Ancak *Vita*’sında geçen mucizeye göre aslanlar Tanrı’nın “inayetiyle” Aziz’e saldırmamışlardır. Bunun üzerine öldürölme emri verilmiş ve bir askerin *tridenti* ile martyr olmuştur (Tsilipakou, 2018: 300).

Kappadokya bölgesinde meşhur bir aziz olan Aziz Mamas’ın kùltünün Konstantinopolis’e gelişi 5. yüzyılda gerçekleşmiştir. Fakat bu Aziz’e gösterilen ilginin, imparatorluğun başkentinde yoğun bir şekilde olduğu, anonim bir Fransız hacının aktardıklarından anlaşılmaktadır (Tsilipakou, 2018: 300-301). Kùltün 5. yüzyılda Başkente gelmiş olmasıyla birlikte Mamas adına bir yerleşim birimi 5. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. 469 yılında Konstantinopolis yangınlarından dolayı, İmparator I. Leo (457-474) tarafından şehrin doğu bölgesinde Mamas’ın adının verildiği bir dış mahallede (günümüzde Beşiktaş) bir yapı inşa ettirilmiştir (Tsilipakou, 2018: 300). Buna ek olarak İmparator I. Leo, saray, hipodrom, liman ve bir kilise inşa

“Dareiou” diye adlandırılan bölgede Mamas’a adanmış bir yapının varlığı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir (Janin, 1943: 129). “İsa Kermesi Mahallesi” şeklinde Tahrir’de geçen ve içinde “Ayaz Mamoz” manastırı adında bir yapıyı barındıran mahallenin bu sınırlara ulaşp, ulaşamayacağı bir tartışılabilir.

ettirmiştir ve de Mamas’a adanmıştır (Tsiliapakou, 2018: 300). Mamas kültürünün başkente bu şekilde gelişinin ardından Kontantinopolis’in içinde farklı bölgelerde de yapılar inşa edilmiştir. Tahrir’de bahsi geçen Mamas Manastırı’nın tam olarak hangi özgün yapı olduğunun belirlenememiş olmasından dolayı kesin bir tarih bilgisi verilememektedir. Athanasios Philanthropenos’un, Mamas Manastırı için hazırlanmış typikonunda İstanbul’un modern döneminin Belgradkapı bölgesi yakınlarında bu manastırın bulunduğu anlaşılmaktadır (Bandy, 2000: 973). Belgradkapı yakınında yer alan Mamas Manastırı’nın tarihi hakkında edinilen bilgiler güvenilir olmadığı için hakkındaki bilgiler eleştiriye açık bir haldedir (Bandy, 2000: 973). Mamas Kilisesi’nin Ksylokerkos Kapısı (Belgrad- Kapısı) yakınlarında inşa ettirilmesi, I. Iustinianus (527-565) dönemi epi tou koitonos Pharasmanes tarafından kurdurulduğu düşünülmektedir (Bandy, 2000: 973).

Tahrir’de, ‘İsâ-Kermesi Kilisesi kaydının ardından on yedi (17) adet hane kaydı gelmiş ve hanelerden sonra ismi verilmeyen bir (1) kilise gelmiştir. İsmi verilmeyen kilise mahalledeki gayrimüslimlerin kiliseye çevirmiş oldukları belirtilen bir yapıdır (İnalcık, 2012: 206, 359). Bu kilise kaydının ardından kilisenin yakınında olduğu belirtilen tek katlı ve boş olan bir (1) hane kaydı gelmiş ve bunun ardından manastırdan bahsedilmeye başlanmıştır. Adı belirtilmeyen kilisenin, manastır ile bir ilgisi olup olmadığı açık bir şekilde belirtilmemiştir.

Manastırla ilgili olarak Tahrir’de verilen bilgiye göre iki (2) adet çartak, on altı (16) hücre, bir adet şaraphane manastırın içinde yazılmıştır (İnalcık, 2012: 206, 359).¹⁹⁵ Bu ifade ile manastırın avlusuna atıf yapıldığı düşünülür. Manastırın içindeki mülklerin bilgilerinin de verilmesinin hemen ardından “Manastır nâm Aya Dimitri Palogoz” şeklinde bir başka manastır gelmiştir (İnalcık, 2012: 206, 359). Ayaz Mamoz Manastırı ve Ayo Dimitri Palogoz manastırları, Tahrir’de birbirleri ardına verildikleri için konumları bakımından birbirlerine yakın ya da komşu oldukları düşünülebilir.

4.30.2. Ayo Dimitri Palogoz Manastırı/Mone Tou Agio Demetrios Ton Palaiologon

¹⁹⁵ “mezkhûr manastırda iki çartak, hücerat on altı, bir şarabhâne” şeklinde Tahrir’de geçmektedir. “Manastırda, manastırın içinde” ifadelerinin Tahrir’in diğer bölümlerinde de kullanımı Tahrir’de, bahsedilen manastırlar için avlusu var şeklinde bir ibare kullanılmasa da avlu varlığını gösterir nitelikte olduğu gözlemlenmiştir.

Ayo Dimitri Palogoz Manastırı'nın (مناستر نام ايو دمتري ٲالووز) Konumu

‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde kaydedilmiş ve imparatorluk ailesinin yaptırmış olduğu anlaşılan yapı, İsa Kapı Mescidi ve Bodrum Cami arasında bir noktada gerçekleştirilen tahrir güzergahından dolayı böyle bir konumda aranmaktadır. Janin, (1969: 93), Du Cange ve Troitzkij’in manastırın yerini VIII. Mikhail’in (1259-1282) imparatorluk sarayında yeniden yaptırdığını düşünmek istediklerini söylemektedir. Buna bir sebep olarak Georges Palaiologos’un hükümdarın konutunda bir kilise inşa ettiremeyeceğini, Janin (1969: 93) söylemektedir. Janin (1969:93), Codinus’un Aziz Demetrios gününü (26 Ekim) saray erkanının, imparatorluk kilisesinde kutladığını, bu durumun “Seremoniler” kitabında görüldüğü gibi 10. yüzyılın bu adetinin geç dönemlerde de devam etmemiş olabileceğini söylemektedir. Manastır “Ta Olibrou” bölgesi ile ilişkilendirilmiştir.

1453 yılı kuşatma sırasında Palaiologos Manastırı eski katakhümeni Kievli Kardinal İsidore’un manastıra yakın bir kapıyı koruduğunu Janin (1969: 94) belirtmektedir. Nikephoras Gregoras, yapının yakınında iki beyaz taş kuleye yakın olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Doukas’ın yapının konumu hakkında Akropol dediğini de Janin (1969: 94) belirtmektedir. Janin (1969: 94), bu manastırın Fatih Sultan Mehmed’in 1467 yılındaki saray inşasında ortadan kalktığını belirtmektedir. Yapının konumuna dair kesin bir yargıya varmak zor görünmektedir.

Ayo Dimitri Palogoz Manastırı'nın Tarihi

Tahrir’de Ayo Dimitri Palogoz şeklinde geçen ve Palaiologos ailesinin Hagios Demetrios Manastırı, 12. yüzyılda kurdurulmuş olmalıdır Georgios Palaiologos’un bu yapı için hazırlatmış olduğu bir typikonu mevcuttur (Janin, 1969: 92). Yaklaşık yetmiş (70) kişiyi barındıran bir yapılar topluluğu olduğu düşünülmektedir. 1315 ve 1399 synodlarında yine bu manastır ve din adamlarının isimleri ön plana çıkmaktadır.

Tahrirde, ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde kayıt edilmiş “Manastır nâm Ayo Dimitri Palogoz” , “Manastır nâm Ayaz Mamoz” olarak verilen yapının ve içinde bulunan mülklerinin sayımının hemen ardından gelmektedir. Bu nedenle de her iki manastırın birbirlerine yakın oldukları düşünülür. Manastır hakkında bazı bilgiler verildikten sonra bir takım mülklerden bahsedilmiş ve bunların ardından ise ismi belirtilmeyen ancak

mutbahlı bir kilise ve ismi verilmiş olan “Yakim’in Kilisesi” kayıtları gelmiştir. Mahalledeki manastırlardan sonuncusu ise bu kiliselerin ve ardından gelen birkaç mülk bilgisinin ardından “Manastır nâm Mirlos” olmuştur. Myrelaion ve İsa Kapı Mescidi arasında kalan bir alanda bulunduğu düşünülür.

Ayo Dimitri Palogoz Manastırı’nın bir avlusunun olduğu belgede geçen bilgilerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Manastırın avlusunda iki katlı bir hanenin olduğu ve Engirülü¹⁹⁷ İbrahim adında bir kişinin yaşadığı bilgisi verilmiştir. Bunun ardından iki katlı bir (1) ambar ve bir (1) şaraphanenin var olduğu yazılıdır. Bu yapıların boş olduğu belirtilmiştir. Manastır ismi verildikten sonra, manastırla ilgili olduğu düşünülen kayıtlar gelmiştir. Ambar ve şaraphane kaydının ardından yedi (7) adet hanenin bilgileri verilmiştir. Bu hanelerin de manastırın yakınında olduğu düşünülür. Fakat avlusunda olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Tam olarak manastırın hangi tarafında yer aldığı belli olmayan bu yedi (7) adet hane kaydının ardından gelen hane kaydı ise manastırın kapısında bulunan bir (1) ev hakkında bilgi vermektedir.¹⁹⁸ Kayda göre; manastırın kapısında iki katlı bir (1) hane bulunmakta, üst katı dört, alt katı ise iki bölmeli/odalı bir yapı yer almaktadır. Evin Bolulu Mustafa adında biri tarafından kullanılmakta olduğu bilgisi verilmektedir.

4.30.3. Mirlos Manastırı

Mirlos Manastırı’nın (مناستر نام میرلوس) Konumu

Tahrir’de 1455 tarihinde ‘İsâ-Kermesi Mahallesi şeklinde geçen bir mahallede olduğu kayıt edilen yapı, 1546 tarihli tahrir defterinde Bayezid Cami Nahiyesi’nde Sofular Mahallesi içinde Mesih Paşa Cami Vakfı şeklinde bahis olunmuştur. 1922 yılında Aksaraya Maliye Şubesi mahalleleri arasında Mesih Paşa olarak belirtilmiştir (Ayverdi, 1958: 36). Myrelaion Manastırı’nın (Kidonopoulos, 1994: 56) kilisesi olduğuna inanılan yapı bugün yaygın adı ile Bodrum Cami günümüzde Fatih’te Laleli semtinde Mesihpaşa Mahallesi’nde yer almaktadır. Kuzeyden Sait Efendi Sokak, güneyinden Mesihpala

¹⁹⁶ “manastırın havlusunda bir hane ‘ulvîsi dört ve süflîsi iki Engirülü İbrâhîm adlı mütemekkin” (İnalcık, 2012: 206, 359).

¹⁹⁷ Engirü, Ankara’nın eski isimlerinden biridir.

¹⁹⁸ “manastırın kapusunda bir hane ‘ulvîsi dört ve süflîsi iki Bolulu Mustafa sakin” (İnalcık, 2012: 206, 360).

Caddesi, doğusunda Laleli Caddesi ve batısından Aksaray Caddesi'nin çevrelediği bir alanda yer almaktadır. Kuzeyinde bulunan Laleli Cami ile arasından Ordu Caddesi geçmektedir.

Mirlos Manastırı'nın Tarihi

Myrelaion Manastırı'nın kilisesinin kimliğinin belirlenmesi konusunda 16. yüzyılda İstanbul'a gelmiş ve şehirde 1544 tarihinden 1547 tarihine kadar gözlemlerde bulunarak Bizans devri eserlerini incelemiş olan Petrus Gyllius'un aktardıkları araştırmacılara yardımcı olmaktadır (Schneider, 1967: 65). Konstantinopolis'in dokuzuncu bölgesinin üçüncü tepesinin ardında uzandığını belirtmekte ve Marmara Deniz'i kıyılarına kadar uzanan alanda Langa (Blanga) Bostanlarının bulunduğunu belirtmektedir. Bu bölgenin Forum Tauri ve Forum Konstantin arasında kalan bir alanı kapsadığını söylemektedir (Gyllius, 1749: 205-206). Gyllius, Evagrios'un İmparator Leo döneminde gerçekleşen Konstantinopolis yangınına tasvirini bir delil olarak ileri sürmektedir. Theodosios Limanı'nın izinin kalmadığını ve Theodosios'un yaptırmış olduğu ambarların da Langa Bostanı'nda olması gerektiğinden bahseder ve ardından Langa Bostanı kuzeyinde bir tapınak olduğunu belirtir. Tapınağın adının "Myreleos" olduğunu belirtmektedir. Yapının içinde bir de sarnıcın olduğunu belirtmektedir. Bodrum Cami olarak isimlendirilen yapının Myrelaion Manastırı ile ilişkilendirilmesinde Gyllius'un verdiği bu bilgiler önemli bir rol oynamaktadır. Yapının altmış mermer sütun ile desteklendiğini belirtir. Gyllius, Suidas'dan aktararak sarnıcın aslında bir ambar olduğunu ve Suidas'ın "uygun olmayan bir şekilde" buraya Horeium dediğini belirtmektedir.

Bahsi geçen bu ambarın Kraterus'un daha önceki dönemde evi olduğunu ve Myrelaion Manastırı kilisesinin bunun üzerine kurulduğunu söylemektedir.

Myrelaion Manastırı, I. Romanos Lekapenos (919-944) tarafından eski bir saray üzerine kadınlar manastırı olarak kurdurulmuştur (Janin, 1969: 351; van Millingen, 1912; Müller-Wiener, 2002: 103). 920 tarihinden önce inşa edilmiş yanındaki saray ile aynı kotta olması istendiği için iki katlı olarak inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2002: 103). 922 yılında imparatorun eşi Theodora yaptırılan bu kiliseye gömülmüştür. İmparator daha sonra Mamas Manastırı'ndan lahitler getirmiştir (Janin, 1969: 351; van Millingen, 1912: 196-197; Müller-Wiener, 2002: 103). İmparator Romanos'un oğulları

Khristophoros (932) ve VII. Konstantinos (946) ve de kendisi 948 yılında buraya gömülmüştür. 1203 yılında kilise bir yangında harap hale gelir ancak 13. yüzyılın sonlarına doğru yeniden inşa edilir. Myrelaion “mür yağı” anlamına gelmektedir. 1300’lü yıllarda kilisenin erkekler manastırına dönüştürüldüğü ileri sürülmektedir. Yapının İstanbul’un fethinin ardından nasıl bir akıbet yaşadığı ise daha önce tam olarak bilinmemiştir. Ancak 1455 Tahriri’nden anlaşılan manastır yapı topluluğu İstanbul’da bulunan Rumların kullanımına bırakılmıştır. Rahibelerin, manastırdaki mülklerde ikamet ettikleri düşünülür. 1501 yılında Bayezid devrinde sadrazamlık yapan Mesih Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür. 1780’li yıllarda kent yangınlarından zarar gören yapı restore edilir. Rice ve Macridy 1930 yılında ilk kazıları başlatırlar bunların ardından ise 1965 yılında Striker’ın incelemeleri ve Naumann’ın kazıları gelmiştir. Bodrum Cami’nin Myrelaion Manastırı kimliği araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Mordtmann yapının Bizans devri Myrelaion Manastırı olduğunu söylemekte ve Mosele’nin Manastırı’na “Khyrisokamera/Khristokamera” da denilen yapının batısında Myrelaion’un olduğu ve çokta uzak olmayan bir konumda da Hagios Akakios Kilisesi’nin bulunduğunu söylemektedir (Mordtman, 1892: 59). 1930 yılında gerçekleştirilen kazılarda “kilise” ve “hamam” olduğu düşünülen iki yapı izine rastlanılmıştır. 1930’lu yıllarda gerçekleştirilen kazılarda Mordtmann’ın “şüphesiz” olarak nitelendirdiği Bodrum Cami’nin Myrelaion Manastırı kimliğinin kesinleştirilmesinin aksine durum daha farklı bir hal almıştır. Iustinianus dönemine tarihlenen bir yapı evresi ile karşılaşmış ve 10. yüzyıl Romanos Lekapenos’un yapısı Myrelaion Manastırı olduğu düşünüldüğü için imparatorluk lahitleri bulunulabileceği beklenirken kazılardan sonra yapının mimari özelliklerinin 11. yüzyılı yansıttığı görülmüştür (Rice, 1933: 151-152). Ancak daha sonraki yıllarda Bodrum Cami’nin Myrelaion Manastırı ile ilgili olabileceği fikri Rice tarafından yeniden kabul görmüştür. 1958 tarihli Ekrem Hakkı Ayverdi’nin bir yayınında cami harap olarak ve işleve kapalı olarak belirtilmiştir. Vakıflar müdürlüğüne 1960’lı yıllarda restorasyonu başlatılmıştır. Manastır nâm *Mirlos* şeklinde Tahrir’de geçen yapı ‘İsâ-Kermesi (İsa Kapı) Mahallesi sınırları içinde kayıt edilmiştir (İnalçık, 2012: 207). ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde kayıt edilmiş olan Mirlos Manastırı Türk döneminde Bodrum Cami, Mesih Paşa Cami gibi isimlerle anılmış olan Bizans dönemi ismi Myrelaion olduğu düşünülen yapı olmalıdır.

Myrelaion isminin tahriri yapanlar tarafından “Mirlos” şeklinde telaffuz ettiği anlaşılmaktadır.

Tahrir’de mahalledeki üçüncü manastır olan Mirlos Manastırı’nın bulunduğu konuma çok uzak olmayan bir bölgede şehir surlarının olduğu düşünülür.¹⁹⁹ Bu surlar İstanbul’un Marmara Denizi’ne bakan deniz surları olmalıdır. ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde kaydedilmiş son manastır olan Mirlos Manastırı ve bünyesindeki diğer yapı kayıtlarından sonra “Kızıl Taş Mahallesi” ve yapıları gelmektedir. Mirlos Manastırı’nın bulunduğu ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’ndeki konumu konusunun anlaşılmasına yardımcı olması için belgede geçen bir bilgi belirtilmelidir. Bu bilgiye göre Mirlos Manastırı kaydı gelmeden önce iki farklı kiliseden bahsedilmektedir. Bu kiliselerden birinin çevresinde (dairesinde) “Dikilitaş” olarak belgede geçen bir “abide” bulunmaktadır. Diğer kilisenin ise nehir yatağında (âb-ı cârî) olduğu belirtilmektedir (İnalcık, 2012: 207, 361). Buradaki nehir yatağından kasıt Lykos Deresi’nin geçtiği bölge işaret edilmiş olabilir.

Mirlos Manastırı ile ilgili olarak kayıtlardan anlaşıldığı üzere manastırın bir avlusu olduğu düşünülür.²⁰⁰ Manastır ile ilgili olarak on dokuz (19) hane, bir (1) şaraphane ve bir (1) adet mükellef ev kayıt edilmiştir.²⁰¹ Buna ek olarak üç adet kilisenin manastırın sınırlarında yer aldığı düşünülmüştür (İnalcık, 2012: 489).

Mirlos Manastırı’nın içindeki konutlarda kalanların isimleri ve meslekleri belirtilmiştir. Sakinlerin büyük çoğunluğu Rum nüfustan oluşmaktadır. Bu nüfusunda çoğunluğu rahibelerden (kaligruya) oluşmaktadır. Manastırda yer alan kilisenin yanında (cenbinde) bulunan bir hanede ismi verilmeyen bir rahibe yaşamaktadır. Diğer rahibelerin isimleri belirtilmiştir. Alusina, Kazahi, Athanya, Zotina, Maldhina, Dhukina, Stadhini adlı rahibeler ayrı ayrı konutlarda sakin olarak kayıt edilmişlerdir. İki katlı bir hanede ise Manul adlı ayakkabıcı (pabucci) ve Franel (Kranl?) adlı keşiş birlikte yaşamaktadır. İki

¹⁹⁹ Manastırdan bahsedilmeden hemen önceki kayıta Melaharnes’in (Melagarnes?) evi şeklinde iki katlı bir hanenin varlığından bahsedilmiştir (İnalcık, 2012: 207, 361). İsmi belirtilen şahsın evinin ise “barû” karşısında yer aldığı belirtilmektedir. Bu kaydın ardından üç adet tek katlı haneler kaydı gelmiş ve bunun ardından manastır hakkında bilgiler verilmiştir.

²⁰⁰ Manastır ile ilgisi bulunan hane kayıtlarının en sonuncusunda geçen bilgi de manastır kapısında bir süfli hane bulunmaktadır ve boş olarak belirtilmiştir (İnalcık, 2012: 208, 362). Tahrir’de geçen “manastır kapısında” kaydı ile bir avlunun varlığı öngörülmektedir.

²⁰¹ İnalcık, belgede geçen bilgileri yorumladığı bölümde manastır ile ilişkili olarak on dokuz hane olduğunu belirtmiştir ancak yirmi adet hane belirtilmektedir (İnalcık, 2012: 207-208, 489).

katlı başka bir hanede ise Kirmanoz adında bir papaz sakin olarak kayıt edilmiştir. Ayrıca manastırdaki hanelerde sadece din adamları değil meslekleri belirtilmemiş Athanas, Vasilos Molteras, Lanbudes adlarında Rumlar farklı konutlarda sakin olarak kayıt edilmiştir. Çakır Beğ'in kullarından biri olarak belirtilen Ankirilos (?) adında biri yine manastırda bulunan hanelerden birinde kayıt edilmiştir. Beş adet hane, şaraphane ve “drpz” denilen ev ise boş olduğu belirtilmiştir. Manastırda bulunduğu belirtilen kilise Rumların eline bırakılmıştır. Mahalledeki manastırlarda Rumların sakin olarak kayıt edilip bir nevi onaylanmış olmaları, ibadetleri için bazı kiliselerin kendilerine bırakılması gibi bilgiler ve mahallenin diğer bölgelere göre Rum nüfusu gibi bilgileri İnalçık yorumlarken bu bölgenin yağma görmemiş olabileceğini düşünmektedir (İnalçık, 2012: 489-490).

4.30.4. ‘İsâ-Kermesi Kilisesi

‘İsâ-Kermesi Kilisesi’nin (كنيسة عيس كرمس) Konumu

İsa Kapı/Ese Kapı Mescidi olduğu düşünülen ‘İsâ-Kermesi Kilisesi, Tahrir’de kendi adını taşıyan mahallede yer almaktadır. Günümüzde kuzeyde Koca Mustafapaşa Caddesi, güneyde Gümrükçü Sokağı arasında, batıdan Etyemez Tekkesi Sokağı ve doğudan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi arasında kalan alanda yer almaktadır. Bugün bulunduğu mahallenin adı Cerrah Paşa (Hobyar) Mahallesi’dir. Cerrah Paşa Mahallesi ve Sancaktar Hayrettin Mahallelerinin kesiştiği noktaya yakın bir konumdadır. İsa Kapı Mescidi’nin Güney-batısında Bizans yapısından dönüştürülmüş olan Sancaktar Hayrettin Cami, kuzeyinde Davut Paşa Cami bulunmaktadır.

‘İsâ-Kermesi Kilisesi’nin Tarihi

İsa Kapısı Mescidi Bizans ve Osmanlı mimari üsluplarını bünyesinde barındıran değerli ve eşsiz bir eserdir. Tahrir’de ‘İsâ-Kermesi olarak Osmanlıların aslında yapıya ilk ismini vermiş olabileceklerini görmekteyiz. İsa Kapı/Ese Kapı/İbrahim Paşa Medresesi/Manastır Mescidi gibi pek çok farklı adla bugüne kadar anılmıştır. Ancak orijinal Bizans adı bilinmemiştir (Ayverdi, 1958: 27; Ötüken, 1982: 29; Müller-Wiener, 2002: 118). Yapının kiliseden dönüştürülmüş olduğunu Hadikat’ül Cevami’de Hüseyin Ayvansarayî belirtmektedir. Manastır Mescidi ismi sadece İsa Kapı’ya özel bir

isim değildir. İstanbul'un fethinin ardından şehirdeki Bizans yapılarının cami ya da mescide dönüştürülmüş olanlarının bir kaçı için daha aynı isim kullanıla gelmiştir (Ötüken, 1982: 29).

Tahrir'de anladığımız kadarı ile 'İsâ-Kermesi olarak bulunduğu mahalleye de ismini vermiş olan yapının mahallesi sınırları içinde üç adet manastır bulunmaktadır. 'İsâ-Kermesi Kilisesi boş olarak kayıt edilmiş olmasına karşın üç manastırdan biri "İstanbullu Rumların" kullanımına bırakılmış olan Mirlos (Myrelaeion) Manastırı'dır. Mahallede anlaşıldığı kadarı ile bir "Dikilitaş" bulunmaktadır. İsmi belirtilmeyen bir kilisenin hemen yanında olduğu kayıt edilmiştir. Nehir yatağının (âb-i cârî) bulunduğu bölgede "Yakim"ın Kilisesi şeklinde isimlendirilmiş yapının ardından bahsi geçen "Dikilitaş" tarafında olan kilise kaydı gelmektedir (İnalçık: 2012: 206, 360). İsa Kapı Mescidi'nin kiliseden çevrilmiş bir yapı olduğunu Ayvansarayî'nin söylemiştir. Ötüken bu bilginin fazla yorum getirilmeden kullanılmış olduğunu belirtmektedir.

1877 yılında Paspates İsa Kapı Mescidi'nin mimarisini incelemiş ve yapının eski bir manastır ya da şapeli olduğunu belirtmiştir (Ötüken, 1974: 124; Ötüken, 1982:29). İsa Kapı Mescidi'nin Iasites Manastırı ile özleştirilmesi durumu vardır (Müller-Wiener,2002: 118-119). Janin ve Scheider'in eserlerinde bu durumu ele alması yine Paspates'in çalışmasına dayanmaktadır (Janin, 1969: 255-256; Ötüken, 1974: 162). Iasites Manastırı ile İsa Kapı Mescidi'nin ilgisine dair araştırmalar sonuçsuz kalmıştır. Eldeki veriler sağlıklı bir tespit yapmak için yetersiz kalmaktadır. Iasites Manastırı'na dair ayrıntılı bilgilere ulaşılammamaktadır. Banisinin kim olduğu ya da tam inşa tarihi gibi bilgiler bilinmemektedir. Ancak Hagios Mamas Manastırının typikonu bulunmaktadır ve bu belgede Iasites Manastırı ismi geçmektedir. 1158 yılına tarihlendiği için Iasites Manastırının kuruluş tarihi içinde "terminus ante quem" ifadesi kullanılabilir (Ötüken, 1974: 163). Hagios Mamas Manastırı typikonunda 5 Ocak'ta yirminci İndikasyonda (1164) İmparator'un temsilcisi, Studios ve Peribleptos manastırlarının ileri gelenlerinin olduğu bir toplantıda kilise martyr Mamas'a adanmıştır. Yine typikonun verdiği bilgilere göre Hagios Mamas Manastırı, Aristenai Rahibe Manastırı karşısında, Iasites Manastırı'nın yanında bulunan bir noktada katolikhonu bulunmaktaymış. Bu bilgiler ile Iasites Manastırı ve Hagios Mamas Manastırı'nın birbirlerine yakın olduklarını çıkarımı yapılabilmektedir. Tahrir'de ise 'İsâ-Kermesi Kilisesi'nin kaydının ardından bazı mülk bilgileri verilmiş ve ismi

verilmeyen bir kilise kaydı kaydedilmiştir. Bu kilise kaydının hemen ardından ise “Ayoz Mamoz Manastırı” gelmiştir (İnalçık, 2012: 359). Pakhymeres’den Hagios Aristine Manastırı’nın Andreas Krisei (Koca Mustafa Paşa Cami) yakınında olduğu anlaşılır. Pargoire ise Hagios Mamas Manastırı’nın Ksylokerkos’a yakın bir konumda Kserolophos’un güney-batısında olduğunu söylemektedir. İsa Kapı Mescidi’nin Kariye ve Fethiye Camileri ile teknik açıdan kıyaslanarak değerlendirilmesi sonucunda yapı 14. Yüzyıla tarihlenmektedir (Schneider, 1967: 7; Ötüken, 1982: 29; Müller-Wiener, 2002: 118). Eldeki verilerden yola çıkarak İsa Kapı Mescidi’nin orijinal ismini belirlemek mümkün olmamaktadır (Ötüken, 1974: 162-164). Ancak 14. yüzyılda Konstantinopolis’i ziyaret etmiş Rus hacıların, Zosimos ve Anonim bir Rus hacı “Haklı Yargıç/En Doğru Yargıç” heykeli diye dile getirdikleri bir sütun ve heykelden bahsetmektedirler (Ötüken, 1974: 145-146; Majeska, 1984: 274-275). Bu heykel Anonim Rus hacının yazısına göre “kırmızı mermerden” ana cadde (Mese), Altın Kapı’ya doğru giden yol takip edildiğinde Peribleptos Manastırı yakınında caddenin sağ tarafında yani ana caddenin kuzeyinde bir konumda kalmaktadır (Majeska, 1984: 274). Diakon Zosimos ise aynı isimdeki heykelin Peribleptos Manastırı’na yakın olduğunu belirtmiştir (Majeska 1984: 275). İki Rus metni de heykelin Latinler tarafından tahrip edilmiş olduğunu burnunun ve bir elinin kırık olduğunu kaydetmiştir. Anonim Rus metninde bu heykele yakın ve adı verilmeyen bir kilise olduğu da belirtilmiştir.

İsa Kapı Mescidi Mimar Sinan’ın hayatının anlatıldığı ve Mustafa Sa’i’nin hazırlamış olduğu eserde Mimar Sinan’ın bir eseri olarak bahsedilmiştir (Develi, 2003: 100). Hadikat’ül Cevami’de İbrahim Paşa Cami vakfına bağlı olan Manastır Mescidi adında bahsedilen mescit, İsa Kapı Mescidi’dir. Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında Hadım İbrahim Paşa’nın saray dışında bir göreve tayin edildiğini belirtir. Silivri Kapı yakınındaki İbrahim Paşa Cami’nin banisi olduğunu ve Manastır Mescidi’nin İbrahim Paşa’nın diğer bir hayratı olduğunu dile getirmektedir (Erzi, 1987: 62-63). 16. yüzyılın ikinci yarısında mescidin yanına on bir hücre, medrese ve mektep eklenmiştir (Ötüken, 1982: 29). 21 Ocak 1562 tarihini taşıyan İbrahim Paşa’nın vakfiyesine²⁰² göre İsa Kapı’da mescit, medrese ve mektebin kullanılmakta olduğu görülmektedir (Ötüken, 1982: 30). Vakfiyede “İsa kapısı denilen mahallede mescid,

²⁰² Vakfiye, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde elyazma numarası 3208’dir (Ötüken, 1982: 29; Erdoğan, 1938: 30).

üçüncüsü aynı mahalledeki fevkani mekteb, dördüncüsü Davudpaşa imareti yanında dikili taş a yakın İsfendiyar mahallesindeki diğ er mekteb... altıncısı İsa kapı mahallesindeki on bir hücre ile bir dershaneyi müştemil medrese..." şeklinde İsa Kapı Mahallesi'ndeki mescid ve yakınındaki yapılar ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Erdoğan, 1938: 31). Ötüken, İbrahim Paşa'nın 1545 yılında dördüncü vezir tayin edildiğ inden yola çıkarak yapıların en erken 1545 yılında inşasına başlandığını söylemektedir (Ötüken, 1982: 30). 1556 yılına ait bir Mühimme Defterindeki kayıtta "İbrahim Paşa Medresesi" bahsi geçmektedir. Bu metinde geçen bilgiye göre İbrahim Paşa'nın İsa Kapı'daki medresesi olup olmadığı mahalle bilgisinin verilmemiş olmasından dolayı anlaşılamamaktadır (Ötüken, 1982: 30). 1555 tarihinde İbrahim Paşa'nın Silivrikapı'daki cami tamamlanmıştır (Ötüken, 1982: 30). Ötüken, İsa Kapı'daki mescid, medrese ve mektebin camiden önce yaptırıldığını düşünmektedir (Ötüken, 1982: 30). Ayvansarayî'nin eserinde Silivrikapıdaki caminin ana kapı üstünde yer alan kitabesine göre tamamlama tarihinin 1551 (Hicri 958) olduğunu yazmıştır (Erdoğan, 1987: 63). 1648 yılında İsa Kapı'daki mescit, medrese ve mektep bir deprem sonucu zarar görmüş ve tamir ettirilmiştir (Ötüken, 1982: 30).²⁰³ 1741 yılında ise Kapağası Ahmet Ağa tarafından çevre duvarına bitişik bir çeşme yaptırılmıştır. Mescit 19. yüzyılların sonlarına kadar iyi durumdayken 1894 yılında gerçekleşen bir depremde büyük bir hasar gördüğü için terk edilmiştir (Ötüken, 1982: 30). 1980'li yıllarda mescit için Vakıflar Genel Müdürlüğü restorasyon kararı almıştır. 1993 yılında İsa Kapı Mescidi alanında buldozerlerin çalışması sırasında "Obelisk" ortaya çıkmıştır. Ousterhout monolitik sütunu o yıl belgelemiş ancak Türk medyası 2010 yılında bu eseri ancak yeni bir keşif gibi servis etmiştir (Dark ve Özgümüş, 2013: 29-30).

Tahrir'de İpsomethya (Samatya) Mahallesi kaydının ardından İsa Kermesi Mahallesi ve mahalle sınırları içinde yer alan mülk kayıtları gelmektedir (İnalcık, 2012: 205, 358). Burada kullanılan *Kerme* kelimesi Kermen: kale, müstahkem mevki²⁰⁴ (Kafesoğlu, 2014: 29) anlamındadır (İnalcık, 2012: 455). 'İsâ-Kermesi denilen bir kilisenin

²⁰³ Bu deprem konusundaki kaynak Topkapı Müzesinde bulunan D 9567 numaralı elyazmadır (Ötüken, 1982: 30). 25 Haziran 1648 tarihinde gerçekleşen depremde zarar gören yapıları belgelemektedir.

²⁰⁴ Abû-Hayyân, Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk, A. Caferoğlu neşri, İstanbul, 1931, metin 81, terc. 45., Kırım'da Odessa yakınlarında bulunan Akkirman ismindeki Kirmân: hisar (Şemsettin Sami, 2014: 896, haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal) anlamına gelen bir kelimedir. Türklerin Akkirman ismini verdikleri bu şehir 6. Yüzyılda kurulan Tyras'dır ve "Bel Gorod" gibi isimler ile de anılmıştır. Akkirman'da Bel Gorod ismi ile hemen hemen aynı anlama gelen bir kelimedir (Mustafa Bilge, 1989: 291-292).

mahalleye adını verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İsa Kalesi Kilisesi gibi bir anlam ifade eden ‘İsâ-Kermesi Kilisesi’nin bugün İsa Kapı Mescidi olarak bildiğimiz yapı olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 455). Mahalledeki ilk mülk kaydı olarak adı geçen kilise verilmiştir.²⁰⁵ ‘İsâ-Kermesi’nden bir önceki mahalle kaydı olan İpsomethya Mahallesi’ndeki son dini yapı kaydı Aya Femya (Hagia Euphemia) Kilisesi olmuş ve ardından ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde ‘İsâ-Kermesi Kilisesi gelmiştir. Tahrir’de “‘İsâ-Kermesi” olarak geçen bu ismin İsa Kapısı/Ese-Kapusu-Bâb-ı ‘İsâ gibi isimler alarak süren aynı mahalle olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 2012: 455).

‘İsâ-Kermesi Kilisesi’nin Tahrir’deki kaydına göre altında bir dükkân bulunmaktadır. Kilisenin bir sakininin olmadığı, boş bulunduğu da yine metinden anlaşılmaktadır. Kilisenin yanında (cenbinde) bir adet tek-katlı (süflî) hane yer almakta ve bu hanede Miha adında bir bahçecinin (bağban) yaşadığı belirtilmiştir. İsa Kermesi Kilisesi ve yanında bulunan ev kaydının ardından beş adet hane kaydı daha gelmektedir. Bu hanelerden birinin *bezirhanenin*²⁰⁶ karşısında (mukabilinde) yer almakta olduğu ve bir rahibin (babaz) yaşadığı yazılmıştır. 1472 yılına tarihlenen Fatih Sultan II. Mehmed’in Vakfiyesi’nde İsa Kapı Mahallesi (Bâb-ı ‘İsâ) ismine rastlanmaktadır. Vakfa ait mülkler arasında bu mahallede bir bezirhanenin olduğu bilgisi verilmiştir. 1455 Tahriri’nde de ‘İsâ-Kermesi Mahallesi’nde aynı adı taşıyan kilisenin yakınlarında yine bir bezirhanenin olduğu bilgisi verilmiştir. 1472 tarihli vakfiyeye göre bezirhane Yorgi Yagoç isminde bir Hristiyan mülkü ile bitişiktir.²⁰⁷

Tahrir’de bezirhanenin ardından bir (1) tek katlı hane ve değirmen karşısında başka bir (1) ev kayıt edilmiştir. Değirmenin karşısında bulunan evin bitişiğinde olan başka bir evden daha bahsedilmektedir ki bu hanede Yorgi adında bir Rum yaşamaktadır. Bu kaydın hemen ardından gelen kayda göre Sultan’a ait bir bahçenin (beğ-bağı) olduğu ve kapısında ise bir evin olduğu bu evde ise İstanbullu Yorgi’nin yaşadığı belirtilmiştir (İnalcık, 2012: 206, 359).

²⁰⁵ “Mahalle-i ‘İsâ-Kermesi” olarak verilen mahallede bir kenise ‘İsâ-Kermesi derler” şeklinde bir kayıt ile başlanmıştır (İnalcık, 2012: 205).

²⁰⁶ Bezirhane, keten tohumunun yağının çıkarılmasının gerçekleştirildiği yer anlamına gelmektedir.

²⁰⁷ “İsâ Kapı Mahallesi’nde bezirhane denmekte, Nasrani Yorgi Yagoç mülküne muttasıldır...” (TİEM-2202-666, 2013: 150)

1938 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından yayımlanan ve 16. yüzyıla tarihlenen Fatih Sultan II. Mehmed Vakfıyesinde ‘İsâ Kapı Mahallesi ile ilgili olarak vakfın mülkleri arasında mahallede bulunan bir değirmenin olduğu bilgisi geçmektedir.²⁰⁸

1455 tarihli tahrirde İsa-Kermesi Mahallesi’nde bir değirmenden bahsedilmektedir (İnalçık, 2012: 206, 359). Bu değirmenin karşısında ise boş bir hanenin olduğu bilgisi verilmektedir. Fatih Vakfiyeleri ve 1455 Tahrir’i karşılaştırıldığında Bâb-ı İsâ Mahallesi ve ‘İsâ-Kermesi Mahallesi arasında daha önce bahsettiğimiz bilgiler arasında bir uyumluluk söz konusudur.

İsa Kapı isminin yaygınlaşmadan önce 1455 tarihli belgede bölgenin önceki haline denk geldiği düşünülmektedir. Theodosius döneminde inşa edilen surlar ile önemi yitiren, Büyük Konstantin döneminde inşa edilen surların kapılarından birinin bu bölgede olduğu bilinmektedir (Ötüken, 1974: 124-126). Ötüken topoğrafik çalışmalar ile bu kapının Konsantin döneminde inşa edilen kara surlarına ait olduğunu tespit ettiğini söylemektedir. Osmanlılar bu kapı ve yakınındaki kiliseye İsa Kapı demişler ve etrafını ise aynı isimle mahalle olarak adlandırmışlardır. Bu ad 15. ve 17. yüzyıllar arasında yaygın isim olarak belgelerde kullanılmıştır ancak daha sonra mahallenin ismi olarak anılmaktan vazgeçilmiştir. 1509 yılında gerçekleşen bir depremde İsa Kapı Mescidi’nin yakınında olan kapı yıkılmıştır (Ötüken, 1982: 29). İncelediğimiz 1455 yılı tarihli tahrirde İsa Kapısı yerine İsa Kalesi gibi bir anlama gelen “‘İsâ-Kermesi” ifadesi kullanılmış fakat daha sonraki yıllara tarihlenen vakfiye ve tahrir defterleri gibi belgelerde bu ismin terk edilerek Bâb-ı ‘İsâ (İsa Kapısı) halini aldığı düşünülmektedir.²⁰⁹ Vakfiye ve tahrir defterlerinde Bâb-ı İsâ Mahallesi şeklinde geçen mahalle ile karşılaşılsa da belgelerde mescidin varlığına dair bilgi geçmemektedir (Ayverdi, 1958: 27; Ötüken, 1982: 29). 1455 tarihli tahrirde ise kilise adı ile birlikte verilmiş ve boş olduğu belirtilmiştir.

²⁰⁸“bir bâb değirmendir. Nasrani Todoros mülkine muttasıldır.” (VGM-875-46, 1938: 241)

²⁰⁹ Ötüken 1970 – 1974 yılları arasında hazırlamış olduğu tezinde 1509, 1546 tarihli İstanbul ve Ayasofya Tahrir Defterleri’nde ve Fatih Dönemi’nde hazırlanan vakfiyelerde İsa Kapı isminin geçtiği bölümleri tespit etmiş, geniş bir bibliyografya ve kaynak araştırması şeklinde sunmuştur.

4.30.5. Yakim Kilisesi

Yakim (Yohak Kilisesi'nin (كنيسة ياكيم) Konumu

İsa-Kermesi Mahallesi'nde kaydedilmiş ve ismi belirtilmiş ikinci kilisedir. Kilisenin hakkında verilen bilgiye göre yapı akarsu (ab-ı carı) yakınında yer almaktadır. Kilisenin etrafında altı (6) adet bir katlı konut bulunmaktadır. İsmi verilen yapının hakkında kesin bilgiler öne sürmeye yetecek veriler bulunamamıştır.

4.30.6. İsa-Kermesi Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Tahrir'de görülen mahallede Knise-i diğer “Dikili-Taş” yanında şeklinde belirtilmiş ve ismi verilmemiş anonim bir (1) kilise bulunmaktadır. İki (2) adet kilise bölgedeki Hristiyanların kullanımında olarak kaydedilmiştir. Bir (1) kilise ise mutfaklı olarak kaydedilmiştir.²¹⁰ Mahallede dört (4) adet anonim kilise kaydedilmiştir.

4.31. KIZIL-TAŞ MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.31.1. Ayos Vasilos Manastırı/Moun Tou Agiou Vasileiou

Ayos Vasilos Manastırı/Moun Tou Agiou Vasileiou'nun (مناستر ايووس واصلوس) Konumu

Tahrir'de, Kızıl-Taş Mahallesi'nde geçen Ayos Vasilos ismindeki manastırın Top-Kapı'da bulunabileceği düşünülen Moun tou Agiou Vasileiou Manastırı olabileceği konusunda İnalçık (2012: 496) öneride bulunmuştur. Ancak güçlü bir bağlantı kurabilmek için yeterli bilgiye erişilememiştir Tahrir'de manastır ve müştemilatı ile ilgili anlaşılan şudur; avlusu bulunmaktadır. Avlusunda bir (1) adet kilisenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bir (1) büyük bir katlı hane, üç (3) iki katlı hane, bir (1) ambar, bir (1) şaraphane ve on (10) adet bir katlı konutun bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.31.2. Paveslib Manastırı/Mone Tes Theotokon Tes Pusolypes

²¹⁰ Bkz. Trapeza Kilisesi, Mone tes Trapezes (Kidonopoulos, 1994: 93-94).

**Paveslib Manastırı/Mone Tes Theotokon Tes Pusolypes'in (مناستر نام پاوسلب)
Konumu**

Tahrir'de Kızıl-Taş Mahallesi'nde kaydedilmiş bir başka manastır olan Paveslib Manastırı'nın, Mone tes Theotokon tes Pusolypes yapısı olabileceği üzerinde durulmuştur (İnalcık, 2012: 496). Ancak bu önermenin geçerliliğini kabul etmeye yetecek kadar bilgiye erişilememiştir. Tahrir'de manastırla ilgili edinilen bilgi şöyledir; avlusunda bir (1) adet kilise bulunan ve altı (6) adet konutun yine avlu içerisinde yer etmiş olduğu bir yapı sistemi olduğudur. Manastır ve içindeki mülklerin hepsi boş olarak kaydedilmiştir.

4.31.3. Hrithedhelni (Hristedlini) Manastırı/Theotokos Khrisolithenol

**Hrithedhelni (Hristedlini) Manastırı/Theotokos Khrisolithenol'in (مناستر نام خرسندلنی)
Konumu**

Hrithedhelni ismi ile Kızıl-Taş Mahallesi'nde kaydedilmiş olan manastırın hakkında doğru bir yaklaşımı sergileyebilmeye yetecek bilgiye erişilememiştir. Hrithedhelni Manastırı'nın, Theotokos Khrisolithenol Manastırı olabileceği İnalcık (2012: 495) tarafından öne sürülse de bu argümanı geçerli kılacak araştırma ve bulgu edinme mümkün olmamıştır. Bu manastır belgede geçerken çeviri düzeninde yer verilmemiştir. Çevirinin sonunda verilen bir tabloda ismi yer etmektedir.

4.31.4. Suyanitas/Mesoyanitas Manastırı

Suyanitas/Mesoyanitas Manastırı'nın (مناستر نام سويانييتاس) Konumu

Suyanitas/Mesoyanitas isimli manastır yine Kızıl-Taş Mahallesi'nde kaydedilmiş yapılardır. Tahrir'de geçen bu isimden ve hakkında verilen diğer bilgilerden doğru sonucu edinmek ve diğer kaynaklar ile karşılaştırıp sonuca ulaşabilmek mümkün olmamıştır. Yapının avlusu olduğu Tahrir'deki kayıtlardan anlaşılmıştır. Avlusunda bir (1) adet büyük konut, bir (1) adet kilise, çevresinde ise bir ve iki katlı konutların bulunduğu görülmektedir. Bu manastırı ve konutlarına, topçular yerleşmişlerdir. Tahrir'de burada yaşadıkları yazılmıştır. Muhtemelen bir küçük kışlaya

dönüştürülmüştür. II. Bayezid devrinde Hipodrom yakınlarında yer aldığı anlaşılan Güngörmez Kilisesi bir yıldırımın yapıya düşmesi sonucu içinde saklanan barutun tutuşması neticesinde havaya uçmuştur.²¹¹ Hovahannesyan'dan (1996: 44) aktarıma göre, “1490 yılında At Meydanı civarında Güngörmez Kilisesi varmış ve kiliseye yıldırım düşmüştür.” Matrakçı Nasuh'un “Tarih-i Sultân Bâyezid”²¹² isimli tevarihinde, “Güngörmez Kilisesine yıldırım düştü, içindeki barut tutuştu, beş altı bin kişi bu yüzden ölüp büyük bir olay yaşandı. Hûdavendigar bu yüzden İstanbul'dan Edirne'ye gidip istirahate çekildi” (Tulum, 2015: 66) şeklinde olay aktarılmaktadır. Mesoyanitas Manastırı'nın bu yapı olma ihtimali düşünülmektedir. Kızıl-Taş Mahallesi'nin Konstantin Forumu sınırlarına kadar bir alandı kapsayabileceği düşünülebilir.

4.31.5. Kızıl-Taş Mahallesi'ndeki Anonim Kiliseler

Kızıl-Taş Mahallesi'nde ismi belirtilmeyen ve manastırların içinde olmayan iki (2) adet kilise kaydı tutulmuştur. Bu yapılardan birisi yıkılmaya yüz tutmuş olarak kaydedilmiştir. Diğer anonim kilise ise boş olarak kaydedilmiştir. Tahrir listesinin sonunda mahallede manastırlarla birlikte toplam sekiz (8) kilisenin var olduğu bildirilmektedir. Mahallede bir de Bergamalı Hamza adlı kimsenin mülkünü terk ettiği, bu mülkün bir dükkan olduğu ve bu dükkanında mahalle mescidine dönüştürüldüğü, hazineye kaydedilgi görülmektedir.

4.32. 'ÂZEBÂN MAHALLESİ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

4.32.1. Ral Kirmir (Karmir) Manastırı

Ral Kirmir (Karmir) Manastırı'nın (مناستر نام رالی قرمری) Konumu

Ral Karmir'in dönemin çağdaşı ve önemli bir isim olduğu düşünülür. Tahrir'de bu fikri çıkarım yapmaya olanak sağlayan şey ise Ral Karmir'in şehrin farklı bölgelerinde

²¹¹ İnalcık'ın Gerlach'ın (1573) Hagia Theodosia isminde bir kilisenin içinde mühimmat saklanırken mescide dönüştürüldüğüne şahit olduğunu aktarmaktadır (İnalcık, 2012: 499).

²¹² Topkapı Sarayı Revan Bölümü 1272 numaralı nüsha, nüshanın numarasız sayfasında “Sultan Bayezid merhumun tarihi ve zamanında Mora'da ve sair yerlerde feth olunan kalelerin tasvirleri” imlası yer alıp, yazılış tarihi bulunmamaktadır. Çizimler Matrakçı Nasuh'a aktarılsa bile metindeki hatalardan ötürü Nasuh'un yazma ihtimali düşük görülmüştür (haz. Bilge ve çev. Tulum, 2015, 46).

mülklerinin olduğu, bir mahalleye isminin verildiği ve ‘Âzebân Mahallesi’nde de bir manastırının olduğu görülmektedir. “Ral Karmir” isminin “Ralles Karmires” olabileceği düşünülmektedir. “Ralles” ismi, isimleri ilk defa 11. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başında duyulmaya başlayan Norman kökenli bir aile olan “Raoul Ailesi” soyuna dayandırılmaktadır. 14. yüzyıldan sonra aynı ailenin ismi “Ralles” şeklinde anılmaya başlanmıştır. Ral Karmir’in, ‘Âzebân Mahallesi’ndeki manastırında bir (1) kilise ve iki katlı bir (1) hane, iki katlı bir (1) konut daha, bir (1) adet bir katlı bir konut ve bir (1) hane daha manastırın avlusunda bulunmaktadır. Manastırın durumuna ilişkin bir bilgilendirme görülemedi, boş ve mevkuf olup olmadığı belirtilmemiştir. ‘Âzebân Mahallesi’nin, daha sonraki yıllarda “Azebler Hamamı Mahallesi” şeklinde isimlendirilmiş yerde veya yakınında bir konumda olduğu düşünülmektedir. Bu konum Kırk-Çeşme ve Valens Su Kemerine yakın ve kuzeyinde bir konum olup bu sebeple manastırın bu bölgede olabileceği düşünülmüştür. Bu bölgede yer alan Vefa Cami’nin Bebaia Elpis Manastırı (Smyrlis, 2006: 37) olabileceği, Arne Effenberger tarafından önerilmektedir.²¹³ Ral Karmires Manastırı’nın banisinin ismi ile Tahrir’e kaydedilmiş olabileceği düşünülmektedir. “Khristos Soter Krataios Manastırı” isminde bir yapının adı Pertze Manastırı ile birlikte geçmektedir. “Kratiou” ismi ile manastırdan söz edilmekte olup, kadınlar manastırıdır. Strategopoulina Anna Komnena Raoulaina’nın (Trapp, 2001: PLP: 26893) 1314 yılında inşa ettirdiği düşünülmektedir (Erdoğan, 2009: 42). Rus hacıların metinlerinde, manastırın yeri Aya Barbara Kilisesi yakını olarak aktarılmıştır (Erdoğan, 2009: 42). Majeska (1984: 385), manastırın konumunu Akropolis’e yerleştirmiştir. Manastırın 15. Yüzyılda zaten yıkılmış bir halde olduğu

²¹³ Effenberger’in (2006: 265) yaptığı tartışmaya göre, Bebaia Elpis Manastırı’nın kurucusu Maria Doukaina Komnene Branaina Palaiologina Tarchaneiotissa (Trapp, 2001, PLP, no: 27511) Theodora Synadene’in akrabalarıdır ve typikonda anılmaları istenmiştir. Bebaia Elpis Manastırı’nın typikonunu hazırlayan Theodora Synadene’nin (Eudokia Doukaina Komnene Palaiologina [Trapp, 2001, PLP, no: 27096; Talbot, 2000: 1561-1562]) taşıdığı soyadlarına göre “Raoul” ailesi ile doğrudan bir akrabalık ilişkiliği anlaşılamamaktadır. Synadene, Protostrator Theodore Doukas’ın annesi ve Theodora Komnene Doukaina Raoulaina Palaiologina’nın babaannesidir Talbot (2000: 1512). Dolayısıyla Bebaia Elpis Manastırı’nda bulunan “rahibe Theodosia’nın” Raoulaina soyadını adını bilmediğimiz kocası ile yaptığı evlilik sonucunda almış olabilir. “Raoulaina”- Theodora Komnene Doukaina Raoulaina Palaiologina [rahibe ismi Theodosia] manastırda bulunan otuz rahibeden birisidir. Bebaia Elpis Manastırı’nın typikonunda üç nesil yer almaktadır. Manastırın kurusu Maria Doukaina, onun kızı Theodora Synadene, 13. Yüzyılın sonlarına doğru typikona yapılmış bir ekten anlaşılan Synadene’nin kızıdır. Talbot (2001: 1563), Bebaia Elpis Manastırı’nın konumu için typikonuna dayanarak “Heptaskalon” bölgesini önermiştir. Typikona göre, Bebaia Elpis Manastırı’nın yeri tarif edilirken Mosole Manastırı, Gorgoepekoou ve Kyriotissa Manastırı, Gymnos Bahçeleri ve Onouphiros Kilisesi ile sınırlarının kesiştiği ya da yakın olduğu anlaşılmaktadır (Smyrlis, 2006: 37). Typikondaki tanımlamanın geniş bir bölge ve sınırları ifade etmesinin yanında, manastırın şehrin merkezi bir konumunda olduğu anlaşılabilmektedir.

düşünülmektedir (Erdoğan, 2009: 42).²¹⁴ Bu manastırın Ral Karmir Manastırı olabilmesi ihtimal dahilindedir.

4.32.2. ‘Azebân Mahallesi’ndeki Anonim Kiliseler

Ral Kirmir Mahallesi’nde dört (4) adet ismi verilmemiş kilisenin kaydı tutulmuştur. Bu kiliselerden ikisinde yaşayan kimseler bulunmaktadır. Birinde Hasan Reis adlı kaptan ve diğerinde ise Gelibolulu Ramazan adlı kişi yaşamaktadır. Bir kilise boş ve diğer kilise manastır avlusunda kaydedilmiştir.

4.33. BÜYÜK BALAT MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

Büyük Balat Mahallesi, Tahrir’in İncalcık tarafından yayınlanmış olan kısmında görülebilen son mahalledir. Belgenin belli bir kısmı eksiktir. Ancak mahallede Meryem Manastırı ve Balatin Manastırı olduğu İncalcık’ın yayınladığı kitabın, dini mekanlar bölümünde görülmektedir (İncalcık, 2012: 499). Bu yapıların ise Mone tou Khristiou Khristos Philanthropou ve Mone tes Theotokou tes Rekharitomenos yapıları olabileceğinin Zachariadou tarafından düşünüldüğü anlaşılmaktadır (İncalcık, 2012: 499).

4.34. AYASOFYA MAHALLESİ’NDEKİ DİNİ YAPILAR

Tahrir’in “Mahalle-i Ayasofya” şeklinde verilen ve Büyük Balat Mahallesi’nden sonra sıralanmış olan mahallede dini yapı kaydı bulunmamaktadır (Emecen, 2020: 292). Ancak fethin ardından camiye dönüştürülen Ayasofya Kilisesi’nin burada olduğu kesindir.

²¹⁴ Kidonopoulos’un Müller-Wiener’e dayandırdığı görüşüdür (Erdoğan, 2009: 42).

5. BÖLÜM: VAKIFLAR VE VAKFİYELER, VAKIF VE TAHRİR BİLGİLERİNİN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. VAKIFLAR VE VAKFİYELER

Vakıf kelimesi sözlük anlamı olarak durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelmektedir (Günay, 2012: 475). Terim olarak ise bir malın sahibi tarafından dini bir amaca uygun, kamu yararına ya da şahsi bir hayır amacı ile tahsis edilmesidir. İslam medeniyeti için önemli bir unsur olmasının yanında doğrudan bir şekilde Kur'an'da vakfa binaen bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak “malın iyilik uğrunda harcanması”, “hayrat yapmakta yarışmak” (Bakara Suresi 2/192) durumunun teşvik edildiği başka ayetler yer almaktadır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, “menfaati insanlara ait olmak üzere mülk bir aynı Allah'ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoymak” olarak tanımlanmıştır (Günay, 2012: 475). İmâmeyn'e göre vakfedilen mal vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve Allah'ın mülkü dolayısıyla kamunun mülkü haline gelir. Osmanlıların uygulamaları yoğunlukla bu tarife tabi olmuştur. Vakıf dört temel unsuru bulunmaktadır bunlar, beyan ya da irade, vakfeden, vakfedilen mülk, vakıftan yararlanacaklar olanlar şeklindedir. Günay'a (2012: 475-477) göre, üç çeşit olarak ayrılabilir. Bunlardan ilki sahih vakıflar olup arazi, menkul ve gayrimenkul mülklerin oluşturduğu vakıflardır. Gayri sahih vakıflar ise tahsisat özelliğinde olan vakıflardır. Devlete ait bir arazinin gelirinin kamu yararı için beytül-mâl hakkın bulunan bir cihetin önderi tarafından toplanması şeklindedir. İkincisi ise yararlananlar açısından olan vakıflardır ki bunlar da hayri ve zurri olarak bölümlenmektedir. Hayri olan vakıflar, vakıftan yaralanan kişilerin belirlenmiş olduğu vakıflardır. Örnek olarak öğrenciler, seyyahlar gibidir. Zurri olanlar ise vakıftan faydalananların vakfı kuranın akrabaları olduğu bir sistemdir. Vakfın ortadan kalmaksı şartın ve ailenin ortadan kalkmasına bağlı olmuştur. Osmanlı toplumunda yoğunlukla uygulanmış ve tartışmalı bir mevzu olmuştur. Üçüncü çeşit vakıf türü ise kendisinden olduğu gibi faydalanan vakıflar ile kendisinin olduğu gibi haliyle faydalanılmayan vakıflardır. Olduğu gibi faydalanan vakıflar köprü, çeşme, kütüphane, misafirhane, imaret gibi vakıflar olurken diğeri ise gelirlerinden faydalanan vakıflardır. Arazi, bahçe, çarşı, madenler, değirmenler gibi mülklerden oluşmaktadır. Vakfın nasıl idare edileceği, kimlerin

yararlanacağı vakfedenin arzusuna bağlıdır. Bu bağlamda vakfeden şartlarını sıralayabilir. Bu şartların ve mülklerin bilgilerinin yazıldığı belgelere ise “vakfiye” denilmektedir. Vakfın işleyişini, şartlara uygun bir biçimde icra edilip edilmediğini yöneten ve gözeten kişiye “müteveli” denilmektedir. Vakıfların genel işleyişi ve özelliklerine dair her anlamda ortaya çıkacak sorularda fıkıh eserlerine danışılmaktadır. Osmanlı toplumunda vakfın vakfiyesi için mahkeme sicili şarttır. Hazırlanan vakfiye mahkeme siciline kayıt ve tescil ettirilmek zorundadır. Bunun aksi durumunda Sultan’ın vakfi dahi geçersiz kalacaktır (Ergin, 1945: 8).

Fatih ve Ayasofya Vakıfları

Tez çalışması kapsamında 1455 tarihli İstanbul’un Tahriri Fatih’in vakfiyeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede Türk-İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan ve 1945 yılında çevrilmeden olduğu gibi Arapça şekli ile yayımlanan ve 2202-666 arşiv numarası ile Türk-İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan, Fatih’in sandukasından alınıp müzeye görülmüş olan belge çalışmada kullanılan vakfiyelerden birisidir (Ergin, 1945: 13-14; Hayashi, 2008: 74; TİEM-2202-666, 2013: VII-VIII, XI). Hayashi, bu belgenin eksik kısımları olduğunu aktarmaktadır. Baş kısmı ve tuğra kısmı eksiktir. Vakfiye 1472 yılına tarihlenmektedir. Hayashi, Fatih’in bu vakfiyeden daha erken bir vakfiyesinin bulunmadığını düşünmektedir. Vakfiyede Mahmud Paşa’nın ismi anılmaktadır. Bu çerçevede Fatih döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Osman Ergin, Mahmud Paşa’nın ikinci sadaret zamanına rastladığını ileri sürmektedir. Vakfiyede, Fatih Cami’nin mimarı Azadlı Sinan’ın “merhum” olarak geçmesi ve Azadlı Sinan’ın mezar kitabesinde hicri 876 yılı (2 Haziran 1471-10 Mayıs 1472) yazılıdır. Vakfiyenin orijinalin bir kopyası olduğu Osman Ergin tarafından ileri sürülmüştür. Vakfiye 2013 yılında Ahmet Beyatlı tarafından “Fatih Sultan Mehmed’in 877/1472 Tarihli Vakfiyesi” adı ile Türk Tarih Kurumu Tarafından yayınlanmıştır.

Çalışmada kullanılan bir başka vakfiye ise 1935 yılında Tahsin Öz tarafından, “Zwei Stiftungsurkunden des Sultan Mehmet II. Fâtih” ismi ile yayınlanan vakfiye, II. Bayezid’in döneminde yazılmıştır. Sultan’ın tuğrası mevcuttur. 1480 ile 901/1496 yılları arasına tarihlenmesi konusunda fikir ayrılıkları mevcuttur. Genel kanı bu vakfiyenin 1481 yılı olduğu yönündedir (Ergin, 1935: 25; Hayashi, 2008: 73-94). Bu vakfiye Fatih Cami’nin vakfiyesidir. Türk-İslam Eserleri Müzesi, Tapu Kadastro ve

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Arapça vakfiler ile hemen hemen aynıdır (Beyatlı, 2013: XIII).

Tez çalışmasında 1455 tarihli tahrir ile kıyaslanmak amacı ile kullanılan bir diğer vakfiye metni ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı'ndan çıkarılmış, 1938 yılında, “Fatih Mehmed II Vakfiyeleri” adı ile yayınlanan vakfiyedir. Vakfiye'nin daha sonraki yıllarda tanzim edildiğine dair belge içerisinde deliller yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak Bâkî'nin yazmış olduğu bir mersiyeden bir beytin bulunması gösterilmektedir. Bu sayede vakfiyenin 16. yüzyılda tanzim ettirildiği anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 875-46 numarası ile bulunmaktadır. Bu vakfiye Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan, II. Bayezid'in (1481-1512) tuğrası yer alan, 901 (1495?) tarihli olan ve Tahsin Öz tarafından 1935 yılında yayınlanan Arapça vakfiyenin Türkçe çevirisi olduğu anlaşılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yayınlamış olduğu bu vakfiye “Kitab-ı Mustetâb” adıyla anılmaktadır (Beyatlı, 2013: IX).

5.2. VAKIF VE TAHRİR BİLGİLERİNİN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

5.2.1. Vakfiyeler ve Tahrirlerin Üzerinden Şehrin Dokusu

1455 Tahriri incelendiğinde, Avrantharya, Balat-I, Balat-II, Bâb-ı Edirne, Top-Yıkığı, Istraduthna, Kastel Hirise, Bâb-ı Silivri, İpsomethya, ‘İsâ-Kermesi mahallelerinin kara ve deniz surlarının yakınlarında bulundukları anlaşılmıştır.

Vakfiyeler incelendiğinde ise, Sûlû Manasıtr Mahallesi, Küngöz Kapısı yakınları ve Orye Kapısı'nda şehir duvarlarının²¹⁵ anıldığı görülmüştür (TİEM-2202-666, 2013: 178, 208, 176). “Esbomasya” ve “Odun Kapısı” yakınlarında şehir (kal'a) duvarının bulunduğu VGM-875-46'dan anlaşılmaktadır (VGM-875-46, 1938: 212, 241).

Tahrir'deki mahallelerdeki mülkler incelendiğinde, Vlaherna-Kastel, Badrak, Balat-II, Top-Yıkığı, Bâb-ı Silivri, Altı-Mermer, ‘İsâ-Kermesi mahallerinde bahçelerin bulunduğu görülmüştür.

²¹⁵ “Eski Duvar” şeklinde bahsi geçmiştir.

Un Kapanı, Dâr Vasilkos, Babu'l-Debbâğîn ve Ayasofya yakınlarında bahçelerin bulunduğu 1471/1472 tarihli Fatih Mehmed II.'nin vakfiyesinde görülmüştür. Mevlana Zeyrek ve Eski İmaret mahalleleri bahçelerin bulunduğu VGM-875-46'da bahçelerin bulunduğu mahallelerdir.

Mevlânâ Hıdır Bek Çelebi Mahallesi'nde bir bağın bulunduğu 1471 yılına tarihlenen vakfiyede anlaşılmaktadır. 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede (VGM-875-46) ise bir "bağ" kaydı görülmemiştir.

Tahrir'de, Bâb-ı Edirne, Ral Karmir, Kir Martas, Kılıc, Istraduthna, Altı-Mermer, Kastel Hirise, İpsomethya, 'İsâ-Kermesi mahallelerinde ve adı geçen mahallelerdeki manastırlarda şaraphanelerin bulunduğu anlaşılmıştır.

Tahrir'de, Top-Yıkığı, Altı-Mermer, 'İsâ-Kermesi, 'Âzebân isimli mahallelerde değirmenlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1471 yılına tarihlenen vakfiyede, Odun Kapısı, "Un Kapanı", Taraklu Kapı, Ayasofya Mahallesi, İbn Şirin Mahallesi, Üveys Hoca Mahallesi, Orye Kapısı, Edirmeli Yahudiler Mahallesi, Beytu'l-Fîl, Babu's-Semek, İbn Küçük Hacı, Sirt Hamamı, Musa Bek, Çelebî Hıdır Bek, Balaban Ağa, Kırkçeşme, Azzâbîn Hamamı, Debbâğîn, Halavî Sinân, Üsküplü Şahin, Cebe Ali, Mevlana Hüsrev Mescidi, Demirciler, Fener Mahallesi, Küngöz Mahallesi, Hoca Hekim Yakup'un Birgoz'u karşısı, Hamza Hoca, Laşkari Mahallesi, Mevlâna Aşki'nin menzili yakını, Balat Mahallesi, Bayrak Mahallesi, Kızıtaşı Mahallesi, Top-Yıkığı, Doğan Manastırı, Mermer, Bâb 'İsâ, İnomasya Kapı yakını, Gürcî Mahallesi, Ulanka, Karamarta, Sûfiler, Kemer Nikola Manastırı içinde, Kağıthane isimlerindeki mahal ve mahallelerde değirmenlerin bulunduğu görülmüştür.

VGM-875-46 kodu ile verilen 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede ise, Hoca Üveys, Edirmeli Yahudiler, Dâye Hatun, Çelebi-oğlu Mescidi, Hacı Hamza Mescidi, Hacı Sinan Mescidi, Azebler Hamamı, Haraççı Kara Muhyüddin Mescidi, Kırk Çeşme, Hızır Bey Çelebi, Üskübî Mescidi, Aya Kenisesi (Mustafa Paşa Hamamı yakını), Molla Hüsrev Mescidi (Mustafa Paşa Hamamı yakını), Batrik Mahallesi, Balat Mahallesi, Künfoz, Ayolaherna, Fener Kapısı Mahallesi, Edirne Kapısı Mahallesi, Topyıkığı, Altımermer Mescidi, İsa Kapısı, Esbomasya, Ulanka, Kumkapı Mahallesi, Hacı Rüstem

Mescidi, Arslanlı, Kıztaşı Mescidi, Hacı Timurtaş Mescidi, Lis/Lips Manastır mahallelerinde değirmenlerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1455 Tahriri incelendiğinde, Altı-Mermer Mahallesi'nde "kuyu pınar" şeklinde yazılmış bir ifade geçmektedir. Kuyu pınar ifadesinin bölgede bulunan ve dikkat çekici olan bir sarnıcı ifade ediyor olduğu düşünülmektedir.

Tahrir'de, 'İsâ-Kermesi Mahallesi'nde bulunan kilise kayıtlarından birinde, yapının yakınında "âb-ı câri" şeklinde yazılmış bir topografik öznenin olduğu anlaşılmaktadır. Lykos Deresi ile bahsedilen ve anonim olan kilisenin yakın olabileceği düşünülmektedir.

5.2.2. Yollar

1455 tarihli belge Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyelerindeki bilgiler ile kıyaslanmıştır. Yapılan çapraz okumalarda Tahrir'e göre, Vlaherna-Kastel Mahallesi, Badrak Mahallesi, Balat-II Mahallesi, Bâb-ı Edirne Mahallesi, Zaganos Paşa Mahallesi, Kron Mahallesi, Liko Spiros Mahallesi, Lips Mahallesi, Kir Martas Mahallesi, Megalo Dhimestiko Mahallesi, Top-Yıkığı Mahallesi, Bâb-ı Silivri Mahallesi, Altı-Mermer Mahallesi, Kastel-Hırise Mahallesi, İpsomethya Mahallesi'ndeki kayıtlardan caddelerin geçtiği anlaşılmıştır.

VGM-875-46 kodlu vakfiyede ise Mehmet Paşa Mahallesi'nde, Hacı Muhyüddin Haracı Mahallesi'nde, Üskübî Mescidi Mahallesi'nde, Sultan Bazarı Mahallesi'nde, Molla Gûranî Hanı yakınından, Cebe Ali, Gün ve Künfoz Kapıları yakınından, Dikilitaş Mahallesi'nde, Batrik Mahallesi, Dâye Hatun Mahallesi, Odun Kapısı Mahallesi, Topyıkığı Mahallesi, Künfoz Mahallesi, Sarı Demirci Mescidi Mahallesi, Mercan Ağa Mescidi Mahallesi, Hacı Timurtaş Mescidi Mahallesi, Molla Zeyrek Mahallesi, Saray-ı Sultanî yakınında bulunan Ayasofya'nın güneyinde, Esbomasya Mahallesi'nde ve Altımermer Mahallesi'nde ana caddelerin bulunduğu görülmüştür.

TİEM-2202-666 kodu ile verilen 1472 yılına tarihlendirilen vakfiyede ise, Bâbu'l-Hatab, Unkapanı Mahallesi, Küngöz Kapısı (Balat Kapı), Bâbu'k-Faras, Taraklu Kapı, Hûbyar (Hobyar) Mescidi, Ayasofya Mahallesi, Re'isut-Tabbahîn İbrahim ibn Şîrîn Mahallesi'nde, Üveys Hoca Mahallesi'nde, Orye Kapısı civarı, Yahudiler Mahallesi,

Edirmeli Yahudiler Mahallesi, Beytu'l-Fil yakınında, Babu's-Semek'ten, Sultanî Hoca Yakup Mahallesi'nden, İbn Çelebi Mahallesi'nden, İbn Küçük Hacı Mahallesi'nden, Alaca Hamam Mahallesi'nden, Karaşems Mahallesi'nden, İbn Acem Mahallesi'nden, Hacı Halil Mescidi yakını, Keşkek Hoca Mahallesi, Kazancılar Mahallesi'nden, Murad Paşa Kapısı yakınından, Suku's-Saffârîn, Yeni Bezzâz Mahallesi, Sinan Hoca Mahallesi, Sırt Hamamı Mahallesi, Arslanlu Mahallesi, Eski Tahtakale (Bâbu'l-Hatab), Musa Bek Mahallesi, Hayreddin Hoca Mahallesi, Mehmed Paşa Kapısı yanı, Çelebî Hıdır Bek Mahallesi, Balaban Ağa Mahallesi, Kırkçeşme Mahallesi, Azzâbîn Hamamı Mahallesi, Debbâğîn Mahallesi, Halavî (Halvâyî) Sinan Mahallesi'nden, Harâcî Muhammed Kapısı yakınından, Sinan Bek Mahallesi'nden, Şefetlü Mehmed Mahallesi'nden, Üsküplü Şahin Mahallesi'nden, Cebe Ali Mahallesi'nden, Mevlana Hüsrev Mescidi Mahallesi'nden, Demirciler Mahallesi'nden, Fener Mahallesi'nden, Küngöz Mahallesi'nden, Hamza Hoca Mahallesi'nden, Laşkari Mahallesi'nden, Balat Mahallesi'nden, Kıztaşı Mahallesi'nden, Edirne Kapısı Mahallesi'nden, Top Yıkığı Mahallesi'nden, Doğan Manastırı Mahallesi'nden, Mermer Mahallesi'nden, Bâb 'İsâ Mahallesi, İnomasya Kapı yakınından, Gürcî Mahallesi, Sûku'l-Karamâniyin yakınından, Ulânka Mahallesi, Karamarta Mahallesi, Attâr ve Kalâsînlerin bulunduğu konumdan ve Karakadî Mahallesi Mahallesi'nden ana yolların geçtiği anlaşılmaktadır.

5.2.3. Şehir Kapıları

1455 Tahriri incelendiğinde şehirde beş (5) adet kapının varlığına dair bilgi yer almaktadır. Bu kapılar, Avrantharya Mahallesi'nde, Flaharya/Klagarya? (Kaligaria) yazımı ile verilmiş bir kapı, Bâb-ı Edirne Mahallesi'nde bulunan ve mahalleye de adını veren şehir kapısı, Top-Yıkığı Mahallesi'nde ismi verilmeyen ancak "Bâb-ı Kal'a" şeklinde verilmiş bir kapı, Bâb-ı Silivri Mahallesi'nde yine mahalleye adını veren bir kapı, İpsomethya Mahallesi'nde yine aynı imla ile verilmiş bir kale kapısı/şehir girişi ve 'Azebân Mahallesi'nde "Yalu-Kapu" şeklinde metinde geçmektedir.

VGM-875-46 kısaltması ile verilen vakfiyede, Un-Kapısı Mahallesi'nde, Künfoz Pazarı bölgesinde Künfoz Kapısı, Kal'a-i Cedide yakınında Yenikapı (Elvanoğlu Mescidi Mahallesi'nde), Odun-Kapısı Mahallesi'nde Odun-Kapı, Balat'ta Balat Kapısı, Orye Kapısı Mahallesi'nde Orye (Orea) Kapısı, Gün Kapısı ve Künfoz Kapısı karşısında

Cebe Ali Kapısı, Silivri-Kapı Mahallesi'nde Silivri-Kapı, Edirneli Yahudiler Mahallesi'nde Avrea Kapı, Fener-Kapı Mahallesi'nde mahalleye adını vermiş bir kapı, Edirne-Kapı Mahallesi'nde mahalleye adını vermiş bir kapı, Kum-Kapı Mahallesi'nde yine mahalleye adını vermiş bir kapı, İsa-Kapı Mahallesi ismi bir kapı ile anılmaktadır ancak kapının varlığı tam anlaşılamamıştır, İskele-Kapı Mahallesi yine mahallede bir kapının varlığını işaret etmektedir, Ulanka-Kapı Mahallesi'nde bir kapının varlığı anlaşılmaktadır. On altı (16) adet kapı ismi ile vakfiyede karşılaşılmaktadır.

TİEM-2202-666 kısaltması ile verilen vakfiyede, Hacı Halil Mescidi Mahallesi yakınlarında Yalı-Kapı (Vasliko Kapısı/Hapishane Kapısı), Odun-Kapı, Un Kapanı Kapısı, Küngöz Kapısı, Balat Pazarı Kapısı, Balat Kapı, Taraklu Kapı, Bâbu'k-Faras Mahallesi, “Eski Sur”da Orye Kapı, Bâbu's-Semek, Murad Paşa Kapısı, Arslanlu Mahallesi'nde Arslanlu Kapı, Sarı Demirci Mescidi karşısında Bâbu'l-Hatab, Hayreddin Hoca Mahallesi'nde Mehmet Paşa Kapısı, Debbağın Mahallesi'nde Bâbu'l-Kabbân, Eski Kemerler denilen ve sura bitişik hücrelerin bulunduğu bir kapı, Halvâyî Sinan Mahallesi'nde Harâcî Muhammed Kapısı, Sinan Bek/Beg Mahallesi'nde Sinan Bek/Beg Kapısı, Edirne Kapı, Silivri Kapı, Bâb-ı ‘İsâ (“şöhreti ile bilinmektedir” şeklinde vakfiyede geçmektedir), eski ismi İnomasya olarak bilinen bir kapı, Ulanka Mahallesi'nde Ulanka Kapı isimli kapılar vakfiyede tespit edilmiş kapılardır. Yirmi üç (23) adet kapı sayılmıştır.

5.2.4. Mahalleler

1455 Tahriri'nde Halil İnalcık'ın yayınladığı İngilizce çeviride otuz üç (33) adet ve Emecen'in çalışmasında bulunduğu belgenin eksik kısmında yer alan “Ayasofya Mahallesi” ile toplam otuz dört (34) mahalle görülmektedir. Tahrir'de geçen mahallelerin bir bölümünün yeni kurulan mahallelerin bünyesinde eridiği düşünülmektedir. Tahrir ve vakfiyeler kıyaslandığında ismi devam etmiş mahalle isimleri şu şekildedir,

Balat Mahallesi, Altı-Mermer Mahallesi, Can-Alıcı Mahallesi, Bâb-ı Edirne (Edirne-Kapı), Bâb-ı Silivri (Silivri-Kapı), Ese-Kapı (İsa-Kermesi?), İyulaherna/Ayoleherna (Vlaherna-Kastel Mahallesi), Lips Manastırı Mahallesi, İpsomethya (Samatya), Sofyan,

Top-Yıkığı, Kir Martas, Azeban²¹⁶ (Azebler Hamamı), Badrak (Badrik), Prokambiyo (Pürkuyu?), Kemer Nikola mahalleleridir.²¹⁷

5.2.5. Anıtlar ve Dini Yapılar

Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını olan VGM-875-46 numarası ile kodlanmış vakfiye incelendiğinde, belgede üç (3) adet manastırın ismi ile karşılaşılmıştır. Mustafa Paşa Hamamı yakınında “Aya Manastırı”, “Lips Manastırı” ve Ayolaherna (Vlaherna) Mahallesi’nde bulunduğu yazılan “Çokalıca Manastırı”dır. Vakfiyede kilise olarak ise, Ayasofya, Molla Zeyrek Cami, Eski İmaret, Kalenderhane, Silivri Kal’ası’nda bulunan ismi belirtilmemiş bir kilise, Canalıca Mahallesi’nde bulunan Canalıca isimli kilise, Suku Nehhasin isimli çarşı yakınında bulunan “Yehut” Kilisesi, Fildamı Mahallesi’nde “Öküzdami” isimli bir kilise, Karaşems Mahallesi’nde ismi belirtilmemiş bir kilise, Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi’nde camiye çevrilmiş bir kilise, aynı mahallede ismi belirtilmeyen ama vakfa devredilmiş bir başka kilise bulunmaktadır. Aya Kilisesi Mahallesi’nde Aya Kilisesi isimli bir kilise yine vakfiyeden anlaşılmaktadır. Cami-i Kebir-i Cedit Mahallesi’nde üzerinde “gurfe” bulunan bu üç beytin aslında kilise olduğu şeklindeki ifade ile bu konutun anonim bir kilise olduğu anlaşılmaktadır. Mevlana Zeyrek Mahallesi’nde Zeyrek Cami denilen yapıya bitişik olan bir kilise yine vakfiyeden anlaşılmaktadır. Eski İmaret mescidine bitişik bir kiliseden daha bahsedilmektedir. Künfoz Mahallesi’nde anonim bir kilise (Kilise-i Nasraniye) daha ve Seyyidî Ali Mahallesi’nde, Fatih Cami yakınında ismi belirtilmeyen ve vakfiyede geçen bir başka kilisenin varlığı anlaşılmıştır.

Ahmet Beyatlı tarafından çevrilen ve 1472 tarihili olabileceği düşünülen vakfiyede, Kule-i Cedid dışında yer alan Sivudîd Manastırı, bulunduğu mahalle ismi ile birlikte anılan Doğan Manastırı, şehir duvarı ve kal’a ile komşuluğu olan ve isminin bir mahalleye verilmiş olduğu görülen Sulu Manastır, Karamarta Mahallesi’nde “adı geçen manastır” ifadesi ile bir manstır yapısına işaret olunmaktadır ancak “adı geçen” (mezkûr) ifadesinin hangi isme bağ kurduğu anlaşılamamış ve “Karamarta” isminde bir

²¹⁶ Galata’da ‘Âzabîn Mahallesi isminde bir mahalle yer almaktadır. Tarihi Yarımada içinde kalan Azebler Hamamı Mahallesi’dir.

²¹⁷ “Istraduthna” isimli mahallenin “Esbomasya, İsbomasya” şeklinde geçen mahalle olabileceği bir ihtimaldir.

manastır bulunduğu düşünölmüştür. Belgede yaklaşık yirmi madde önce ilk manastır ismi “Sulu Manastır”dır fakat “Karamarta” Mahallesi’nin manastır olabileceğı üzerinde durulmuştur. Canavarabdal Zaviyesi’nin bulunduğu ve Sûfiler Mahallesi yakınında olabileceğı düşünölen ve mahalleye ismini vermiş olduğu görölen Kemer Nikola Manastırı vakfiyede geçen bir başka manastırdır. 1472 tarihli vakfiye belgesinde, mescide dönüştürölmüş olduğu belirtilen Ayasofya Kilisesi, Beyt’ül-Fîl (Fildamı) Mahallesi’nde Venedikli Kilisesi, Sinan Bek Mahallesi’nde anonim bir kilise, Rum Vasilko, “Özel Yol” ve emîrî arazi ile komşuluğu bulunduğu anlaşılan Çakalonise Kilisesi, Ulanka Mahallesi’nde Ermeni Kilisesi şeklinde geçen bir yapı, Kadırğa Limanı, Limon Kapısı yakınında Bâbâ Aleksi Kilisesi (bu bölgenin Galata yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır), Dâr Vasilkos (Vasilko Kapısı) anonim ve harap olduğu belirtilen bir kilise, Taraklı Kapı yakınında ismi belirtilmeyen anonim bir kilise, Mevlana Hıdır Bek Çelebi Mahallesi’nde Sinan Fakîh’in Kilisesi şeklinde yer alan bir başka yapı vakfiyede geçen kiliselerdir.

SONUÇ

Fatih Sultan II. Mehmed tarafından İstanbul'un ilk subaşı olarak Karıştıran Süleyman Bey atanmıştır (Tursun Bey, t.y.: 56; Tursun Bey, 1978: 37; Tursun Bey, 2016: 219; Âşıkpaşazâde, 2013: 192; Âşıkpaşazâde, 2016: 348). Fatih Sultan II. Mehmed Edirne'den 1453 yılının sonbaharında İstanbul'a döndüğü Kritovoulos tarafından aktarılmaktadır (Kritovoulos, 1954: 89; İncalcık, 1969/1970: 236). Edirne'den İstanbul'a dönen Sultan'ın şehrin tahrip olmuş kara ve deniz surlarının tamir ettirilmesini²¹⁸ ve "Altın Kapı" tarafında inşaatı yarım kalan kalenin tamamlanmasının emredildiğini öğrenmekteyiz (Kritovoulos, 1954: 93-94). Bu inşaatının bitirilmesinin emredildiği kalenin, Tahrir'de geçen Kastel Hırise Mahallesi'nde var olduğu anlaşılan "yeni kal'a" olduğu öngörülmektedir.

Tursun Bey "*Târîh-i Ebü'l- Feth*"teki anlatımından Tahrir'in ne kadar zaman içinde hazırlandığından söz etmemektedir (Tursun Bey, t.y.: 58-61). Ancak sürecin zorluğunu "*Hane hane, karış karış, bağ ve bahçe dolaşp mukataa yazıldı.*" şeklinde ifade demektedir.

Tursun Bey kentin alındığı 30 Mayıs 1453 ile Tahrir'in tamamlandığı 10-20 Aralık 1455 tarihi (İncalcık, 2012: 217) arasında İstanbul'a geldiğine dair kesin bir bilgi vermemektedir.²¹⁹ Aslında İstanbul Tahriri'ni hazırlama görevi Bursa kadısı Cebe (Cübe) Ali Bey'e verilmiştir. Ancak O'da böylesine kapsamlı bir görevi olasılıkla da yaşına istinaden tek başına gerçekleştirmesi mümkün olmadığından "yeğeni" Tursun Bey'e alan çalışması için görevlendirilmiştir. Tursun Bey "tarihinde" konutların "mukataa- kiralık" olarak yazılması konusunda "teklif ettiğini" belirtmektedir (Tursun Bey, t.y.: 60). Dolayısıyla da Tahrir'in bir komisyon tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

²¹⁸ Surların tamiri görevinin Hızır Bey'e verildiği bilinmektedir. Kale ve surların tamiri ile ilgili olarak İncalcık Topkapı Sarayı Arşivleri'nde bir belgenin bulunduğunu belirtmektedir (İncalcık, 1969/1970: 236). Bu belgenin arşiv numarası ise: Topkapı Sarayı Arşivleri, No.E. 11975 olarak verilmiştir.

²¹⁹ İncalcık Tursun Bey'in İstanbul'un fethine katıldığını kabul etmektedir (1977: 62). Tursun Bey, Fatih'in şehre girdikten sonra Ayasofya'ya gittiğini ve galeri katına çıktığını aktarmaktadır (İncalcık, 1993: 421). Tursun Bey'in "müşâhede ettim" ve "beyne'n-nâs tevâtür ile sabittir" gibi ifadeleri Fatih Sultan II. Mehmed'in tarihini anlattığı eserinde, şahit olduğu olayları anlatırken sıkça kullandığı bilinmektedir (Tulum, 1994: 6-7).

Bursa’da yaşayan Tursun Bey’in yeterince tanımadığı bir kenti kaydetmek için “*hane hane, karış karış, bağ ve bahçe*” dolaşırken beraberinde kim veya kimler ile birlikte hareket ettiğini hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak bu süreçte Tursun Bey’e mutlaka kenti iyi bilen biri veya birileri eşlik etmiş olmalıdır. Kayıtlardan kentteki manastırlarda iskân eden çoğunlukla da rahip ve rahibeler ile iletişim kurdukları anlaşıldığından büyük olasılıkla Rumca bilen biri ya da birilerinin büyük olasılıkla Tursun Bey’e eşlik etmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu “Rum” ya da “Rumca” bilen kişi veya kişilerin İstanbullu olmayabileceğini düşündüren bazı veriler bulunmaktadır. Böyle düşünmemizin nedeni Tahrirde bir tanesi Ayasofya Kilisesi olmak üzere sadece altı kilise adı ile kaydedilmiştir. Dolayısıyla da eğer İstanbullu bir “Rum” Tursun Bey’e eşlik ediyor olsaydı bu sayının daha fazla olabileceğini öngörebilirdik.

1455 yılında fetihten iki yıl sonra, hazırlanan tahrirde kentin nüfusu ile ilgili olarak kesin bir bilgi fikir sahibi olunamamaktadır. Bu durum Tahrir’in Suriçi bölgesinin nüfusunu²²⁰ değil yapıları kaydetmek amacıyla düzenlenmiş olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.²²¹ Tursun Bey, sadece konutların dolu olup olmadığı ile ilgilenmiştir. Ancak Galata Bölgesi’nin kaydını hazırlarken ise daha farklı bir yöntem izlemiştir. Galata Bölgesi kayıtlarında “*Sureti Defteri İnsan ahali ve hane-i şehri Galata*” açıklamasını kullanır (İnalcık, 2012: 15/ vr.1). Bunun nedeninin Galata Bölgesi’nde cizye vergisi toplamak için bir ön çalışma yapıldığı izlenimini vermektedir (Ganchou, 2016: 513-519).

İstanbul’un alınmasının ardından kentte yiyecek tedariki sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Tursun Bey, “*İhtiyaç olan yiyecek sayısız gemilerle denizden ve arabalar ile karadan akıp geldi.*” demektedir (Tursun Bey, t.y.: 60; Tursun Bey, 1977: 72?). Bu tedarik sorunu zaman içerisinde belli bir normale dönmüş olmalıdır. Ancak tedarik sorunu ne zamana kadar sürmüştür bilinmemektedir.

²²⁰ 1477 yılında İstanbul kadısı Muhyiddin ve subaşı Mahmud tarafından yapılan tahririn toplamının görüldüğü bir belgede, İstanbul’da 3667 dükkan ve 14803 toplam nüfusun bulunduğu yazılmıştır (Topkapı Sarayı, N. D. 9524). Schnieder ilgili dönem için yapılan sayımlardan nüfusu tahmin edebilmenin doğruya yakın şekli için hane halkını “5” değil “8” saymak gerektiğini belirtmiştir (Öz, 115). Ayverdi ise, 141874 sayısı ile dönemin nüfusunu hesaplamıştır (Öz, 115).

²²¹ Tahrir üzerine çalışan araştırmacılar 1455’te kent nüfusunu; Canbulat, 37 500 (2019, 728); Öz ise “562 x 5” şeklinde vermektedir (Öz, 110).

Şüphesiz İstanbul- Konstantinopolis için deniz her zaman vaz geçilmez bir unsurdur. Fakat kentin Osmanlı egemenliğindeki ilk yıllarında Tursun Bey'in verisi dikkate alındığında ihtiyaçların ağırlıklı olarak deniz yolu ile karşılanmış olması beraberinde özellikle de Haliç kıyısında geniş ticaret alanlarının ve çarşıların yoğunlaşmasına katkısı olmuş olmalıdır.

1455 Tahriri incelendiğinde, tarihi yarımada da toplam otuz dört (34) mahalle kaydı bulunmaktadır (Tablo 36). Ancak bu tahririn eksik olduğu anlaşıldığından ve dolayısıyla da sur içerisindeki mahalle sayısının daha fazla olduğu kabul edilmelidir (İnalçık, 2012; Öz 2013; Emecen 2020).

Tahrir'deki mahallelerin konumları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bazı mahallelerin yerlerine dair bir şey söyleyebilmek mümkün olamamıştır. Ancak mümkün olduğunca evraktaki veri bir harita üzerine aktarılmaya çalışılmıştır. Bu haritaya Fatih Sultan II. Mehmed'in ve dönemi ricalinin ve bu döneme yakın ama Fatih Devri'nden sonrasında kurulmuş olan bazı vakıfların bugün erişilebilen vakıf mülkleri bilgisi girilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde, 19 farklı vakfın, yetmiş yedi (77) adet mülk bilgisine erişilmiştir. Bu vakıf bilgileri büyük cami komplekslerinden, çok küçük ve bugün atıl kalmış alanlara kadar farklı tipte mülk bilgisidir. Bu vakıfların 15. yüzyıldan günümüze kadar al-satlar yolu ile hayli farklılaştığı bir gerçektir. Ancak bazı mülk bilgilerinin özgünlüğünü koruduğu da görülmektedir. On dokuz (19) vakfın, ikisi (2) Fatih Sultan II. Mehmed'in Vakfı'dır. Bu vakıflara dair ada-parcel bilgileri, haritacılık programları sayesinde bir haritaya aktarılabilmiştir. Bilinemeyen mahallelere rağmen vakıf mülklerinin ciddi bir kısmının Tahrir'in "eksik" kısımlarına yayılmış olduğu düşünülmektedir.²²² Osmanlı şehir idaresinde vakıfların yeri kuşkusuz kritik bir noktadadır. Tahrir'in eksik kısımlarının bilinç dahilinde bir eksik bırakma olduğu ya da ilgili başka bir deftere yapıştirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Fatih Sultan II. Mehmed, fethin iki yıl sonrasında yapılan bu sayımdaki eksik bölgeleri aslında kendisi için ayırmış olabilir. Fatih Sultan II. Mehmed'in Vakfı'nın belki de ilk şekillenişine bu Tahrir işaret ediyor olabilir.

²²² Fatih Sultan II. Mehmed'in döneminin "elitleri", fethin ardından İstanbul'un yeniden inşasında etkinlik göstermiştir (Kafescioğlu, 2009: 109-119). Bu anlamda ilk anıtsal nitelikte yapılardan biri olarak Mahmud Paşa'nın inşa ettirdiği kompleks olmuştur (Kafescioğlu, 2009: 110).

Tahrir’de Balat-II Mahallesi’nde kaydedilen Kral Tîmârhânesi’nin, Bizans döneminde Prodromos Manastırı’nın bir parçası olan “Kral Ksenon”u olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla da Bâb-ı Edirne mahallesinde kaydedilen günümüze ulaşmamış olan Prodhermez (Prodromos) Manastırı bölgesi her iki mahallenin de kesiştiği bir konumdadır.

1455 Tahriri’ndeki mahallelerin isimlerinin önemli bir kısmının Rumca kökenli olup Türkçeye söylenişleri dikkate alınarak kayda geçirilmiştir. “Vlaherna”, “İpsomethya” gibi bir kısım mahallelerin adları Bizans dönemindeki adlarının bozulmuş halinde kaydedilmiştir. Bazı mahallelerinin ise söz konusu yerdeki kilise ve manastırların adlarından köken aldığı anlaşılmaktadır. Ancak 1455 yılında yer yer Türkçe isimlerin de mahalle adları olarak kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bunlar: Altı- Mermer, Azebân, Bâb-ı Edirne, Bâb-i Silivri, Kızıl-Taş Mahallesi, Kızlar Manastırı ve Top-Yıkığı mahalleleridir. Ayrıca İstanbul’un alınması sürecinde vezirlik makamında bulunan Zağanos Paşa’nın adı verildiği bir mahalle de kayıtlarda bulunmaktadır.

Tahrirde otuz dört (34) mahallede toplam bin yüz altmış dört (1164) konut bulunmaktadır. Bu mahalleler arasında en fazla sayıda konut Top- Yıkığı Mahallesi’nde yüz otuz yedi (137) konut kaydedilmiştir. Ancak bu konut sayılarına temkinli yaklaşılmalıdır. Tahrir’de bulunmayan ama Suriçi İstanbul’unun daha fazla konutu olduğu düşünülmektedir.

1455 Tahriri’ndeki bin yüz altmış dört (1164) hane sayısı düşündürücüdür. Her ne kadar tahririn tümü günümüze ulaşmadığı bilinse de gene bu hane sayısı söz konusu mahallelerdeki tüm konutları kapsıyor olması güçtür.²²³ Ancak hane sayısı on olan Liko Spiros ve Ral Karmir mahalleleri ile ondan az konutu olan diğer mahalleler bu sayıma ihtiyatlı yaklaşılmasını gerektiğini düşündürmektedir. Hane sayısı on (10) ve ondan az olan mahalleler yerleşimin seyrek olan merkeze uzak bölgelerinde olabilirler. Bunlardan biri içeriğinde bir “mükellef ev” olan yedi konutun bulunduğu Fila Mahallesi’dir. Bu mahallenin kara surları üzerine inşa edilen 16. yüzyıldan sonra Tekfur Sarayı olarak

²²³ Ayasofya Mahallesi’ndeki üç (3) konut belgenin eksik olduğunu göstermektedir. Bu nedenle de bu sayı tartışma dışında tutulmalıdır.

adlandırılan İmparatorluk konutunu ve yakın çevresini içeriyor olabilir.²²⁴ Ancak diğer mahalleler için aynı şeyi düşünmek güçtür.

Çelişki bir yandan İstanbul'un nüfusu 38 bin civarında önerilerken nüfus ile konut sayısı arasında çok anlamlı olmayan bir bağıntıyı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan yüz otuz yedi (137) konutun kaydedildiği Top- Yıkığı Mahallesi adına istinaden surlara yakın bir konumda Edirne Kapı ile Topkapı (Romanos Kapısı) arasında olduğu da göz önünde bulundurulduğunda kentin alınması sürecinde savaştan önemli ölçüde etkilenmiş bir bölge olduğu ileri sürülebilir. Bizans Dönemi'nde Kara Surları'na yakın olan mahallelerin diğer mahallelere göre çok daha az yoğunluğa sahip oldukları yerleşim mantığı açısından düşünülmektedir. Dolayısıyla da burada yüz otuz yedi (137) olarak verilen konut sayısı tartışmalı olmakla birlikte bu durum sadece söz konusu mahallenin sınırlarının diğerlerine göre çok daha büyük olabileceği önerisi ile açıklanabilir.

Bu mahalleler arasında Kara Surlarına paralel diğer mahalleri de dikkate alan bir değerlendirme gerekir. Haliç'ten Marmara'ya uzanan Kara Surları dikkate alındığında Vlaherna-Kastel Mahallesi yir27 konut, Bâb-ı Edirne (Kapı) Mahallesi yirmi dokuz (29) konut, Bâb-ı Silivri elli iki (52) konut, Eski-Balat on altı (16), Balat-II yetmiş iki (72), Top-Yıkığı yüz otuz yedi (137), Kılıc kırk dokuz (49), Istradutha yirmi (20), Kastel Hirise (Hırise) Mahallesi'nde yirmi (20) konut kaydedilmiştir.

Bir evin mülkiyeti ya da kimin mülkü olduğu belirtilmekle birlikte içerisinde yaşayanın da mesleği ve menşei ya da bulunduğu haller (kötürüm v. b.) ile ilgili bilgiler Tahrir'de aktarılmaktadır.

Tahrir'den tarihi yarımada içerisinde beş (5) mescidin²²⁵ varlığı anlaşılmaktadır. Bu mescitler: Balat-I, Top-Yıkığı, Ral Karmir, Altı-Mermer ve Kızıl-Taş mahallerindedir.²²⁶ Ancak Tahrir'de bu mescitlerin hiçbirinin banisinin adı belirtilememektedir. Kızıl-Taş Mahallesi'ndeki mescidin dükkândan çevrildiği bilgisi bulunmaktadır (İnalcık, 2012: 363). Diğer mescitlerin ise yeni inşa edilen yapılar mı?

²²⁴ Kara Surlarının dışındaki Philotation adı ile bilinen bölgeden kaynaklanıyor olabilir.

²²⁵ Ayverdi, Fatih Devri'nin sonlarına kadar İstanbul'da yüz seksen iki (182) mahalle ve yüz doksan iki (192) mescidin bulunduğunu belirtmektedir.

²²⁶ Kızıлтаş Mahallesi'ndeki mescidin dükkândan, Altı-Mermer Mahallesi'ndeki mescidin ise "drapez" denilen "mükellef ev"den çevrildiği bilgisi bulunmaktadır. Diğer mescitlerin ise yeni inşa edilen yapılar mı? yoksa Kilise veya manastırların ek yapılarından mı? çevrildiği belirtilmemektedir.

yoksa Bizans Dönemi'nde inşa edilen kilise veya manastırların ek yapılarından mı? Çevrildiği Tahrir'de belirtilmemektedir. Beş mescidin ikisinin evrakta kaydedildiği görülmektedir. Bunlar; Akşathiblos Kilisesi'nin avlusunda bulunan bir “mescit” ile Kızıl-Taş Mahallesi'nde Bergama'lı Hamza'nın terk ettiği dükkandan dönüştürülen mescittir. Diğer mescitlerin ikisi ise hanelerin komşuluğunda belirtilirken birisi Altı-Mermer Mahallesi'nde, “drapez” denen bir konuttan dönüştürülmüş mescid olduğu bilgisi şekliyle belgede geçmektedir.

Tahrir'de hiçbir mescidin ismi verilmemiştir. İstanbul'daki ilk mescidin, 1555-61 yılları arasında inşa edilen Rüstem Paşa Cami'nin bulunduğu yerde olduğu düşünülen Hacı Halil Mescidi olduğu ve mescidin olasılıkla da bir kiliseden dönüştürülmüş olabileceği ileri sürülmüştür (Erkal, 2015, 101). Ancak bu mescit için önerilen konum Tahrir'in günümüze ulaşan kısmından öğrendiğimiz beş mescit ile uyuşmamaktadır.

Tahrir'in tamamının günümüze ulaştığımadığı dikkate alındığında, Ayasofya Cami'nin dışında beş mescidin az bir miktar olduğu açıkça görülmektedir. Bu sayının azlığının nedeni fetihten sonra geçen iki yıl içerisinde kentteki Müslüman nüfusun yeterince hızlı artmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bunun nedenlerinden biri olarak mahallelerde yerleşik olan Müslüman nüfusun sayısal miktarı tam bilinmemekle birlikte bu topluluğun yeterince varlıklı olmadığı da olasılıklar içerisinde. Kente yerleşen ilk Müslüman nüfusun fethi katılan askerlerden oluştuğu ve kentteki ticaretin kesintiye uğradığı ve dolayısıyla da ‘hayır’ işlerine para harcayacak henüz yeterince birikime sahip olmayan bir topluluk olarak değerlendirilebilir. Burada sadece inşa maliyetlerinin yanı sıra mahalle mescidinde görev alacak imam vb personel ile yağ vb giderlerini karşılayacak sınırlı bir nüfusa sahip olmamasıyla da açıklanabilir.

Tahrir incelendiğinde, “şehir-i Konstantiniyye” sınırlarında bulunan otuz dört (34) mahallenin binden fazla konut barındırdığı görülmüştür. Konutların yarısının dolu olduğu anlaşılsa da belgede bu konutlara oranla az sayıda dükkân (otuz üç [33] adet) bulunduğu düşünülür. Bu dükkânlardan biri de mescide dönüştürülmüş bir mülktür. Sultan'ın 1455 kışını İstanbul'da geçirdiği ve şehir ile ilgilendiği Kritovoulos tarafından aktarılmaktadır (Kafescioğlu, 2009: 28). Sultan'ın şehre geldiğinde Altın Kapı'daki kalenin tamir ve şehrin surlarının tamir ettirilmiş olduğunu gördüğü ve sorumluları altın ve seremoniyel bir kaftan ile (hilat) ile ödüllendirdiği ayrıca şehrin yolları ve köprülerin

tamirini emrettiği yazılmıştır (Kritovoulos, 1954: 104). Buna ek olarak şehrin merkezinde büyük bir market ve kente gelenlerin kalabileceği kervansarayların yaptırılmasını emrettiği aktarılmaktadır (Kritovoulos, 1954: 104; Kafescioğlu, 2009: 28). Kafescioğlu, İstanbul'un fethinin ardından Osmanlı iktisadi yapılaşmasının başladığını belirtmekteir (Kafescioğlu, 2009: 28). Bizans yapıları ve Osmanlı eklemeleri şeklinde gerçekleşen imarın ilk yıllarda liman ve bedesten merkezli olduğu düşünülmektedir (Kafescioğlu, 2009: 28). Kafescioğlu, Osmanlı ticaret yapılaşmasının Eski Saray ile liman bölgesi arasında şekillendiğini belirtmektedir (2009, 29). Bizans dönemi Neorion ve Perama bölgeleri Haliç'e bakan ve kent için korunaklı doğal bir liman bölgesidir (Kafescioğlu, 2009: 30). Osmanlı döneminde de kente gelen metaların ana girişi bu bölgeden gerçekleşmektedir. Osmanlı dönemi Uzunçarşı'nın (Makros Embolos) Mese ve liman bölgesi arasında bir bağlantı sağladığı düşünülmektedir (Kafescioğlu, 2009: 30-31).²²⁷ Osmanlı döneminde de Bizans liman bölgesinin kullanıldığı ve genişlediği anlaşılmaktadır. Neorion'dan Platea bölgesine doğru yayıldığı ve kapanların kurulduğu anlaşılmaktadır. 1480 ile 1495 arasına tarihlenen vakfiyelerde kentte sekiz yüz kadar dükkandan bahsedilmiş ve bunlar kentteki tüm dükkanların sayısı da değildir (Schneider, 1952: 43).

1493 tarihli Hartmann Schedel gravüründe, şehrin güney-batı köşesinde bulunduğu anlaşılan değirmenler, Tahrir'deki 'İsâ-Kermesi Mahallesi'nde geçen değirmenler ile uyuşmaktadır (Resim 4).

Vlaherna, Fila, Kir Nikola, Istraduthna ve Kastel Hirise mahallerinde birer tane "mükellef ev" kaydı bulunmaktadır. Bu "mükellef evler çoğunlukla Bizans İmparatorluğu'na ait saraylar ya da aristokrasiye ait olan "oikos"lar olmalıdır. Kastel Hirise Mahallesi'ndeki mükellef evde Çakırcıbaşı Hamza Bey'in "yedinde" mülkü olduğu anlaşılmaktadır.

Fila Mahallesi'nde geçen "Balat" ismi gene bu mahalledeki "mükellef ev" ile de ilişkili olup Balat'ın Palas- Saray anlamına da gelebileceğini düşündürmektedir. Fila Mahallesi Balat-I ve Balat-II mahalleleri kayıtlarının arasında yer almıştır. Balat-II Mahallesi'nin konumuna dair fikir yürütebilmeyi sağlayacak veri varken, Balat-I Mahallesi'nin tam

²²⁷ Sırt Hamamı ve Taht al-kal'a arasında uzanan caddenin Makros Embolos'un bulunabileceği ana alan olabileceği düşünülmektedir (Kafescioğlu, 2009: 32).

olarak neresi olduğunu saptamaya yetecek veri görülememiştir. Balat-I Mahallesi'nin içinde kaydedilmiş konutların sayısı bakımından Tahrir'deki diğer mahalleler ile kıyaslandığında bu mahallenin Tahrir'in en kalabalık mahallelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu mahallede sadece bir "anonim kilise" kaydedilmiştir ve bunun haricinde "ayırt edici" bir yapı kaydedilmemiştir.

Tahrir'de otuz dört ev yıkık, yirmi ev ise "kapısız" evlerin (İnalcık, 2012: 297, 317, 320, 338, 356, 368) ise büyük olasılıkla henüz çoğunlukla sahipsiz ve iskan edilmemiş olduğu ve Konstantinopolis'in fethedilmesini müteakip gerçekleşen olaylar sürecinde zarar gördüğü düşünülmektedir.

Tahrir'de geçen bir anonim bir kilisenin "kurşununun" alınmış olarak kayıtlarda yapı hakkında bir detay verilmiştir. Kurşunu götürülmüş olan kilise ve aynı mahallede olan "saz örtülü haneler" Bâb-ı Silivri Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu yapılar "büyük hane" şeklinde tanımlanmış yapılardır ve surlara yakın oldukları düşünülmektedir. İki ayrı mülk kaydı da mülklerin boş olduklarını belirtmektedir. Bu mahallenin şehir surlarına yakın olduğu ortadadır, muhtemelen elli üç günlük kuşatma sırasında gerçekleşen top atışları esnasında hasar görmüş olmalıdır (İnalcık, 2012: 343). Daha sonra şehre yerleşenler tarafından "saz örtü" gibi düşük maliyetli malzemeler ile onarımlar yapılarak kullanılmaya çalışılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bir üst örtü sistemi olarak "saz örtü" gibi bir sistemin kullanılıyor olduğu düşünülmemektedir. Canbulat, Tahrir'de geçen "bi-der" şeklinde kaydedilmiş evleri, şehirdeki konutların donatılarına kadar yağmalanmış olabileceği şeklinde yorumlamıştır (2019: 721).

Tahrir'de, bir kısmı daha geç tarihlerde cami ve medreseye dönüştürülen kilise ve manastırların yer almadığı görülmektedir. Tursun Bey, Fatih Sultan II. Mehmet'in "*taht- divân için vaz'-ı münâsib virdi*" şeklindeki bir anlatımı bulunmaktadır (Tulum, 1977: 67). Dolayısıyla da aslında, Tahrir'de "eksik olan" kilise ve özellikle de manastırların kayıtlarının yapıldığı fakat evraka son halinin verilmesi sürecinde bu yapıların bizzat Sultan tarafından "evraktan" çıkartıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Fatih Vakfiyeleri ve Tursun Bey'in yaptığı tahrir karşılaştırıldığında, on dört (14) mahallenin ismini koruyarak Fatih döneminin sonlarına kadar koruduğu anlaşılmaktadır. Bu mahalleler: Balat, Altı-Mermer, Can-Alıcı, Edirne-Kapı, Silivri-Kapı, Ese-Kapı (İsa-Kermesi), İyulaherna/Ayoleherna (Vlaherna Kastel Mahallesi),

Lips Manastırı, İpsomethya (Samatya), Sofyan, Top- Yıkığı, Kir- Martas, Azeban (Azebler Hamamı), Badrak (Badrik), Prokambiyo (Pürkuyu?) mahalleleridir.²²⁸

1455 Tahriri'nde birçok mahalle ismi Grekçe aslına yakın ile söylenişle verilmeye çalışılmış ve mahallelerin adları Ayasofya dışında henüz sayıları çok az olduğu anlaşılan cami ya da mescit merkezli olmamıştır. Tahrirdeki mahalleler ve vakfiyedeki mahalleler karşılaştırıldığında görülebilen ortak isimlerden “Balat Mahallesi” tartışmalı bir konudur çünkü Tahrir’de dört farklı “Balat” isimli mahalle yazılmıştır. Dolayısıyla da Vakfiyelerde korunan Balat Mahallesi’nin Tahrir’deki hangi Balat Mahallesi olduğu tartışmalıdır. Ancak Vakfiyelerde Khora Manastırı olduğu düşünülen bir kayıt yer almaktadır. “Hora” Manastırı ismindeki bu yapı topluluğunun Balat-II Mahallesi’nde kaydedildiği görülmektedir. 1453 yılından önce Konstantinopolis’in kuzey-batı köşesinin saray ve aristokrat ailelerin yerleşik olduğu bir bölge olduğu düşünülür. Tahrir’de geçen dört tane “Balat” isimli mahallenin üçünün de Tarihi Yarımada’nın kuzey-batı köşesinde ve yakınında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tahrir’de geçen hiçbir mescidin ismi belirtilmemiştir.

Tursun Bey, Tahrir’de kaydettiği otuz üç manastırdan otuz iki tanesini Grekçe adlarının Türkçe söylenişi ile kaydetmiştir. Sadece mahalle ile aynı adı taşıyan Kızlar Manastırı’nın adını ise vermemektedir. Diğer yandan kentteki kırk sekiz (48) kiliseden sadece altı (6) tanesinin adı kayıtlarda belirtilmektedir. Dolayısıyla da Tursun Bey’in bu iki farklı yaklaşımını açıklamakta zorlanıyoruz. Tahrir’den manastırların avlusunda ya da komşuluğundaki konutlarda rahip ya da rahibelerin yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, fetih sonrasında kiliselerde görevli din adamlarının yapıları terk ettikleri fakat manastırlarda yaşayan klerjinin ise tamamen ayrılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla da Tursun Bey’in de aralarında olduğu “Tahrir”i hazırlayan kişiler bu manastırlarda yaşayan kişiler ile doğrudan muhatap olup manastırların adlarını neredeyse eksiksiz olarak kaydedebilmişlerdir.

Misivyani (Mesoyani ?) Mahallesi’nde herhangi bir manastır veya kilise kaydedilmemiş olmamasına karşın mahallenin bu adı gene bir dini kuruluştan aldığı önerilmiştir.²²⁹

²²⁸ “Kızıl-Taş Mahallesi”nin Fatih Vakfiyeleri’nde geçen Kız Taşı Mahallesi olabileceğini bazı araştırmacılar ileri sürmektedir. Kadı Sicilleri’nde “Kızıl Taş” ismi ile bir mahallenin var olduğu görülmüştür (Rumeli Sadareti Mahkemesi 106 Sicil [H. 1067-1069/ M. 1656-1658]).

1455 Tahriri'nde kırk sekiz (48) kilise, otuz üç (33) manastır yazılıyken, 1472 tarihli Fatih Sultan Mehmet Vakfıyesi'nde dokuz (9) kilise ve (5) manastır yer almıştır. 1495 yılına tarihlendiği düşünülen Tahsin Öz'ün 1935 yılında yayınladığı vakfiyenin Türkçe çevirisi olan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı vakfiyede ise üç (3) manastır yirmi bir (21) kilise geçmektedir (VGM-875-46, 1938).

Tahrir'de, mülklerin konumları komşu yapıları ile birlikte tanımlanmaktadır. Tursun Bey'in, kentte özellikle Mese yolu üzerindeki forumları ve anıt sütunlardan bahsetmemiş olması dikkat çekicidir.

Havariyyun Kilisesi için de aynı durum söz konusudur. Tahrir'de bu yapıdan bahsedilmemesinin, belge eksikliği ile ilgisi olabileceği gibi bilinçli bir eylemede işaret ediyor olabileceği üzerinde de durulmaktadır. Ayasofya Kilisesi hakkında bilgi geçmemesi durumu ile paralel olabileceği ihtimal dahilindedir.

Şehrin en önemli yapılarından birisi olan Havariler Kilisesi'nin bulunduğu bölgeye dair kayıtların olmadığı görülmektedir. 1454 yılında (Melvani, 2020: 120) Patriklik'in Pammakaristos Manastırı'nda olduğu neredeyse kesin gibidir (Necipoğlu, 2020: 240-242). Tahrir'de geçen "Badrak" ismindeki mahallenin Pammakaristos Manastırı'nın bulunduğu bölgeye atfen bu adı almış olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak bu mahallede de "kullanımda" olduğu belirtilen bir manastır ya da kilise kaydı görülmemiştir. Sultan'ın "arzusu" ile Patriklik'e tanınan bir "hoşgörü" neticesinde kasten deftere geçirilmemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır.

1455 Tahriri incelendiğinde, bazı mahallelerdeki manastırların avlulu olması ve geniş bir alanı kaplamasının yanında, manastırın avlusundaki ve manastırlarla bağlantılı yapılara Müslüman ve Hristiyan şahısların da yerleşmiş oldukları görülmektedir. Bazı manastırların ise "temenoslarının" bozularak, manastırı çevreden ayıran sınırın kalktığı anlaşılmaktadır. Kir Martas Mahallesi'ndeki, Kir Martas Manastırı'nda olduğu gibi (İnalçık, 2012: 322-323).

²²⁹ Bu mahallenin ismini, "Mesothinia" isimli ve Bithynia peninsulasında (Belke, 2020: 773) bir yerde olduğu düşünülen bölgeden gelip, yerleşmiş kişilerden almış olma ihtimali de söz konusudur.

Tahrir’de bazı mahallelerde yer alan, manastırların ek yapılarının bulundukları mahalleden daha yoğun, kapsamlı veya konutlarının daha fazla olabildiği anlaşılmaktadır.²³⁰

1403-1404 kışını Konstantinopolis’e geçiren elçi ve seyyah Ruy González de Clavijo şehrin manastırlar ile adeta köy köy bölünmüş olduğunu kaydetmektedir (de Clavijo, 1993: 44). Tahrir’de bazı mahallelerde yer alan, manastırların ek yapılarının bulundukları mahalledeki konutlardan daha fazla olabildiği anlaşılmaktadır. Manastırların içinde bulunan konutlardan, bahçelere pek çok farklı ihtiyaca yönelik yapının bulunduğu aktarılmaktadır. Tahrir’de incelenen kayıtlarda bazı anonim kiliselerin mutfaklı olduğu görülmüştür. Bu bir soru ortaya çıkarmaktadır. Tahriri yapanların yer yer kilise ve manastır ayırımı yapamamış olabileceklerini düşündürmektedir.²³¹

Bizans geç dönem sivil mimarisi başlığı altında, “Konstantinopolis Evleri” ve daha ziyade alt sınıf evler hususunda literatürdeki bilgi ve arkeolojik veriler her zaman kısıtlı kalmıştır (Dark, 2004: 84). Belgedeki kayıtlar incelendiğinde, kaydedilen hanelerin sınıflandırılmaları tabi tutuldukları görülmüştür. Şehrin genel çehresini (belgenin eksik olması durumu da hesap edilerek) bir katlı (süflî) hanelerin oluşturduğu görülmektedir. Bu ev tipinin ardından iki katlı (‘ulvi) evlerin nicelik olarak ikinci sırada baskın geldiği anlaşılmaktadır. Kat sayıları belirtilmemiş ve konutlarının “sahipleri” ile isimlendirilmiş Bunun ardından ise “büyük hane” şeklinde tabir edilen bir katlı ve iki katlı olabilen bir ev tipi ve sonra aristokrat ya da imparatorluk konutları olabileceği düşünülen “drpz/drapez” ve “mükellef ev” şeklinde tanımlanmış evler gelmektedir. Istudhyo Manastırı’nın avlusunda ise “Tekfur Evleri” şeklinde yazılmış on hanenin birleşiminden oluşan bir mülkün bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bunlara ek olarak, birbirlerine bitişik tek katlı konutlardan oluşan ve tek bir mülk olarak kaydedilen konutlar mevcuttur. Bu tip konutların ise peristilli evler olabileceği düşünülebilir.

Tahrir’de bir de “çartak” şeklinde geçen bir yapı tipi görülmektedir. Ancak bu yapı “tipi” sadece manastırlarda görülmüştür.

²³⁰ Bâb-ı Edirne Mahallesi’nde Prodhermez Manastırı’nın yüz yirmi (120) konutu, bir (1) kilisesi, bir (1) şaraphanesi bulunmaktadır. Kastel Hirise Mahallesi’ndeki Istudhyo Manastırı’nın seksen yedi (7) konutu, dört (4) ambarı, bir (1) mutfaklı iki (2) ahır ve beş (5) şaraphanesi bulunmaktadır. Lips Mahallesi’ndeki Lips Manastırı’da yüz sekiz (108) konut ve bir kilise bulunmaktadır.

²³¹ Bkz. ‘İsâ-Kermesi Mahallesi, mutfaklı kilise kaydı (İnalçık, 2012: 360).

Tahrir'den 1455 yılında kentteki mülk sahiplerinin ve yerleşenlerin halen önemli bir kısmının fethi katılan kişilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak kentin Edirne, Çorlu, İzmit gibi komşu yerlerden kısmen bir göç aldığı da görülmektedir.²³²

Bunun yanı sıra Sultan tarafından şehre yerleştirilmiş olan yeniçeri sınıflarından kimseler olduğu ve bir kısmının da muhtemelen şehre yerleştiği ileri sürülebilir.²³³

²³² İstanbul'a yerleştirilmiş olduğu anlaşılan Yahudi nüfus ise, Kesriye, İştib, Yanbolu, Filibe, İzdin gibi memleketlerden gelmiştir.

²³³ Balat-I, Sofyan, Kızıl-Taş ve 'Azebân mahallelerinde yaşayan yeniçeriler ve azeplerin şehri korumak için yerleştirilmiş olabilecekleri düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Afyoncu, E. (2018). *Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ağır, A. (2013). *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Akgündüz, A., Öztürk, S. (2005). *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akropolites, G. (2008). *Vekayinâme*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Altınay, R. (2000). *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Alkan, M. N. (2015). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Av Teşkilatı'nın Silistre Sancağındaki Yapılanması. *Gazi Akademik Bakış*, 9 (17), 23-39.

Andronic Kallistos, (2016). Andronic Kallistos, Monodie sur Constantinople l'infortunée, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. V. Déroche, Toulouse: Anacharsis: 865-881.

Anonim. *Fatih Mehmet II. Vakfiyeleri*. (1938). Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. Türk Vakfiyeleri. No. 1. Ankara.

Anonim. *II. Mehmet Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*. (1991). Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul.

Anonim, (2016). Les thrènes anonymes sur la chute de Constantinople, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. V. Déroche, Toulouse: Anacharsis: 941-949.

Anonim, (2016). Textes apocalyptiques annonçant la chute de Constantinople, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. M. –H. Cogourdeau, Toulouse: Anacharsis: 983-1025.

Asutay, N. (2001). Überlegungen zum Christos-Evergetis-Kloster und zur Theodosiakirche am Goldenen Horn. *Istanbuler Mitteilungen*, 51, 435-443.

Asutay, N. (2003). Die Entdeckung Des Romanos-Tores An Den Landmauern Von Konstantinopel. *Byzantinische Zeitschrift*, (96/1) 2003, Berlin: 1-4.

Asutay-Effenberger, N., & Effenberger, A. (2004). Zur Kirche auf einem Kupferstich von Gugas Inciciyan und zum Standort der Chalke-Kirche. *Byzantinische Zeitschrift* 97/1, 51-94.

Asutay-Effenberger, N., & Effenberger, A. (2008). *Eski İmaret Camii, Bonoszisterne und Konstantinsmauer* (Vol. 58, pp. 13-44). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Asutay-Effenberger, N. (2008). Das Kloster des Ioannes Prodromos tis Petras in Konstantinopel und sien Bezug zu Odalar und Kasım Ağa Cami. Brandes, W., Demandt, A., Krasser, H., & Leppin, H. *Millennium: Jahrbuch zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr.*, vol. 5, 299-326.

Asutay-Effenberger, N., & Effenberger, A. (2009). Zum Verlauf der Konstantinsmauer zwischen Marmarameer und Bonoszisterne und zu den Toren und Straßen. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* (Vol. 59, pp. 1-36). Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Asutay-Effenberger, N. (2018). Die Ausdehnung des Eski Saray in İstanbul und die angrenzenden byzantinischen und osmanischen Bauten. Drauschke, J. & Kislinger, E. & Kühtreiber, K. & Kühtreiber, T. & Scharrer-Liška, G. & Vida, T. (Eds.). *Lebenswelten Zwischen Archäologie und Geschichte Festschrift für Falko Daim zu Seinem 65. Geburtstag içinde*. (617- 629). Mainz: Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi. (1985). Atsız N. (Der.). Ankara: Ötüken Neşriyat.

Ayvansarani, H. (1864). *Hadikatü'l-Cevami I- II*. İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*. Ankara: Doğu Matbaası Limited Şirketi.

Ayverdi, E. H. (1974). *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855- 886 (1451-1481) IV*. İstanbul: Bahâ Matbaası.

Babinger, F. (1978). *Mehmed The Conqueror and His Time*. Çev. Ralf Manheim. Princeton.

Banoğlu, N. A. (1963). *Anıtları ve Tarihi Eserleriyle İstanbul*. İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi.

Barbaro, N. (2007). *1453 Konstantinopol Kuşatma Güncesi*. İstanbul: Büke Kitapları.

Barkan, Ö. L., Ayverdi, E. H. (1977). *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Tarihli*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.

Barsanti, C. (2001) *Constantinopoli e l'Egeo nei primi decenni del XV secolo: la testimonianza di Cristoforo Buondelmonti*. Rivista Dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia Dell'Arte 56 (III Serie, XXIV), ss. 83-254.

Bassett, S. (2022). *The Cambridge Companion to Constantinople*. New York, NY: Cambridge University Press.

Başar, F. (2010). İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (16), 61-100.

T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vakfiyeler Kataloğu*. (1992). İstanbul.

Belke, K. (2020). *Mesothinia. Tabula Imperii Byzantini*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften, 513. Band (Band 13 Teilband 1), Wien, 773.

Berger, A. (1996). Bisanzio e l'Occidente: arte, archeologia, storia: studi in onore di Fernanda De'Maffei; Roma; Viella Tauros e Sigma: due piazze di Constantinopoli.

Berger, A. Konstantinopolis'te İmparatorluk ve Kilise Alayları. A. Aydoğan–T. Kaçar (çev.), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim-2, Demografi, C. III, İstanbul*, 374-383.

Bernard, F. (2013). Asteiotes and the ideal of the urbane intellectual in the Byzantine eleventh century. *Frühmittelalterliche Studien*, 47(1), 129-142.

Beyatlı, A. (2013). *Fâtih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Beydilli K. (2010). XV. yüzyıl bir İtalyan hümanistinin gözüyle İstanbul ve Ege Adaları. Kenan S. (Ed.), *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim* içinde (ss. 65-90). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Bilge, M. L. (1989). Akkırman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 2, 269-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Binark, İ., Sefercioğlu, N. (1977). İstanbul, Fâtih, Fetih ve Fâtih Devri Hakkında Yazılmış Kitaplar Bibliyografyası. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.

Birchler-Argyros, U. B. (1988). Die Quellen zum Kral-Spital in Konstantinopel. *Gesnerus*, 45(3-4), 419-443.

Bogdanović, J. (2016). The Relational Spiritual Geopolitics of Constantinople, the Capital of the Byzantine Empire. *Political Landscapes of Capital Cities*, 97-153.

Bornovalı, S. (2019). Hartmann Schedel'in İstanbul Görünümleri. *Art-Sanat*, (11), 13-46.

Bostan, İ. (1992). Baltaoğlu Süleyman Bey. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 5, ss. 41). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Bölükbaşı, A. (2015). *XVI. Yüzyılda İstanbul'daki Halveti Tekkeleri*. (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Brooks, S. T. (2004). The History and Significance of Tomb Monuments at the Chora Monastery, in *Restoring Byzantium the Kariye Camii in İstanbul and the Byzantine Institute Restoration*, (edt. Holger A. Klein, R.G. Ousterhout) New York: 23-31.

Bryer, A. (1979). *Studies in Church History*. 16.

Buchthal, H. (1982). Disiecta membra. *The Burlington Magazine*, 124(949), 214-219.

Bury, J. (1958). *History of The Later Roman Empire* II. cilt. Dover Edition. New York.

Büyükseçgin, İ. (2021). İstanbul Tarihi Yarımada'da Osmanlı Dönemi Yerleşimi, *Art-Sanat* 15: 61-92

Canatar, M. (2004). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*. İstanbul: Fatih Cemiyeti Yayınları.

Canbulat, İ. (2019). Fetih Sonrası İstanbul'un İskânı: Değişen Şehirli ve Evini 1455-1471 Kaynakları Üzerinden Okumak. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 706-740.

Canbulat, İ. (2021). “ÇĀRTĀK”TAN (طاق چار) (ÇARDAK”A (چاردق) (sözcüğün tarihsel semantiği üzerine bir monografi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 195-225.

Canko, D. M. Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Banılığı ve Aziz Polyeuktos Kilisesi. *Mimarlık ve Yaşam*, 2(1), 47-63.

Carım. F. (1964). *Kanuni Devrinde İstanbul*. İstanbul.

Cezar. M. (1961). Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler. *Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri I*. S. 327-414.

Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk San. Yay.

Comnena, A. (1967). *Alexiad*. Haz. E. A. Davies. Newyork.

Constantelos, D. J. (1975). Life and Social Welfare Activity of Patriarch Athanasios I of Constantinople. *Theologia*, 41, 611-625.

Çelebi, A. H. (1953). *Divan Şiirinde İstanbul*. İstanbul.

Çelik, M. (Ed.). (2018). *Fatih Sultan Mehmed Dönemi Ferman ve Arşiv Belgeleri*. İstanbul: Gebze Belediyesi Kültür Yayınları.

Çetinkaya, H. (2015). İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisi. Yılmaz C. (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Mimari* içinde (ss. 24- 57). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Çıkla- Bölükbaşı, A., (2007). II. Mehmet devri kadın banileri. 2005- 2006 *Fatih Sempozyumları I- II Tebliğler* içinde (ss. 252- 261). İstanbul: Fatih Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları.

Dagron, G. (2014). *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Daim, F. (Ed.). (2016). *Die Byzantinischen Häfen Konstantinopels*. Germany: Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

Danışman, Z. (1970). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 15.cilt. İstanbul.

Dalgacı, F. (Ed.). (2014- 2015). *İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri I- II*. İstanbul: Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü.

Dark, K. (2004). Houses, Streets and Shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries. *Journal of Medieval History* (30), Elsevier, 83-107.

de Amicis, E. (1993). *İstanbul (1874)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

de Clari, R. (2000). *İstanbul'un Zaptı (1204)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

de Clavijo. (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur*. Çev. Ö. R. Doğrul. Ses Yayınları. İstanbul.

de Nerval, G. *Muhteşem İstanbul*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

de Tchihatcheef, P. (2000). *İstanbul ve Boğaziçi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Deleon, J. Balat. (1991). *Balat ve Çevresi*. İstanbul.

Demangel, R. (1945). *Contribution a la Topographie de l'Hebdomon*. Paris.

Demirkent, I. (2014). *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Demirtiken, E. (2019). Changing Profiles of Monastic Founders in Constantinople, From the Komnenoi to the Palaiologoi: The Case of the Theotokos Pammakaristos Monastery in Context, *Trends and Turning Points, Constructing the Late Antique and Byzantine World*, 266-286. Ed. Kinloch, M ve A. Macfarlane. Leiden, Boston: Brill.

Denny, W. (1970). *A 16th Century Architectural Plan of Istanbul*. *Ars Orientalis*. No:8. 1970. S. 49-63.

Dethier, P., Mordtmann, D. (1864). *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis von den aeltesten Zeiten bis zum Jahre Christi 1453*. Denkmalschriften 13. Viyana.

Dirimtekin, F. (1953). *Ecnebi Seyyahlara Nazaran Fetihten Sonraki İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı.

Dirimtekin, F. (1978). *İstanbul'un Fethi*. İstanbul.

Doukas. (1975). *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*. Çev. H. J. Magoulas. Wayne University State Press. Detroit.

Drakoulis, D. P. (2014). 15th century Constantinople according to Cristoforo Buondelmonti: The Ms 71 of the Gennadius Library. *Ιστορική, κοινωνική και πολεοδομική ανάλυση του χώρου. Αφιέρωμα στον καθηγητή Ευάγγελο Π. Δημητριάδη* içinde (ss. 199-226). Athens: Stamoulis Publications.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 8.cilt. 1993-1995.

Effenberger, A. (2006). Die Klöster der beiden Kyrai Martha und die Kirche des Bebaia Elpis-Klosters in Konstantinopel. *Millennium-Jahrbuch* (2006), 3(2006), 255-293.

Asutay- Effenberger, N. (2017). Surlar ve Kapılar, Suriçi İstanbul, Fetihten Önce ve Fetihten Sonra, haz. İ. Ortaylı, Fatih Belediyesi, İstanbul: 69-102.

Effenberger, A. (2018). Die Atik Mustafa Paşa Camii und weitere Kirchen zwischen Zeugma und Blachernen. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 67, 1-22.

Effenberger, A. (2019). Klöster zwischen Aspar-Zisterne, Deuteron und Goldenem Horn. Eine topographische Untersuchung. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 68, 111-132.

Effenberger, A. (2020). S. Grovus und Aya Yani–Zwei verschwundene Konstantinopeler Kirchen. *Millennium*, 17(1), 323-343.

Effenberger, A. (2021). Topographica corrigenda. Annakirche am Deuteron–columna virginea–Nikolaoskloster–Doppelkloster der Theotokos Kecharitomene und des Christos Philanthropos. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 70, 39-66.

Engelmann, I., & Niewöhner, P. (2010). Bauen nach der Krise: Die Spoliengalerie an der Apsis der Apostelkirche von Anazarbos. *Krise und Kult*, 109-138.

Emecen, F. M. (1992). Balat, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 5, 4-7). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Emecen, F. M. (2010). 1455 Tarihli İstanbul Tahrir Defteri'nin Kayıp Sayfaları. *Osmanlı Araştırmaları*, 56 (56), 287-317.

Emecen, F. M. ve Gürkan E. S. (Ed.). (2013a) *Osmanlı İstanbulu I : I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Emecen, F. (2013b). Zağanos Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 44, ss. 72-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Emecen, F. M., Akyıldız, A., Gürkan, E. S. (Ed.). (2016) *Osmanlı İstanbulu: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Erdoğan, G. E. (2009). *II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)*. (doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Erdoğan, G. E. (2012). *Understanding Byzantine Monastic Patronage During The Reing of Palaiologan Dynasty*. Sanat Tarihi Yıllığı, (20), 69-86.

Erdoğan, E. G. (2013). Khora Manastırı Kilisesi (Kariye Müzesi) bir yapım öyküsü. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 4, 41-46.

Ergin, O. (1945). *Fâtih İmareti Vakfiyesi*. İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.

Erkal, N. (2015), “İstanbul’da Erken Dönem Mimarisi”, *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (Cilt. 8, 80-139), İstanbul.

Erken, S. (1977). *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Esin, U. (1992). *İstanbul’un Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri*. Semavi Eyice Armağanı. İstanbul. S. 55-71.

Eyice, S. (1954). Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi ve İstanbul’un Tarihî Topoğrafyası Hakkında Bir Not. *Fatih ve İstanbul Dergisi*, II, 139-167.

Eyice, S. (1963). *Son Devir Bizans Mimarisi*. İstanbul.

Eyice, S. (1965). İstanbulun Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme. *Türkiyat Mecmuası*, 14, 199-216.

Eyice, S. (1969). II. Bayezid Döneminde Davet Edilen Batılılar. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. No.19.

Eyice, S. (1989). Ahmed Paşa Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 2, ss. 115- 116). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1991). Ayvansaray. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, ss. 289- 294). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1992a). Bodrum Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 6, ss. 250). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1992b). Boğdan Sarayı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 6, ss. 271- 272). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1994). Dâvud Paşa Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 9, ss. 42- 44). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1995a). Fenârî İsâ Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 12, ss. 337-339). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (1995b). Fethiye Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 12, ss. 460-462). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. İstanbul'un Tarihi Eserleri. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul maddesi. (Cilt. 5, 44-144), 1214.

Eyice, S. (2001a). İstanbul Ansiklopedisi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 23, ss. 303- 304). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (2001b). Kalenderhâne Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 24, ss. 251- 252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (2001c). Kariye Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 24, ss. 495-498). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Eyice, S. (2006). *Tarih Boyunca İstanbul*. İstanbul.

Eyice, S. (2011). İstanbul'da" Yayla" Cami'leri ve Şehrin Tarihi Topoğrafyasının Yanlış İzah Edilen Bir Meselesi. *Tarih Dergisi*, 7 (10), 31-42.

Ferwerda, F. F. (1992). Niccolo Barbaro. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 5, ss. 65). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Fethin 511 İnci Yıldönümü Konferansları (1964). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Ganchou, T. (2016). Mehmed II, Privilèges octroyés aux habitants de Péra/Galata – Constantinople, le 1er juin 1453, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, ed. V. Déroche ve N. Vatin. Anacharsis, Toulouse: 513-519.

Gautier, T. (1990). *Constantinople: Istanbul en 1852*. İstanbul.

Genç, M. (2020). Mukātaa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 31, ss. 129-132). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Gerstel, S. E. (2011). Khorā Parekklesionu, Huzurlu Ahiret Ümidi ve Manastır İbadet Uygulamaları. Klein, H. A., & Ousterhout, R. G., & Pitarakis, B. (Ed.). *Kariye Camii, Yeniden* içinde (ss. 107-145). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Sempozyum Kitapları I.

Gilles, Pierre. (1997). *İstanbul'un Tarihi Eserleri*. Çev. Erendiz Özbayoğlu. Eren Yayıncılık. İstanbul.

Grabar, A. (1967). *Byzantine Architecture and Art*. Cambridge Medieval History. C. IV. Cambridge.

Gravina F. (2008). *İstanbul'un Anlamı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gülten, S. (2012). Tahrir defterlerine göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(52), 35-53.

Gümüş, İ. (2019). Tarih-i Ebü'l- Feth'teki iktidar kurgusu üzerine arkeolojik söylem çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 11 (3), 209-224.

Gürsoy, Ç. (2019). Vakfiyelerin Dilinden İstanbul'un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular. *Bilig*, (90), 161-190.

Harrison, R. M., & Firatli, N. (1965). Excavations at Saraçhane in Istanbul: First Preliminary Report. *Dumbarton Oaks Papers*, 231-236.

Harrison, R. (1989). *A Temple for Byzantium*. Austin.

Hayashi, K. (2008). Fatih Vakfiyeleri'nin Tanzim Süreci Üzerine. *Belleten*, 72 (263), 73-94.

Hinterberger, M., Hoerandner W. (2007). *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 57, 446.

Hoca Sadettin Efendi. (1981). *Tacü't-Tevarih 3.ve 4.cilt*. Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sarkis Sarraf Hovhannesyan. (1996). *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*. Çev. E. Hançer. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Howard-Johnston, J. (Ed.). (2020). *Social Change in Town and Country in Eleventh-century Byzantium*. Oxford University Press.

İbn Batuta. (1971). *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. Haz. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: M.E.B.

İdris- i Bitlisî (2013). Heşt Behişt VII. *Ketibe: Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*. (Yıldırım, M. İ. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. (1506/1507).

İnalcık, H. (1969- 1970). *The Policy of Mehmed II. Toward the Greek Population of Istanbul, and the Byzantine Buildings of the City*. Dumbarton Oaks Papers. C. 23-24.

İnalcık, H. (1977). Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 69, 55-71.

İnalcık, H. (1988). Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un yeniden İnşaaası. (Fahri U. Çev.) *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 215-226.

İnalcık, H. (1990). Istanbul: An Islamic City. *Journal of Islamic Studies*. S. 1-23.

İnalcık, H. (1993). Tursun Beg, The Historian of Mehmed The Conqueror's Time. *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on economy and society* (Vol. 9). Indiana University Turkish Studies Department.

İnalcık, Halil. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I: Klasik Dönem (1302- 1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İnalcık, Halil. (2012). *The Survey of Istanbul 1455*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, Halil. (2014). *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnalcık, H. (2015). Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 36-85). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

İpşirli, M. (1995). Atik Ali Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, ss. 64-65). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

İslâm Ansiklopedisi – İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı. (2001). (Cilt 5/2). Eskişehir: ETAM A. Ş. Matbaa Tesisleri.

İşli, N. (1994). Edirnekapi Mezarlığı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 10, ss. 448-449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Janin, R. (1935). Les sanctuaires du quartier de Pétra (Constantinople). *Revue des études byzantines*, 34(180), 402-413.

Janin, R. (1936). Les sanctuaires du quartier de Pétra (Constantinople)(fin). *Revue des études byzantines*, 35(181), 51-66.

Janin, R. (1950). *Constantinople Byzantine. Développement urbain et Répertoire Topographique*. Institut Français d'Etudes Byzantines, Paris.

Janin, R. (1969). La Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Première Partie Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Ecumenique, Les Eglises et les Monastères. (Tome III). Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.

John F. ve Hilary S. B. (2016). *İstanbul'u Dolaşırken*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Kafescioğlu, Ç. (2009). *Constantinopolis. /İstanbul. Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*. Pennsylvania State University Press. Pennsylvania.

Kafescioğlu, Ç. (2010). Ottoman images of Istanbul in the age of empire: The view from heavens, the view from the Street. (Durak, K. Ed.). *From Byzantium to Istanbul: 8000 Years of a Capital* içinde (ss. 314- 327).

Kakoulidis, E. D., (1968). Η. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ-ΠΙΕΤΡΑΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ. *Hellenica*. Vol. 21, 3-39.

Karaca, Z. (1996). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kazhdan, A. (1991). Megas Domestikos, eds. Kazhdan, A. P., Talbot A. - M. Gregory, T. E., Ševčenko, N. P., & Cutler, A. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Cilt 3. 1329-1330. New York: Oxford University Press.

Kazhdan, A. (1991). Raoul, eds. Kazhdan, A. P., Talbot A. - M. Gregory, T. E., Ševčenko, N. P., & Cutler, A. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, cilt 3. 1771. New York: Oxford University Press.

Kazhdan, A. P., Talbot A. - M. Gregory, T. E., Ševčenko, N. P., & Cutler, A. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York: Oxford University Press.

Kazhdan, A. (1995). Some Problems in the Biography of John Mauropous. II. *Byzantion*, 65(2), 362-387.

Keçiş, M. (2015). Bizans döneminde İstanbul'un kent yönetimi. (Emecen, F. M., Yılmaz, C. Ed.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi III/ Siyaset ve Yönetim-2/ Demografi* içinde (ss. 18-23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Keleş, H. (2001). Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 180.

Karamani Mehmed Paşa, (2016). Tevarihü-s-selatini-l-osmaniyye, Vatin, N. ve çev. Espéronnier, M., *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, ed. V. Déroche ve N. Vatin. Anacharsis, Toulouse, 1063-1067.

Kıvami, (2016). Fetihname-i Sultan Mehmed, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. J. Dumas ve G. Işıksel. Toulouse: Anacharsis, 1067-1077.

Kılıç, Ş. (2013). *Bizans Kısa Kronikleri(Chronica Byzantina Breviora)*. İstanbul: İthaki Yayıncılık.

Koçu, R. E. (2004). *II. Mehmet Sultan Mehmed*. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.

Konyalı, H. İsmail. (1953). II. Mehmet'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik) : Vakfiyeleri, Eserleri, Hayatı, Mezarı. İstanbul Fetih Derneği. İstanbul.

Kós, K. (1995). *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kotzabassi, S. (2005). Zur Lokalisierung des Akataleptos-Klosters in Konstantinopel. *Revue des études byzantines*, 63(1), 233-235.

Kotzabassi, S. (Ed.). (2013). *The Pantokrator Monastery in Constantinople*. Göttingen: Hubert & Co. GmbH und Co. KG.

Köse, F. (2012). İmrahor İlyas Bey Camii ve Osmanlı Döneminde Geçirdiği Tamirler. Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı 4, (31-39). İstanbul.

Kritovoulos. (1954). History of Mehmed the Conqueror. Çev. C. T. Riggs. Princeton University Press. New Jersey.

Kritovulos. (2013). *İstanbul'un Fethi*. Çev. Karolidi. Kapı Yayınları.

Kuban, D. (1970). İstanbul'un Tarihi Yapısı. *Mimarlık*. No. 5. S. 26-48.

Kuban, D. (2004). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kurat, A. (1935). Bizansın son ve Osmanlıların ilk tarihçileri. *Türkiyat Mecmuası*, 3, 185-206.

Lee, Y. (2020). Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Dönemi'nde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa). (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Lequeux, X. (2002). Jean Mauropous, Jean Mauropodès et le culte de saint Baras au monastère du Prodrome de Pétra à Constantinople. *Analecta Bollandiana*, 120(1), 101-109.

Lewis, B. (2006). *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti*. Bilge Kültür Sanat.

Livanos, C. (2008). Exile and return in John Mauropous, Poem 47. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 32(1), 38-49.

Magdalino, P. (2007). Studies on the history and topography of Byzantine Constantinople: Variorum collected studies series.

Magdalino P. (2012). *Ortaçağda İstanbul Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelisimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Malamut, E. (2001). Le monastère Saint-Jean-Prodrôme de Pétra de Constantinople. *Le sacré et son inscription dans l'espace à Byzance et en Occident. Etudes comparées*, 219-233.

Mango, C., & Dagron, G. (2016). *Constantinople and its hinterland: papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*. Routledge.

Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi*. Çev. Mine Kadiroğlu. Ankara.

Mango, C. A., Vickers, M., Bardill, J., Hayes, J., Harrison, E., Schachner, L. A., & Parpulov, G. R. (2011). From the Bosphorus to Oxford: unseen photographs from Prof. Harrison's Byzantine excavations in İstanbul.

Manners, I. R. (1997). Constructing the image of a city: The representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's *Liber Insularum Archipelagi*. *Annals of the Association of American Geographers*, 87 (1), 72-102.

Mansel, P. (1996). Dünyanın Arzuladığı Şehir: Konstantinopolis 1453-1924. (Erol, Ş. Çev.). İstanbul: Gençlik Yayınları A. Ş. (1995).

Mantran, R. (2015). *İstanbul Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marinis, V. Margaret Mullett– Robert G. Ousterhout (Eds.). (2020). *The Holy Apostles: A Lost Monument, a Forgotten Project, and the Presentness of the Past (Dumbarton Oaks Byzantine Symposia and Colloquia)*. Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, IX, 448 pp.

Mehmet R. (1912). *Mirat-ı İstanbul*. İstanbul.

Melvani, N. (2020). Gennadios Scholarios and the Church of the Holy Apostles. *Збірник радова Византолошког института*, 2020: Johannes Gutenberg University, LVII, 117-142.

Mikhael D. (2000). *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*. Çev. Bilge Umar. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.

Melvani, N. (2018). The Monastery of Stoudios in the 15th Century. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 67, 129-142.

Melvani, N. (2021). The last century of the Chora Monastery: a new look at the tomb monuments, *Byzantinische Zeitschrift*, Vol. 114, 2021: 1219-1239

Mitsiou, E. (2015). Die Netzwerke einer kulturellen Begegnung: byzantinische und lateinische Klöster in Konstantinopel im 13. und 14. Jahrhundert. *Abrahams Erbe: Konkurrenz, Konflikt und Koexistenz der Religionen im europäischen Mittelalter*, 359-374.

Morrison, C. (2001). Moneta, Kharagé, Zecca: Les Ateliers Byzantins et Le Palais Impérial. *I Luoghi Della Moneta Le Sedi Delle Zecche Dall'antichità All'età Moderna*; atti del convegno internazionale, 22-23 ottobre 1999, (s. 49- 58). Milano.

Müller-Wiener. W. (2002). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Necipoğlu, N. (2020). Gennadios Scholarios and the Patriarchate, *The Holy Apostles. A Lost Monument, a Forgotten Project, and the Presentness of the Past*, (eds. M. Mullett, R. G. Ousterhout, F. Gargova), Washington, DC. (237- 246).

Necipoğlu, G. (2010). From Byzantine Constantinople to Ottoman Kostantiniyye: Creation of a Cosmopolitan Capital and Visual Culture under Sultan Mehmed II. *From Byzantium to Istanbul: 8000 Years of a Capital*, 262-278.

Neşri. (1957). *Kitab-ı Cihan-Nüma: Neşri Tarihi 2.cilt*. Yayımlayanlar. F.Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen. TTK. Ankara.

Neşri, (2016). *Kitab-ı Cihannüma, Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. F. Hitzel Toulouse: Anacharsis: 1077-1087.

Ocak, F., Sert, S., Ünsal, Ö. (2013). *Arcgis for Desktop 10.1*. Ankara: Sinan Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Ogan, A. ve Mirmiroğlu, V. (1955). *Kaariye Camii Eski Hora Manastırı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (Haz.) (2017). *Suriçi İstanbul*. İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları

Oruç, (2016). Tevarih-i al-i Osman, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. N. Vatin, Toulouse: Anacharsis: 983-1025.

Ousterhout, R. (1985). A Sixteenth-Century Visitor to the Chora. *Dumbarton Oaks Papers*, 39, 117-124.

Ousterhout, R. (1992). Some Notes on the Construction of Christos Ho Pantepoptes (Eski Imaret Camii) in Istanbul. *Deltion tes Hristianikis Arhaiologikos Etaireias*, 47.

Ousterhout, R., & Başgelen, N. (1995). *Tarihi Kartlarda Yaşayan İstanbul: Osmanlı Öncesi Anıtları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ousterhout, R. (2004). The East, the West, and the appropriation of the past in early Ottoman architecture. *Gesta*, 43(2), 165-176.

Ölçer, E. (2014). *Sokak Şehir Hafıza Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Ötüken, Y. (1979). İstanbul Kiliselerinin Fetihten Sonra Yeni Görevleri, Banileri ve Adları. *Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi*, 10 (2), 71-85.

Öz M. (2010). Tahrir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, ss. 425- 429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Öz, M. (2013). 1455 Tahriri ve İstanbul'un İskân Tarihi Bakımından Önemi. Emecen, F. M. & Gürkan E. S. (Ed.), *Osmanlı İstanbulu, I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu bildirileri, 29 Mayıs-1 Haziran 2013 içinde* (ss.107-125). İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Özbay, S. (2021). Rus Seyyah ve Hacıların Gözünden Konstantinopolis (XIV. Yüzyıl). (Seminer). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özdemir, C. N., & Diker, H. F. Notitia'da Süleymaniye Bölgesi. *bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 1(2), 207-227.

Özkök, R. (2016). *İstanbul'un Sessiz Kitabeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, N. (2004). Koca Mustafa Paşa Vakıfları ve Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, (XXVIII), 7- 77.

Öztürk, Ö. (2014). *Alman Mavileri Haritalarından Coğrafi Bilgi Sistemine Uygun Kentsel Verilerin Üretilmesi ve Analizi: Tarihi Yarımada Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Petrou, E. (2020). Intellectual Relationships between the Byzantine and Serbian Elites during the Pataiologan Era. Curta, F., & Zupka, D. (Eds.). *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450* , vol 65, Leiden, Brill, 71-90.

Philippides, M. (1990). *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople: 1373-1513; An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*. Hellenic College Press.

Pirson, F., Piesker, K. (2017). *Istanbulur Mitteilungen*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.

Pontani, A. (1992). The Letters of Ioannes Mauropous, Metropolitan of Euchaita: Greek text, translation, and commentary by Apostolos Karpozilos.(Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XXXIV). *Scriptorium*, 46(1), 152-155.

Preiser-Kapeller, J. Heptaskalon und weitere Anlegestellen am Goldenen Horn. *Die byzantinischen Hafen Konstantinopels*, ed. F. Daim [Mainz, 2016], 99-108.

Prokopius. (1994). *İstanbul'da Justinianus Döneminde Yapılar 1. Kitap*. Çev. E. Özbayoğlu. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Psellus. (1966). *Fourteen Byzantine Rulers, Chronographia of Michael Psellus*. Çev. A. Senker. Penguin Books.

Pseudo-Sphrantzès (Makarios Mélissènos), (2016). *Chronique, Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. M.-H. Blanchet, Toulouse: Anacharsis: 1167-1213.

Runciman. S. (1965). *The Fall of Constantinople 1453*. Cambridge.

- Sav, M. (2010). Sancaktar Hayreddin Mescidi. *Vakıflar Dergisi*, (33), 53-66.
- Sezen, T. (2006). Osmanlı Yer Adları. *Ankara: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*.
- Schneider, A. M. (1967). *Byzanz: Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Schrader, F. (2015). *İstanbul*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Smyrlis, K. (2006). La Fortune des Grands Monastères Byzantins (Fin du Xe-Milieu du XIVe Siècle), Paris: Peeters Publishers.
- Sopracasa, d'A. (2016). Nicolò Barbaro, Journal du siège de Constantinople, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, ed. V. Déroche ve N. Vatin. Anacharsis, Toulouse, 455-503.
- Szymański, K. K. (2021). Rola i funkcjonowanie miejsc Kultu Św. Mamasa w Konstantynopolu od V do XV w. Analiza Źródeł Literackich. (Yayımlanmamış Tez). Uniwersytet Wrocławski Wydział Filologiczny, Wrocław.
- Şeker, M. (1994). Fatih Vakfıyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal yapısı. *Belleten*, 57(219), 495-508.
- Şemseddin Sami. (2014). Kamus-ı Türki Latin Harfleriyle Osmanlıca- Türkçe Sözlük, Haz. R. Gündoğdu, E. F. Önal, N. Adıgüzel, İstanbul: İdeal.
- Tacizade Cafer Çelebi, (2016). Mahruse-i İstanbul fetihnemesi, *Constantinople 1453: Des Byzantis aux Ottomans*, çev. N. Vatin, Toulouse: Anacharsis: 1139-1167.
- Taddei, A. (2021). The Sekbanbaşı Mescidi or a Lesser-Known Middle Byzantine Church Typology at Constantinople. Curta, F., & Zupka, D. (Eds.). *Eurasian Studies*, vol 19, Lieden, Brill, 29-45.
- Tibiletti, T. (2001). I luoghi della moneta: le sedi delle zecche dall'antichità all'età moderna; atti del convegno internazionale, 22-23 ottobre 1999, Milano.
- Trapp, E. (2001), Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, CD ROM version- Wien.

Tulum, M. (1994). Dursun Bey. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 10, ss. 6- 7). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Turco, G. (2001). La Diatheke del fondatore del Monastero di S. Giovanni Prodromo in Petra e l'Ambr. E 9 sup. *Aevum*, 327-380.

Tursun Bey. (t.y.) *Fatih'in Tarihi (Târih-i Ebu'l-Feth)*. Haz. A. Tezbaşar. Tercüman Gazetesi Kervan Kitapçılık A.Ş. Ofset.

Tursun Bey. (1977). *Tarih-i Ebu'l-Feth*. Haz. Mertol Tulum. İstanbul.

Tursun Bey (1978). *History of Mehmed the Conqueror*. Çev. H. İnalcık ve R. Murphey. Minneapolis ve Chicago: Bibliotheca Islamica.

Unan, F. (2003). *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Unat, F., Köymen M. A. (1957). *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Underwood, P. A. (1966). The Kariye Djami, Historical Introduction and Description of the Mosaics and Frescoes. (vol. 1). Pantheon Books.

Ülgen, A. S. (1939). Constantinople During the Era of Mohammed the Conqueror 1453- 1481. Ankara.

Ülgen, H. (1966). *İstanbul Camileri*. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti.

Von Hammer, J. (2011). *İstanbul ve Boğaziçi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ward, K. A., Crapper, M., Altuğ, K., & Crow, J. (2017). The Byzantine Cisterns of Constantinople. *Water Science and Technology: Water Supply*, 17(6), 1499-1506.

Westbrook, N., Dark, K. R., & Van Meeuwen, R. (2010). Constructing Melchior Lorichs's Panorama of Constantinople. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 69 (1), 62-87.

Yazıcı T. (1998). Haydariyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 17, ss. 35- 36). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yerasimos, S. (1995). *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

550. Yılında Fetih ve İstanbul, İstanbul 14-15 Haziran 2003. (2007). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Elektronik Kaynakça

<https://archive.org/details/DelehaySynaxariumConstantinopolitanum/page/n305/mode/2up>

<https://www.byzantium1200.com/>

<http://www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz>

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55010482q>

<https://kentrehberi.fatih.bel.tr/webgis/>

https://ottomanhistorians.uchicago.edu/sites/ottomanhistorians.uchicago.edu/files/tursunbeg_en.pdf

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/147914/0/36/1568150633844>

<https://soundcloud.com/ottoman-history-podcast/social-histories-of-ottoman-istanbul-ebru-boyar-kate-fleet>

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tursun-bey-lebibi-turi-sina>

https://iicistanbul.esteri.it/iic_istanbul/tr/gli_eventi/calendario/2017/06/cristoforo-buondelmonti-solaris.html

http://historic-cities.huji.ac.il/turkey/istanbul/maps/schedel_1493_CXXX.html

EKLER

Tablo 35: 1455 Tahrir’indeki Mahallelerdeki Kilise ve Manastırlar			
	Mahalleler	Kiliseler	Manastırlar
1	Vlaherna Kastel Mahallesi	Aya Dimitri Kilisesi (1) Anonim Kilise (2)	Kayıt yok
2	Eski-Balat Mahallesi	Anonim Kilise (3)	Kayıt yok
3	Avrantharya Mahallesi	Anonim Kilise (4)	Kayıt yok
4	Fila Mahallesi	Anonim Kilise (5) İki katlı sinagoga çevrilmiş bir yapı	Kayıt yok
5	Balat-I Mahallesi	Anonim Kilise (6)	Kayıt yok
6	Badrak Mahallesi	Anonim Kilise (7)	Kayıt yok
7	Balat-II Mahallesi	Kayıt yok	Hora Manastırı (1) Kıral Tîmârhânesi (2/2)
8	Bâb-ı Edirne Mahallesi	Kayıt yok	Prodhermez Manastırı (2/1)
9	Zaganos(Zağanos) Paşa Mahallesi	Kayıt yok	Pani (Yani) Nemtor Manastırı (3)
10	Prokambo Mahallesi	Kayıt yok	Kayıt yok
11	Kızlar Manastırı Mahallesi	Kayıt yok	[Kızlar Manastırı] [4]
12	Kron Mahallesi	Kayıt yok	Kayıt yok
13	Can-Alıcı Mahallesi	Kayıt yok	Myametro Manastırı (5) Aya Marina Manastırı (6)
14	Misivyani (Mesoyani) Mahallesi	Kayıt yok	Kayıt yok
15	Liko Spiros Mahallesi	Kayıt yok	Kayıt yok
16	Lips Mahallesi	Anonim Kilise (8)	Lips Manastırı (7)
17	Kir Martas Mahallesi	Kayıt yok	Kir Martas Manastırı (8) Hirtes Manastırı (9)
18	Megalo Dhimestiko Mahallesi	Kayıt yok	Kayıt yok
19	Ayos Hristoferoz (Hristoforo) Mahallesi	Anonim Kilise (9)	Ayos Hristoferoz Manastırı (10)
20	Sofyan Mahallesi	Anonim Kilise (10)	[Sophianos Manastırı]
21	Top-Yığı Mahallesi	Anonim Kilise (11) Anonim Kilise (12) Anonim Kilise (13) Anonim Kilise (14) Anonim Kilise (15)	Saha Manastırı (11) Marul Manastırı (12)
22	Kir Nikola Mahallesi	Kayıt yok	Kir Nikola Manastırı (13)
23	Ral Karmir Mahallesi	Akşathiblos Kilisesi (16)	Kayıt yok
24	Kılıç Mahallesi	Kayıt yok	Kılıc Manastırı (14)
25	Istraduthna Mahallesi	Anonim Kilise (17)	Kayıt yok

26	Bâb-ı Silivri Mahallesi	Anonim Kilise (18)	Verbenidha Manastırı (15)
		Anonim Kilise (19)	Iskb/İskeb Manastırı (16)
		Anonim Kilise (19)	Sivastokratormemes (Sebastokrator Mamas) Manastırı (17)
27	Altı-Mermer Mahallesi	Anonim Kilise (20)	Aya Nargiro Manastırı (18)
		Anonim Kilise (21)	

	Mahalleler	Kiliseler	Manastırlar
28	Kastel Hirise Mahallesi	Anonim Kilise (22)(boş)	Istudhyo Manastırı (19)
		Anonim Kilise (23) (mükellef hanenin içinde[Hamza Bey'in Yeni Kal'a karşısındaki evine dahil)	
		Anonim Kilise (24) (Tekfur evlerinin içinde[manastır sınırlarında])	
		Anonim Kilise "Mu'azzam Kilise" (25)(manastır içinde)	
29	İpsomethya Mahallesi	Anonim Kilise (26) (terk edilmiş)	Zudho Manastırı (20)
		Ayos Yorgis Kilisesi (27)	Ayos Athanos Manastırı (21)
		Anonim Kilise (28) (yıkılmaya yüz tutmuş)	Buber Manastırı (22)
		Anonim Kilise (30) (yıkılmaya yüz tutmuş)	
		Anonim Kilise (31)(yıkılmaya yüz tutmuş)	
		Anonim Kilise (32)(yıkılmaya yüz tutmuş)	
		Aya Femya Kilisesi (33)	
30	İsâ Kermesi Mahallesi	İsa Kermesi Kilisesi (34)	Ayoz Mamoz Manastırı (23)
		Yakim Kilisesi (35)	Ayo Dimitri Palogoz Manastırı (24)
		Anonim Kilise (mutfaklı) (36)	Mirlos Manastırı (25)
		Anonim Kilise (37)	
		Anonim Kilise (Mahalle Hristiyanları kullanmakta, Mirlos Manastırı ile bağlantılı)(38)	
		Anonim Kilise (Dikili-Taş'ın yanında) (39)	
31	Kızıl-Taş Mahallesi	Anonim Kilise (40)	Ayos Vasilos Manastırı (26)
		Anonim Kilise (41)	Paveslib Manastırı (27)
		Anonim Kilise (manastır avlusunda) (42)	Mesivyanitas Manastırı (28)
		Anonim Kilise (manastır avlusunda) (43)	Hrithedhelni (Hırsezleni?) Manastırı (29)
32	Azebân Mahallesi	Anonim Kilise (44)	Ral Kirmir (Karmir) Manastırı (30)
		Anonim Kilise (45)	
		Anonim Kilise (46)	

		Anonim Kilise (47)	
33	Büyük Balat Mahallesi	Kayıt yok	Balatin Manastırı (31)
			Meryem Manastırı (32)
34	Ayasofya Mahallesi	[Ayasofya Kilisesi] (48)	Kayıt yok

Tablo 35: 1455 Tahriri'nde kaydedilen Mahalleler, Kiliseler ve Manastırlar

	Mahalleler	Kiliseler	Manastırlar
1	Kule-i Cedid		Sivudîd Manastırı
2	Doşan Mahallesi		Doşan Manastırı
3	Sulu Manastır Mahallesi		Sulu Manastır
4	Karamarta Mahallesi		Anonim (KaraMarta) Manastır (?)
5	Kemer Nikola Manastırı Mahallesi (Sufiler Mahallesi yakını)		Kemer Nikola Manastırı
6	Konstantiniyye'de	Ayasofya (camiye dönüştürülmüş Kilise)	
7	Fildamı Mahallesi (Beyt'ül-Fîl)	Venedikli Kilisesi	
8	Sinan Bek Mahallesi	Anonim Kilise	
9	Vasilko Kapısı Mahallesi? (Dar Vasilko)	Çakalonise Kilisesi	
		Anonim Kilise	
10	Ulanka Mahallesi	Ermeni Kilisesi	
11	Taraklı Kapı	Anonim Kilise	
12	Mevlana Hıdır Bek Çelebi Mahallesi	Sinan Fakîh'in Kilisesi	

Tablo 36: Fatih Sultan II. Mehmed'in 1472 Vakfıyesi manastırlar ve kiliseler listesi

	Mahalleler	Kiliseler	Manastırlar
1	Mustafa Paşa Hamamı		Aya Manastırı
2	Lips Mahallesi		Lips Manastırı
3	Ayolaherna Mahallesi (Blakherna)		Çokalica Manastırı
4	Saray-i Sultani etrafında	Ayasofya Kilisesi	
5	Molla Zeyrek Mahallesi	"Molla Zeyrek Cami ismini alacak kilise" Pantokrator Manastırı	
6	Eski İmaret Mahallesi	Eski İmaret ismini almış kilise	
7	"Konstantiniyye'de (Mahalle adı verilmiyor)	Kalenderhane ismini almış kilise	
8	Can-Alıcı Mahallesi	Can-Alıcı Kilisesi	
9	Suk-u Nehhasin	Yehut Kilisesi	
10	Fildamı Mahallesi	Öküzdami Kilisesi	
11	Bürgosî Halil Paşa Mahallesi	Yahut Kilisesi	
12	Karaşems Mahallesi	Anonim Kilise	
13	Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi	Anonim Kilise (dört süfli, bir ahır ve avlulu yapının bitişik olduğu, mescit olarak kullanılan kilise)	
14	Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi	Anonim Kilise (Hızır Ağa vakfına yapışık, dört dükkandır, Fatih vakfına ilhak edilmiş)	
15	Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi	Anonim Kilise (bir kilise ve üç dükkân bitişik, Kâtip Ali mülkünün yanında)	
16	Aya Kilisesi Mahallesi	Aya Kilisesi	
17	Cami-i Kebir-i Cedit Mahallesi	Anonim Kilise (ambar olarak bırakılmış, üzerinde gurfe olan üç beyt)	
18	Mevlana Zeyrek Mahallesi	Anonim Kilise (Zeyrek Cami'nin bitişliği)	
19	Eski İmaret Mahallesi	Anonim Kilise (Eski İmaret Mescidi bitişliğinde)	
20	Seyyidî Ali Mahallesi	Anonim Kilise	
21	Künfoz Mahallesi	Anonim Kilise (Kenise-i Nasraniye)	

Tablo 37: 16. yüzyıla tarihlenen Fatih Sultan II. Mehmed Vakfıyesi'nde geçen manastırlar ve kiliseler

	Mahalle Adı
1	Altı-Mermer Mahallesi
2	Avrantharya Mahallesi
3	Ayasofya Mahallesi ²³⁴
4	Ayos Hristoferoz (Ayos Hristoforo) Manastırı Mahallesi
5	Azebân Mahallesi
6	Bâb-ı Edirne Mahallesi
7	Bâb-i Silivri
8	Badrak (Patrik) Mahallesi
9	Balat II Mahallesi
10	Balat Mahallesi
11	Büyük Balat Mahallesi
12	Can-Alıcı Mahallesi
13	Eski-Balat Mahallesi
14	Fila Mahallesi
15	İpsomethya Mahallesi
16	Istraduthna Mahallesi
17	İsâ Kermesi Mahallesi
18	Kastel Hirise Mahallesi
19	Kılıc Mahallesi
20	Kızıl-Taş Mahallesi
21	Kızlar Manastırı Mahallesi
22	Kir Martas Mahallesi
23	Kir Nikola Mahallesi
24	Kron Mahallesi
25	Liko Spiros Mahallesi
26	Lips Mahallesi
27	Megalo Dhimestiko Mahallesi
28	Misivyani (Mesoyani) Mahallesi
29	Prokambo(Prokambiyo) Mahallesi
30	Ral Karmir (Kirmir?) Mahallesi
31	Sofyan (Sophianos) Mahallesi
32	Top-Yıkığı Mahallesi
33	Vlaherna Kastel Mahallesi
34	Zaganos Paşa Mahallesi

Tablo 38: 1455 Tahriri Mahalleler Listesi

²³⁴ Bkz. Feridun Emecen (Emecen, 2020: 292).

Sıra No.	Mahalle Adı	Konut Sayısı	Nüfus
1	Top- Yıkığı Mahallesi	137	80
2	Altı- Mermer Mahallesi	125	36
3	İpsomethya Mahallesi	114	65
4	Balat II Mahallesi	72	54
5	Balat I Mahallesi	83	55
6	İsâ Kermesi Mahallesi	59	30
7	Bâb-1 Silivri Mahallesi	52	10
8	Kılıc Mahallesi Mahallesi	49	15
9	Zaganos(Zağanos) Paşa Mahallesi	40	18
10	Kir Nikola Mahallesi	39	12
11	Büyük- Balat Mahallesi	34	9
12	Kızıl- Taş Mahallesi	33	18
13	Bâb-1 Edirne (Kapı) Mahallesi	29	21
14	Vlaherna Mahallesi	27	4
15	Sofyan Mahallesi	26	18
16	Lips Mahallesi	25	7
17	Avrantharya Mahallesi	21	1
18	Kir Martas Mahallesi	21	10
19	Istraduthna Mahallesi	20	7
20	Kastel Hirise Mahallesi	20	4
21	Azebân Mahallesi	19	11
22	Badrak Mahallesi	17	12
23	Eski Balat Mahallesi	16	1
24	Megalo Dhimestiko Mahallesi	14	2
25	Liko SpirosMahallesi	10	1
26	Ral Karmir Mahallesi	10	4
27	Can-Alıcı Mahallesi	9	3
28	Kızlar Manastırı Mahallesi	8	2
29	Kron Mahallesi	8	6
30	Misivyani Mahallesi	7	1
31	Fila Mahallesi	7	Veri Yok
32	Ayos Hristoferoz Mahallesi	5	2
33	Prokambo Mahallesi	5	1
34	Ayasofya Mahallesi	3	1
	Toplam	1164	521

Tablo 39: 1455 Tahriri Konut ve Nüfus Tablosu

	TOPLAM	Mükellef Ev	Hücre	Bir Katlı (Süfli)	Büyük Ev	İki Katlı (Ulvi)	Çartak	Kapısız	Drapez	Katı Belirtilmemiş olanlar	TOPLAM
Vlaherna-Kastel	27	1		16		8				2	27
Eski-Balat	16			11		2		3			16
Avrantharya	21			20						1	21
Fila	7	1		3		3					7
Balat I	83			58	1	9				15	83
Badrak	17			9		4				4	17
Balat II	72			31		12				29	72
Edirne Kapı	29			5		3				21	29
Zaganos(Zağanos)	40		4	18	1	4				13	40
Prokambo	5			2						3	5
Kızlar	8			4		1		3			8
Kron	8			4						4	8
Can-Alıcı	9			3		1				5	9
Misivyani	7			5						2	7
Liko Spiros	10			3						7	10
Lips	25		5	12		6				2	25
Kir Martas	21			1		11				9	21
Megalo Dhimestiko	14			10		1		2		1	14
Ayos Hristoferoz	5			1		4					5
Sofyan	26			11						15	26
Top-Yığı	137			81	5	13				38	137
Kir Nikola	39	1		11		1				26 (20'si harabe)	39
Ral Karmir	10			7		1				2	10
Kılıc	49			25	3	16				5	49
Istraduthna	20	1		16		2				1	20
Silivri	52			32	6	3				11	52
Altı- Mermer	125			89	5	15			1	15	125
Kastel Hirise	20	1		10		1				8	20
İpsomethya	114			75	3	14		1		21	114
İsâ Kermesi	59			30	4	12			1	12	59
Kızıl- Taş	33			17		5				11	33
Azeban	19			8		2				9	19
Büyük Balat	34			15		6		11		2	34
Ayasofya	3			2		1					3

Tablo 40: 1455 Tahriri Ayrıntılı Mülk Kayıtları Tablosu

	Mahalle Adı
1	Alaca Hamam Mahallesi
2	Arslânlû Mahallesi
3	Ayasofya Mahallesi
4	Ahmed Paşa Mahallesi
5	Azzâbîn Hamamı Mahallesi
6	Balat Mahallesi
7	Balıkçılar (Bab-i Semek Mahallesi)
8	Bâbu'l-Faras Mahallesi yer adlarında At Pazarı (eski) At Meydanı
9	Balabân Ağa Mahallesi
10	Bayrak Mahallesi
11	Bâb-'İsa Mahallesi (Bâb-ı 'İsa)
12	Cebe Ali Mahallesi
13	Çelebî Hıdır Bek Mahallesi
14	Debbâğîn Mahallesi
15	Demirciler Mahallesi (Demürcili)
16	Doşân Manastırı Mahallesi
17	Dâr Vasilkos Mahallesi
18	Defterdâr Sinan Mahallesi
19	Dikilitaş Mahallesi
20	Edirneli Yahudiler Mahallesi
21	Edirne Kapısı Mahallesi (Bâb Edirne)
22	Edirneli Saffâr Yusuf Mahallesi
23	Hayreddîn Hoca Mahallesi (Hayrüddîn Hoca Mahallesi)
24	Halvâyi Sinan Mahallesi
25	Harâcî Mahammed Mahallesi (Kara Mehmed Haracı Mahallesi)
26	Hamza Hoca Mahallesi
27	Fanâr Mahallesi (Fanâr Ailesi Mahallesi)
28	Gürcî Mahallesi
29	İbrahim İbn Şîrîn Mahallesi
30	İbn Çelebî Mahallesi (Çelebioğlu Mahallesi)
31	İbn Küçük Hacı Mahallesi (Küçük Hacıoğlu Mahallesi)
32	İbn 'Acem Mahallesi ('Acem-zâde Mahallesi)
33	Kara Şems Mahallesi
34	Kazancılar Mahallesi (Kazancı Satı mahallesi)
35	Kırkçeşme Mahallesi
36	Küngöz Mahallesi (Kingoş)
37	Kıztaşı Mahallesi
38	Karâmarta Mahallesi

39	Karakadî Mahallesi
40	Musa Bek Mahallesi
41	Mehmed Paşa Mahallesi
42	Mevlânâ Hüsrev Mescidi Mahallesi
43	Mermer Mahallesi
44	Mevlâna Hıdır Bek Çelebî Beytleri Mahallesi (Hızır Beğ Çelebi Mahallesi)
45	Laşkarî Mahallesi
46	Rağîfî (Ekmekçi) Mustafa Mahallesi
47	Sinan Hoca Mahallesi
48	Sırt Hamamı Mahallesi
49	Sinan Bek Mahallesi
50	Sulu Manastır Mahallesi
51	Sûfiler Mahallesi (Sûfiler (Mahalle-i Mescid-i))
52	Şems Hoca Mahallesi (Bkz. Kara Şems)
53	Şeftlu Mehmed Mahallesi
54	Şemseddîn Mahallesi (Kara Şems olabilir)
55	Tatarlar Mahallesi
56	Top Yıkığı Mahallesi
57	Un Kapanı Mahallesi
58	Uveys Hoca Mahallesi
59	Üsküblü Şahin Mahallesi (Üsküblü Mahallesi)
60	Ulanka Mahallesi
61	Yahudiler Mahallesi (Yahudiyân Mahallesi)
62	Yeni Bezzâz Mahallesi
63	Yakup Hoca Mahallesi (Ya'kub Beğ Mahallesi)
64	Venedikli Loncası Mahallesi

Tablo 41: 1472 tarihli Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi'nde (TİEM 2202-666) geçen mahalle adları (Beyatlı, 2013)

	Mahalle Adı
1	Acemoğlu Mahallesi
2	Altımermer Mescidi Mahallesi
3	Arsanlı Mahallesi
4	Avrea Kapısı
5	Aya Kenisesi Mahallesi
6	Ayasofya Cami Mahallesi
7	Ayolaherna Mahallesi
8	Azebler Hamamı Mahallesi
9	Balat Mahallesi
10	Balık Bazarı Mahallesi
11	Batrik Mahallesi (Patrik)
12	Boz Arı Oğlu Mescidi Mahallesi
13	Bürgösi Halil Paşa Mahallesi
14	Seyyidi Ali Mahallesi(Cami-i Cedit yakınında)
15	Cami-i Kebir-i Cedit Mahallesi
16	Canalıcı Kenisesi Mahallesi
17	Çelebi Oğlu Mescidi Mahallesi
18	Dalğış Ahmet Paşa Mahallesi
19	Yakup Mescidi Mahallesi(Darphane yanında)
20	Daye Hatun Mescidi Mahallesi
21	Dikilitaş Mahallesi
22	Edirne Kapısı Mahallesi
23	Edirneli Yahudiler Mahallesi
24	Elvanoğlu Mescidi Mahallesi (Kal'a-i Cedide civarında)
25	Esbomasya Mahallesi
26	Eski İmaret Mahallesi
27	Eski Odalar Mahali(?)
28	Eski Saray(?)
29	Hace Piri Mescidi Mahallesi(Eski Saray Civarında)
30	Eşşeyh Vefazade Mahallesi
31	Fener Kapısı Mahallesi
32	Fildamı Mahallesi
33	Hace Rüstem Mescidi Mahallesi
34	Hace Sinan Mescidi Mahallesi
35	Hacı Abdi Mescidi Mahallesi

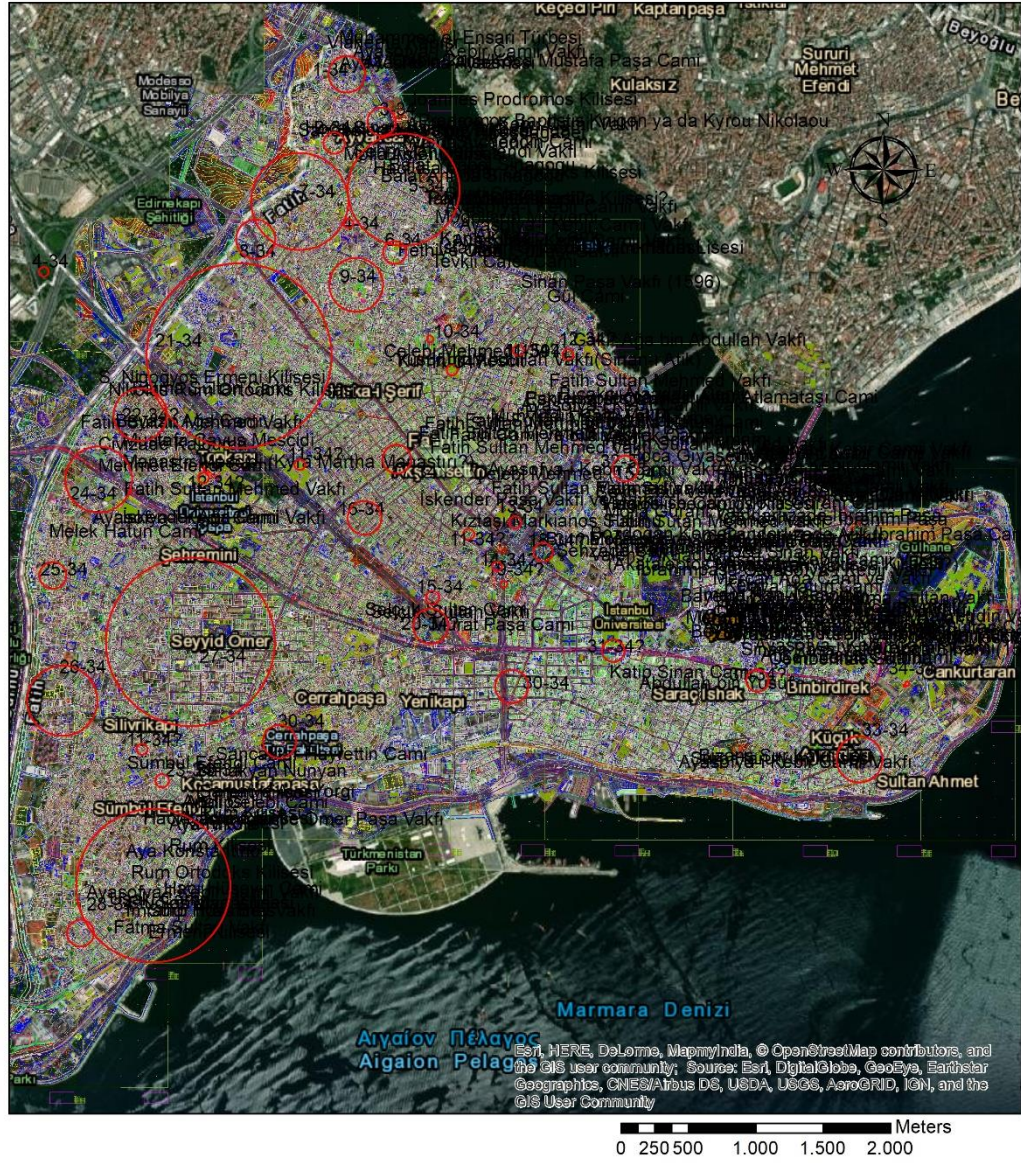
36	Hacı Timurtaş Mahallesi
37	Hacı Üveys Mahallesi
38	Halil Paşa Mahallesi
39	Bozahane Mahallesi (Halil Paşa Mahallesi yakınında)
40	Haraci Hacı Kara Muhyüddin Mescidi Mahallesi
41	Hızır Bey Çelebi Mescidi Mahallesi
42	Hoca Piri Mescidi Mahallesi
43	İsa Kapısı Mahallesi
44	Kara Kadı Mahallesi
45	Kara Muhyüddin Mescidi Mahallesi
46	Karaşems Mahallesi
47	Kırk Çeşme Mahallesi
48	Kıztaşı Mescidi Mahallesi
49	Kule-i Cedide Mahallesi (Kulle-i Cedide'de denilen Rumelihisarı?)
50	Kumkapısı Mahallesi
51	Küçük Hacı Mescidi Mahallesi
52	Künfoz Kapısı Mahallesi (Künfoz Mahallesi)
53	Lis Manastırı Mahallesi
54	Mahalle-i Cedide
55	Mehmed Paşa Mahallesi
56	Mercan Ağa Mescidi Mahallesi
57	Molla Hüsrev Mescidi Mahallesi (VGM-875-46)
58	Molla Zeyrek Mahallesi (Mevlana Zeyrek Mahallesi)
59	Aya Kenisesi Mahallesi (Mustafa Paşa Hamamı mevkiisi)
60	Nevbethane Mahallesi
61	Nişancıpaşa Hamamı Mahallesi
62	Odun Kapısı Mahallesi
63	Orye Kapısı Mahallesi (Orea)
64	Sarı Demirci Mescidi Mahallesi
65	Sarı Timurcu Mescidi Mahallesi
66	Sekbanbaşı Yakup Bey Mescidi Mahallesi
67	Silivri Kapısı
68	Hacı Üveys Mescidi Mahallesi (Sinan Paşa Hamamı yakınında)
69	Sultan Bazarı Mahallesi
70	Elhac Timurtaş Mescidi Mahallesi(Taht-ı Kal'a bölgesinde)
71	Taht-ı Kal'a Mahallesi
72	Topyıkığı Mahallesi
73	Ulanka Kapısı Mahallesi
74	Un Kapısı Mahallesi
75	Üskübi Mescidi Mahallesi
76	Üstat Ayas Mescidi Mahallesi

77	Yavaşca Şahin Mahallesi
78	Yeni Bezzaz Mescidi Mahallesi
79	Yenicami Mahallesi
80	Zeytinlik(Kal'a-ı Cedideye yakın)

Tablo 42: 1480 ile 1496 yılları arasına tarihlenen vakfiyenin (Öz, 1935), Türkçe tercümesi olan 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede (VGM-875-46) geçen mahalle adları

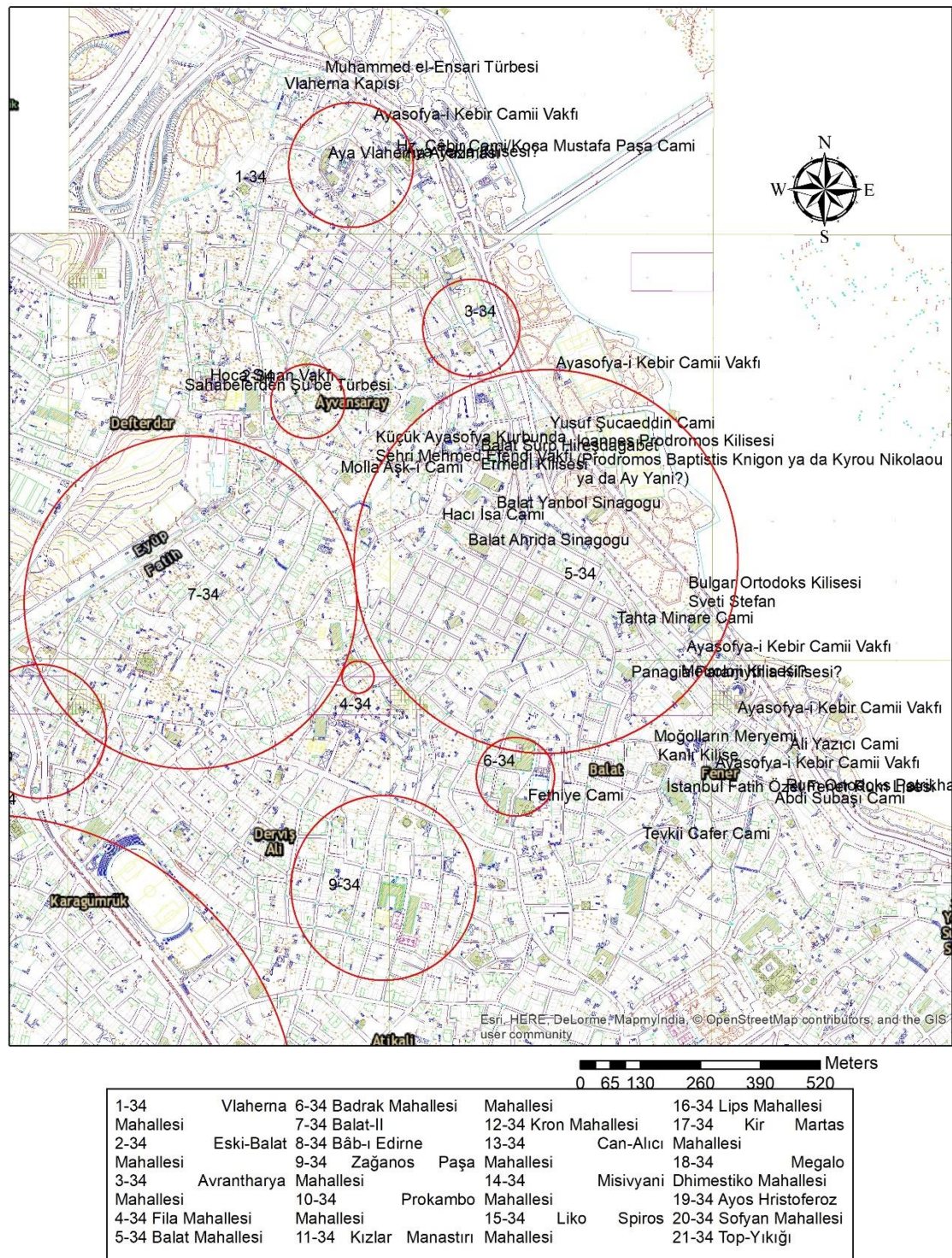

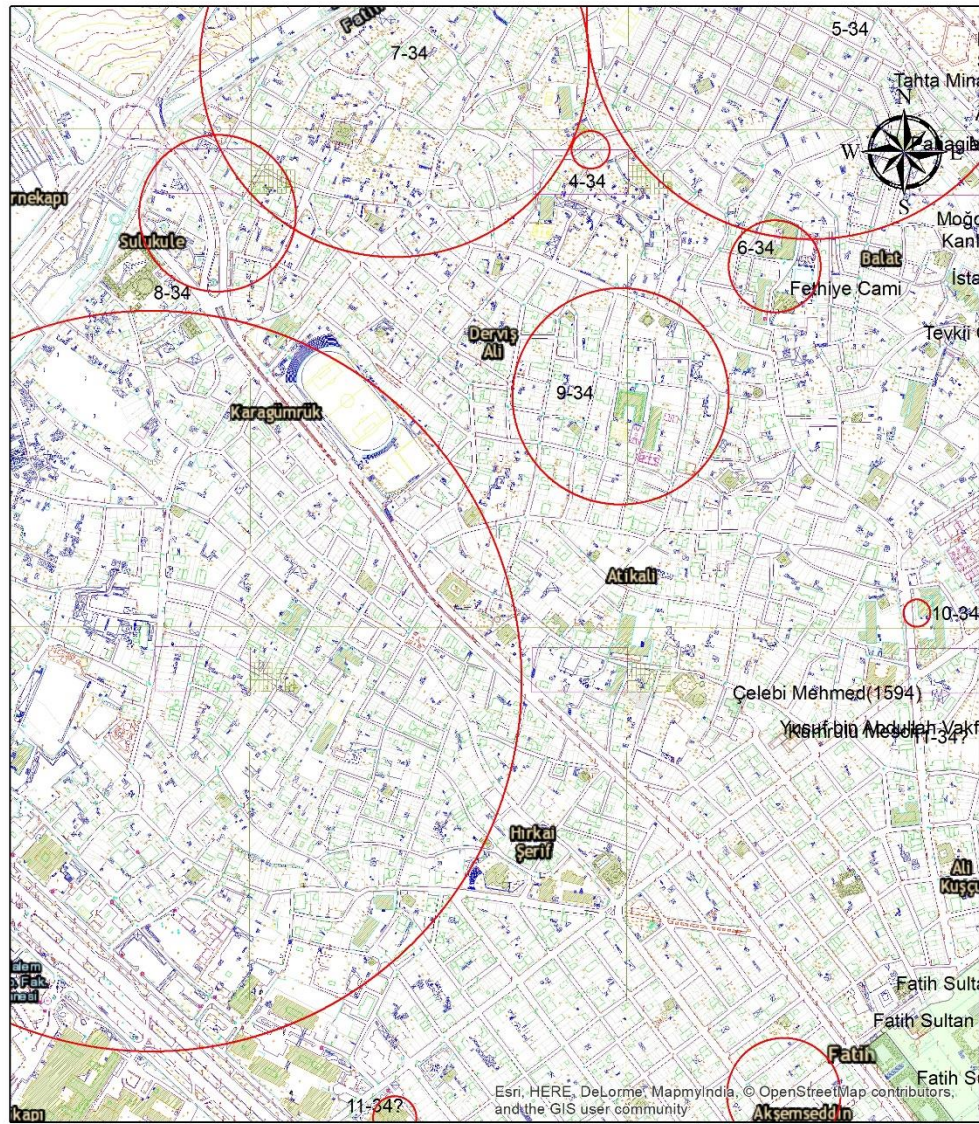
HARİTALAR

1-34	Vlaherna	5-34	Balat Mahallesi	Mahallesi	Mahallesi
Mahallesi		6-34	Badrak Mahallesi	Mahallesi	Liko Spiros
2-34	Eski-Balat	7-34	Balat-II	Mahallesi	Mahallesi
Mahallesi		8-34	Bâb-ı Edirne	12-34	Kron Mahallesi
3-34	Avrantharya	9-34	Zağanos Paşa	13-34	Can-Alıcı
Mahallesi		Mahallesi		Mahallesi	17-34
4-34	Fila Mahallesi	10-34	Prokambo	14-34	Misivyani
					18-34
					Megalos

Harita 1: 1455 Tahriri'ndeki İstanbul Mahalleleri ve Vakıfların Mülk Bilgileri

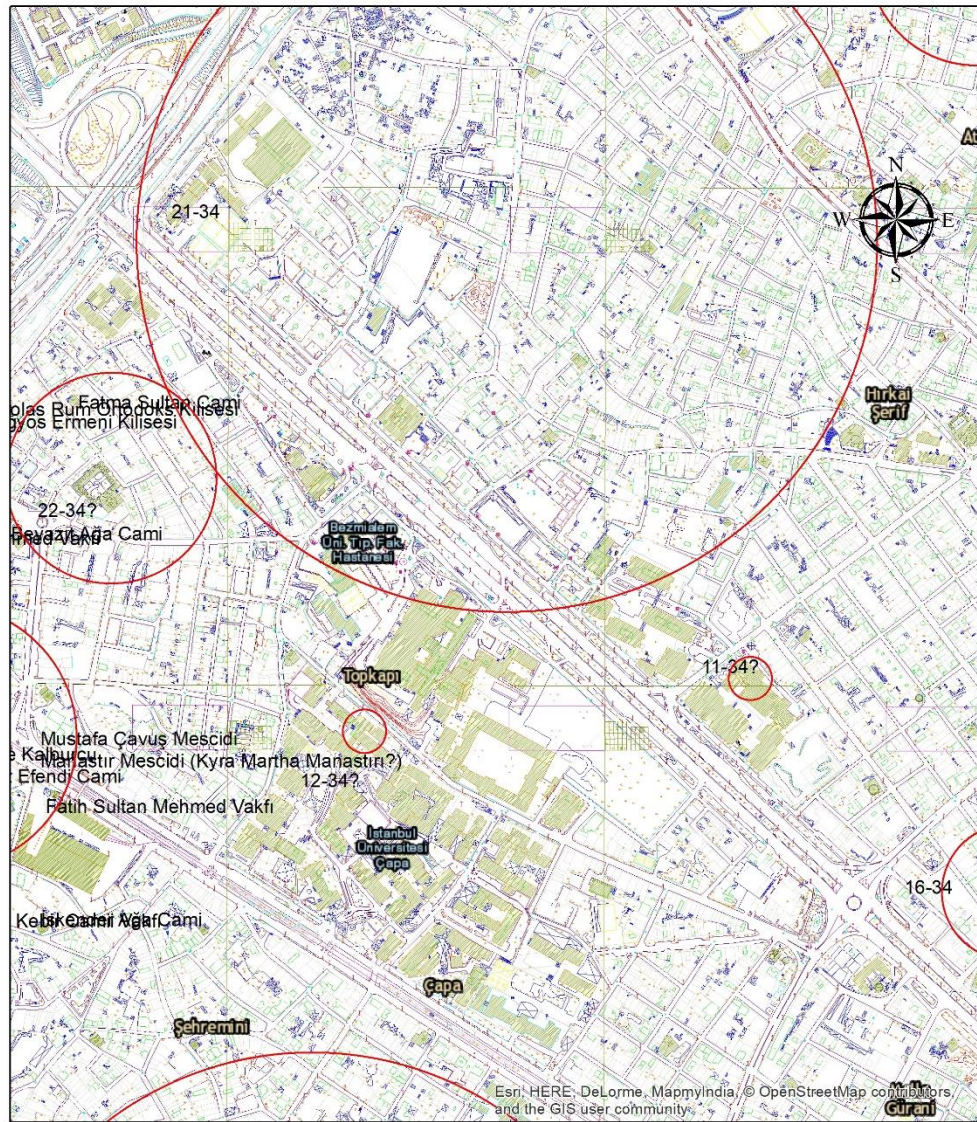

0 65 130 260 390 520 Meters

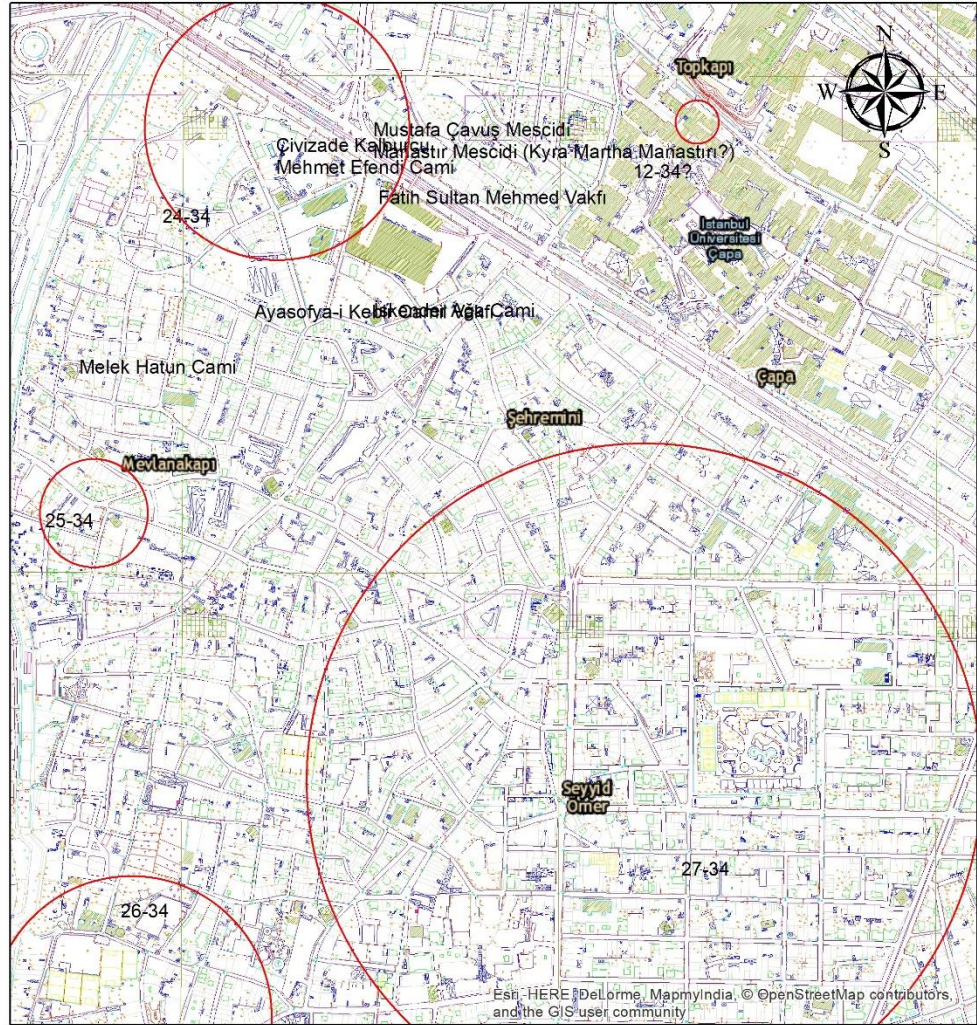
1-34 Vlaherna	6-34 Badrak Mahallesi	Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi
2-34 Eski-Balat	7-34 Balat-II	Mahallesi	17-34 Kir Martas
3-34 Avrantharya	8-34 Bâb-ı Edirne	Mahallesi	18-34 Megalo
4-34 Fila Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa	Mahallesi	19-34 Aynos Hristoferoz
5-34 Balat Mahallesi	10-34 Prokambo	Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
	11-34 Kızlar Manastırı	Mahallesi	21-34 Top-Yığı

Harita 3: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (b)

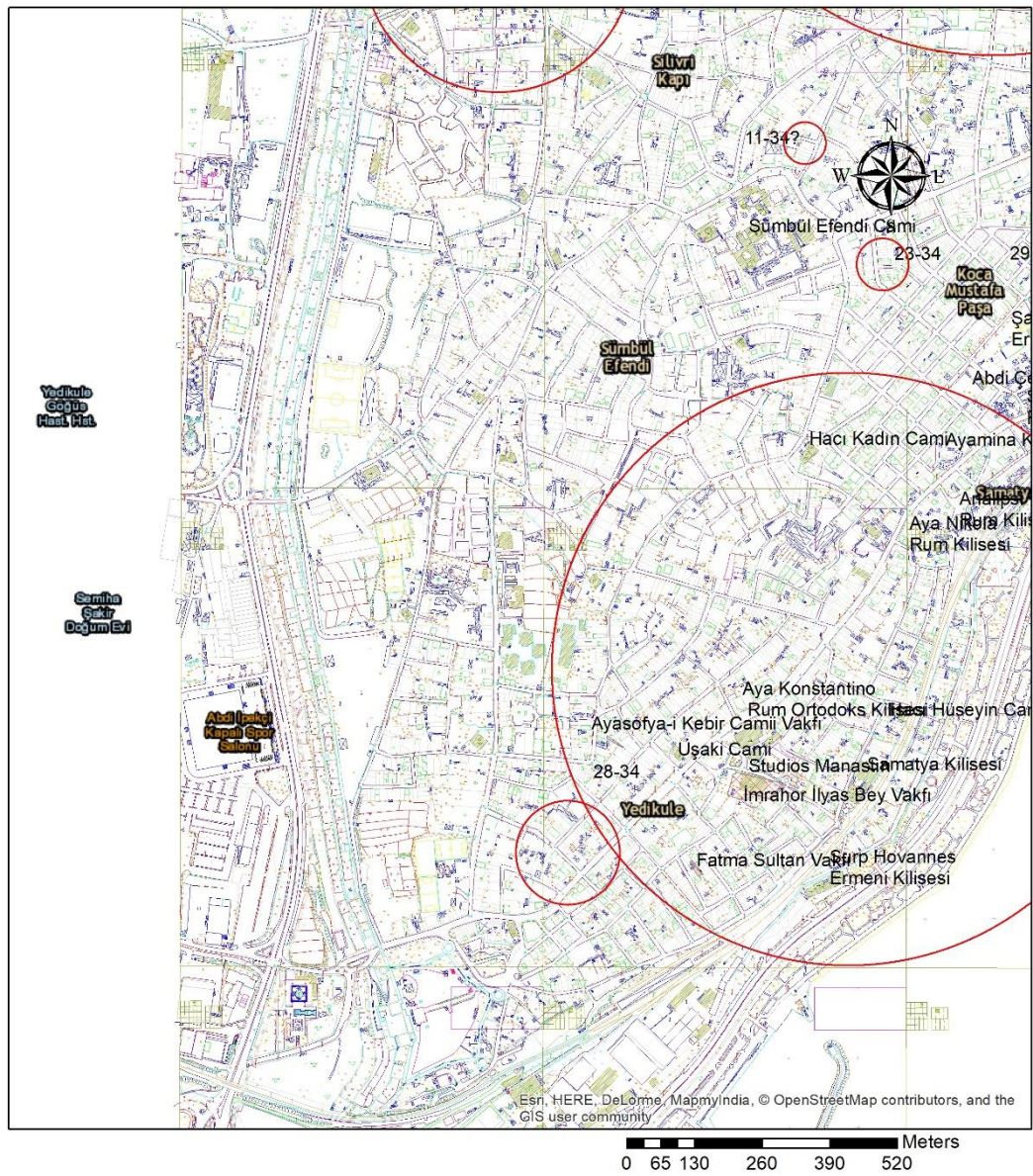
1-34	Vlaherna	6-34	Badrak Mahallesi	Mahallesi	16-34	Lips Mahallesi	
Mahallesi		7-34	Balat-II	12-34	Kron Mahallesi	17-34	Kir Martas
2-34	Eski-Balat	8-34	Bâb-ı Edirne	13-34	Can-Alıcı	Mahallesi	
Mahallesi		9-34	Zağanos Paşa	Mahallesi		18-34	Megalo
3-34	Avrantharya	Mahallesi		14-34	Misivyani	Dhimestiko Mahallesi	
Mahallesi		10-34	Prokambo	Mahallesi		19-34	Ayos Hristoferoz
4-34	Fila Mahallesi	Mahallesi		15-34	Liko Spiros	20-34	Sofyan Mahallesi
5-34	Balat Mahallesi	11-34	Kızlar Manastırı	Mahallesi		21-34	Top-Yığıcı

Harita 4: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (c)

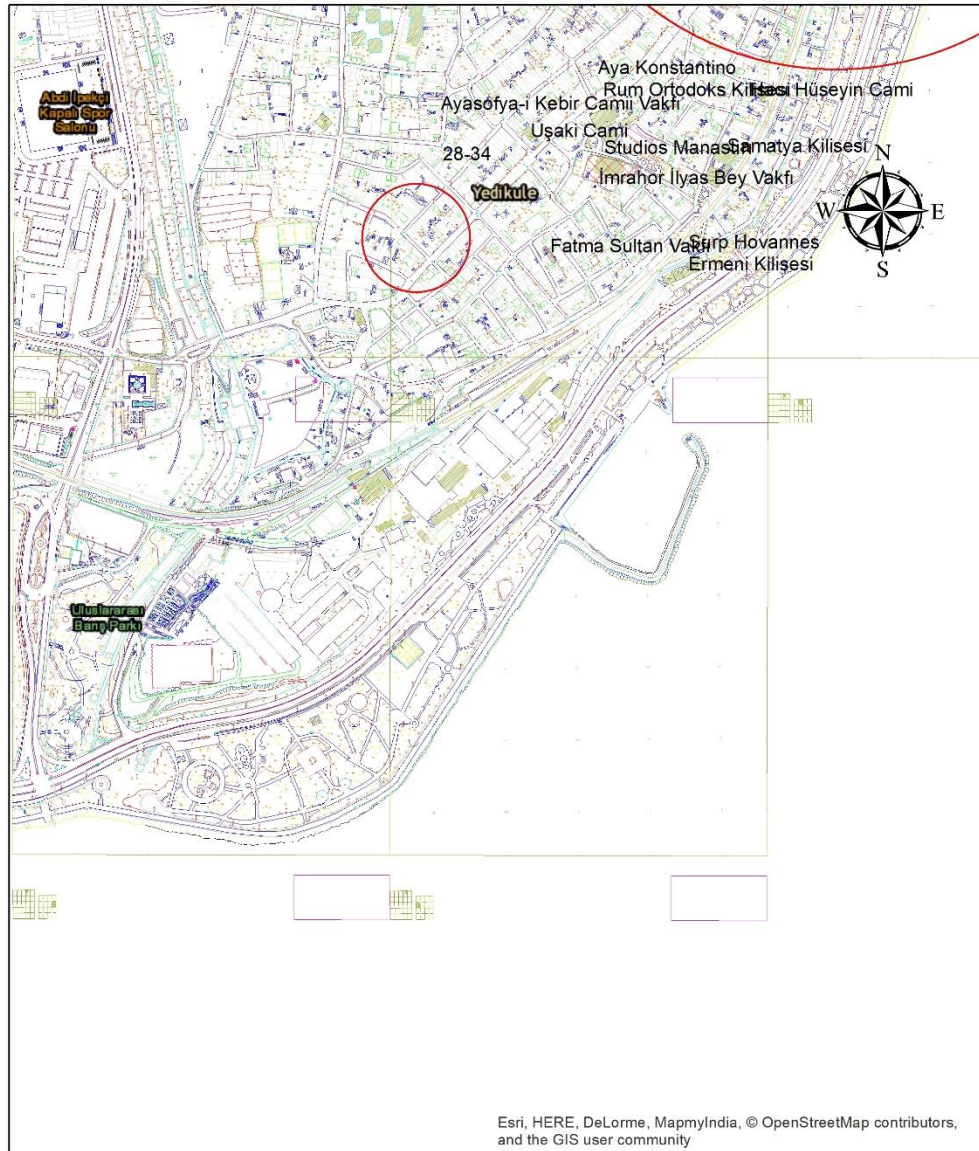
1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

Harita 5: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (d)

1-34 Vlaherna Mahallesi	6-34 Badrak Mahallesi	Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	7-34 Balat-II Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	14-34 Misiviyani Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi		

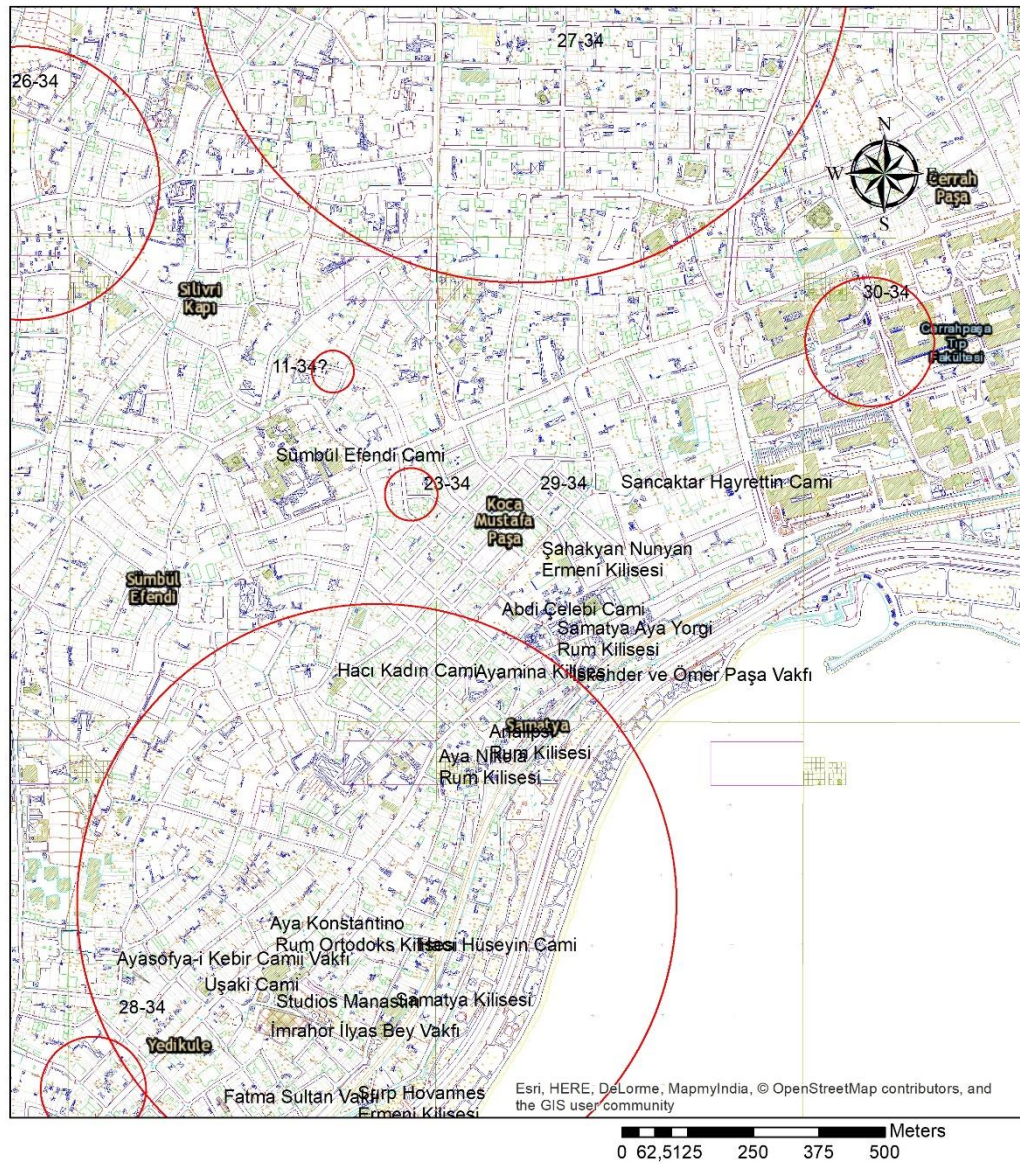
Harita 6: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (e)

Meters
0 75 150 300 450 600

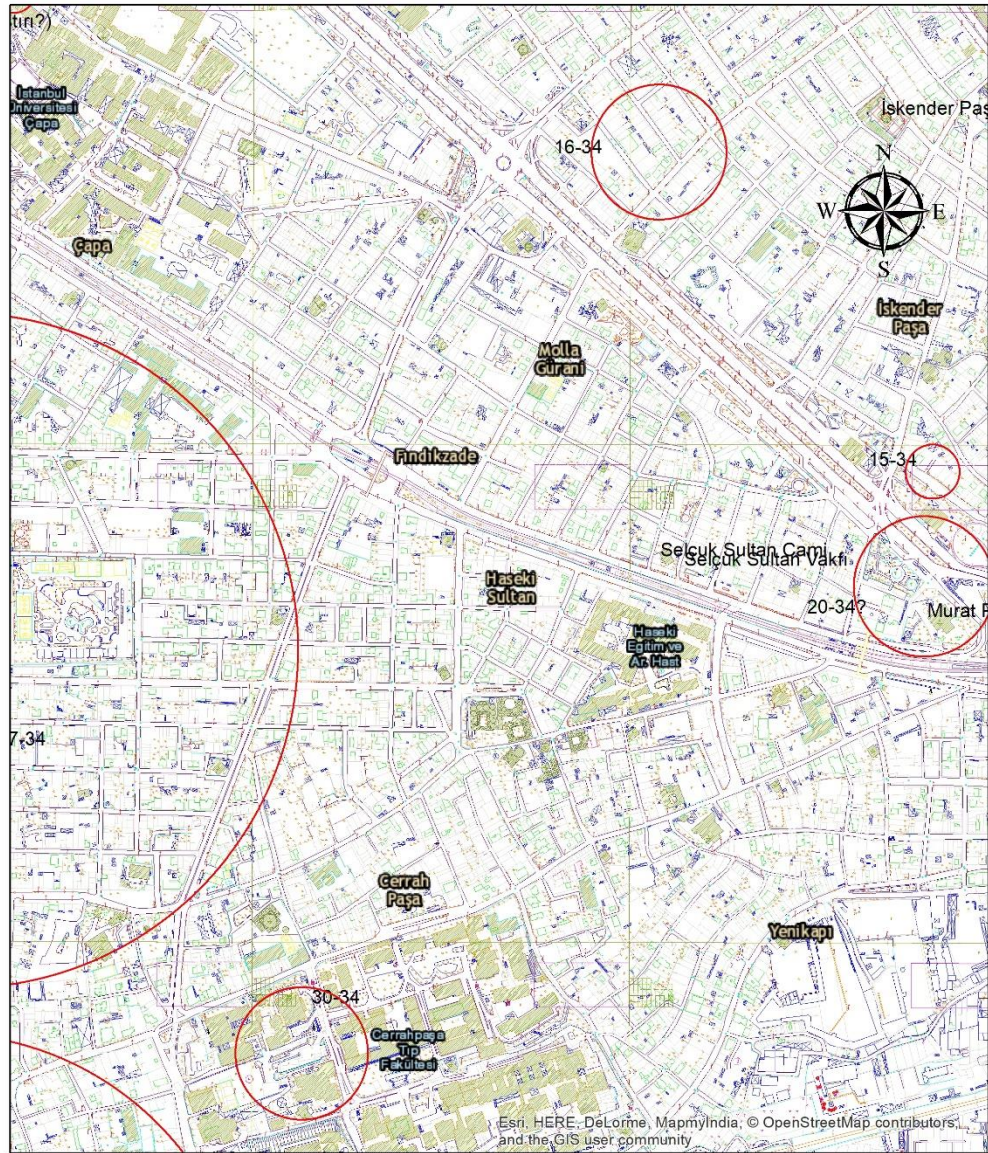
1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

Harita 7: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (f)

1-34 Vlaherna Mahallesi	5-34 Balat Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	6-34 Badrak Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	7-34 Balat-II Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne Mahallesi	14-34 Misivyani Mahallesi	18-34 Megalo Mahallesi
	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi		
	10-34 Prokambo Mahallesi		

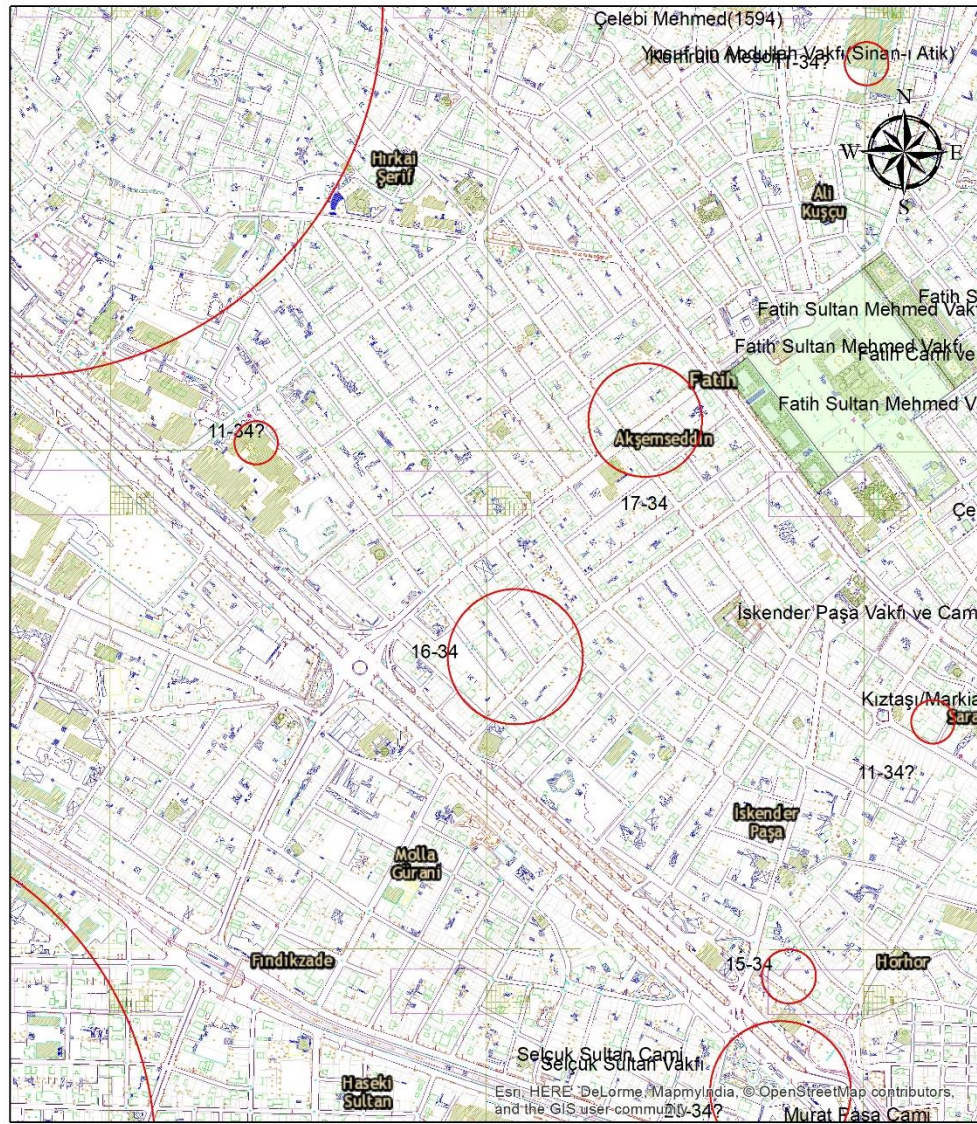
Harita 8: Konstantiniyye Mahalleleri (g)

0 75 150 300 450 600 Meters

1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alicı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

Harita 9: Konstantiniyye Mahalleleri (h)

0 65 130 260 390 520 Meters

1-34 Vlaherna	6-34 Badrak Mahallesi	Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi
2-34 Eski-Balat	7-34 Balat-II	Mahallesi	17-34 Kir Martas
3-34 Avrantharya	8-34 Bâb-ı Edirne	Mahallesi	18-34 Megalo
4-34 Fila Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa	Mahallesi	19-34 Ayo Hristoferoz
5-34 Balat Mahallesi	10-34 Prokambo	Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
	11-34 Kızlar Manastırı	Mahallesi	21-34 Top-Yığı

Harita 10: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (1)

0 75 150 300 450 600 Meters

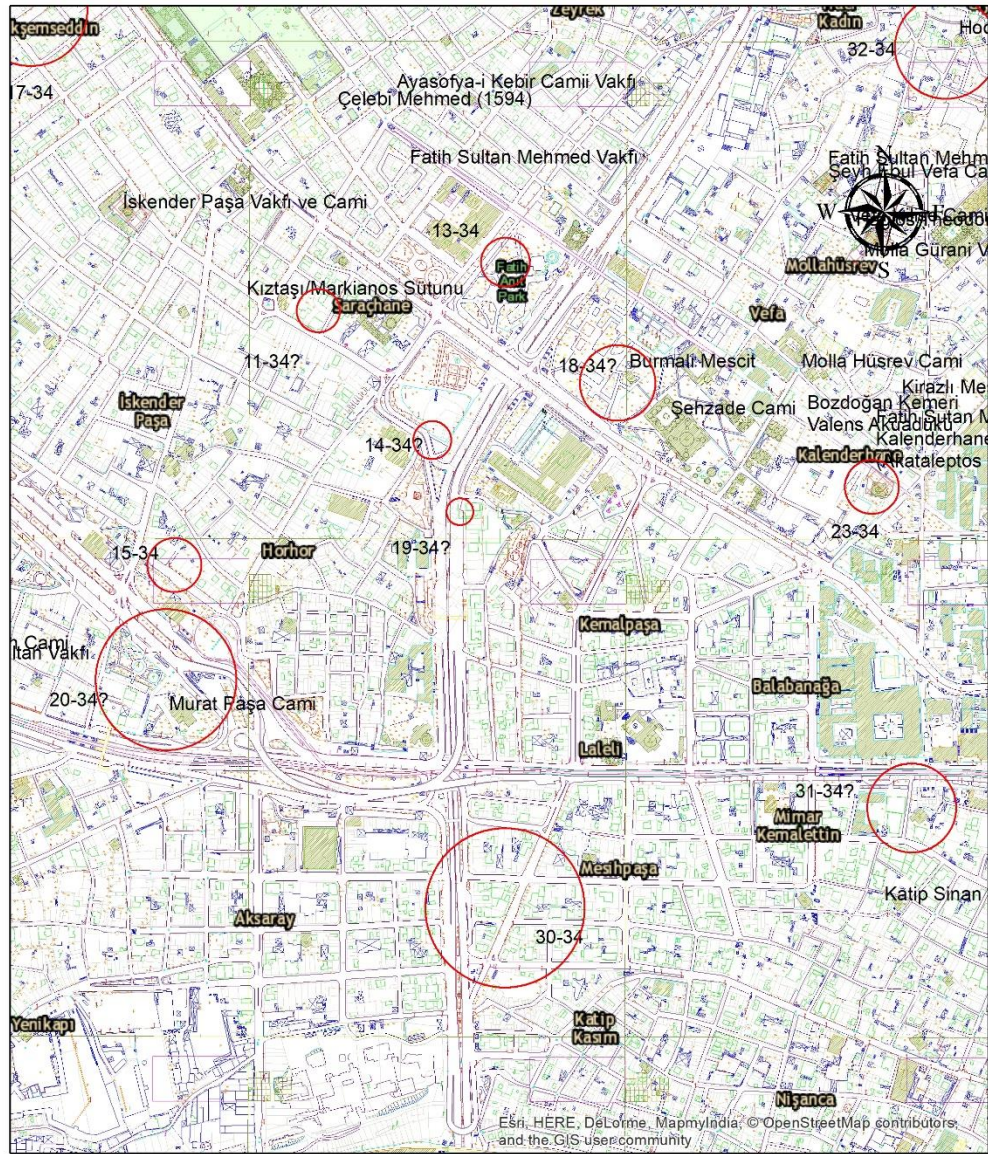
1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yığığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz Mahallesi	25-34 Istraduthna Mahallesi
7-34 Balat-II			

Harita 11: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (i)

1-34 Vlaherna	6-34 Badrak Mahallesi	Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi
2-34 Eski-Balat	7-34 Balat-II	Mahallesi	17-34 Kir Martas
3-34 Avrantharya	8-34 Bâb-ı Edirne	Mahallesi	18-34 Megalo
4-34 Fila Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa	Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz
5-34 Balat Mahallesi	10-34 Prokambo	Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
	11-34 Kızlar Manastırı	Mahallesi	21-34 Top-Yığı

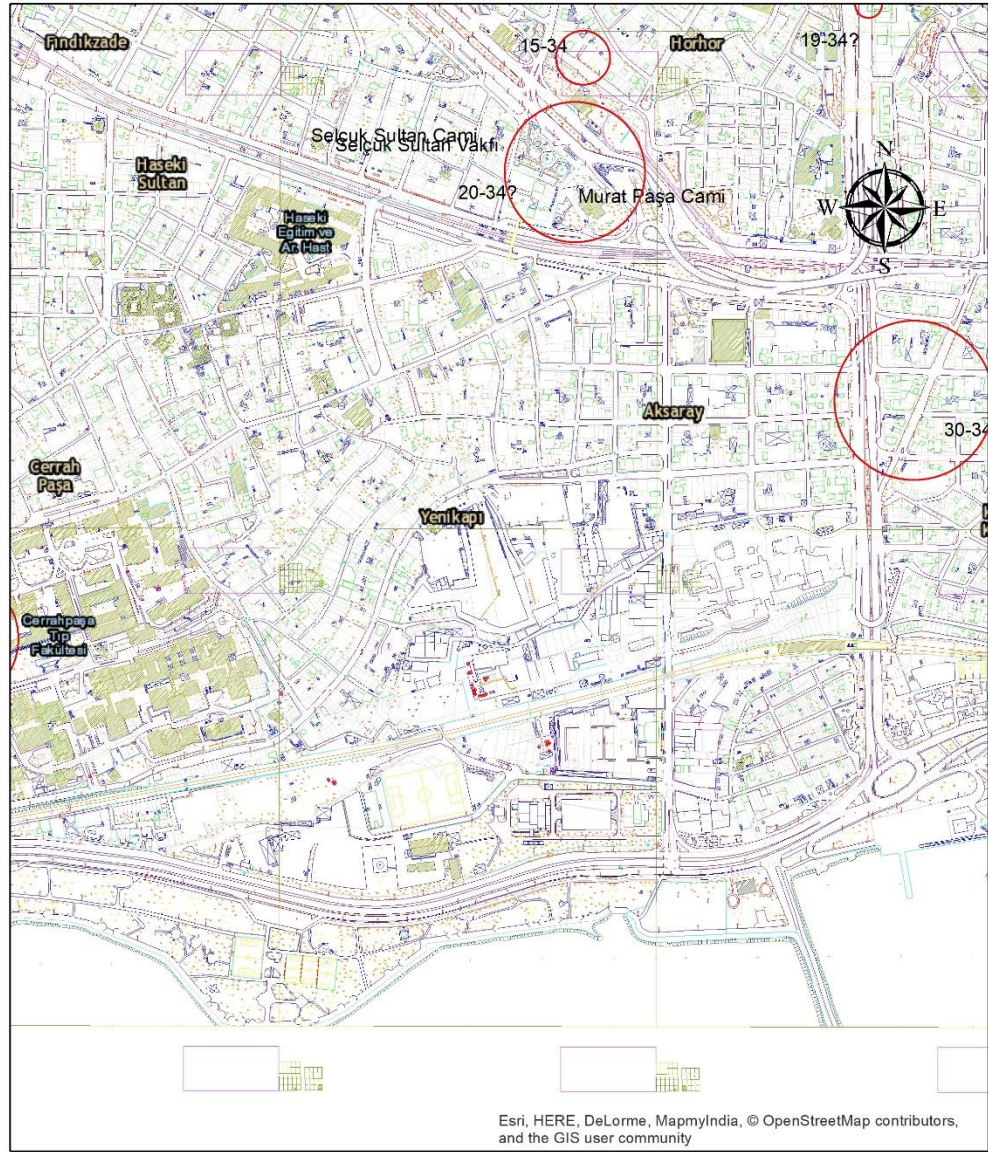
Harita 12: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (j)

0 75 150 300 450 600 Meters

1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

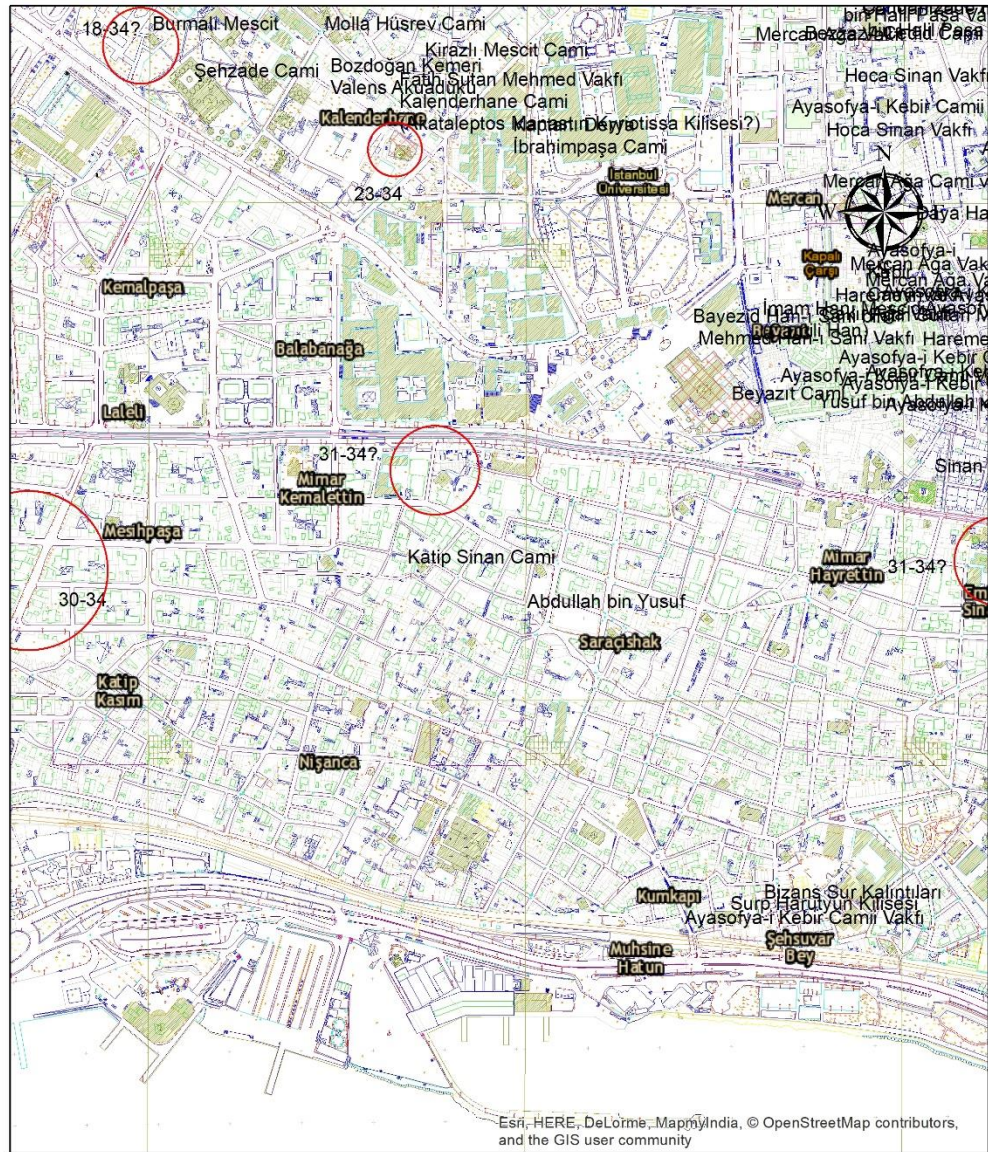
Harita 13: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (k)

0 75 150 300 450 600 Meters

1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

Harita 14: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (I)

0 75 150 300 450 600 Meters

1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz Mahallesi	25-34 Istraduthna Mahallesi
7-34 Balat-II			

Harita 15: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (m)

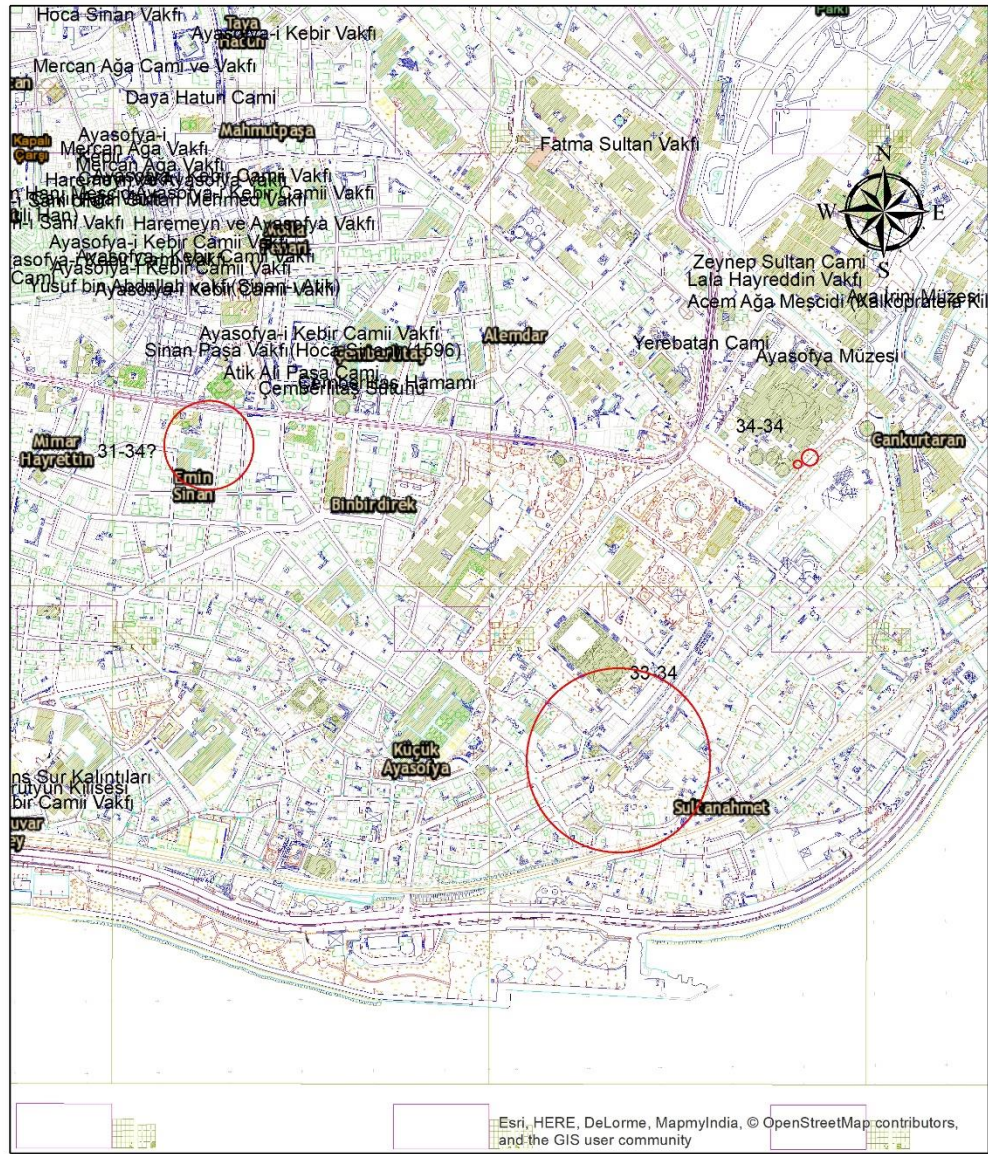

Harita 16: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (n)

1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alicı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

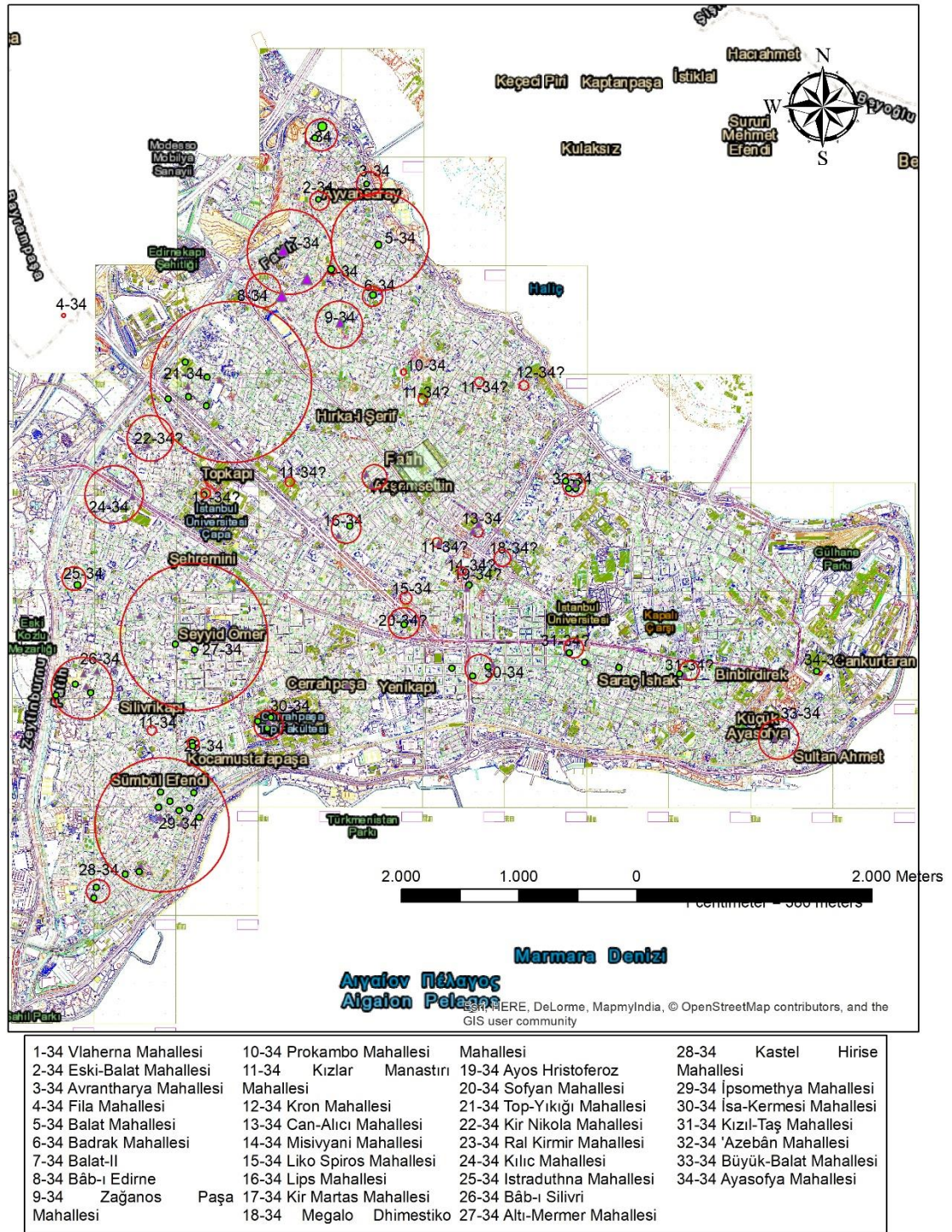
Harita 17: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (o)

0 75 150 300 450 600 Meters

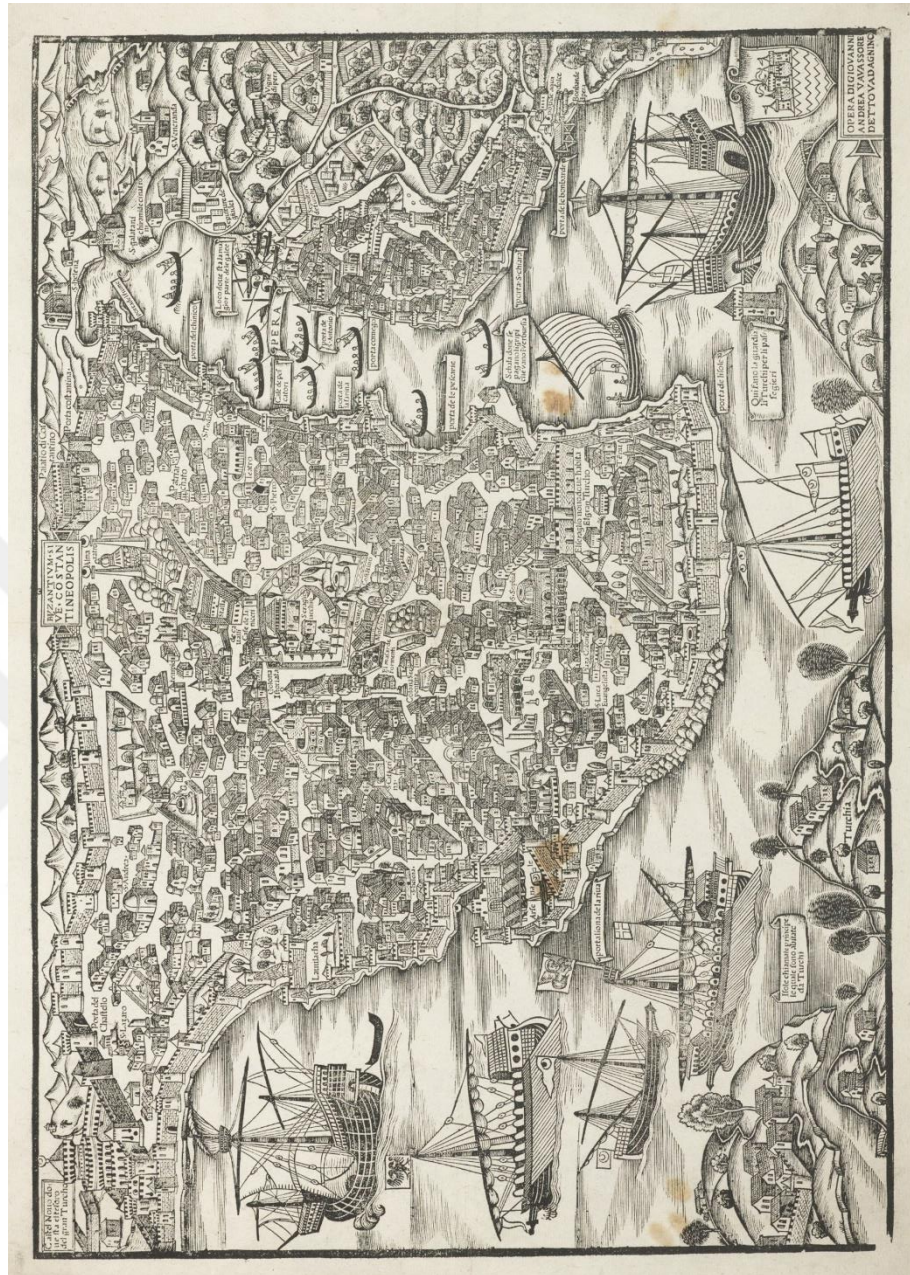
1-34 Vlaherna Mahallesi	8-34 Bâb-ı Edirne	14-34 Misivyani Mahallesi	20-34 Sofyan Mahallesi
2-34 Eski-Balat Mahallesi	9-34 Zağanos Paşa Mahallesi	15-34 Liko Spiros Mahallesi	21-34 Top-Yıkığı Mahallesi
3-34 Avrantharya Mahallesi	10-34 Prokambo Mahallesi	16-34 Lips Mahallesi	22-34 Kir Nikola Mahallesi
4-34 Fila Mahallesi	11-34 Kızlar Manastırı Mahallesi	17-34 Kir Martas Mahallesi	23-34 Ral Kirmir Mahallesi
5-34 Balat Mahallesi	12-34 Kron Mahallesi	18-34 Megalo Dhimestiko Mahallesi	24-34 Kılıc Mahallesi
6-34 Badrak Mahallesi	13-34 Can-Alıcı Mahallesi	19-34 Ayos Hristoferoz	25-34 Istraduthna
7-34 Balat-II			

Harita 18: 1455 Tahriri'ne göre İstanbul Mahalleleri (ö)

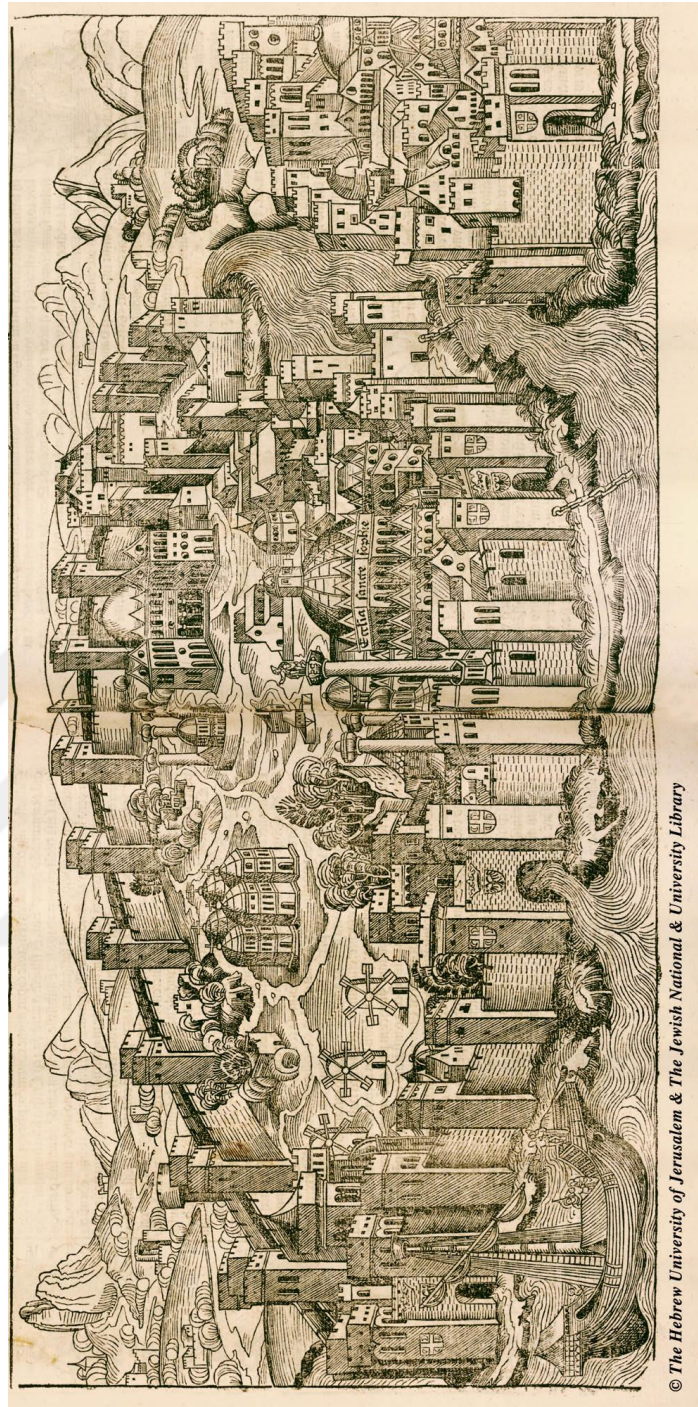

Harita 19: 1455 Tahriri, İstanbul'da Mahallelerde Manastır ve Kiliseler²³⁵

²³⁵ Manastır ve kiliselerin mahallelerin hinterlandında bırakılıp, sayılarını vermek amacı güdülerek haritaya aktarılmış olup kesin konumlar vermemektedir.

Resim 3: Vavassore 1535, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, Almanya
(Westbrook, Dark ve Meeuwen, 2010: 63).

Resim 4: Hartmann Schedel, Liber Chronicarum CXXX, 1493, Nuremberg, A. Koberger.